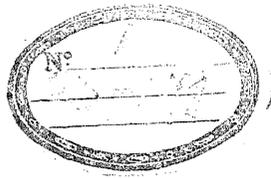

DE LA IMPRERIA
 DEL REAL COLEGIO MAYOR
 Reunido de Santa Cruz, y
 Santa Catalina.
 H. A. C. N. 7.

284

400840
 MADE IN SPAIN

L. R. 1953 6

IVNII
MODERATI
COLVMELLAE
DE RERVSTI
CA LIBRI
XII.

Eiusdem de Arboribus liber,
separatus ab
alijs.

Antonio de Moraes

VIRTUTE DVCE,

COMITE FORTVNA.

LVGDVNI APVD SEB
GRYPHIVM,
1541.

62

L. IVNII MO
DERATI COLV-
MELLAE DE RE RV-
STICA LIBER
PRIMVS.
A D
PVB. SYLVINVM
PRAEFATIO.

AEPENVMERO ciuitatis
nostrae principes audio culpates modo
agrorum infocunditatem, modo
caeli per multa iam tempora noxiam
frugibus interperiam: quosdam etiam
praedictas querimonias uelut ratio=
ne certa mitigates, quod existiment,
ubertate nimia prioris aui defatigatum, et effectum solum ne=
quire pristina benignitate praebere mortalibus alimenta.
Quas ego causas, Publi Siluine, procul a ueritate abesse
certum habeo: quod neque fas est existimare, huius naturam,
quam primus ille mundi genitor perpetua fecunditate dona=
uit, quasi quodam morbo sterilitate affectam: neque prudentis
est credere, tellurem, quae diuinam et aeternam iuuentam sor=
tita, communis omnium parens dicta sit, quia et cuncta pe=
perit semper, et deinceps paritura sit, uelut hominem con=
senuisse. Nec post haec reor interperantia caeli nobis ista, sed
nostro potius accidere uitio, qui rem rusticam pestimo
cuique seruorum, uelut carnifici noxae dedimus, quam ma=
iorum nostrorum optimus quisque, optime tractauerit.
Atqui ego satis mirari non possum, quid ita dicendi cu=
pidi

pidi sēligant oratorē, cuius imitentur eloquentiam, mensurarum, & numerorū modum rimantes, placitæ disciplinæ confectentur magistrū uocis, & cantus modulatorem: nec minus corporis gesticulatorem scrupulosissimē requirant saltationis, ac musicæ rationis studiosi. Iamq; qui ædificare uelint, fabros et architectos aduocent: qui nauigia mari cō credere, gubernādī peritos: qui bella moliri, armorum & militiæ gnaros: & ne singula persequar, ei studio, quod quis agere uelit, cōsultissimum rectorem adhibeat. Denique animi sibi quisq; formatorē præceptoremq; uirtutis è cœtu sapientium arcessat. Sola res rustica, quæ sine dubitatione proxima, & quasi cōsanguinea sapientiæ est, tam discētibus egeat, quam magistris. Adhuc enim scholas rhetorum, & ut dixi, geometrarū, musicorumq; uel quod magis mirandum est, contēptissimorum uitiorum officinas gulosius cōdiendi cibos, & luxuriosius ferula struendi, capitumq; & capillorum cōcinnatores non solum esse audiui, sed & ipse uidi. Agricolationis neq; doctores, qui se profiterentur, neq; discipulos cognoui. Cū etiam si prædictarū artium professoribus ciuitas egeret, tamen sicut apud prisca florere posset Resp. Nam sine ludicris artibus, atque etiam sine causidicis olim satis felices fuisse futuræq; sunt urbes. At sine agricultoribus nec consistere mortales, nec ali posse manifestū est. Quod magis prodigij simile est, quod accidit, ut res corporibus nostris, uitæq; utilitati maximē conueniens, minimam usq; in hoc tēpus cōsummationē haberet, idq; sperneretur genus amplificādi, retinēdiq; patrimonij, quod omni crimine caret. Nam cætera diuersa, & quasi repugnātia dissident à iustitia. Nisi æquius existimamus cepisse prædam ex militiā, quæ nobis nihil sine sanguine & cladibus alienis affert. An bellū perosis, maris & negotia-

tionis

tionis alea sit optabilior, ut rupto natura scedere terrestre animal homo, uentorū, & maris obiectus iræ, se fluctibus audeat credere, semperq; ritu uolucrū, lōginq; littoris peregrinus, ignotum pereret orbē? An sceneratio probabilior sit, etiā his inuisa, quibus succurrere uidetur? Sed ne caninum quidem, sicut dixere ueteres, studiū præstantius locupletissimū queng; adlatrādi, & cōtra innocentes, ac pro nocentibus neglectū à maioribus, à nobis etiā concessum intra mœnia, & in ipso foro latrocinium? An honestius duxerim mercenarij saltatoris mēdaciissimū aucupiū circumuolitantis limina potētiorum, somnumq; regis sui rumoribus in augurātis: neq; enim roganti, quid agatur intus, respondere serui dignantur. An putē fortunatius à catenatore repulsum ianitore sæpe nocte sera foribus ingratissimè adiacere, miserrimoq; famulatu per dedecus, fasciū decus, & imperium, profuso tamen patrimonio, mercari? Nam nec gratiæ seruituti, sed donis rependitur honor: quæ si & ipsa, & eorum similia bonis fugienda sunt, superest (ut dixi) unum genus liberale, & ingenuum rei familiaris augendæ, quod ex agricolatione cōtingit. Cuius præcepta si uel temere ab indoctis, dum tamen agrorū possessoribus antiquo more administrarentur, minus iacturæ paterentur res rusticæ: nam industria dominorū cum ignorantia detrimentis multa pensaret. Nec quorum cōmodum ageretur, tota uita uellent imprudentes negotij sui conspici, eoq; discendi cupidores agricolationē pernoscerēt. Nunc et ipsi prædia nostra colere dedignamur, & nullius momenti ducimus, peritissimum queng; uillicum facere, uel si nescium, certè uigoris experrecti, quod celerius, quod ignoret, addiscat. Sed siue fundum locuples mercatus est, è turba pedisequorum, lecttariorūq; defectissimum annis, & uiribus,

in agrū relegat (cū istud opus nō solū sciētia, sed & uiridē
 etatē cū robore corporis, ad labores sufferēdos desideret)
 siue mediārū facultatū dominus ex mercenarijs aliqūē iā re-
 cusantē quotidianū illud tributū, qui uectigalis esse nō pos-
 sit, ignarū rei, cui prae futurus est, magistrū fieri iubet. Quae
 cum animaduertam, saepe mecum retractans, ac recogitans,
 quā turpi consensu deserta exoluerit disciplina ruris, ue-
 reor, ne flagitiosa, & quodāmodo pudenda, aut inhonestā
 uideatur ingenuis. Verūm cū plurimis monumentis scri-
 ptorum admonear, apud antiquos nostros fuisse gloriā cu-
 ram rusticationis (ex qua Quintius Cincinnatus obsēsi
 consulis & exercitus liberator, ab aratro uocatus ad Di-
 ctatū uenerit, ac rursum fascibus depositis, quos festinan-
 tius uictor reddiderat, quā sumpserat Imperator, ad eos-
 dem iuuenicos, & quatuor iugerū autum harediolūm re-
 dierit. Itemq; C. Fabritius, & Curius Dentatus, alter Pyr-
 rho finibus Italiae pulso, domitis alter Sabinis, accepta quae
 uiritim diuidebatur captiui agri, septem iugera, non minus
 industriē coluerit, quā fortiter armis quaesierat. Et ne sin-
 gulos intempestiue nunc persequar, cum tot alios Romani
 generis intuear memorabiles duces, hoc semper duplici stu-
 dio floruisse, uel defendendi, uel colēdi patrios, quā sitos ue-
 fines) intelligo luxuria, et delitijs nostris pristinum morē;
 uirilemq; uitam displicuisse. Omnes enim (sicut M. Varro
 iam tēporibus auorū conquestus est) patres familie falce, et
 aratro relicti, intra murum correpsimus, & in circis po-
 tius ac theatris, quā in segetibus & uinctis manus moue-
 mus: attonitiq; miramur gestus effœminatorum, quōd a na-
 tura sexū uiris denegatum, muliebri motu mētiantur, deci-
 pianiq; oculos spectantium. Mox deinde ut apti ueniamus
 ad ganeas, quotidianā crudelitatem Laonicis excoquimus,

¶

& exusto sudore sitim querimus, noctesq; libidinibus, &
 ebrietatibus, dies ludo, uel somno consumimus. Ac nosmet-
 ipsos ducimus fortunatos, quōd nec oriētē Sole uidemus,
 nec occidentem: itaq; istam uitam so cordem persequitur ua-
 letudo. Nam sic iuuenū corpora fluxa & resoluta sunt, ut
 nihil mors mutatura uideatur. At mehercule uera illa Ro-
 muli proles assiduis uenatibus, nec minus agrestibus operi-
 bus exercitata, firmissimis praeualuit corporibus, ac militiā
 belli, cum res postulauit, facile sustinuit, durata pacis labo-
 ribus, semperq; rusticam plebē prae posuit urbanae. Ut enim
 qui in uillis intra consēpta morarentur, quā qui foris ter-
 ram molirentur, ignauiore habitos: sic eos, qui sub umbra
 colerent intra mœnia desides cunctarentur, quā qui rura
 colerent administrarent ue opera colonorū seigniores uia-
 sos. Nundinarū etiā conuentus manifestum est propter eā
 usurpatos, ut nonis tantummodo diebus urbanae res age-
 rentur, reliquis administrarentur rusticae: illis enim tem-
 poribus, ut antē iam diximus, proceres ciuitatis in agris
 morabantur, & cū consiliū publicum desiderabatur,
 à uillis arcesserentur in senatum. Ex quo qui eos euoca-
 bant, Viatores nonnati sunt: is que mos dum seruatus est
 perseverantissimo colendorum agrorum studio, ueteres
 illi Sabini Quirites, atq; que Romani, quanquā inter
 ferrum, & ignes hosticisq; incursionibus uastatē fruges,
 largius tamen condidere, quā nos, quibus diuturna per-
 mittente pace prolatare licuit rem rusticam. Itaque in hoc
 Latio & Saturnia terra, ubi dii cultus agrorum proge-
 niem suam docuerant, ibi nunc ad hastam locamus, ut no-
 bis ex transmarinis prouincijs aduehatur frumentum, ne
 fame laboremus: & uindemias condimus ex insulis Cy-
 cladibus, ac regionibus Baticis, Gallicis que. Nec mirum;

d 4

cum

cum sit publicè cōcepta, & cōfirmata iam uulgaris existimatio, rē rusticā sordidū opus, & id esse negotiū, quod nullius egeat magisterio praeceptoris. At ego, cum aut magnitudine totius rei, quasi quandā uastitate corporis, aut partium eius, uelut singulorū membrorū numerū recensero, uereor ne supremus antè me dies occupet, quam uniuersam disciplinā ruris possim cognoscere. Nam qui se in hac scientia perfectū uolet profiteri, sit oportet rerū naturae sagacissimus, declinationū mundi nō ignarus, ut exploratū habeat, quid cuique plagae cōueniat, quid repugnet: siderum ortus & occasus memoria repetat, ne imbribus, uētisq; imminētibus opera inchoēt, laboremq; frustretur. Caeli, & anni praesentes mores intueatur: neq; enim semper eūdem, uelut ex praescripto, habitū gerunt: nec omnibus annis eodem uultu uenit aestas, aut hyems: nec pluuium semper est uer, aut humidus autumnus. Quae praenoscere sine lumine animi, & sine exquisitissimis disciplinis non quēquā posse crediderim. Iam ipsa terrae uarietas, & cuiusq; soli habitus, quid nobis neget, quid promittat, paucorū est discernere. Contemplatio uerò cunctarū in ea disciplina partium quādo cuiq; cōtingit, ut & segetū, arationumq; percipere usum, et uarias dissimulatasq; terrarū species pernosceret, quarū nonnullae colore, nonnullae qualitate fallunt, atq; in alijs regionibus nigra terra, quam pullam uocant, ut in Campania, est laudabilis: in alijs pinguis rubrica melius respondet quibusdam (sicut in Africa Numidia) putres arenae fecunditate uel robustissimum solum uincunt. In Asia Mysiaq; densa, & glutinosa terra maxime exuberat. Atq; in his ipsis habere cognitum, quid recuset colis, quid caepes tris positio, quid cultus, quid syluester ager, quid humidus, & graminosus, quid siccus, & spurcus, ratione

tionē quoq; dispicere: & in arboribus, uinetisq; quorum infinita sunt genera, conferendis, ac tuendus, & in pecoribus parandis, cōseruandisq; quoniam & hanc adsciimus quasi agriculturae partem, cum separata sit ab agricolatione pastoralis scientia. Nec ea tamen simplex: quippe aliud exigit equinum, atq; aliud bubulum armentum, aliud pecus ouillum, & in eo ipso dissimilem rationem postulat tarentinum, atque hyrtum, aliud caprinum, & id ipsum aliter curatur mutilū, & raripilū, aliter cornutū, et setosum, quale est in Cilicia. Porculatoris uerò, & subulci diuersa professio, diuersae passionēs, nec eundē glabrae sues, de se q; caeli statū nec eandē educationē, cultū ueruerunt. Et ut à pecoribus recedā, quorū in parte auium cohortaliū, & apium cura posita est, quis tanti studij fuit, ut super ista, quae enumerauimus, tot nosset species insitio num? tot putationū? tot pomorū holerūq; cultus exercere? tot generibus ficorū, sic ut rosarijs impenderet curā, cū à plerisq; etiā maiora negligantur? quanquā & ista iam nō minima uectigalia multis esse coeperunt. Nā prata & saelicta, genistaeq; & arundines, quamuis tenuē, nihilominus aliquam desiderat industriā. Post hanc tam multarū, tamq; multiplicium rerū praedicationē non me praeterit, si quem desideramus agricolam, quemq; describimus, exegero à participibus agrestium operū tardatū iri studia discentiū, qui tam uariae, tamq; uastae scientiae desperatione cōterriti, nolent experiri, quod se assequi posse diffidēt. Veruntamen quod in oratore iam M. Tul. rectissime dixit, Par est eos qui generi humano res utilissimas conquirere, & perpernas, exploratasq; memoriae tradere cōcupierint, cuncta tentare. Nec si uel illa praestantis ingenij uis, uel inclytarum artium defecerit instrumentū, confesum debemus ad otium

et inertiam deuolui, sed quod sapienter sperauimus, perseueranter cōsectari. Summū enim culmen affectantes, satis honeste uel in secundo fastigio conspiciemur. An Latīa musæ non solos adytis suis Acciū et Vergiliū receperet, sed eorū et proximis et procul à secundis sacras cōcesere sedes? Nec Brutū, aut Calium, Pollionem uel cū Messala, et Catulo deterruere ab eloquētiæ studio fulmina illa Ciceronis. Nam neq; ille ipse Cicero territus cefferat tonatibus Demostheni, Platoniq; nec parēs eloquētiæ deus ille Mæonius uastissimis fluminibus faciūdiæ suæ posteritatis studia reslinxerat. Ac ne minoris quidem famæ opifices per tot iam secula uidemus laborem suum destituisse qui Protogenē, Appellēq; cū Parrhasio mirati sunt. Nec pulchritudine Iouis Olympij, Mineruæq; Phidiacæ sequētis ætatis attonitos piguit experiri Bryaxim, Lysippū, Praxitelem, Polycletum, quid efficere, aut quousq; progredi possent. Sed in omni genere scientiæ, et summis admiratione, ueneratioq; et inferioribus merita laus contingit. Accedit huc, quod ille, quem nos perfectū esse uolumus agricolam, si quidem artis cōsummatæ non sit, nec in uniuersa rerum natura sagacitatem Democriti, uel Pythagoræ nō fuerit consecutus, et in motibus astrorum, uentorumq; Metonis prouidentiam, uel Eudoxi, et in pecoris cultu doctrinā Chironis ac Melampodis, et in agrorum soliq; molitione Triptolemi aut Aristei prudētiam, multū tamē profecerit, si usu Tremellios, Salsernasq; et Stolones nostros æquauerit. Potest enim nec subtilissima, nec rursus, quæ aiunt, pingui Minerua res agrestis administrari. Nā illud procul uero est, quod pleriq; crediderūt, facilimā esse, nec ullius acuminis rusticationem. De cuius uniuersitate nihil attinet plura nunc differere, quandoquidē cunctæ partes eius

eius destinatis aliquot uoluminibus explicandæ sunt, quas ordine suo tunc demum persequar, cū præfatus fuero quæ reor ad uniuersam disciplinam maxime pertinere.

Præcepta quæ sequantur qui rustici cari uelint.

CAP. I.

VI studiū agricolatiōi dederit, antiquissima sciat hæc sibi aduocanda, prudentiā rei, facultatē impendēdi, uoluntate agēdi. Nam is demum cultissimū rus habebit, ut ait Tremellius, qui et colere sciet, et poterit, et uolet: neq; enim scire, aut uelle, cuiquam satis fuerit sine sumptibus, quos exigunt opera. Nec rursus faciēdi, aut impendēdi uoluntas profuerit sine arte: quia caput est in omni negotio, nosse quid agēdum sit, maximeq; in agricultura, in qua uolūtas, facultasq; citra sciētiam sepe magnā dominis afferunt iacturam, cum imprudēter facta opera frustrantur impensas. Itaq; diligens paterfamilias, cui cordi est ex agri cultu certam sequi rationem rei familiaris augendæ, maxime curabit, ut ætatis suæ prudentissimos agricolas de quaq; re consulat, et commentarios antiquorum sedulo scrutetur, atq; æstimet, quid eorū quisq; senserit, quid præceperit. An uniuersa quæ maiores prodiderunt, huius tēporis culturæ respondeant, an aliqua dissonent. Multos enim iam memorabiles autores cōperi peruersum habere, longo æui situ qualitatem cœli, statumq; mutari, eorumq; consultissimum astrologiæ professorem Hipparchum prodidisse, tempus fore, quo cardines mundi loco mouerētur, idq; etiā non spernendus autor rei rusticæ Salserna uidetur adcredidisse. Nam eo libro, quæ de agricultura scriptū reliquit, mutatū cœli statum sic colligit, quod quæ regiones antea propter hyemis assiduā uiolentiā

tiam nullam stirpē uitis aut oleæ depositam custodire potuerint, nunc mitigato iam et intepefcente pristino frigore largissimis oliuitatibus, Liberiq; uindemijs exuberent. Sed hæc siue falsa, seu uera ratio est, literis astrologiæ concedatur. Cetera non dissimulanda erunt agrorum cultori præcepta rusticationis, quæ cū plurima tradiderint Pœni ex Africa scriptores, multa tamē ab his falsò prodita coarquant nostri coloni, sicut Tremellius, qui quærēs id ipsum tamen excusat, quòd Italiæ et Africæ solum, cœlumq; diuersæ naturæ, nequeat eosdē prouentus habere. Quæcūq; sunt autē, quæ propter disciplinam ruris nostrorū temporum cū prisca discrepent, non detertere debent à lectione discētē. Nam multò plura reperiuntur apud ueteres, quæ nobis probāda sint, quàm quæ repudiāda. Magna porrò et Græcorū turba est, de rusticis rebus præcipiens, cuius princeps celeberrimus uates non minimum professioni nostræ cōtulit Hesiodus Bœotius. Magis deinde eam iuuere fontibus orti sapientiæ Democritus Abderites, Socraticus Xenophon, Tarētinus Architas, Peripatetici magister ac discipulus Aristoteles cū Theophrasto. Siculi quoq; non mediocri cura negotium istud prosecuti sunt. Hieron, et Epicarmus discipulus, Philometor, et Attalus. Athenæ uerò scriptorū frequentia pepererunt, è quibus probatissimi autores Chereas, Aristandros, Amphilochnus, Euphron, Chrestus Euphronis, nō, ut multi putant, Amphipolites qui et ipse laudabilis habetur agricola, sed indigena soli Attici. Insulæ quoq; curā istam celebrauerunt, ut testis est Rhodius Epigenes, Chius Agathocles, Euagon, et Anaxipolis Thasijs. Vnius quoq; de septem Biantis illius populares Menander, et Diodorus in primis sibi uendicauerunt agricolationis prudentiam. Nec his cessere Milesijs Bacchius

chius et Mnasseas, Antigonus Cymæus Pergamenus, Apollonius, Dion Colophonius, Hegeſias Maronites. Nam quidem Diophanes Bithynius Vticensem totū Dionysii Pœni Magonis interpretē per multa diffusum uolumina, sex epitomis circumscripsit. Et alij tamen obscuriores, quorum patrias non accepimus, aliquod stipedium nostro studio contulerunt. Hi sunt Androtion, Aeschriion, Aristomenes, Athenagoras, Crates, Dadis, Dionysius ἡδὲ ποτὸν, Euphorion. Nec minori fide pro uirili parte tributum nobis intulerunt Lysimachus, et Cleobolus, Meneſtratus, Pleutiphanes, Persis, Theophilus. Et ut agricolationē Romana tandem ciuitate donemus (nam adhuc istis autoribus Græcæ gentis fuit) iam nunc M. Catonem Censorium illum memoremus, qui eam Latine loqui primus instituit. Post hunc duos Sæernas patrem et filium, qui eam diligentius erudierunt, ac deinde Scroſam Tremellium, qui eā eloquentem reddidit, et M. Terentium, qui expoliuit, mox Vergilium, qui carmine quoq; potentem fecit. Nec postremo quasi pædagogi eius meminisse dedignemur Iulij Higinijs. Veruntamē ut Carthaginensem Magonem rusticationis parentem maximè ueneremur. Nam huius octo et uiginti memorabilia illa uolumina ex senatusconsulto in Latinum sermonē conuersa sunt. Non minorem tamen laudē meruerunt nostrorū temporū uiri Cornelius Celsus, et Iulius Atticus. Quippe Cornelius totum corpus disciplinæ quinq; libris cōplexus est. Hic de una specie culturæ pertinentis ad uites singularem librum edidit. Cuius uelut discipulus duo uolumina similium præceptorū de uineis Iulius Græcinus cōposita facetijs, eruditius posteritati tradenda curauit. Hos igitur Publi Siluine prius quam cum agricolatione contrahas, aduocato in consiliū

lium: nec tamen sic mente dispositus uelut summam totius rei sententijs eorū consecutus: quippe eiusmodi scriptorum monumenta magis instruunt, quam faciunt artificem. Vsus, & experientia dominantur in artibus: neq; est ulla disciplina, in qua nō peccado discatur: nam ubi quid perperam administratū cesserit improspere, uitatur quod fefellerat, illuminatq; rectā uiam docētis magisteriū. Quare nostra praecepta non consummare scientiam, sed adiuuare promittunt, nec statim quisquam compos agricolationis erit his perlectis rationibus: nisi & obire cas uoluerit, & per facultates potuerit. Ideoq; haec uelut adminicula studiosis promittimus, non profutura per se sola, sed cū alijs. Ac ne ista quidem praedia, ut diximus, non assiduus labor, & experientia uillici, non facultates, ac uoluntas impendendi tantū pollent, quantum uel una praesentia domini: quae nisi frequens operibus interuenerit, ut in exercitu cū abest imperator, cuncta cessant officia: maximeq; reor hoc significantem Pœnum Magonem suorum scriptorū primordium talibus auspiciatum sententijs. Qui agrum parabit, domum uendat, ne malit urbanum, quam rusticum latrem colere. Cui magis corat fuerit urbanum domicilium, rustico praedio non erit opus: quod ego praecipuum, si posset his temporibus obseruari, non immutarem. Nunc quoniam plerosq; nostrum ciuilem ambitio saepe euocat, ac saepius detinet euocatos, sequitur, ut suburbanum praedium commodissimum esse putem, quod ut occupato quotidianus excursus facile post negotia fori contingat. Nam qui longinqua, ne dicam transmarina, rura mercantur, uelut hereditibus patrimonio suo, & quod grauius est, uiuunt cedunt seruis suis, quoniam quidē & illi tam longa dominorum distantia corrumpuntur, & corrupti post flagitia,

ria, quae commiserunt, sub expectatione successorum rapinis magis quam culturae student.

Qualiter dispositus fundus maximè probeatur.

CAP. II.

CENSEO igitur in propinquo agrum mercari, quod & frequenter dominus ueniat, & frequentius se uenturum, quam sit uenturus, denunciet. Sub hoc enim metu cū familia uillicus erit in officio. Quicquid uerò dabitur occasionis ruri moretur, quae nō sit mora segnis, nec umbratilis: nam diligentem patremfamilias decet agri sui particulas omnes, & omni tempore anni frequentius circumire, quod prudentius naturam soli, siue in frondibus, & herbis, siue iam maturis frugibus cōtempletur: nec ignoret quicquid in eo recte fieri poterit. Nam illud uetus est, & Cato nis, agrum pessimè multari, cuius dominus quid in eo sciendum sit, nō docet, sed audit uillicum. Quapropter uel à maioribus traditū, possidenti, uel empturo fundum praecipua cura sit scire, quod maximè regionis genus probeatur, ut uel careat inuiti, uel mercetur laudabilem. Quod si uoto fortuna subscripserit, agrū habebimus salubri coelo, uberi gleba, parte caepstri, parte alia collibus uel ad orientem, uel ad meridiem molliter deuexis, terrenisq; alijs cultis, atq; alijs syluestribus et asperis, nec procul à mari, aut nauigabili flumine, quo deportari fructus, & per qd' merces inuehi possint. Capus in prata, & arua, salictaq; & arudineta digestus, edificio subiaceat. Colles alij uacui arboribus, ut solis segetibus seruiāt, quae tamē modicè siccis, ac pinguibus capis melius, quam praecipitijs locis proueniunt. Ideoq; etiā celsiores agri frumentarij planicies habere, & quamollissimè deuexi, ac simillimi debēt esse caepstri positioni. Alij deinde colles oliuetis, uinctisq; & earū futuris

futuris pedamentis uestiantur: materiam, lapidemq; si necessitas edificandi coegerit: nec minus pecudibus pascua prebere possint. Tum riuos decurrentes in prata, et hortos, & salicta, uiuæ aquæ salientes demittant, nec absint greges armentorum, cæterorumq; quadrupedum culta, & dumeta pascentium: sed hæc positio, quam desideramus, difficilis & rara paucis contingit. Proxima est huic, quæ plurima ex his habet, tolerabilis, quæ non paucissima.

Quæ præcipuè respiciendo agro, antè, quàm ematur, notanda sunt.

CAP. I. I.

Porcus quidè Cato censebat in emendo, inspiciendoq; agro præcipuè duo esse considerata, salubritatem cœli, & ubertatem loci: quorum si alterum deesset, ac nihilo minus quis uellet incolere, mente esse captum, atq; eū ad agnatos, & gentiles deducendum. Neminem enim sanum debere facere sumptus in cultura sterilis soli, nec rursus pestilenti quamuis feracissimo, pinguiq; agro dominū ad fructus peruenire. Nam ubi sit cū orco ratio ponenda, ibi non modo perceptionē fructuum, sed & uitam colonorum esse dubiam, uel potius mortē quæstu certiozem. Post hæc duo principalia, subiungebat illa non minus intuentia, uiam, & aquam, & uicinum. Multum conferre agris iter cōmodum: primum quod est maximū, ipsam præsentiam domini, qui libentius cōmeaturus sit, si uexationem uia nō reformidet: deinde ad uehenda & exportāda utensilia, quæ res frugibus conditis auget precium, & minuit impensas rerum inuectarū, quia minoris apportentur eod, quò facili nisi perueniatur. Nec non nihil esse etiā paruo uehi, si cōductis iumentis iter facias, quod magis expedit, q̄ ueri propriā. Seruos quoq; qui secuturi patrem familiās sint, non agrè iter pedibus ingredi. De bonitate aquæ ita omnibus

omnibus clarum est, ut pluribus non sit differendum. Quis enim dubitet eam maxime probatā haberi, sine qua nemo nostrum uel prosperæ, uel aduersæ ualeitudinis uitam proferat? De uicini commodo non est quidem certum, quem nonnunquā mors, aliæq; nobiscum diuersæ causæ mutāt. Et ideo quidam respuunt Catonis sententiam, qui tamen multum uidentur errare: nam quemadmodū sapientis est, fortuitos casus magno animo sustinere, ita demens est, ipsum sibi malam facere fortunam: quod facit, qui nequā uicinū suis numis parat, cum à primis cunabulis, si modò liberis parentibus est oriundus, audisse potuerit,

Μὴ δὲ ἀπὸ τοῦ ἀπολατῆ ἀ μὴ γέτωρ κικλός ἐιν.

quod non solum de boue dicitur, sed etiā de omnibus partibus rei nostræ familiaris: adeo quidem, ut multi prætulere carere penatibus, & propter iniurias uicinarū sedes suas profugerint, nisi aliter existimamus diuersum orbem gētes uniuersas petiisse, relicto patrio solo, Achaos dico, & Hiberos, Albanos quoq; nec minus Siculos: & ut primordia nostra contingā, Pelasgos, Aborigines, Arcadas, quàm quia malos uicinos ferre non potuerāt. Ac ne tantum de publicis calamitatibus loquar, priuatos quoq; memoria tradidit, & in regionibus Græciæ, & in hac ipsa Hesperia detestabiles fuisse uicinos, nisi Autolicus ille cuiusquam potuit tolerabilis esse cōterminus, aut Auētini montis incolæ Palatinis ullum gaudiū finitimis suis Cacus attulit. Malo enim præteritorū, quàm præsentū meminisse, ne uicinū meum nominē, qui nec arborē prolixiorē stare nostræ regionis, nec inuiolatum seminariū, nec pedamentū quicquā adnexum uinæ, nec etiā pecudes negligentius pasci sinit. Iure igitur, quantū mea fert opinio, M. Porcius talem pestē uitare cœsuit. Et in primis futurū agricolā

b pramo

præmonuit, ne sua sponte ad eam perueniret. Nos ad cætera præcepta illud adiicimus, quod sapiens unus de septem in perpetuum posteritati pronuntiavit, *ἀπορροῦν ἀδιδιδόμενον*, adhibendum modum mensuramq; rebus, idq; ut non solum aliud acturis, sed & agrum paraturis dictum intelligatur, ne maiorem quam ratio calculorum patiat, emere uelit: nam huc pertinet præclara nostri poetæ sententia:

Laudato ingentia rura, Exiguum colito.

Quod uir eruditissimus, ut mea fert opinio, traditum uetus præceptum numeris signauit: quippe acutissimam gentem Pœnos dixisse conuenit, Imbecilliorē agrum, quam agricolam esse debere: quoniam cum sit colluctandum cum eo, si fundus preualeat, aliud domini. Nec dubium quin minus reddat laxus ager non recte cultus, quam angustus eximie. Ideoque post reges exactos Liciniana illa septena iugera, quæ plebis triuiritim diuiserat, maiores quæstus antiquis retulerent, quam nunc nobis præbent amplissima ueruaucta, tanta quidem Curius Dētatus, quæ paulo antè retulimus, prospero ductu parua uictoria ob eximiam uirtutē deferente populo præmij nomine quinquaginta soli iugera, supra cōsulare, triumphalemq; fortunam putauit esse. Repudiatoq; publico manere populari, ac plebeia mensura cōtentus fuit. Mox etiam cum agrorum uasitate uictoria nostræ, & interneciones hostium fecissent, criminofum tamen senatori fuit supra quinquaginta iugera possedisse. Suaq; lege C. Licinius tribunitia promulgauerat, inmodica possidendi libidine transcendisset: nec magis quia superbum uidebatur tantum loci detinere, quam quia flagitiosum quos hostis profugiendo desolasset agros, nouo more ciuem Romanum supra uires patrimonij possidendo deferere. Modus ergo qui

in

in omnibus rebus, etiam parandis agris adhibebitur: tantum enim obtinendum est, quanto est opus, ut emisse uideamur, quo potiremur, non quo oneremur ipsi, atque alijs fruendum eriperemus, more præpotentium, qui possident fines gentium, quos ne circumire equis quidem ualent, sed proculcandos pecudibus, & uastandos, ac populandos feris derelinquunt, aut occupatos nexu ciuium, & erga ^{*crurum.} stultis tenent. Modus autem erit sua cuiq; moderata uoluntas, facultasq;. Neque enim satis est, ut iam prius dixi, possidere uelle, si colere non possis.

De salubritate regionum. CAP. XIII.

SEquitur deinceps Cæsonianum præceptum, quo fertur usus etiam Cato, mercaturis agrum esse reuiscendum sepius eum, quem uelint mercari. Nam prima inspectione neque uitia, neque uirtutes abditas ostendit, quæ mox retractantibus facilius apparent. Inspectionis quoque uelut formula nobis à maioribus tradita est. Agri pinguis, ac leti, de cuius qualitate dicemus suo loco, cum de generibus terræ differemus. In uniuersum tantum quasi testificandum, atque sepius prædicandum habeo, quod primo iam Punico bello dux inclutissimus M. Attilius Regulus dixisse memoratur, fundum, sicuti ne fecundissimi quidem soli, cum sit insalubris, ita nec effecti, si uel saluberrimus sit, parandum: quod Attilius ætatis suæ agricolis, maiore cum autoritate suadebat peritus usu. Nam Pupinæ pestilentis simul, et exilis agri cultore fuisse eum loquuntur historie. Quapropter cum sit sapientis, non ubique emere, nec aut uberatis illecebris, aut delictiarum concinnitate decipi: sic uere industrii patris familiaris est, quicquid aut emerit, aut acceperit, facere fructuosum, atque utile: quoniam & grauioris cœli multa remedia priores tradiderunt, quibus mitigetur pe-

b 2 stifera

stifera lues, & in exili terra cultoris prudētia, ac diligētia maciē soli uincere potest. Hęc autē cōsequemur, si uerissimo uati, uelut oraculo crediderimus dicenti,

Ventos, & uarium cœli prędiscere morem

Cura sit, ac patrios cultusq̄, habitusq̄; locorum,

Et quid quęq; ferat regio, & quid quęq; recuset.

Nec cōtenti tamē autoritate uel priorū uel presentū colonorū, nostra prętermiserimus exēpla, nouaq; quę tauerimus, experimēta. Quod etsi per partes nōnunquam damnosum est, in summa tamē fit cōpendiosum, quod nullus ager sine profectu colitur: simul attentando possessor efficit, ut in id formetur, quod maximē prestare possit, ea res etiā feracissimos agros utiliores reddit. Itaq; nusquā experimētorū uarietas omittenda est: Longeq; etiā in pingui solo magis audendū, quoniā nec laborē, nec sumptum frustratur effectus. Sed quoniā refert qualis fundus, & quomodo colatur, tū uilla qualiter edificetur, et quā utiliter disponatur. Multos enim decerrasse, memoria prodidit, sicut pręstātissimos uiros L. Lucullū, & Q. Scaeuolam, quorū alter maiores, alter minus amplas, quā postulat modus agri, uillas extruxit, cum utrūq; sit cōtrarem familiarē. Diffusiora enim cōsepta, nō solum pluris edificamus, sed etiā impēs maioribus tuemur: at minora cum sunt, quā postulat fundus, dilabitur fructus, nā et humidę res, & sicca, quas terra progenerat, facillē uitiatur, si aut nō sunt, aut ppter angustias, icōmoda sunt tecta quibus inſeratur. Pro portione etiā facultatum, quā optime paterfamilias debet habitare, ut & libētius rus ueniat, et degat in eo. Iucundius utiq; uiro, si etiā matrona comutabitur, cuius ut sexus, ita animus est deliciarior, quam obrem amoenitate aliqua demerenda erit, quo patietius moretur

cum

cum uiro. Elegāter igitur edificet agricola, nec sit tamē edificator, atq; arę idē tantū cōplectatur, quod ait Cato, quantū ne uilla fundū querat, ne ue fundus uillā: cuius uniuersum sitū qualē oporteat esse, nunc explicabimus. Quod inchoatur edificiū, sicut salubri regione, ita saluberrima parte regionis debet cōstitui: nā circumsusus aēr, atq; corruptus plurimas affert corporibus nostris causas offensarū. Sunt quędam loca, quę solstitijs minus cōcalescunt, sed frigoribus hyemis intolerabiliter horrent, sicut Thebas ferunt Bœotias. Sunt quę tepēt hyeme, sed æstate seuisimē candēt, ut affirmāt Euboicam Calcidē. Petatur igitur aēr calore, & frigore tēperatus, quem ferē medijs obtinet collis, quod neq; depressus hyeme pruinis torpet, aut torret æstate uaporibus, neq; elatus in summa montiū perexiguus uentorū motibus, aut pluuijs omni tēpore anni seuit. Hęc igitur est medijs collis optima positio, loco tamē ipso paululū intumescēte, ne cum à uertice torrens imbribus conceptus effluxerit, fundamenta conuellat.

De aqua.

C A P. V.

SIT autem uel intra uillā, uel extrinsecus inductus fons Sperennis, lignatio, pabulumq; uicinū. Si deerit fluens unda, putealis queratur ī uicino, quę nō sit haustus pro fundi, nō amari saporis, aut salsi: hęc quoq; si deficiēt, & spes arctior aquę manātis coegerit, uastę cisternę hominibus, piscinęq; pecoribus inſtruatur, colligēdę aquę tādē pluuiali, quę salubritati corporis est accōmodatissima: sed ea sic habetur eximia, si fictilibus tubis in cōtectā cisternā deducatur: huic pxima fluēs aqua ē mōribus oriunda, si p saxa pręceps deuoluitur, ut est in Guarcono Capania. Tertia putealis, uel collina, uel quę nō ifima ualle reperitur. Deterrima palustris, quę pigro lapsu repit. Pe-

b 3 stilens

stiens, quae in palude semper consistit. Hic idē tamē humor quāuis nocētis natura, temporibus tamē hyemis edomitus imbris mitescit, ex quo caelestis aqua maximē salubris intelligitur, quod etiā uenenati liquoris eluit pernicie: sed hāc potius pbatissimā diximus. Caterum ad aestuū tēperādos calores, et amoenitatē locorū, plurimū cōferūt salētes riuī, quos, si cōditio loci patitur, qualescūq; dūmodo dulces, utiq; perducēdos in uillā cēseo. Sin summotus longius à collibus erit amnis, et loci salubritas, editiorq; sit, ut ripae pmittet superponere uillā pfluēti, cauēdū tamen erit, ut à tergo potius, q̄ praese flumē habeat, et ut aedificij frons auersa sit ab iustis eius regiōis uētis, et amicissimis aduersa, cum pleriq; amnes aestate uaporatis, hyeme frigidis nebulis caliget: quae, nisi ui matore inspiratiū uētorū submouētur, pecudibus, hominibusq; cōferūt pestem. Optime aut salubribus, ut dixi, locis ad oriētē, uel ad meridie: grauibus ad septētrionem uilla cōuertitur, eademq; semp mare recte cōspicit, cum pulsatur, ac fluctu respergitur, nūquam ex ripa, sed paulū summotā à littore. Nā praestat à mari longo potius interuallo, quā breui resurgisse, quia media sunt spatia grauioris halitus: nec paludē quidē uicinā esse oportet aedificijs, nec iūctā militarē uia, quod illa caloribus noxiū uirus eructat, et infestis aculeis armata gignit animalia, quae in nos dēsissimis exanimibus inuolat. Tum etiā natricū, serpentiumq; pestes hyberna desitutitas uligine, caeno et fermentata colluue uenenatas emittit, ex quibus saepe contrahitur caci morbi, quorum causas ne medici quidem perspicere queunt. Sed et anni toto tempore situs atq; humor instrumentum rusticum, supellectilemq; et inconditos, conditosq; fructus corrūpit. Hāc autem praetereuntium uiatorum populationibus

bus, et asiduis diuertentium hospitij infestat rem familiarē, propter quae censeo eiusmodi uitare incommoda, uillamq; nec in uia, nec pestilenti loco, sed procul, et editiore situ condere, ut frons eius ad orientem aequinoctialem directā sit. Nam eiusmodi positio medium, temperatumq; libramentum uentorum hyemalium, et aestiuorum tenet: quantoq; fuerit aedificij solum pronius orienti, tanto et aestate liberius capere perflatus, et hyemis procelis minus infestari, et matutino regelari ortu poterit, ut concreti rores liquecant: quoniam serē pestilens habetur, quod est remotum ac sinistrum soli, et apricis flatibus, quibus si caret, nulla alia uis potest nocturnas pruinas, et quodcumq; rubiginis aut spurcitiae resedit, siccare atq; detergere. Hāc autē cum hominibus afferant perniciem, tum et armētis, et uirētibus eorumq; fructibus. Sed quisquis aedificia uolet in declinibus areis extruere, semper ab inferiore parte auspicetur, quia cum ex depressiore loco fuerint orsa fundamenta, non solum superficiem suam facile sustinebit, sed et pro futura, et substructione fungentur, aduersus ea, quae mox, si fortē uillam prolatare libuerit, ad superiorem partem applicabuntur: quippe ab imo praestructa ualenter resistent contra ea, quae postmodum superposita incumbēt: at si summa pars cliui fundata, propria molem susceperit, quidquid ab inferiore mox apposueris, fissum erit, rimosumq;. Nam nouum cum ueteri adstruitur, rimosoq; recens, aedificium quasi surgenti reluctans oneri cedit, et quod prius extractum immunebit cedenti paulatimq; degrauatum pondere suo praiceps attrahetur. Igitur id structura uitium cum primum statim fundamenta iaciuntur euitandum est.

De positione uillae.

CAP. VI.

Modus

b 4

Modus autem, membrorumq; numerus aptetur uni-
 uerso concepto, & diuidatur in tres partes, urba-
 nam, rusticam, & fructuariam. Urbana rursus in hyberna,
 & aestiua, sic digeratur, ut spectent hyemalis temporis cu-
 bicula brumale orientem: coenationes, æquinoctiale occi-
 dentem. Rursus aestiua cubacula spectent meridiæ æquino-
 ctiale, sed coenationes eiusdem temporis prospicient hyber-
 num orientem. Balnearia occidenti aestiuo aduertantur, ut
 sint post meridiem, & usq; in uesperum industria. Ambulati-
 ones meridiano æquinoctiali subiectæ sint, ut hyeme plu-
 rimum solis, & æstate minimum recipiant. At in rustica
 parte, magna & alta culina ponetur, ut & cõtignatio ca-
 reat incendij periculo, & in ea commodè familiares omni
 tempore anni morari queant. Optimè solutis seruis cellæ
 meridiæ æquinoctiale spectantes fient: uinctis quàm salu-
 berrimè subterraneum ergastulum plurimis, sitq; id angu-
 stis illustratum fenestris, atq; à terra sic editis, ne manu con-
 tingi possint. Pecudibus fient stabula, quæ neq; frigore,
 neq; calore infestentur. Domitis armētis duplicia bubilia
 sint, hyberna, atq; aestiua. Cæteris autè pecoribus, quæ in-
 tra uillam esse cõuenit, ex parte tecta loca, ex parte sub dio
 parietibus altis, circumseptis, ut illic per hyemem, hic per
 æstatem sine uiolentiâ ferarum conquiescât. Sed omnia sta-
 bula sic ordinentur, ne quis humor influere possit: & ut
 quisq; qui ibi cõceptus fuerit, quàm celerrime dilabatur,
 ut nec fundameta parietum corrupantur, nec ungulae pe-
 cudi. Lata bubilia esse oportebit pedes decem, uel minime
 nouem: quæ mensura & ad procubendum pecori, & iugario
 ad circummeundum laxa ministeria præbeat. Non altius
 edita esse præsepia conuenit, quàm ut bos, aut iumentum
 sine incõmodo stans uesti possit. Villico iuxta ianuam fiat
 habit

habitatio, ut intrantium exeuntiumq; cõspectum habeat.
 Procuratori supra ianuam ob easdem causas, & is tamen
 uillicum obseruet ex uicino, sitq; utriq; proximè horreum,
 quod cõferatur omne rusticum instrumentum, & intra ad ipsum
 clausus locus, quo ferramenta cõdantur. Bubulis, pastoribusq;
 cellæ ponantur iuxta sua pecora, ut ad eorū curam sit
 opportunus excursus. Omnes tamen quàmproximè alter
 ab altero debet habitare, ne uillici diuersas partes circũ-
 euntis sedulitas distendatur, & ut inter se diligentiâ, & ne-
 gligentiâ cuiusq; testes sint. Pars autem fructuaria diui-
 ditur in cellam oleariam, torculariam, cellam uinariam, desiru-
 tariam, scenilia, paleariamq; & apothecas, & horrea, ut ex
 ijs quæ sunt in plano, custodiã recipiant humidarum rerum
 tanquàm uini aut olei uenaliũ. Siccæ autè res congerantur
 tabulatis, ut frumeta, fœnum, frondes, paleæ, cæteraq; pa-
 bula. Sed granaria, ut dixi, scalis adæatur, & modicis fene-
 stellis aquilonibus inspiretur. Nã ea cœli positio maxime
 frigida & minime humida est, quæ utraq; perennitate cõ-
 ditis frumentis afferunt. Eadem ratio est in plano sitæ ui-
 nariæ cellæ, quæ summota procul esse debet à balneis, fur-
 no, sterquilinio, reliquisq; immunditijs tetrũ odorem spi-
 rãtibus: nec minus à cisternis, aquis uel salientibus, ex qui-
 bus qui extrahitur humor, uinum corrumpit. Neque me-
 praterit sedem frumētis optimã quibusdã uideri horreũ
 camera contactum, cuius solum terrenum prius quàm con-
 sterneratur perfossum, & amurca recenti non salsa madesa-
 ctum, uelut signinũ opus pauiculis cõdensatur. Tum de-
 inde cum exaruit simili modo pauimeta testa cca, quæ pro
 aqua receperint amurcã mistam calci, & arenæ superster-
 nuntur, & magna ui pauiculis inculcatur, atq; expoliun-
 tur, omnesq; parietum, & soli iuncturæ testaceis puluibus
 b s fibul

fibulantur. Nam ferè cum his partibus ædificia rimas ege-
 runt, caua præbent, & latebras subterraneis animalibus.
 Sed et lacubus distinguuntur granaria, ut separatim quæq;
 legumina ponantur. Parietes oblinuntur anurca subactio-
 luto, cui pro paleis admista sunt arida oleastri, uel si ea nõ
 sunt, oleæ folia. Deinde cum prædictũ tectiorum inaruit,
 rursus anurca respergitur, qua siccata frumentum infer-
 tur. Ea res ab noxa curculionũ, & similiarum animalium cõ-
 modissimè uidetur conditas fruges defendere, quæ nisi dili-
 genter repositæ sint, celeriter ab ijs consumuntur. Sed id
 genus horrei, quod scripsimus, nisi sit in sicca positione
 uillæ, quamuis granum robustissimũ corrumpit situ: qui si
 nullus adsit, possunt etiam de fossa frumenta seruari, sicut
 transmarinis quibusdã prouincijs, ubi puteorũ in modum,
 quos appellant Syros, exhausta humus, editos à se fructus
 recipit. Sed nos in nostris regionibus, quæ redundant uli-
 gine, magis illam positionẽ pensilis horrei, & hanc curã
 pauimentorũ, & parietũ probamus, quoniã, ut retuli, sic
 emunita sola, & latera horreorũ prohibent curculionẽ,
 quod genus exitij cum incidit, multi opinantur arceri
 posse, si exese fruges in horreo uentilentur, & quasi re-
 frigeretur. Id autem falsissimũ est: neq; enim hoc factõ ex-
 pelluntur animalia, sed immiscuntur totis aceruis: qui si
 maneant immoti, summis tantũ partibus infestantur, quo-
 niam infra mensurã palmi non nascitur curculio, longeq;
 præstat id solũ, quod iam uitiatũ est, quam totũ periculo
 subijcere: nam cum exiget usus, faciliẽ est eo sublato, quod
 uitiatum crit, integro inferiore uti: sed hæc, etsi extrinse-
 cus, non tamẽ intempestiuè uideor hoc loco retulisse. Tor-
 cularia præcipuè, celleq; olearia calidæ esse debent, quia
 commodius omnis liquor uapore soluitur, ac frigoribus
 magis

magis constringitur. Oleum, quod manus prouenit, si con-
 gelatur, fracescet: sed ut calore naturali est opus, qui con-
 tingit positione cœli, et declinatione, ita nõ est opus igni-
 bus, aut flammis, quoniã fumo & fuligine sapor olei cor-
 rumpitur. Propter quod torcular debet à meridiana parte
 illustrari, necesse ne habeamus ignes lucernaq; adhibere,
 cum premetur olea. Cortinale ubi defrutum fiat, nec an-
 gustum, nec obscurum sit, ut sine in cõmodo minister, qui
 sapam decoquet, uersari possit. Fumariũ quoq; quo ma-
 teria, si nõ sit iam pridẽ caesa, festinato siccetur, in parte
 rusticæ uillæ fieri potest iunctum rusticis balneis, nam eas
 quoq; refert esse, in quibus familia, sed tantũ ferijs, lauetur.
 Neq; enim corporis robori cõuenit frequẽs usus earum.
 Apothecæ recte superponetur his locis, unde plerũq; fu-
 mus earũ exoritur, quoniã uina celerius uetustescunt, quæ
 fumũ quodã tenore præcocem maturitatẽ trahunt. Propter
 quod & aliud tabulatũ esse debet, quo admoventur, ne
 rursus nimia suffitione medicata sint. Quod ad uillæ per-
 tinet situ, partiumq; eius dispositionẽ, satis dictũ est. Cir-
 ca uillã deinceps hæc esse oportebit, furnũ & pistrinum,
 quantum futurus numerus colonorũ postulauerit. Piscinas
 minimũ duas, alterã, quæ anseribus, ac peccoribus seruiat:
 alterã in qua lupinũ, uimina, et uirgas, atq; alia quæ sunt
 usibus nostris apta, maceremus. Sterquilinia quoq; duo
 sint, unũ, quod noua purgamẽta recipiat, & in annũ con-
 seruet: alterum ex quo uetera uehantur: sed utrunq; more
 piscinarum deuexum leni cliuo, et extractum pauitumq;
 solum habeat, ne humorem transmittant. Plurimum enim
 refert non adficcato succo finum uires continere, et assi-
 duo macerari liquore, ut si qua interiecta sint stramentis
 aut paleis, spinarum, uel graminum semina, intereant, nec
 in

in agrū exportata segetes herbidas reddant. Ideoq; peri-
 ti rustici quidquid ouilibus, stabulisq; cōuersum proges-
 serunt, superpositis uirgeis cratibus tegunt, nec arefcere
 uentis sinunt, aut solis incursu patiūtur exuri. Area, si cō-
 petit, ita cōstituenda est, ut uel à domino, uel certè à pro-
 curatore despicì possit. Eaq; optima est silice confrata,
 quòd & celeriter frumenta deterūtur, nō cedēte solo pul-
 sibus ungarū, tribularumq;, & eadē euentilata mūdio-
 ra sunt, lapillisq; carēt, & glebulis, quas per triturā fere
 terrena remittit area. Huic aut nubilariū applicari debet,
 maximeq; in Italia propter incōstantiā cœli, quò collata
 semitrita frumēta protegātur, si subitaneus imber incesse-
 rit. Nam in trāsmarinis quibusdam regionibus, ubi æstas
 pluuia caret, superuacuum est. Pomaria quoq; & hortos
 oportet septo circumdari, & esse in propinquo, atq; in ea
 parte, quò possit omnis stercorata colluies cortis, bali-
 neorumq;, & oleis expressa amurcæ sanies influere: nam
 eiusmodi quoq; letatur alimentis, & olus & arbor.

De officijs patrisfamilias. CAP. VII.

His omnibus ita uel acceptis, uel compositis præcipua
 cura domini requiritur, cum in cæteris rebus, tum
 maximè in hominibus. Atque hi uel coloni, uel serui sunt
 soluti, aut uincti. Comiter agat cum colonis, facilemq; se
 præbeat, & auarius opus exigat, quam pensiones, quo-
 niam & minus id offendit, & tamen in uniuersum magis
 prodest. Nam ubi sedulo colitur ager, plerunq; cōpendiū,
 nūquam (nisi si cœli maior uis, aut prædonis incescit) de-
 trimentum affert, eoq; remissionē colonus petere non au-
 det. Sed nec dominus in unaquaque re, cui colonum obli-
 gauerit, tenax esse iuris sui debet, sicut in diebus pecuniæ-
 rum, ut lignis, & cæteris paruis accessionibus exigendis,
 quarum

quarum cura maiorem molestiam, quàm impensam rusti-
 cis affert. Nec sanè est uindicandum nobis quicquid licet.
 Nam summum ius antiqui summam putabāt crucem. Nec
 rursus in totum remittendam, quoniam uel optima nomi-
 na non appellando fieri mala, fœnerator Alphius dixisse
 uerisimè fertur. Sed & ipse nostra memoria ueterem con-
 sularem, uirumq; opulentissimum L. Volusium affecerā-
 tem audiui, patrisfamilias filicissimum fundum esse, qui co-
 lonos indigenas haberet, & tanquam in paterna posses-
 sione natos, iam inde à cunabulis longa familiaritate re-
 tineret. Ita certè mea fert opinio, rem malam esse frequen-
 tem locationem fundi, peiorem tamen urbanum colonum,
 qui per familiam mauult agrum, quàm per se colere. Sa-
 ferna dicebat ab eiusmodi homine ferè pro mercede litem
 reddi. Propter quod operam dandam esse, ut & rusticos,
 & eosdem assiduos colonos retineamus, cum aut nobis-
 metipsis non licuerit, aut per domesticos colere nō expe-
 dierit, quod tamen non euenit, nisi in his regionibus, quæ
 grauitate cœli, soliç; sterilitate uastantur. Cæterum cum
 mediocris adest & salubritas, & terræ bonitas, nunquàm
 non ex agro plus sua cuiq; cura reddidit, quàm coloni:
 nunquàm non etiam uillici, nisi si maxima uel negligētia
 serui, uel rapacitas interuenit. Quæ utraq; peccata ple-
 runq; uitio domini uel cōmitti, uel foueri, nihil dubiū est:
 tam liceat, aut cauere, ne talis præficiatur negotio: aut
 iam præpositus, ut submoueatur, curare. In lōginquis ta-
 men fundis, in quos nō est facilis excursus patrisfamilias,
 cum omne genus agri tolerabilius sit sub liberis colonis,
 quàm sub uillicis seruis habere, tum præcipuè frumenta-
 rium, quem minime (sicut uineas aut arbutum) colonus
 euertere potest, & maximè uexant serui, qui boues elo-
 cant

cant, eosdemq; & cetera pecora male pascunt, nec indu-
strie terram uertunt, longeq; plus imputant seminis iacti,
quam quod seuerint: sed nec quod terrae mandauerint sic
adiuant, ut recte proueniat: idq; cum in aream contule-
runt, per tritiram quotidie minuunt uel fraude, uel negli-
gentia. Nam & ipsi diripiunt, & ab alijs furibus non cu-
stodiunt. Sed nec conditum cum fide, rationibus inferunt:
ita fit, ut & actor, & familia peccent, & ager sepius in-
fametur: quare talis generis praedium, si, ut dixi, domini
praesentia cariturum est, censeo locandum.

De pecore, & pecorum magistris. CAP. VIII.

Proxima est cura de seruis, cui quoniam officio prae-
nere conueniat, quosq; & qualibus operibus desti-
nare. Igitur praemoneo, ne uillicum ex eo genere seruo-
rum, qui corpore placuerunt, instituiamus: ne ex eo quidem
ordine, qui urbanas, ac delicatas artes exercuerit. Socors
& somniculosum genus id incipiorum, otiosi, campo, cir-
co, theatris, aleae, popinae, lupanaribus consuetum, nun-
quam non easdem ineptias somniat, quas cum in agricul-
tura transtulit, non tantum in ipso seruo, quantum in uni-
uersa re detrimenti dominus capit. Eligendus est rusticis
operibus ab infante duratus & inspectus experimentis: Si
tamen is non erit, de ijs praeficiatur, qui seruitute laboriosam
tolerauerunt. Iamq; is transcenderit aetatem primae iuue-
ntiae, necdum senectutis attigerit: illa ne & auctoritatem de-
trahat ad imperium, cum maiores dedignentur parere ado-
lescuntulo: haec ne laboriosissimo succumbat operi. Media
igitur sit aetatis, & firmi roboris, peritus rerum rustica-
rum, aut certe maxime cura, quod celerius addiscat. Nam
non est nostri negotij alterum imperare, & alterum
docere: neque enim recte opus exigere ualet, qui quid,

aut

aut qualiter faciendum sit, ab subiecto discit. Potest etiam
illiteratus, dummodo tenacissime sit memoriae, rem satis com-
mode administrare. Eiusmodi uillicum Cornelius Celsus ait,
sepius numos domino, quam librum afferre, quia nescius,
litteraru uel ipse minus possit rationes confingere, uel per
alium propter conscientiam fraudis timere. Sed qualicumq;
uillico contubernalis mulier assignanda est, quae contineat
eum, & in quibusdam rebus tamen adiuuet. Idemq; acto-
ri praecipendum est, ne conuictum cum domestico, mul-
toq; minus cum extero habeat. Nonnumquam tamen eum,
quem assidue sedulum, & fortem in operibus administran-
dis cognouerit, honoris causa mensae suae die festo digne-
tur adhibere. Sacrificia, nisi ex praeepto domini, ne fece-
rit. Aruspices, sagasq;, quae utraq; genera uana supersti-
tione rudes animos ad impensas, ac deinceps ad flagitia
compellunt, ne admiserit: neq; urbem, neq; ullas nundinas
nouerit, nisi emendae, uendendae uel pertinentis ad se rei
causa. Villicus enim, quod ait Cato, ambulator esse non de-
bet, nec egredi terminos, nisi ut addiscat aliquam culturae,
& hoc si ita in uicino est, ut cito remeare possit. Semitas,
nouosq; limites in agro fieri ne patiat, ne uel hospitem,
nisi amicum, familiaremq; domini necessarium receperit.
Ut ab his arcedus, ita exhortatus est ad instrumentoru, ser-
uamentorumq; curam, ut duplicia quam numerus seruorum
exigit, refecta, & reposita custodiat, nequid a uicino pe-
tendum sit, quia plus in operis seruorum, quam in pretio re-
rum eiusmodi consumitur. Cultam uestitumq; familia magis
utiliter quam delicate habeat, munitamq; diligenter a uen-
to, frigore, pluuiaq;, quae cuncta prohibetur pellibus ma-
nicatis, centonibus coactis, uel sagis cucullis. Id si fiat, nul-
lus dies tam intolerabilis est, quo non sub diuo moliri ali-
quid

quid possit. Nec tantum operis agrestis sit artifex, sed et animi, quantum seruire patitur ingenium, uirtutibus instruitus, ut neque remissus, neque crudeliter imperet. Semperque aliquos ex melioribus foueat, parcat tamen etiam minus bonis, ita ut potius timeant eius seueritatem, quam crudelitatem detestentur. Id contingere poterit, si maluerit custodire subiectos, ne peccent, quam negligentia sua committere, ut puniat delinquentes. Nulla est autem maior uel nequissimi hominis custodia, quam operis exactio: ut iusta reddatur, ut uillicus semper se representet. Sic enim et magistri singulorum officiorum sedulo munia sua exequuntur, et ceteri post defatigationem operis quieti, ac somno potius, quam delitijs operam dabunt. Iam illa uetera, sed optimi moris, que nunc exoluerunt, utinam possint obtineri: ne conseruo ministro quoquam, nisi in re domini, utatur: ne cibum, nisi in conspectu familiae, capiat: ne uel alium, quam qui ceteris prebetur: sic enim curabit, ut et panis diligenter confiat, et reliqua salubriter apparerentur. Ne extra fines, nisi a se missum, progredi sinat: sed nec ipse mittat, nisi magna necessitate cogente. Ne uel negotietur sibi, pecuniamque domini, aut animalibus, aut rebus alijs promercedibus occupet. Hæc enim negotiatio curam uillici auocat, nec unquam patitur eum cum rationibus domini paria facere. Sed ubi numeratio exigetur, rem pro nummis ostendit. In uniuersum tamen hoc maxime obtinendum ab eo est, ne quid se putet scire, quod nesciat, queratque semper addiscere quod ignorat. Nam cum multum prodest perite quid facere, tum plus obest perperam fecisse. Vnum enim ac solum dominatur in rusticatione, quicquid exigit ratio culturae semel facere, quippe cum emendatur uel imprudentia, uel negligentia, iam res ipsa decoxit. Nec in tantum postmodum

dum exuberat, ut et rem amissam restituat, et quantum temporum præteritorum resarciat. In cæteris seruis hæc ferè præcepta seruanda sunt, que me custodisse non poenitet, ut rusticos, qui modo non incommode se gessissent, sæpius quam urbanos, familiariusque alloquerer, et cum comitate domini leuari perpetuum laborum eorum intelligerem. Nonnunquam etiam iocarer, et plus ipsis iocari permitterem. Iam illud sæpe facio, ut quasi cum peritioribus de aliquibus operibus nouis deliberem, et per hoc cognoscam cuiusque ingenium, quale, quamque sit prudens. Tum etiam lubentius eos id opus aggredi uideo, de quo secum deliberatum, et consilio ipsorum susceptum putant: nam illa solennia sunt omnibus circumspectis, ut ergastuli mancipia recognoscant, ut explorent, an diligenter uincta sint, an ipse sedes custodiae satis tutæ, munitæque sint: num uillicus aut alligauerit quempiam domino nesciente, aut reuinxerit: nam utrumque maxime seruare debet, ut et quem paterfamilias tali poena multauerit, uillicus nisi eiusdem permissu compedibus non eximat: et quem ipse sua sponte uinxerit, antequam sciat dominus, non resoluat: tantoque curiosior inquisitio patrisfamilias debet esse pro tali genere seruorum, ne aut in uestiarijs, aut in cæteris præbitis iniuriose tractentur, quanto et pluribus subiecti, ut uillicis operum magistris, ut ergastularijs, magis obnoxij perpetiendis iniurijs, et rursus seuitia atque auaritia læsi magis timendi sunt. Itaque diligens dominus, cum et ab ipsis, tum et absolutis, quibus maior est fides, querat an ex sua constitutione iusta percipiant. Atque ipse panis, potionisque bonitatem gustu suo exploret, uestem, manicas, pedumque tegmina recognoscant. Sæpe etiam querendi potestatem faciat, de ijs, qui aut crudeliter

deliter eos, aut fraudulenter infestent. Nos quidem ali-
quanto iuste dolentes, tam uindicamus, quam animaduer-
timus in eos, qui seditionibus familiam concitant, qui ca-
lumniantur magistros suos: ac rursus premio prosequi-
mur eos, qui strenue, atque industrie se gerunt. Fœminis
quoque fecundioribus, quarum in sobole certus fuerit nu-
merus, honorari debet, otium nonnunquam, & libertatem
dedimus, cum complures natos educaissent: nam cui tres
erant filij, uacatio: cui plures, libertas quoque contingebat.
Hæc enim iustitia, & cura patrisfamilias multum con-
fert augendo patrimonio. Sed & illa meminerit, cum è ci-
uitate remeauerit, deos penates adorare: deinde si tempe-
stiuum erit, confestim: si minus, postero die fines oculis
perlustrare, & omnes partes agri reuisere atque æstimare,
nunquid absentia sua de disciplina, & custodia remise-
rit. Num aliqua uitis, num arbor, num fruges absint: tum
etiam pecus & familiam recenseat, fundique instrumen-
tum, & suppellectilem: quæ cuncta si per plures annos
facere instituerit, bene moratam disciplinam, cum senectus
aduenerit, obtinebit. Nec erit ulla eius ætas annis ita con-
fecta, ut spernatur à seruis.

Qualis corporaturæ mancipia, cuique operi
contribuenda sunt. CAP. III.

Dicendum etiam est, quibus operibus quæque habitum
corporis aut animi contribuendum putemus. Ma-
gistros pecoribus oportet præponere sedulos, ac fruga-
lissimos, ea res utraq; plus quam corporis statura, roburque
conferat huic negotio, quoniam id ministerium custodiæ
diligentis & artis officium est. Bubulco quamuis necessa-
ria, non tamen satis est indoles mentis, nisi eum uasitas
uocis, & habitus metuendum pecudibus efficit. Sed tempe-
ret

ret uires clementia, quoniam terribilior debet esse, quam
seuior, ut & obsequatur eius imperijs, & diuinius peren-
nent boues non confecti uexatione simul operum, uerbe-
rumque. Sed quæ sint magistrorum munia, quæque bubul-
corum, suo loco repetam. Nunc admonuisse satis est, ni-
hil in his, in illis plurimum referre uires & proceritatem.
Nam longissimum quæque aratorem, sicut dixi, faciemus,
& propter id, quod paulo ante retuli, & quod in re ru-
stica nullo minus opere fatigatur prolixior, quia in aran-
do stiuæ penè rectus innititur: mediastinus qualiscumque sta-
tus potest esse, dummodo perpetiendi labori sit idoneus.
Vinea non sic altos, quemadmodum latos, & lacertosos
uiros exigunt. Nam is habitus fossuris, & putationibus,
ceterisque earum culturis magis aptus. Minus in hoc offi-
cio, quam in cæteris agricolatio frugalitatem requirit,
quia & in turba, & sub monitore uinitor opus face-
re debet. Ac plerunque uelocior animus est improbo-
rum hominum, quam desiderat huius operis conditio: non
solum enim fortem, sed & acumini strenui ministrum po-
stulat. Ideoque uineta plurimum per alligatos excolum-
tur. Nihil tamen eiusdem agilitatis homo frugi non me-
lius, quam nequam faciet. Hoc interposui, nequis existi-
met in ea me opinione uersari, qua malim per noxios,
quam per innocentes rura colere. Sed & illud censeo, ne
confundantur opera familiæ, sic ut omnes omnia exequan-
tur. Nam id minimè conducit agricolæ, seu quia nemo
suum proprium aliquod esse opus credit, seu quia cum eni-
xus est, non suo, sed communi officio proficit, ideoque la-
bori multum se subtrahit: nec tamen uirum malefactum
deprehenditur, quod fit à multis: propter quod separan-
di sunt aratores à uinitoribus, & uinitores ab aratori-
bus

bus, ijsq; à mediastinis. Classes etiã nō maiores, quã de-
nūm hominū faciundã, quas decurias appellauerunt anti-
qui, & maxime pbauerūt, quod is numeri modus in ope-
re cōmodissimè custodiretur, nec præeuntis monitoris di-
ligentiã multitudo cōfunderet. Itaq; si latior est ager, in
regiones deducẽdæ sunt eæ classes, diuididumq; ita opus,
ut neq; singuli, bini ue sint, quoniã dispersi nō faciliẽ cu-
stodiuntur. Nec tamẽ supra decẽ, ne rursus ubi nimia turba
sit, id opus ad se pertinere singuli nō existiment: hæc or-
dinatio nō solum cōcitat emulationẽ, sed & deprehendit
ignauos. Nam cum certamine opus excitetur, tum in ces-
santeis animaduersio iusta, & sine querela uidetur adhi-
beri. Sed nimirū dum quæ maxime prouidenda sunt agri-
cole futuro præcipimus, de salubritate, de uia, de uicino,
de aqua, situ uillæ, fundi modo, colonorum, & seruorum
generibus, officiorum, operumq; distributione, tempesti-
uè per hæc ad ipsum iam terræ cultum peruenimus, de
quo pluribus libro insequente mox differemus.

L I V N M O D E R A

T I C O L V M E L L A E

D E R E R V S T I C A

L I B. I I.

Terram nec senescere, nec fatigari, si
stercoretur.

C A P. I.

QUÆRIS ex me Publi Siluinc, quod
ego sine cunctatione nō recuso docere, cur
priori libro ueterū opinionẽ ferè omnium,
qui de cultu agrorum locuti sunt, à princi-
pio confestim repulerim, falsamq; sententiã repudiauim,
consentium

consentium longo æui situ, longiq; iam temporis exerci-
tatione fatigatam, & effœtam humum consensuisse. Nec te
ignoro cum & aliorum illustrium scriptorum, tum præ-
cipuè Tremellij autoritatem reuereri, qui cum plurima
rusticarum rerum præcepta simul eleganter, & scitè me-
morix prodiderit, uidelicet illectus nimio fauore prisco-
rum de simili materia differentium, falso credidit paren-
tem omnium terram, sicut muliebrem sexum, etate anili-
am confectam, progenerandis esse foetibus inhabilem.
Quod ipse quoque confiterer, si in totum nullæ fruges
proueniret. Nam & hominis tum demum declaratur ste-
rile senium, non cum desinit mulier trigeminos, aut ge-
minos parere, sed cum omnino nullum conceptum edere
ualet. Itaque transactis iuuentæ temporibus, etiam si lon-
ga uita superest, partus tamen annis denegatus, non resti-
tuitur. At è contrario seu sponte, seu quolibet casu de-
stituta humus, cum est repetita cultu, magno scœnore ces-
sationis colono respondet. Non ergo est exiguarum fru-
gum causa terræ uetustas, si modò cum semel inuasit se-
nectus, regressum non habet, nec reuiescere, aut repube-
scere potest: sed ne lassitudo quidem soli minuit agrico-
le fructum. Neque enim prudentis est adduci tanquam in
hominibus nimia corporis exercitatione, aut oneris alicuius
pondere, sic cultibus, & agitationibus agrorum fãti-
gationem succedere. Quid ergo est, inquis, quod asseue-
rat Tremellius intacta, & syluestria loca, cum primum
cœperint cultu exuberare, mox deinde non ita responde-
re labori colonorum? Videt sine dubio quid cueniat, sed
cur id accidat, non peruidet: neque enim idcirco rudis,
& modò ex syluestri habitu in aruum transducta scœcun-
dior haberi terra debet, quod sit requietior & iunior,
c 3 sed

sed quod multorum annorum frondibus, & herbis, quas suapte natura progenerabat, uelut saginata largioribus pabulis facilius edendis educandisque frugibus sufficit. At cum perruptae rastris, & aratris radices herbarum, ferroque succisa nemora frondibus suis desierunt alere matrem, quaeque temporibus autumnii frutetis & arboribus delapsa folia superiaciebantur, mox conuersa uomeribus, & inferiori solo, quod plerumque est exilius, permista, atque absumpta sunt, sequitur, ut destituta pristinis alimentis macrescat humus. Non igitur fatigatione, quemadmodum plurimi crediderunt, nec senio, sed nostra scilicet inertia minus benignè nobis arua respondent. Licet enim maiorem fructum percipere, si frequenti & tempestiua & modica stercoratione terra resoueatur. De cuius cultu dicturos nos priori uolumine polliciti, iam nunc differemus.

Quot sint genera terreni, quot deinde species generibus subiungantur: quod solum maxime probetur. CAP. II.

Callidissimi rusticarum rerum Siluinae genera terreni tria esse dixerunt: campestre, collinum, montanum.

Campum non aequissima situm planicie, nec perlibrata, sed exigue prona. Collem clementer, & molliter assurgentem. Montem non sublimem & asperum, sed nemorosum & herbidum maxime probauerunt. His autem generibus singulis senae species contribuuntur: soli pinguis uel macri, soluti uel spissi, humidi uel siccis: quae qualitates inter se mixtae uicibus, & alternatae, plurimas efficiunt agrorum uarietates: eas enumerare non est artificis agricolae. Neque enim artis officium est, per species, quae sunt innumerabiles, euagari: sed ingredi per genera, quae possunt cogitatione

atione mentis, & ambitu uerborum facile copulari. Recurrendum est igitur ad qualitatum inter se dissidentium, quasi quasdam coniunctiones, quas Graeci *συσυλλασματα*, nos discordantium comparationes tolerabiliter dixerimus. Atque etiam significandum est ex omnibus quae terra progeneret, plura campo magis quam colle, plura pingui solo quam macro letari. De siccanis & riguis non comperimus ultra numero uiuant, cum utique penè infinita sint, quae siccis, quaeque humidis locis gaudet, sed ex his nihil non melius resoluta humo, quam densa prouenit. Quod noster quoque Vergilius cum & alias secundi arui laudes retulisset, adiecit,

(Et cui putre solum, namque hoc inuitamur arando. Neque enim aliud est colere, quam resoluere, & firmare terram, ideoque maximos questus ager praebet. Idem pinguis ac putris, quia cum plurimum reddat, minimum postulat: quod postulat, exiguo labore atque impensa conficitur. Præstantissimum igitur tale solum iure dicatur. Proximum deinde huic pinguius densum, quod impensam coloni, laboremque magno foetu remuneratur. Tertia est ratio loci rigui, quia sine impesa fructum reddere potest. Hanc primam Cato esse dicebat, qui maxime redditum praetorum ceteris anteponebat: sed nos de agitatione terrae nunc loquimur, non de situ. Nullum deterius habetur genus, quam quod est siccum, pariter & densum, & macrum, quia cum difficulter tractetur, tum ne tractatum quidem gratiam refert: nec relictum praetis, uel pascuis abunde sufficit. Itaque hic ager siue exercetur, seu cessat, colono est poenitendus, ac tanquam pestilens refugiendus. Nam ille mortem facit, hic teterrimam comitem mortis famem. Si tamen Graecis cancanis habemus fidem elaniantibus,

ἀλλὰ δὲ ἕκαστον θαλάσσιον, καὶ πόντου ἐπιπέδον. Sed nunc potius uberioris soli meminerimus, cuius demonstranda est duplex ratio, culti & sylvestris: de sylvestri regione in aruorum formam redigenda prius dicemus, quoniam est antiquius facere agrum, quam colere. Incultum igitur locum consideremus, siccus, an humidus, nemorosus arboribus, an lapidibus confragosus, iunco ne sit, an gramine uestitus, ac filicis alijs ue frutetis impeditus: si humidus erit, abundantia uliginis ante sicceatur fossis. Earum duo genera cognouimus, caecarum & patentium, spissis atque cretosis regionibus aperta relinquantur: at ubi solutior humus est, aliqua fiunt patentes, quaedam etiam obcaecantur, ita ut in patentes ora hiantia caecarum competant: sed & patentes latius, & apertas summa parte declivesq; & ad solum coarctatas, imbricibus supinis similes facere conueniet: nam quarum recta sunt latera, celeriter aquis uitiantur, & superioris soli lapibus replentur. Operta rursus obcaecari debebunt, sulcis in altitudinem trepidaneam depressis, qui cum parte dimidia lapides minutos, uel nudam glaream receperint, aequentur superiecta terra, quae fuerat effossa. Vel si nec lapis erit, nec glaream, sarmentis connexus uelut funis informabitur in eam crassitudinem, quam solum fossae possit anguste, quasi accommodatam coarctatamque capere. Tum per irum contendetur, ut super calcatis cupressinis, uel pineis, aut si ea non erunt, alijs frondibus terra contegatur, in principio atque exitu fossae more ponticulorum binis saxis tantummodo pilarum uice constitutis, & singulis superpositis, ut eiusmodi constructio ripam sustineat, ne praeccludatur humoris illapsu atque exitu. Nemorosi, frutetosiq; tractus duplex cura est, uel extirpandis radicatus

citus arboribus & remouendis, uel, si rarae sint, tantum succidendis, incendendisq; & inarandis. At saxosum facile est expedire lectione lapidum, quorum si magna est abundantia, uelut quibusdam subtractionibus partes agri sunt occupandae, ut reliquae emundentur: uel in altitudinem sulco depresso lapides obruendi, quod tamen ita faciendum erit, si suadebit operarum utilitas. Iunci & graminis pernicies, repastinatio est: filicis frequens extirpatio, quae uel aratro fieri potest, quoniam intra biennium saepius conuulsae moriuntur: celerius etiam, si eodem tempore stercores, & lupino uel faba coeferas, ut cum aliquo reditu medearis agri uitio. Nanque constat filicem sationibus & stercoratione facilius interiri. Verum & si subinde nascentem falce decidas, quod uel puerile opus est, intra praedictum tempus uiuacitas eius absimitur. Sed iam expediendi rudis agri rationem sequitur. cultorum noualium cura, de qua mox quid censeam profitebor, si quae ante discenda sunt aruorum studiose praeepero. Plurimos antiquorum, qui de rusticis rebus scripserunt, memoria repeto, quasi confessa, nec dubia signa pinguis, ac frumentorum fertilis agri prodidisse, dulcedinem soli propriam herbarum & arborum prouentum, nigrum colorem uel cinereum. De caeteris ambigo, de colore satis admirari non possum cum alios, tum Cornelium Celsum, non solum agricolationis, sed uniuersae naturae prudentem uirum, sic & sententia, & uisu decrassae, ut oculis eius tot paludes, tot etiam campi salinarum non occurrerent, quibus fere contribuuntur praedicti colores. Nullum enim temere uidemus locum, qui modo pigrum contineat humorem, non eundem uel nigri, uel cinerei coloris, nisi forte in eo fallor ipse, quod non putem aut in

solo limosæ paludis, & uliginis amare, aut in maritimis areis salinarum gigni posse iacta frumenta: sed est manifestior hic antiquorum error, quam ut pluribus argumentis convincendus sit: non ergo color, tanquam certus autor, testis est bonitatis aruorum. Et ideo frumentarius ager, id est pinguis magis alijs qualitatibus estimandus est. Nam ut fortissimæ pecudes diuersos ac penè innumerabiles, sic etiam robustissimæ terræ plurimos & uarios colores sortitæ sunt. Itaq; considerandum erit, ut solum, quod excolere destinamus, pingue sit. Per se tamen id parum est, si dulcedine caret, quod utriq; satis expedita nobis ratione cõtingit discernere: nam perexigua cõspergitur aqua gleba, manuq; subigitur, ac si glutinosa est, & quouis leuissimo tactu pressa inhaerescit, & picis in morem ad digitos lentescit habendo, ut ait Vergilius. Eademq; illisa humo non dissipatur, ea res admonet nos inesse tali materiæ naturalem succum, & pinguitudinem. Sed & si uelis scrobibus egestam humum recõdere, & recalcare, cum aliquo quasi fermento abundauerit, certum erit esse eam pinguem: cum defuerit, exilem: cum aquauerit, medio crem: quanquam ista quæ nunc retuli, non tam uera possunt uideri, quam si sit pullula terra, quæ melius prouentu frugũ approbatur. Sapore quoque sic dignoscemus, si ex ea parte agri, quæ maxime displicebit, effossæ glebæ, & in fictili uase madefactæ, dulci aqua permisceatur, ac more feculenti uini diligenter colatæ gustu explorentur: nam qualem traditũ ab eis retulerit humor saporem, talem esse dicemus eius soli: sed citra hoc experimentum multa sunt, quæ & dulcem terram, & frumentis habilem significant, ut iuncus, ut calamus, ut gramen, ut trifolium, ebulum, rubi pruni syluestres, & alia complura, quæ etiam indagatoribus aquarũ

noti,

nota, non nisi dulcibus terræ uenis educantur. Nec contentos esse nos oportet prima specie summi soli, sed diligenter exploranda est inferioris materiæ qualitas, terrena necne sit. Frumentis autem sat erit, si æquæ bona suberit bipedana humus: arboribus altitudo quatuor pedũ abunde est. Hæc cum ita explorauerimus, agrum sationibus faciendis expediemus. Is autem non minimum exuberat, si curiose & scite subigitur: quare antiquissimi ferè omnes formam huius operis conscribere, quam uelut scita legemq; in prosciendendis agris sequantur agricolæ. Igitur in opere boues artè iunctos habere conuenit, quò speciosius ingrediantur sublimes, & elatis capitibus, ac minus colla eorum labefactentur, iugumq; melius aptum ceruicibus insidat. Hoc enim genus iuncturæ maxime probatum est. Nam illud, quod in quibusdã prouincijs usurpatum est, ut cornibus illigetur iugum, ferè repudiatum est ab omnibus, qui præcepta rusticis conscripserũt, neq; immerito: plus enim queunt pecudes collo & pectore conari, quam cornibus. Atque hoc modo tota mole corporis, totoq; pondere nituntur: at illo, retractis & resupinis capitibus excruciantur, ægreq; terræ summam partem leui admodum uomere sauciant. Et ideo minoribus aratris moliuntur, qui non ualent altè perfossam noualium terram rescindere: quod cum fit, omnibus uirentibus plurimum confert: nam penitus aruis sulcatis maiore incremento segetum, arborumq; foetus grandescunt. Et in hoc igitur à Celso dissentio, qui reformidans impensam, quæ scilicet largior est in amplioribus armetis, censet exiguis uomerebus & dentalibus terrã subigere, quò minoris formæ bubus administrari id possit, ignorans plus esse reditum in ubertate frugum, quam impendij, si maiora merce-

mur

mur armenta, praesertim in Italia, ubi arbutis atq; oleis confitus ager altius resolui ac subigi desiderat, ut et summe radices uitium, olearumq; uomeribus rescindantur: quae si maneat, frugibus obsint, et inferiores penitus subacto solo facilius capiant humoris alimentum. Potest tamen illa Celsi ratio Numidia, & Aegypto conuenire, ubi plerunque arboribus uiduuum solum frumentis seminatur. Atq; eiusmodi terram pinguibus arenis putrem ueluti cinerem solutam, quamuis leuissimo dente moueri satis est. Bulbicum autem per proficissimum ingredi oportet, alternisq; uersibus obliquum tenere aratrum, & alternis recto plenosq; sulcare, sed ita necubi crudum solum, & immotum relinquat, quod agricolae scannum uocant. Boves, cum ad arborem uenerint, fortiter retinere ac retardere, ne in radicem maiore nisu uomis impactus colla commoueat, ne ue aut cornu bos ad stipitem uehementius offendat, aut extremo iugo truncum delibet, ramumq; deplantet, uoce potius quam uerberibus terreat. Vltimaq; sint opus recusantibus remedia, plagae nunquam stimulo laceffat iuuenicum, quod retrestantem, calcitrosumq; eum reddit, nonnunquam tamen admoneat flagello. Sed nec in media parte uersurae consistat, detq; requiem in summa, ut specessandi totum spatium bos agilius enitatur. Sulcum autem ducere longiorem, quam pedum centumviginti, contrarium pecori est, quonia plus aequo fatigatur, ubi hunc modum excessit. Cum uentum erit ad uersuram, in priorē partem iugū propellat, & boues inhibeat, ut colla eorum refrigescant, quae celeriter conflagrant (nisi assidue refrigeretur) & ex eo tumor, ac deinde ulcera inuadunt. Nec minus dolabra, quam uomere bulbicus utatur, & praefractus stirpes, summasq; radices, quibus ager arbutis confitus

tus implicatur, omnes refodiat, ac persequatur.

Quae cura adhibenda sit bubus ab opere disiuuctis.

CAP. III.

Boues cum ab opere disiuuxerit, substrictos cofricet, manibusq; comprimat dorsum, & pellem reuellat, nec patiat corpori adherere, quia id genus morbi maxime est armetis noxiū. Colla subigat, merumq; faucibus, si aestuauerint, infundat. Satis autē est singulis binos sextarios praebere: sed antē ad praesepia boues religari non expedit, quam sudare, atq; anhelare desierint: cum deinde tempestiue potuerint uesci, non multum, nec uniuersum cibum, sed partibus, & paulatim praebere conuenit. Quem cum absumpserint, ad aquam duci oportet, sibilosq; allectari, quō libentius bibant, tum demum reductos largiori pabulo satiari. Haec de officio bulbulci dixisse abunde est. Sequitur, ut tempora quoque subigendi arui praecipiamus.

Quo tempore campi arandi sint, & quomodo.

CAP. IIII.

Pingues campi, qui diutius continent aquam, proscindendi sunt anni tempore iam incalcescente, cum omneis herbas ediderint, neq; adhuc earum semina maturerint, sed tam frequentibus densisq; sulcis arandi sunt, ut uix dignoscatur in utram partē uomer actus sit, quoniam sic omnes radices herbarum perruptae necantur. Sed & compluribus iterationibus sic resoluatur ueruaetum in puluerem, ut, uel nullam, uel exiguam desideret occasionem, cum seminauerimus. Nam ueteres Romani dixerunt male subactum agrum, qui satis frugibus occandus sit: eum porro an recte aretur, frequenter explorare debet agricola. Nec tantum uisu, qui fallitur nonnunquam, super

Superfusa terra latentibus scamnis, uerum etiam tactu, qui minus decipitur, cum solidi rigoris admota pertica transversis sulcis inseritur: ea si aequaliter, ac sine offensione penetrauit, manifestum est totum solum deinceps esse motum: sin autem subeunti durior aliqua pars obstitit, *is prope barbe crudum ueruaetum esse demonstrat. Hoc cum saepius bulco. libri cala* bulci fieri uident, non committunt scamna facere. Igitur *omni tempore putur* uliginosi campi proscindi debent post Idus mensis *ab aliis uoluntatem* Aprilis. Quo tempore cum arati fuerint diebus interpositis circa solstitium, quod est nonum, uel octauum *put.* Calendas Iulias, iteratos esse oportebit, ac deinde circa Septembris Calendas tertiatos. Cum id tempus ab aestiuo solstitio conuenit inter peritos rei rusticae non esse arandum, nisi si magnis, ut sit nonnunquam, ac subitanis imbribus, quasi hybernis pluuijs terra permaduerit. Quod cum accidit, nihil prohibet, quod minus mense Iulio ueruaeta subigantur: sed quodocunque arabitur, obseruabimus, ne lutosus ager tractetur, ne ue exiguis nimis seminadidus, quam terram rustici uariam cariosamque appellant. Ea est cum post longas siccitates leuis pluuia superiorem partem glebarum madefecit, inferiore non attingit. Nam quae limosa uersantur arua, toto anno desinunt posse tractari, nec sunt habilia sementi, aut occationi, aut sationi. At rursus, quae uaria subacta sunt, continuo triennio sterilitate afficiuntur. Medium igitur temperamentum maxime sequamur in arandis agris, ut neque succo careant, nec abundant uligine. Quippe nimius humor, ut dixi, limosos, lutososque reddit: at quae siccitatibus aruerunt, expediri probe non possunt: nam uel respuitur duritia soli dens aratri, uel si qua parte penetrauit, non minute diffundit humum, sed uastos cespites conuellit, quibus

bus obiacentibus impeditum aruum minus recte potest iterari, quia ponderibus glebarum, sicut aliquibus obstantibus fundamētus uomis a sulco repellitur: quo euenit, ut in iteratione quoque scamna fiant, & boues iniquitate operis maxime multentur. Accedit huc, quod omnis humus quauis latissima, tamen inferiorem partem ieiuniorum habet, eamque attrahunt excitata maiores glebae. Quod euenit, ut infecundior materia mista pinguiori segetem minus uberem reddat, tum etiam ratio rustici aggrauatur exiguo profectu operis. Iusta enim fieri nequeunt, cum induruit ager. Itaque siccitatibus censeo quod iam proscissum est, iterare, pluuiamque opperiri, quae madefacta terra, facilem nobis culturam praebet. Sed iugerum talis agri quatuor operis expeditur: nam commodè proscinditur duabus, una iteratur, tertiatatur dodrante, in lira statim redigitur quadrante opere. Liras autem rustici uocant easdem porcas, cum sic aratum est, ut inter duos latius distantes sulcos medius cumulus siccam sedem frumentis praebet. Colles pinguis soli peracta satione trimesis mense Martio, si uero tepor caeli, siccitasque regionis suadebit, Februario statim proscindendi sunt. Deinde de Aprilii medio usque in solstitium iterandi, tertianique. Septembri, circa aequinoctium ac totidem operis, quot uliginosi campi excolitur iugerum talis agri. Sed in arado maxime est obseruandum, semper ut transversus mons sulcetur. Nam hac ratione difficultas accliuuitatis infringitur, laborque pecudum, & hominum commodissime sic minuitur. Paulum tamen quotiescumque iterabitur, modo in elatiora, modo in depressoctiui obliquum agi sulcum oportebit, ut in utranque partem rescindamus, nec eodem uestigio terram moliamur. Exilis ager planus, qui aquis abundat, primum aratur,

ultima

ultima in parte mensis Augusti. Subinde Septembri sit iteratus, paratusq; sementi circa æquinoctium. Expedi-
tior autem labor eiusmodi solo est, cò quòd pauciores im-
penduntur opera, nam tres uni iugero sufficiunt. Item
graciles cliui non sunt æstate arandi, sed circa Septēbres
Calendas: quoniam si ante hoc tempus proscinditur, ef-
fecta, & sine succo humus æstiuo sole peruritur, nullasq;
uirium reliquias habet. Itaq; optime inter Calendas, &
Idus Septembris aratur, ac subinde iteratur, ut primis plu-
uijs æquinoctialibus conferi possit: neque in lira, sed sub
sulco talis ager seminandus est.

Exilis terra quomodo stercoretur. CAP. V.

Prius tamen, quàm exilem terram iteremus, stercorea-
re conueniet, nam eo quasi pabulo gliscit. In cam-
po rarius, in colle spissius, acerui stercoris instar quinque
modiorum disponentur, atque in plano pedes interualli
quoquo uersus octo, in cliuo duobus minus relinqui sat-
erit, sed id nobis decrescēte luna fieri placet, nam ea res
herbis liberat segetes. Iugerum autem desiderat, quod
spissius stercoretur, uehes quatuor & uiginti, quod ra-
rius, duodeuiginti. Disiectum deinde protinus simum in-
arari, & obrui conuenit, ne solis haliu uires amittat, &
ut permista humus prædicto alimento pinguescat. Itaque
cum in agro disponentur acerui stercoris, non debet ma-
ior modus eorum dissipari, quàm quem bubulci eodem die
possint obruere.

De generibus seminum. CAP. VI.

Quoniam semēti terram docuimus præparare, nunc
seminum genera persequemur. Prima, et utilissima
sunt hominibus frumenta, triticum, & semen adorea. Tri-
tici genera complura cognouimus. Verum ex his maximè
serendum

serendum est, quod robus dicitur, quoniam & pondere, &
nitore præstet. Secunda conditio est habenda siliginis, cu-
ius species in pane præcipua pondere deficitur. Tertium
erit trimestre, cuius usus agricolis gratissimus. Nam ubi
propter aquas, aliam ue causam matura satio est omissa,
præsidium ab hoc petitur. Id genus est siliginis. Reliquæ
tritici species, nisi si quos multiplex uarietas frugum, &
inanus delectat gloria, superuacuae sunt. Adorea autem ple-
runque uidimus in usu genera quatuor. Far, quod appel-
latur clusinum, candoris nitidi. Far, quod uocatur uennu-
culum rutilum, atq; alterum candidum, sed utrunque maio-
ris ponderis, quàm clusinum. Semen trimestre, quod dicitur
halicastrum, idq; pondere, & bonitate est præcipuum.
Sed hæc genera tritici, & adorea, propterea custodienda
sunt agricolis, quòd rarò quisquam ager ita situs est, ut
uno semine contenti esse possimus, interueniente parte ali-
qua uel uliginosa, uel arida. Triticum autem sicco loco me-
lius coalescit. Adoreum minus infestatur humore.

De generibus leguminum. CAP. VII.

Leguminum genera cum sint complura, maximè gra-
ta, & in usu hominum uidentur, faba, lenticula, pi-
sum, phasellus, cicer, cannabis, milium, panicum, sesama,
lupinum, linum etiam, & ordeum, quia ex eo ptisana est.
Item pabulorum optima sunt medica, & foenum Græcū,
nec minus uicia. Proxima deinde cicera, & eruum, & far-
rago, quæ est ex ordeo: sed de his prius disseremus, quæ no-
stra causa seminantur, memores antiquissimi præcepti, quo
monemur, ut locis frigidis nouissime, tepidis celerius, cali-
dis ocysime seramus. Nunc autem proinde, ac si tempera-
te regioni præcepta dabimus.

Quod sit seminandi tempus. CAP. VIII.
d Placet

Placet nostro poëta adorem, atque etiam triticum non ante seminare, quam occiderint Vergiliæ, quod ipsum numeris sic edisserit:

At si triticam in messem, robustaq; farræ
Exercebis humum, solisq; instabis aristas,
Antè tibi eæ Atlantides abscondantur.

Abconduntur autem altero & trigesimo die post autumnale æquinoctium, quod ferè conficitur nono Calend. Octobris, propter quod intelligi debet tritici satio die rum sex & quadraginta ab occasu Vergiliarum, qui fit ante diem 1 x. Calend. Nouemb. ad Brumæ tempora. Sic enim seruant prudentes agricolæ, ut quindecim diebus prius, quam conficiatur brumæ, totidemq; post eam confectam neque arent, neque uitem, aut arborem putent. Nos quoque non ambigimus in agro temperato, & minime humido sementem sic fieri debere. Cæterum locis uliginosis, atq; exilibus, aut frigidis, aut etiam opacis plerunq; citra Calendas Octobris seminare conuenire, dum sicca tellure licet, dum nebula pendent, ut prius conualescant radices frumentorum, quam hybernis imbribus, aut gelicidijs, pruinis ue infestentur. Sed quamuis tempestiue sementis confecta erit, cauebitur tamen, ut patenteis liras, crebrosq; sulcos aquarios, quos nonnulli elices uocant, faciamus, & omnem humorè in colliquias, atq; inde extra segetes deriuemus. Nec ignoro quosdam ueteres autores præcepisse, ne seminarentur agri, nisi cum terra pluuijs permaduisset. Quod ego, si tempestiue competat, magis cõducere agricolæ non dubito. Sed si, quod euenit nonnunquam, seri sunt imbres, quamuis sitienti solo rectè semen committitur, idq; etiam in quibusdam prouincijs, ubi status cæli talis est, usurpatur. Nam quod sicco loco ingestum, & in-

occatum

occatum est, perinde ac si repositum in horreo non corrumpitur: atq; ubi uenit imber multorum dierum semen- tis uno die surgit. T remellius quidè asseuerat, prius quam implauerit, ab auibus, aut formicis sata edi, ubi æstiuis ferè nitatibus ager aret. Idq; etiam sæpius non experti, uerum adhuc esse comperimus. Magis aptè tamen in eiusmodi agris adorem, quam triticum seritur, quoniam folliculum, quo continetur, firmum & durabilem aduersus longioris temporis humorem habet.

Quot seminum modios iugerum
postulet, & medicinæ
feminum.

CAP. IX.

Iugerum agri pinguis plerunq; modios tritici quatuor, mediocris quinque postulat: adorei modios nouem, si est latum solum, si mediocre, decem desiderat. Nam quamuis de mensura minus autoribus conuenit, hanc tamen uideri commodissimam docuit noster usus, quem si quis sequi recusat, utatur præceptis eorum, qui bene uberem campum in singula iugera tritici quinque, & adorei octo modijs obserere præcipiunt. Atque hac portione mediocribus agris semina præbèda censent. Nobis ne istam quidem, quam prædiximus, mensuram semper placet seruari, quod eam uariat aut loci, aut temporis, aut cæli conditio. Loci, cum uel in campis, uel collibus frumentum seritur, atq; his uel pinguis, uel mediocribus, uel macris. Temporis, cum autumno, aut etiam ingructe hyeme frumenta iacimus. Nam prima sementis rarijs serere permittit, nouissima spissius postulat. Cæli, cum aut pluuium, aut siccum est. Nam illud idem quod prima sementis, hoc quoque ultima desiderat. Omne autem frumentum maxime campo patente, & ad solem prono, apricoque & soluto letatur. Collis enim quamuis

d 2 granum

granum robustius aliquanto, minus tamen tritici reddit. Densa, cretosa que & uliginosa humus siliginem, & far adorem non incommode alit. Ordeum nisi solutum, & siccum locum non patitur. Atque illa uicibus annorum requietum, agitatum que alternis, & quam latissimum uolunt aruum. Hoc nullam mediocritatem postulat: nam uel pinguis, uel macerrima humo iaciatur, perit: illa post continuos imbres, si necessitas exigat, quamuis adhuc limoso & madente sole sparseris, iniuriam sustinent. Hoc si luto commiseris, emoritur. Siliginis autem, uel tritici, si mediocriter cretosus uliginosus ue ager est, etiam paulo plus, quam ut prius iam dixi, quinque modijs ad sationem opus est. At si siccus, & resolutus locus, idemque uel pinguis, uel exilis est, quatuor: quoniam & e contrario macter tantundem seminis poscit. Nam nisi rare conseritur, uanam, & minutam spicam facit. At ubi ex uno semine pluribus culmis fruticauit, etiam ex rara segete densam facit. Inter cetera quoque non ignorare debemus, quintam partem seminis amplius occupare agrum consitum arbusculo, quam uacuum, & apertum. Atque adhuc de satione autumnali loquimur, hanc enim potissimum ducimus. Sed & est altera, cum cogit necessitas, trimestrem uocant agricolæ. Ea locis pregelidis ac uinosis, ubi ætas est humida, & sine uaporibus, recte committitur. Ceteris admodum raro respondent, quam tamen ipsam celeriter, & utique ante æquinoctium uernum conueniet peragere. Si uero locorum, & cœli conditio patietur, quanto maturius seuerimus, tanto commo dius proueniet. Neque enim est ullum, sicut multi crediderunt, natura trimestre semen, quippe idem iactum autumno melius respondet. Sed sunt nihilominus quedam alijs potiora, quæ sustinent ueris tepores,

tepores, ut siligo, & ordeum galaticum, & halicastrum, granum que fabæ marsicæ. Nam cetera robusta si uimenta semper ante hyemem seri debent in regionibus temperatis. Solet autem salsam nonnunquam & amaram uliginem uomere terra, quæ quamuis natura iam sata manante noxio humore corrumpit, & locis glabrentibus sine ulla stirpe seminum areas reddit. Ea glabrea signis modicis notari conuenit, ut suo tempore uitij eiusmodi medeamur. Nam ubi uel uligo, uel aliqua pestis segetem enecat, ibi columbinum stercus, uel si id non est, folia cupressi conuenit spargi, & inarari. Sed antiquissimum est, omnem inde humorem, facto sulco, deducere, aliter uana erunt prædicta remedia. Nonnulli pelle hyænæ satoriam trimodiam uestiunt, atque ita ex ea, cum paulum immorata sunt semina iaciunt, non dubitantes prouentura, quæ sic sata sint. Quædam etiam subterraneæ pestes adultas segetes radicibus subsectis enecant. Id ne fiat, remedio est, aquæ mistus succus herbæ, quam rustici sedum appellant: nam hoc medicamine una nocte semina macerata iaciuntur. Quidam cucumeris anguinei humorè expressum, & eiusdem tritam radicem diluunt aqua, similiq; ratione madefacta semina terræ mandant. Alij hac eadem aqua uel amara insulsa, cum coepit infestari seges, perfundunt sulcos, & ita noxia animalia summouent. Illud deinceps præcipiendum habeo, ut demesis segetibus iam in area futuro semini cōsulamus. Nam quod ait Celsus, ubi mediocris est fructus, optimā quamque spicā legere oportet, separatimque ex ea semen reponere: cum rursus ampliōr mēsis prouenerit, quidquid exeret, capisterio expurgandum erit, & semper quod propter magnitudinē ac pondus in imo subsederit, ad semen referuandum: nam id plurimum prodest,

quia quamuis celerius locis humidis, tamen etiam siccis frumenta degenerant, nisi cura talis adhibeatur. Neque enim dubium est, ex robusto semine posse fieri non robustum: quod uero protinus exile natum sit, nunquam robur accipere manifestum est. Ideoq; Vergilius cum et alia tum et hoc de seminibus praclare sic disseruit:

Vidi ego lecta diu, et multo spectata labore

Degenerare tamen, ni uis humana quotannis

Maxima quaeque manu legeret, sic omnia fatis

In peius ruere, ac retro sublapsa referri.

Granum autem rutilum si cum diffusum est, eundem colorem interiorem habet, integrum esse non dubitamus. Quod extrinsecus albidum, intus etiam conspicitur candidum, leue, ac uanum intelligi debet: nec nos tanquam opabilis agricolis fallat siligo. Nam hoc tritici uitium est, et quamuis candore praestet, pondere tamen uincitur. Verum in humido statu caeli recte prouenit, et ideo locis manantibus magis apta est. Nec tamen ea longè nobis, aut magna difficultate requirenda est. Nam omne triticum solo uliginoso post tertiam sationem conuertitur in siliginem. Proximus est his frumentis usus ordei, quod rusticum hexastichum, quidam etiam cantherinum appellant, quoniam et alia animalia, quae ruri sunt, melius quam triticum et hominem salubrius quam malum triticum pascit. Nec aliud in egenis rebus magis inopiam defendit. Seritur soluta, sicca quae terra, et uel praualida uel exili, quia constat arua segetibus eius macescere: propter quod pinguisimo agro, cuius nimis uiribus noceri non possit, aut macro, cui nihil aliud committitur. Altero sulco seminari debet post aequinoctium media serè sementi, si leto solo: si gracili, maturius. Iugerum quinque modij occupant

pabunt. Id quae ubi paulum maturuerit, festinantius, quam ullum aliud frumentum demetendum erit. Nam et fragili culmo, et nulla ueslitum palea granum eius celeriter decidit, isdem quae de causis facilius teritur, quam caetera. Sed cum eius messem sustuleris, optimum est noualia pati anno cessare: si minus, stercore saturare, et omne uirum, quod adhuc inest terra, propulsare. Alterum quoque genus ordei est, quod alij distichum, galaticum nonnulli uocant, ponderis, et candoris eximij, adeo ut tritico mistam egregia cibaria familiae prebeat. Seritur quam pinguisissimis, sed frigidis locis circa Martium mensent. Melius tamen respondet, si clementia hyemis permittit, cum seminatur circa Idus Ianuarias. Iugerum sex modios postulat. Inter frumenta etiam panicum et milium ponenda sunt, quamuis iam leguminibus ea contulerim: nam multis regionibus cibarijs eorum coloni sustententur. Leuem, solutam quae humum desiderant. Nec in sabuloso solo, sed in arena quoque proueniunt, modo humido caelo, uel riguo solo, nam siccum cretosum quae reformidant. Ante uer seri non possunt, quoniam teporibus maxime letantur: ultima tamen parte Martij mensis commo disime terrae committuntur. Nec impensa graui sationem cultoris onerant, quippe sextarijs serè quatuor iugerum implent. Frequentem tamen exigunt sarritionem, et runcationem, ut herbis liberentur. Ea cum spicas ediderunt, prius quam semina hient aestibus, manu carpuntur, et suspensa in sole cum assiccata fuerint, receduntur, atq; ita reposita perennat diutius quam caetera. Panis ex milio conficitur, qui ante quam refrigescat, sine fastidio potest absumi. Panicum pinstitutum, et euolutum furfure, sed et milium quoque pultem, quauis inopia, maxime

cum lacte non fastidendam præbet.

Quod solum cuiq; legumini
conueniat.

CAP. X.

Quoniam de frumentis abunde præcepimus, de leguminibus deinceps differamus. Lupini prima ratio est, quod & minimum operarum absument, & uilissimè emuntur, & maximè ex ijs, quæ seruntur, iuuat agrum. Nam uineis iam emaciatis, & aruis optimum stercur præbet, ac uel effæto solo prouenit, uel repositum in granario patitur æuum. Boues per hyemem coctum maceratumq; probè alit. Famem quoq; si sterilitas annonæ incessit hominibus, commodè propulsat. Spargitur statim ex area. Atque id solum omnium leguminum non desiderat requiem in horreo, siue Septembri mense ante æquinoctium, seu protinus à calendis Octobris crudis noualibus ingeras. Et qualitercunque obruas, sustinet coloni negligentiam. Teporem tamen autumnii desiderat, ut celeriter confirmetur. Nam si non ante hyemem conualuerit, frigoribus affligitur. Reliquum quod seminis superest, in tabulatum, quò fumus peruenit, optime reponis, quoniam si humor inuasit, uermes gignit, qui simulatq; oscilla lupinorum ederunt, reliqua pars enasci non potest. Id ut dixi, exilem amat terram, & rubricam præcipuè. Nam cretam reformidat, limosoq; non exit agro. Iugerum decem modij occupant. Ab hoc rectè phaselus terræ mandabitur, uel in ueruactò, uel melius pingui, & restibili agro. Nec amplius quatuor modijs iugerum obseritur. Similis quoque ratio est pisti, quod tamen facilem, & solutam terram desiderat, tepidumq; locum & cælum frequentis humoris. Eadem mensura iugerum, uel modio minus quam phaselum, licet obserere primo tempore scmentis ab

tis ab æquinoctio autumnali. Fabæ pinguisimus locus, uel stercoreatus destinatur, & si ueruactum erit in ualle situm, quod à superiore parte succum accipit, prius tamen iacemus semina, deinde proscindemus terrâ, proscissamq; in liram reuocabimus, occabimusq; quo altius largiore humo contegatur. Nam id plurimū refert, ut radices enatorum seminum penitus demersæ sint. Sint autem proximæ mæsis, occupandum erit restibile, defectis stramentis quatuor & uiginti uehes stercoreis in iugerum disponemus, dissipabimusq;. Et similiter cum semen crudo solo ingesserimus, inarabimus, imporcatumque occabimus, quamuis sint, qui negent locis frigidis oportere occari fabam, quia extantes glebæ à gelicidijs adhuc eam teneram uindicent, & aliquem teporem frigore laboranti præbeant. Sunt etiam qui putent in aruis hanc eandem uice stercoreis fungi, quod sic ego interpretor, ut existimem nō sationibus eius pinguescere humum, sed minus hanc quam cætera semina uim terræ consumere. Nam certum habeo frumentis utiliozem agrum esse, qui nihil, quam qui istam siliquam proximo anno tulerit. Iugerum agri, ut Tremellio, quatuor, ut nobis uidetur, fabæ sex occupant modij, si solum pingue sit: si mediocre paulò amplius. Eaque nec macrum, nec nebulosum locum patitur. Densa tamen humo sæpe commodè respondet. Media sementi pars feri, & pars ultima debet, quæ septimuncialis satio dicitur. Tempestiua frequentius, nonnunquam tamen seera, melior est. Post brumam parum rectè feritur, pessimè uere, quamuis sit etiam trimesiris faba, quæ mense Februario seratur. quinta parte amplius, quam matura, sed exiguas paleas, nec multam siliquam facit. Veteres itaq; rusticos plerunq; dicenteis audio, malle se matura fabalia

quàm fructum trimestrem. Sed quocunque tempore anni seretur, opera danda erit, ut quantum destinauerimus in satione, tantum quintadecima luna, si tamen ea non transcurret eo die solis radios, quod Græci *ἀπὸ τῆς αὐγῆς* uocant. Si minus, quartadecima utiq; adhuc crescente lumine spargatur, etiam si confestim totum semen operiri non poterit. Nihil enim nocebitur et nocturnis roribus, alijs uel ex causis, dum à pecore et auibus uindicetur. Priscis autem rusticis, nec minus Vergilio prius amurca, uel nitro macerari eam, et ita seri placuit:

Latior ut foetus filiquis fallacibus esset.

Et quamuis igni exiguo properata maderent.

Nos quoq; sic medicatam cōperimus, cum ad maturitatem perducta sit, minus à curculione infestari. Sed et illud quod deinceps dicturi sumus, experti præcipimus, silente luna fabam uellito ante lucē. Deinde cū in area exaruerit, confestim prius quàm luna incrementum capiat, excussam refrigeratamq; in granarium conferto. Sic condita à curculionibus erit innoxia. Maximeq; ex leguminibus ea, et sine iumentis teri, et sine uento purgari expeditissime poterit. Modicus fasciculorum numerus resolutus in extrema parte areæ collocetur, quem per longissimum eius, mediumq; spatium tres uel quatuor homines promoueant pedibus, et baculis furcillis uel contendant: deinde cum ad alteram partem areæ peruenerint, in aceruuum culmos regerant. Nam semina excussa in area iacebunt, superq; ea paulatim eodem modo reliqui fasciculi excutientur. Ac durissime quidem acus resecta, separatæq; erunt à cudentibus: minuta uero, quæ de filiquis cum faba resederunt, aliter secernentur. Nam cum aceruus paleis, granisq; mistus in unum fuerit coniectus, paulatim ex eo uentilabris per longius

longius spatium iactetur, quo factò, palea, quæ leuior est, citra decidet: faba, quæ longius emittetur, pura cōperuet, quò uentilator eam iaculabitur. Lentem sementi media, crescenti luna usq; in duodecimam, solo tenui et resolutò, uel pingui et sicco maxime loco seri conuenit: nam in flore facile luxuria et humore corrumpitur, quæ ut celeriter prodeat, et ingrandescat, antequam seratur, fimo arido permisceri debet, et cum ita quatuor, aut quinque diebus requiuerit, spargi. Sationes eius duas seruamus, alteram maturam per mediam sementim, serioerem alteram mense Februario. Iugerum agri paulò plus quàm modius occupat. Ea ne curculionibus absumatur (nam etiam dum est in filiqua, estur) curandum erit, ut cum extrita sit, in aquam demittatur, et ab inani, quæ protinus innatat, separetur solida: tum in sole siccetur, et radice filiphij trita cum aceto aspergatur, defriceturq; atque ita rursus in sole siccata, et mox refrigerata recondatur, si maior est modus, in horreo: si minor, in uasis olearijs, salsamentarijs que, quæ repleta cum confestim gypsata sint, quandocunq; in usus prompserimus, integram lentem reperiemus. Potest tamen etiam citra istam medicationem cineri musta commode seruari. Lini semen, nisi magnus est eius in ea regione quam colis prouentus, et pretium proeritat, serendum non est: agris enim præcipue noxiū est: itaq; pinguisimum locum, et modicè humidum poscit. Seritur à Calend. Octob. in ortum Aquilæ, qui est v i i. Idus Decemb. Iugerum agri octo modijs obseritur. Nonnullis placet macro solo quàm spississimū semen eius committi, quo tenuè linum proueniat. Idem etiam si leto solo seratur mense Februario, x. modios in iugerum iaci oportere dicunt. Sesama, quæ rigantur maturius, quæ ca-

rent

rent humore, ab æquinoctio autumnali serenda sunt, in Idus Octob. putre solum, quod Campani pulium uocant, plerunq; desiderant: non deterius tamen etiam pinguibus harenis, uel congestitia humo proueniunt: tantum q; seminis, quantum milium panicumq; interdum etiam duobus sextarijs amplius in iugerum spargitur. Sed hoc quidem semen Cilicie Syriaq; regionibus ipse uidi mense Iunio Iulioq; conseri, & per autumnum cum permaturuerit, tolli. Cicerula quæ piso est similis, mense Ianuario, aut Februario feri debet læto loco, cælo humido. Quibusdam tamen Italiae locus ante Calend. Nouemb. seritur. Tres modij iugerum implent. Nec ullum legumen minus agro nocet, sed rarò respondet, quoniam nec siccitates, nec austros in flore sustinet, quæ utraq; incommoda ferè eo tempore anni sunt quo deflorescit. Cicer quod arictinum uocatur, itemq; alterius generis quod punicum, feri mense Martio toto potest, cælo humido, loco quàm lætissimo. Nam etiã id terram ledit: atq; ideo improbatum à callidioribus agricolis, quod tamen si feri debeat, pridie macerandum erit, ut celerius enascatur. Iugero modij tres abũde sunt. Cãnabis solum pingue stercoratumq; & riguum, uel planum, atq; humidum, & altè subactum, deposcit. In quadratum pedem seruntur grana sex eius seminis Arcturo exoriente, quod est ultimo mense Februario circa sextum aut quintum Calend. Mart. Nec tamen usq; in æquinoctium uerum, si sit pluuus cæli status, improbè feretur. Ab his leguminibus ratio est habenda naporum raporumq;, nam utraque rusticos implent. Magis tamen utilia rapa sunt, quia & maiore incremento proueniunt, & nõ honorem solum, uerum etiam boues pascunt, præcipuè in Gallia, ubi hyberna cibaria prædictis pecudibus id olus præbet. Solum

lum putre, & solutum res utraq; desiderat, nec densa nascitur humo. Sed rapa campis & locis humidis lætantur. Napus deuexam amat, & siccã, tenuiq; propiorem terram. Itaque glareosis, sabulosisq; aruis melior exit, lociq; proprietas utriusque semen commutat. Namq; in alio solo rapa biennio sata conuertuntur in napum, in alio napus raporum accipit speciem. Riguis locis utrunque rectè ab solstitio seritur, siccis ultima parte mensis Augusti, uel prima Septembris. Subactum solum pluribus iterationibus aratri uel rastri, largoq; stercore satiatum postulat, Nam id plurimum refert, nõ solum quòd melius ei proueniunt, sed quòd etiam post fructum eorum sic tractatum solum segetes opimas facit. Iugerum agri non amplius quatuor sextarijs raporu seminis obserendum est, quarta parte amplius napsis spargendum, quia non in uentrem latefcunt, sed tenuem radicem deorsum agunt. Atque hæc hominum caussa serenda censemus, illa deinde pecudum.

De genere pabulorum, & de medica, uicia, farragine, auena, fœno græco,

eruo, & cicera. CAP. XI.

Pabulorum genera complura, sicut medicam, & uiciam, farraginem quoque ordeaceam, & auenam, fœnum græcum, nec minus eruum, & cicera. Nam cætera neque enumerare, ac minus serere dignamur, excepta tamen cythiso, de qua dicemus in ijs libris, quos de generibus surculorũ conscripsimus. Sed ex ijs, quæ placent, eximia est herba medica, quòd cum semel seritur, decem annis durat: quòd per annum, deinde rectè quater, interdum etiam sexies demetitur, quòd agrum stercorat, quòd omne emaciatum armentum ex ea pinguescit, quòd a gro-tanti pecori remedium est, quòd iugerum eius toto anno tribus

tribus equis abunde sufficit. Seritur, ut deinceps præcipimus. Locum in quo medicam proximo uerè saturus es, profcindito circa Calendas Octobris, & eum tota hyeme putrescere finito. Deinde Calendis Februarijs diligenter iterato, & lapides omnes egerito, glebasq; effringito. Postea circa Martium mensem tertiato, & occato. Cum sic terram subegeris, in morem horti areas latas pedum denum, longas pedum quinquagenum facito, ut per semitas aqua ministrari possit. Aditus que utraque parte runcantibus pateat: deinde uetus stercus injcito, atque ita mense ultimo Aprilis serito tantum, quantum ut singuli cyathi seminis locum occupent decem pedum longum, & quinque latum: quod ubi feceris, ligneis rastris, id enim multum cõfert, statim iacta semina obruantur, nam celerimè sole aduruntur. Post sationem ferro tangi locus non debet. Atq; ut dixi, ligneis rastris sarriendus, & identidè runcandus est, ne alterius generis herba inualidam medicam perimat. Tardius messem primam eius facere oportebit, cum iam seminum aliquam partem eiccerit. Postea quam uoles teneram, cum profsiluerit, defeces licet, & iumentis præbeas. Sed inter initia parcius, dum cõsuescant, ne nouitas pabuli noceat. Inflat enim, & multum creat sanguinem. Cum secueris autem, sæpius eam rigato. Paucos deinde post dies, ut cõperit fruticare, omneis alterius generis herbas eruncato. Sic culta, sexies in anno demeti poterit, & permanebit annis decem. Vicia autem due sationes sunt. Prima, quam pabuli causa circa æquinoctium autumnale serimus, septem modios eius in unum iugerum. Secunda, qua sex modios mense Ianuario, uel etiam serius iacimus semini progenerando. Vtraque satio potest cruda terra fieri, sed melius profcissa, id que genus præcipue

præcipue non amat rores, cum seritur. Itaque post secundam diei horam, uel tertiam spargendum est, cum iam omnis humor sole uento uè deterfus est: neque amplius proijci debet, quam quod eodem die possit operiri. Nam si nox incessit, quantulo cunq; humore prius, quam obrudatur, corrumpitur. Obseruandum erit, ne ante quintam & uigessimam lunam terra mandetur. Aliter satæ ferè limacem nocere comperimus. Farraginem in restibili sterco ratissimo loco, & altero sulco serere conuenit. Ea sit optima cum cantherini ordei decem modijs iugerum obseritur circa æquinoctium autumnale, sed impendentibus pluuijs, ut consita, rigata que imbribus celeriter prodeat, & confirmetur ante hyemis uiolentiam. Nam frigoribus cum alia pabula defecerunt, ea bubus ceterisq; pccudibus optime defecta præbetur, & si depascere sæpius uoles, usq; in mensem Maiam sufficit. Quod si etiam semen uoles ex ea percipere, à Calend. Martijs pecora depellenda, & ab omni noxa defendenda est, ut sit idonea frugibus. Similis satio auenæ, quæ autumnno sata, partim ceditur in foenum, uel pabulum, dum adhuc uiuet, partim semini custoditur. Fœnum Græcum, quod siliquam uocant rustici, duo tempora sationum habet, quorum alterum est Septembris mensis (cum pabuli causa seritur) iisdem diebus quibus uicia circa æquinoctium: alterum autem mensis Ianuarij ultimo, uel primo Februarij, cum in messem seminatur: sed hac ratione iugerum sex modijs, illa septem occupamus: utraque cruda terra non incommode fit: datur que opera, ut spissè aretur, nec tamen altè: nam si plus quatuor digitis adobruti est, semen eius non facile prodit: propter quod nonnulli prius quam serant, minimis aratris profcindunt, atque ita iaciunt semina, & sarcu-
lis ad

lis adobruunt. Eruium autem letatur loco macro, nec humido, quia luxuria plerunque corrumpitur. Potest & autumno feri, nec minus post brumam Ianuarij parte nouissima, uel toto Februario, dum ante Calendas Martias: quem mensē uniuersum negant agricolæ huic legumini conuenire, quod eo tempore satum pecori sit noxium, & præcipuè bubus, quos pabulo suo cerebrofos reddat. quinque modijs iugerum obseritur. Cicera bubus erui loco, fresca datur in Hispania batica, quæ cum suspensa mola diuisa est, paulum aqua maceratur, dum lentescat. Atque ita mista paleis subtritis pecori præbetur. Sed erui duodecim libræ satisfaciunt uni iugo, cicera sexdecim: eadem hominibus non inutilis, neque inuicunda est. Sapore certè nihilo differt à cicerula, colore tantum discernitur: nam est obsoletior, & nigro propior: seritur primo uel altero sulco, mense Martio, ita ut postulat soli letitia: quod eadem quatuor modijs, nonnunquam & tribus, interdum etiam duobus ac semodio iugerum occupat.

Quemadmodum, & quot operis unumquodq;
legumen colatur. CAP. XII.

Quoniam quando quidq; serendum sit persecuti sumus, nunc quemadmodum quotq; operis singula eorum, quæ retulimus colenda sint, demonstrabimus. Peracta sementi, sequens cura est sarritionis, de qua non conuenit inter autores. Quidam negant eam quicquam proficere, quod frumenti radices sarculo detegantur, aliquæ etiam succidantur, ac si frigora inceserint, post sarritionem gelu frumenta eneesentur. Satius autem esse ea tempestiue runcari & purgari. Pluribus tamen sarriri placet, sed neque eodem modo, neque iisdem temporibus usquequaq; fieri. Nam in agris siccis & apricis, simulac pri-

mius

mius sarritionem pati queant segetes, debere eas per mota terra adobruui, ut fruticare possint: quod ipsum ante hyemem fieri oportere, deinde post hyemem iterari. In locis autem frigidis, & palustribus plerunq; transacta hyeme sarriri, nec adobruui, sed plana sarritione terram permoueri. Multis tamen nos regionibus aptam esse hyemalem sarritionem comperimus, duntaxat ubi & siccitas cœli, & tepores permittunt. Sed nec istud ubique fieri censemus, uerum incolarum consuetudine uti: sunt enim regionum propria munera, sicut Aegypti & Africa, quibus agricola post sementem, ante messē segetem non attingit, quoniam cœli conditio, & terræ bonitas ea est, ut uix ulla herba exeat, nisi ex semine iacto, siue quia vari sunt imbres, seu quia qualitas humi sic se cultoribus præbet. In ijs autem locis, ubi desideratur sarritio, non ante sunt attingendæ segetes, etiam si cœli status permittit, quam cum sata sulcos cõtexerint. Triticumq; & adorcum cum quatuor fibras habere cœperint, ordeum cum quinque, faba & cætera legumina cum quatuor digitis à terra extiterit, rectè sarrientur. Excepto tamen lupino, cuius semini contraria est sarritio, quoniam unam radicem habet, quæ siue ferro succisa est, seu uulnerata, totus frutex emoritur. Quod etiam si non fieret, superuacuum tamen esset cultus, cum sola hæc res adeo non infestetur herbis, ut ipsa herbas perimat. At aliæ segetes uel quæ humidæ moueri possunt, melius tamen siccæ sarriuntur, quoniam sic tractatæ non infestantur rubigine, hordeum uerò nisi siccissimum tangi non debet. Fabam nulli ne sarrendam quidem putant, quod & manibus, cum maturerit, ducta secernatur à cætera runcatione, & internate herbæ fœno referuentur. Cuius opinionis etiam Cor-

e melius

nelius Celsus est, qui inter ceteras dotes leguminis hanc quoq; enumerat, quòd sublata faba foenum ex eodem loco secari posse dicat. Sed mihi uidetur pessimi agricolæ, committere, ut satis herba proueniat. Frugibus enim plurimū detrabitur, si relinquitur runcatio. Neq; enim est rustici prudentis magis pabulis studere pecudum, quàm cibus hominum, cum præsertim liceat illa quoque cultu pratorum consequi: adeoq; fabam sarrindam censeo, ut existimem debere ter sarriri, nam sic cultam comperimus non solum multiplicare fructum, sed exiguā portionē in ualuulis habere. Frescæq; eius & expurgata modium penè tam plenum esse, quàm integræ, cum uix minuatur mēsurā detrahitis putaminibus. Atq; in totū, sicut antè iam diximus, hiberna sarritio plurimū iuuat diebus serenis, ac siccis post brumam confectam mense Ianuario, si gelicidia non sint. Eā porro sic debet fieri, ne radices satorum ledantur, & ut potius adobruantur, cumulisq; exaggerentur, ut latius se frutex humi diffundat. Id prima sarritione fecisse proderit, secunda oberit, quia cum pullulare desijt frumentū, putrescit si adobrutum est. Nihil itaq; amplius in iteratione, quàm remoliri terra debet æqualiter: eamq; transacto æquinoctio uerno statim peragi oportet intra dies uiginti antè, quàm seges in articulum eat, quoniam serius sarrita corrumpitur insequentibus æstiuis siccitatibus, & caloribus. Subiungenda deinde est sarritioni runcatio, curandumq; ne florentem segetem tangamus, sed aut antè, aut mox cum defloruerit. Omne autem frumentum, & hordeum, quicquid deniq; non duplici semine est, spicam à tertio ad quartum nodum emittit, & cum totam edidit, octo diebus deflorescit, ac deinde grandescit diebus quadraginta, quibus post florem ad maturitatē deuenit. Rur-

sus

fus quæ duplici semine sunt, ut faba, pisum, lenticula, diebus x l. florent, simulq; grandescunt.

Pro modo cuiuscq; agrī quot operæ designentur. CAP. XIII.

ET ut iam percenseamus quot operis in aream perducantur ea, quæ terræ credidimus. Tritici modij quatuor, uel quinq; , bubulcorum operas occupant quatuor, occatoris unam, sarritoris duas primū, & unā cum iterum sarriuntur, runcatoris unam, messoris unam & dimidiam: in totum summa operarum decem & dimidia. Siliginis modij quinq;, totidē operas desiderant. Sesami modij nouem, uel decem, totidem operas quot tritici modij quinq; postulant. Hordei modij quinq; bubulci operas tres exigunt, occatoriam unam, sarritoriā unam & dimidiā, messoriam unam. Summa operarum sex & dimidia. Fabæ modij quatuor, uel sex, in ueruacto duas operas bubulcorum detinent, at in restibili unam. Occantur sesquiopera, sarruntur sesquiopera, iterum sarruntur una opera, & tertio una, metuntur una. Summa fit operarum octo, uel septem. Viciæ modij sex, uel septē, in ueruacto bubulcorum duas operas uolunt, in restibili unam: item, occantur una opera, metuntur una. Summa fit operarum quatuor uel trium. Erui modij quinque totidem operis conferuntur, occantur una: item singulis sarruntur, runcantur, metunturq; : cuncta sex operas occupant. Siliquæ modij sex, uel septem totidem operis obruuntur, metuntur una. Phaseoli modij quatuor obruuntur totidem operis, occantur una, metuntur una. Cicera, uel cicercula modij quatuor, operas bubulcorum tres postulant, occantur opera una, runcantur una, uelluntur una. Summa fit sex operarum. Lentis sesquimodius totidē operas desiderat, occantur

e 2 una

una, sarritur duabus, rucatur una, uellitur una. Summa fit operarū octo. Lupini modij decē, obruūtur una, occantur una, metūtur una. Milij sextarij quatuor, totidemq; panici, bubulcorū operas occupāt quatuor, occātur operis tribus, sarrūtur tribus: quot operis carpātur incertū est. Ciceris modij tres, operis totidē seminātur, occātur duabus, sarrūtur una, runcantur una, uelluntur tribus. Summa fit decē operarū. Lini decē modij, uel octo, quatuor iugis cōferuntur, occātur operis tribus, runcātur una, uellūtur tribus. Summa fit undecim operarū. Sesami sextarij sex, tribus iugis à profusione colūtur, occātur operis quatuor, sarruntur quatuor, et sarrūtur iterū duabus, metūtur duabus. Summa fit operarū quindecim. Cannabis feritur, ut supra do cuimus: sed incertū est quantā impēsam, curamq; desideret. At medica obruitur non aratro, sed ut dixi, ligneis rastellis. Iugerum agri eius occatur duabus, sarritur una, metitur una. Hac consummatione operarum colligitur posse agrum ducentorum iugerum subigi duobus iugis boum, totidemq; bubulcis, et sex mediastinis, si tamen uacet arboribus: at si sit arbutum, eundem modum Sacerna tribus hominibus adiectis asseuerat probē satis excoli: quæ nos ratio docet sufficere posse iugū boum tritici centū uiginti quinque modijs totidemq; leguminum, ut sit in assem autumnalis satio modiorum ducentorū quinquaginta: et post hanc nihilominus conferat trimestrium modios quinque et septuaginta. Hoc deinde sic probatur. Semina, quæ quarto sulco feruntur in iugeribus uiginti quinque, desiderāt bubulcorū operas cxv. Nā profcinditur is agri modus, quāuis durissimū, quinquaginta operis, iteratur quinque et uiginti, tertiatur et conseritur x l. Cetera legumina occupāt operas lx. id est mēses duos.

Pluuiiales

Pluuiiales quoq; et feriarum computātur, quibus nō aratur, dies quinque et xl. item peracta sementi, quibus requiescūt, dies xxx. Sic in asse sunt octo mēses, et dies x. Supersunt tamē de anno tres reliqui menses, et dies v. et xx. quos absumamus aut in satione trimestriū, aut in uecturis fœni, et pabulorū, et stercoreū, aliorumq; utensiliū.

Quæ legumina aruis nocent, quæq;

profunt.

CAP. XIII.

Sed ex ijs, quæ retuli, seminibus, idem Sacerna putat salijs stercoreari et iuuari agros, alijs rursus periri, et emaciari. Stercoreari lupino, faba, uicia, eruo, lente, cicercula, piso. De lupino nihil dubito, atq; etiā depabulari uicia, si tamē eā uiridē defectā cōfestim aratrū subsequatur, et quod falx reliquerit prius quā inarescat, uomis rescindat, atq; obruat: id enim cedit pro stercore: nam si radices eius defecto pabulo relicte inaruerint, succū omnem solo auferēt, uimq; terræ absument. Quod etiam in faba, ceterisq; leguminibus, quibus terra gliscere uidetur, uerisimile est accidere, ut nisi protinus sublata messe eorū profcindatur, nihil ijs segetibus, quæ deinceps in eo loco seminari debent, profuturum sit. Ac de ijs quoq; leguminibus, quæ uellūtur, Tremellius obesse maximē ait solo uirus ciceris, et lini: alterum quia sit salsa, alterum quia sit feruida nature, quod etiā Vergilius significat dicendo,

Vrit enim lini campum seges, uirit auenæ,

Vrunt letheo persusa papauera somno.

Nec enim dubiū, quin et ijs seminibus infestetur ager, sicut etiā milio, et panico. Sed omni solo, quod prædictorum leguminum segetibus fatiscit, una præsens medicina est, ut stercore adiuues, et absumptas uires hoc uelut pabulo resouas. Nec tantū propter semina, quæ sulcis aratri

committuntur, uerum etiam propter arbores, ac uirgulta, quæ maiorem in modum latantur eiusmodi alimento. Quare si est, ut uidetur agricolis utilissimum, diligentius de eo dicendum existimo cum prius autoribus, quamuis non omnia res, leui tamen admodum cura sit prodita.

De generibus stercoris. CAP. XV.

Tria igitur stercoris genera sunt præcipua, quod ex auibus, quod ex hominibus, quod ex pecudibus consistit. Auium primum habetur, quod ex columbarijs egeritur. Deinde quod gallinæ, ceteraq; uolucres edunt, exceptis tamē palustribus, aut nantibus, ut anatis & anseris: nā id noxiū quoq; est. Maxime tamē columbinū probamus, quod modice sparsum terrā fermētare cōperimus. Secundū deinde quod homines faciūt, si et alijs uille purgamentis immiscetur, quoniam per se naturæ est feruentioris, & idcirco terrā perurit. Aptior est tamē surculis hominis urina, quæ sex mensibus passus fueris ueterascere, si uitibus aut pomorum arboribus adhibeas, nullo alio magis fructus exuberat: nec solū ea res maiore facit prouentū, sed etiā saporem, & odore uini, pomorumq; reddit meliore. Potest & uetus anurca, quæ salem nō habet, permixta huic cōmodè frugiferas arbores, & præcipuè oleas rigare. Nam per se quoque adhibita multum iuuat. Sed usus utriusq; maxime per hyemem est: & adhuc uere ante æstiuos uapores, dum etiam uites, & arbores ablaqueatæ sunt. Tertium locum obtinet pecudum stercus, atq; in eo quoque discrimen est, nam optimum existimatur, quod asinus facit, quoniam id animal lentissime mandit, ideoq; facilius concoquit, & bene cōfectum, atq; idoneum protinus aruo firmum reddit. Post hæc quæ diximus, ouillū, & ab hoc caprinum est, mox cæterorum iumentorum, armentorumq;.

Deterr

Deterrimum ex omnibus suillum habetur. Quinetiam satis profuit cineris usus & fauilla. Frutex uero lupini suffusus optimi stercoris uim præbet. Nec ignoro quoddam esse ruris genus, in quo neque pecora neque auis haberi possint, at tamen inertis est rustici eo quoque loco defici stercore. Licet enim quamlibet frondem, licet è uepribus compitisq; congesta colligere. Licet filicem sine iniuria uicini, etiam cum officio decidere, & permiscere cum purgamentis cortis. Licet depressa fossa, qualem stercori reponendo primo uolumine fieri præcipimus, cinerem, cœnumq; cloacarum, & culmos, ceteraq; quæ euerruntur, in unum congerere, sed eodem medio loco robustam materiam defigere conuenit: nāq; ea res serpentum noxam latere in stercore prohibet. Hæc ubi uiduus pecudibus ager, nam ubi greges quadrupedum uersantur, quædam quoti die, ut culina, & caseale, quædam pluuijs diebus, ut bubilia, & ouilia debent emundari. At si tantum frumentarius ager est, nihil refert genera stercoris separari, sin autem surculo, & segetibus, atq; etiam pratibus fundus est dispositus, generatim quoque reponendum est, sicut caprarum & auium. Reliqua deinde in prædictum locum cōcauum congerenda, & assiduo humore satienda sunt, ut herbarum semina culmis, cæterisq; rebus immixta putrescāt. Æstiuis deinde mensibus non aliter, ac si repastines, totum sterquilinum rastris permisceri oportet, quo facilius putrescat, & sit aruis idoneū. Parum autem diligentes existimo esse agricolas, apud quos minores singulæ pecudes tricenis diebus minus quam singulas, itēq; maiores denas uehes stercoris efficiunt, totidemq; singuli homines, qui non solum ea purgamenta quæ ipsi corporibus edunt, sed & quæ colluies cortis & ædificij quotidie gignit, con-

c 4 trahere

trahere & cōgerere possunt. Illud quoq; præcipiendū habeo, stercus omne quod tempestiuè repositū anno requiesuerit, segetibus esse maxime utile. Nam & utres adhuc solidas habet, & herbas non creat. Quanto autem uetustius sit, minus prodesse, quoniam minus ualeat. Itaque pratis quàm recentissimum debere iniici, quod plus herbarum progeneret: idq; mense Februario luna crescente fieri oportere: nam ea quoq; res aliquantum fœni fructum adiuuat. De cætero usus stercoreis qualis in quaq; re debeat esse, tum dicemus, cum singula persequemur.

Quibus temporibus agri stercoreandi sunt.

CAP. XVI.

Interim qui frumentis arua præparare uolet, si autūno sementē facturus est, mense Septembri, si uere, qualibet parte hyemis modicos acruos luna decrescēte disponat, ita ut plani loci ingerū duodeuiginti, cliuosi quatuor & uiginti uehes stercoreis teneāt: & ut paulò prius dixi, nō antea dissipet tumulos, quàm erit saturus. Si tamen aliqua causa tempestiuā stercoreationē facere prohibuerit, secūda ratio est, antè quàm sarras more seminantis ex auarijs puluerem stercoreis per segetem spargere. Si & is nō erit, caprinū manu iacere, atq; ita terram sarculis permiscere, ea res lætas segetes reddit. Nec ignorare colonos oportet, sicuti refrigerare agrū, qui nō stercoretur, ita perurī si nimium stercoretur, magisq; conducere agricolæ, si equeter id potius, quàm immodicè facere. Nec dubiū, quin aquosus ager maiorem eius copiam, siccus minorem desideret. Alter quod asidius humoribus rigens hoc adhibito regelatur. Alter quod per se tepens siccitatibus, hoc assumpto largiore torretur, propter quod nec deesse ei talē materiā, nec superesse oportet. Si tamen nullū genus stercoreis

supp

suppetet, ei multum proderit fecisse, quod M. Columellam patrum meum doctissimum & diligentissimū agricolam sepe numero usurpasse memoria repeto, ut sabulosis locis cretam ingereret: cretosus ac nimium densis, sabulum atq; ita non solum segetes lætas excitaret, uerum etiā pulcherrimas uineas efficeret. Nam idem negabat sterCUS uitibus ingerendum, quod saporem uini corrūperet: melioremq; censebat esse materiā uindemijs exuberādis, congestitiā, uel de uepribus, uel deniq; aliam quamlibet arcesitam, & aduectā humū. Iam uero, ut ego reor, si deficiatur omnibus rebus agricola, lupini certè expeditissimū præsidium non deesse, quod cum exili loco circa Iudus Septēbris sparserit, & inarauerit, idq; tē pestiuè uomere uel ligone succiderit, uim optimæ stercoreationis exhibebit. Succidi autem lupinū sabulosis locis oportet, cū secundū florem: rubricosis, cū tertiu egerit. Illic dum tenerū est conuertitur, ut celeriter ipsum putrescat, permisceaturq; gracili solo: hic iā robustius, quod solidiores glebas diutius sustineat, & suspendat, ut ea solibus astius uaporata resoluantur.

Quæadmodū ex aruo prata fiāt.

CAP. XVII.

Atque hæc arator exequi poterit, si non solum, quæ arctuli genera pabulorum, prouiderit, uerum etiam copiam fœni, quod melius armenta tueatur, sine quibus terrā commodè moliri difficile est: & ideo necessarius ei cultus est etiā prati, cui ueteres Romani primas in agricolatione tribuerūt. Nomen quoq; indiderunt ab eo, quod protinus esset paratum, nec magnū laborem desideraret. M. quidem Porcius & illa cōmemorauit, quod nec tempestatibus affligeretur, ut alie partes ruris, minimiq; sumptus egens, per omnes annos præberet redditū: neq; eum simplicem, cum etiam in pabulo non minus redderet, quàm

e s in

in fœno. Eius igitur animaduertimus duo genera, quorū alterum est siccancum, alterum riguum. Lato pinguiq; campo non desideratur influens riuus, meliusq; habetur fœnum, quod suapte natura succoso gignitur solo, quam quod irrigatū aquis elicitur, quæ tamen sunt necessaria, si macies terræ postulat. Nam & in densa & resoluta humo quarriuis exili, pratium fieri potest, cum facultas irrigandi datur. Ac nec campus concauæ positionis esse, neq; collis prærupti debet: ille ne collectam diutius contineat aquam: hic ne statim præcipitem fundat. Potest tamen mediocriter accliuus, si aut pinguis est aut riguus ager, pratium fieri. At planicies maximè talis probatur, quæ exiguè pronā non patitur diutius imbres, aut influentes riuos immorari: aut si quis eam superuenit humor, lentè prorepat. Itaque si palus in aliqua parte subsidens restagnat, sulcis deriuanda est. Quippe aquarum abundantia atque penuria graminibus æquè est exitio.

Quemadmodū facta prata colantur. CAP. XVIII.

Cultus autem pratorū magis curæ, quam laboris est. Primum ne stirpes aut spinas ualidiorisq; incrementi herbas inesse patiamur: atque alias ante hyemem, & per autumnū extirpemus, ut rubos, uirgulta, iuncos: alias per uer euellamus: ut intuba, ac solstitialis spinas: ac neque suam uelimus impasce, quoniā rostro suffodiat, & cespites excitet, neq; pecora maiora, nisi cum siccissimū solum est, quoniam demergunt ungulas, & atterunt, scinduntq; radices herbarū. Tum deinde macriora, & pendula loca mense Februario-luna crescēte fimo iuuada sunt. Omnesq; lapides, & si qua obiacēt falcibus obnoxia colligi debēt, ac longius exportari, summittiq; pro natura locorum, aut temporis, aut serius. Sunt etiam quedam prata situ uetustatis

statis obducta ueteri uel crasso musco, quibus mederi solent agricolæ seminibus de tabulato superiectis, uel ingestis stercore, quorū neutrum tantum prodest, quantum si cinerem sæpius ingeras, ea res muscum enecat. At tamè pigriora sunt ista remedia, cum sit efficacissimū de integro locum exarare. Sed hoc si prata cœpimus, facere debemus: sin autē noua fuerint instituenda, uel antiqua renouanda (nam multa sunt, ut dixi, quæ negligentia exolescant, & fiant sterilia) ea expedit interdū etiā frumētī causa exarare, quia talis ager post longā desidiā letas segetes affert. Igitur eum locum, quē prato destinauerimus, estate profissum, subactumq; sæpius per autumnum rapis, uel nappis, uel etiam faba cōseremus: insequēte deinde anno, frumento: tertio diligēter arabimus, omnesq; ualidiores herbas, & rubos, & arbores, quæ interueniunt radicibus extirpabimus: nisi, si fructus arbusi id facere nos prohibuerit: deinde uiciam permistam seminibus fœni seremus, tum glebas sarculis resoluemus, & inducā crate coæquabimus, grumosq;, quos ad uersurā plerunq; tracta faciunt crates, dissipabimus ita, ut necubi ferramentum fœnificæ possit offendere. Sed eam uiciā nō cōuenit antè desecare, quam permaturuerit, & aliqua semina subiacēti solo iecerit. Tum fœnificā messorē oportet inducere, & desectam herbam religare, & exportare: deinde locū rigare, si fuerit facultas aquæ, si tamen terra densior est, nam in resoluta humo non expedit inducere maiorē uim riuorū, prius quam cōspissatum, & herbis colligatum sit solum, quoniā impetus aquarū proluit terram, nudatisq; radicibus graminā nō patitur coalescere, ppter quod nec pecora quidem oportet teneris adhuc & subsidētibus pratis immittere, sed quoties herba profiluerit falcibus desecare. Nam pecudes

pecudes, ut antè iam dixi, molli solo infigunt unguilas, atq; interruptas non sinunt herbarum radices serpere, et condensare. altero tamen anno minora pecora post scenificia permittemus admitti, si modò siccitas, et conditio loci patietur. Tertio deinde cum pratium solidius, ac durius erit, poterit etiam maiores recipere pecudes: sed in totum curandum est, ut secundum Favonij exortum, mense Februario, circa Idus immixtis seminibus sceni, macriora loca, et utique celsiora stercoretur: nam editior cliuus præbet etiam subiectis alimentum, cum superueniens imber, aut manu riuus perductus, succum stercoreis in inferiore partem secum trahit: atque ideo ferè prudentes agricola etiam in aratis collem magis, quam uallem stercoreant, quoniam, ut dixi, pluuie semper omnem pinguiorem materiam in ima deducunt.

Quemadmodum succisum foenum

tractari, & condi debeat. CAP. XIX.

Foenum autem demetitur optimè antè, quam inarescat, nam et largius percipitur, et iucundiorè cibum pecudibus præbet. Est autem modus in siccàdo, ut neque peraridum, neque rursus uiride colligatur: alterum quòd omnem succum si amisit, strameti uicè obtinet: alterum quòd si nimium retinuit, in tabulato putrescit: ac sæpe concaluit, ignem creat, et incendiū: nonnunquam etiam cum foenum cecidimus, imber oppressit, quòd si permaduit, inutile est uerum mouere: meliusque patiemur superiorem partem sole siccare. tunc demum couertemus, et utrumque siccatum coartabimus in striam, atque ita manipulos uinciemus: nec omnino cunctabimur, quò minus sub tectum cogeratur, uel si non competit, ut aut in uilla foenum portetur, aut in manipulos colligatur. Certè quicquid ad eum modum, quo debet, siccatum erit, in metas extrui conueniet, easque ipsas in angustissimos uertices

uertices exacui. Sic enim comodissimè foenum defenditur à pluuijs, quæ etiam si non sint, non alienum tamè est prædictas metas facere, ut si quis humor herbis inest, exudet, atque excoquatur in acruis, propter quod prudètes agricola, quamuis iam illatam tecto non antè cõponunt, quam per paucos dies tenuere congestum, ut in se concoqui, et deferescere patiantur. Sed et iam scenificia sequitur cura mensis, quam ut rectè possimus percipere, prius instrumenta præparanda sunt, quibus fruges coguntur.

De area constituenda. CAP. XX.

Area quoque si terrena erit, ut sit ad trituram satis habilis, primum radatur, deinde cõfodiatur, permixtisque paleis cum anurca, quæ salem non accipit, extergatur: nam ea res à populatione murium, formicarumque frumeta defendit: tum æquata pauculis, uel molari lapide condensetur, et rursus subiectis paleis inculcetur, atque ita solibus siccanda relinquatur. Sunt tamen qui potius adiacetium fabalium partem triturae destinant, arcamque demessa faba et lecta expoliunt, nam dum à pecudibus legumina proculcantur, herba etiam unguis atteruntur, atque ita glabrescit, et fit idonea trituri area.

De melle facienda, & de tritura. CAP. XXI.

Sed cum matura fuerit seges, antè, quam torreatur uersoribus aestiui sideris, qui sunt uastissimi per ortum Caniculae celeriter demetatur. Nam dispèdiōsa est cunctatio. Primum, quòd auibus prædam, cæterisque animalibus præbet: deinde quòd grana, et ipsæ spicæ culmis arentibus et aristas celeriter decidunt. si uerò procella uentorum, aut turbines inceserint, maior pars ad terram defluit: propter quæ recrastinari non debet: sed æqualiter flauentibus iam satis, antè, quam ex toto grana indurescant, cum rubicundum

cundum colorem traxerunt, messis facienda est, ut potius in area, & in aceruo, quam in agro grandescat frumēta: cōstat enim si tempestiuē decisa sint, postea capere incrementū. Sunt autē metendi genera cōplura, multi falcibus uerriculatis, atq; ijs uel rostratis, uel denticulatis medium culmū secant, multi mergis, alij pectinibus spicam ipsam legūt, idq; in rara segete faciliū, in densa difficilimū est. Quod si falcibus seges cum parte culmi demissa sit, protinus in aceruū, uel in nubilarium cōgeritur, & subinde opportunis solibus torrefacta proteritur. Sin autem spicæ tantummodo recisæ sunt, possunt in horreum conferri, & deinde per hyemē, uel baculis excuti, uel exteri pecudibus. At si competit, ut in area teratur frumentū, nihil dubium est, quin equis melius, quam bubus ea res cōficiatur, & si pauca iuga sunt, adijcere tribulā & traham possis, quæ res utraq; culmos faciliē cōminuit. Ipsæ autē spicæ melius fustibus tunduntur, uannisq; expurgantur. At ubi paleis immista sunt frumenta, uento separantur: ad eā rem Fauonius habetur eximius, qui lenis, æqualisq; æstiuis mēsis perflat, quem tamē opperiri lenti est agricolæ: quia dum expectatur, sæua nos hyems deprehendit. Itaque in area detrita frumenta sic sunt aggerenda, ut omni flatu possint excerni. At si compluribus diebus undique silebit aura, uannis expurgentur, ne post nimiam uentorum signitatem uasta tempestas irritum faciat totius anni laborem. Pura deinde frumenta, si in annos recōditur, repurgari debent: nā quāto sunt expolitiora, minus à circulionibus exceduntur: sin protinus usui destinantur, nihil attinet repoliri, satisq; est in umbra refrigerari, & ita granario inferri. Leguminū quoq; nō alia cura est, quā reliquorū frumentorū: nam ea quoq; uel statim absumuntur,

uel

uel reconduntur, atq; hoc suprenum est aratoris emolumentum percipiendorum seminum quæ terræ crediderat.

Quæ per ferias liceat agricolæ, & quæ non

liceat facere.

CAP. XXII.

SEd cum tam otij, quā negotij rationem reddere maiores nostri censuerint, nos quoq; monēdos esse agricolas existimamus, quæ ferijs facere, quæq; non facere debeant. Sunt enim, ut ait poëta, quæ festis exercere diebus,

Fas, & iura sinunt. riuos deducere nulla

Religio uetuit, segeti prætere sepe,

Insidias auibus moliri, incendere uepres,

Balantumq; gregem fluuio mersare salubri.

Quāquam Pontifices negent segetem ferijs sepi debere. Vetant quoq; lanarum causa lauari oues, nisi propter medicinam. Verg. quod liceat ferijs flumine ablueri gregem, præcepit, & idcirco adiecit, fluuio mersare salubri. Sunt enim uitia, quorū causa pecus utile sit lauare. Ferijs autem ritus maiorū etiam illa permittit, far pinsere, fæces incidere, candelas sebare, uineam cōductam colere, piscinas, lacus, fossas ueteres tergere, et purgare, prata sicilire, stercora æquare, fœnum in tabulata componere, fructus oliueti conductos cogere, mala, pyra, ficos pandere, caseū facere, arbores serendi causa, collo uel mulo clitellario afferre, sed iuncto aduehere non permittitur, nec apportata serere, neq; terram aperire, neq; arborem collucare: sed ne sementem quidem administrare, nisi prius catulo feceris: nec fœnum secare, aut uincire, aut uehere, ac ne uindemiam quidem cogi per religiones pontificum ferijs licet: nec oues tondere, nisi prius catulo feceris. De frutu quoq; facere, & defrutare uinum licet. Uuas, itemq; oliuas cōditui legere licet. Pellibus oues uestiri non licet. In horto quicq;

quicquid olerum causa facias, omne licet. Ferijs publicis hominem mortuum sepelire nō licet. M. Porcius Cato nullis, equis, asinis nullas esse ferias dixit. Idemq; boues permittit coniungere lignorum, & frumentorū aduchendorum causa, nos apud Pontifices legimus ferijs tantū denicalibus mulos iungere non licere, ceteris licere. Hoc loco certum habeo quosdam cum solennia festorum percussuerim, desideraturos lustrationū, ceterorumq; sacrificiorū, quae pro frugibus fiunt, morem priscais usurpatū. nec ego abnuo docendi curā: sed differo in eum librum, quem componere in animo est, cum agricolationis totam disciplinā praescripsero. Finem interim praesentis disputationis faciam, dicturus exordio sequente, quae de uincis, arbutisq; prodidre ueteres autores, quaeq; ipse mox comperi.

L I V N M O D E R A

T I C O L V M E L L A E

D E R E R V S T I C A

L I B. I I I.

Quod genus uitis conueniat cuiq; solo,

& statui coeli.

C A P. I.

ACTENVS aruorum cultus, ut ait praestantissimus poeta. Nihil enim prohibet nos, P. Siluine, de iisdem rebus dicturos celeberrimi carminis auspiciari principia. Sequitur arborum cura, quae pars rei rusticae uel maxima est. Earum species diuersae, & multiformes sunt, quippe uarij generis (sicut autor idem refert) nullis hominum cogentibus ipsae sponte sua ueniunt: multae etiam nostra manu factae procedunt. Sed quae non ope humana gignuntur,

tur, syluestres, ac ferae, sui cuiusque ingenij semina gerunt. At quibus labor adhibetur, magis aptae sunt frugibus. De eo igitur prius genere dicendum est, quod nobis alimenta praebet. Idq; tripartito diuiditur. Nam ex surculo uel arbor procedit, ut olea: uel frutex, ut palma campestris: uel tertium quiddam, quod nec arborem nec fruticem proprie dixerim, ut est uitis. Hanc nos ceteris stirpibus iure praeposimus, non tantum fructus dulcedine, sed etiam facilitate, per quam omni penes regione, & omni declinatione mundi, nisi tamen glaciali, uel praefrida, curae mortalium respondet. Tamq; felix campis, quam collibus prouenit, & in densa non minus, quam in resoluta, saepe etiam gracili, atq; pingui terra, siccaq; & uliginosa. Tum sola maxime utranque patitur intemperie coeli, uel sub axe frigido, aestiuo, procellosoq;. Refert tamen cuius generis, aut quo habitu uitem pro regionis statu colere censeas: neque enim omni coelo solo ue cultus idem: neque est idem stirpis eius genus: quod quae praecipuum est, ex omnibus non facile dictu est, cum suum cuique regioni magis aut minus aptum esse doceat usus. Exploratum tamen habebit prudens agricola genus uitis habile campo, quod nebulas pruinamq; sine noxa perfert, coeli que siccitatem, uentos que patitur. Pingui & uberi dabit agro; gracilem uitem, nec natura nimis fecundam: macro seracem: terrae densae uehementem, multae que materia frondentem: resolutae & lato solo rari sarmenti: humido loco sciet non recte mandari fructus teneri, & amplioris acini, sed callosi, & angusti, frequentisq; uinacei: sicco recte contribui diuersae quoque naturae semina. Sed & post haec non ignorabit dominus loci, plus posse qualitatem coeli frigidam, uel calidam, siccam, uel rosidam, grandinosam, uentosam que, uel placidam

placidam, serenam, uel nebulosam. Frigidaeq; aut nebulosa duorum generum uites aptabit, seu praecoques, quarum maturitas frugum praecurrit hyemem: seu firmi, duri que acini, quarum inter caligines uuae deflorescunt, & mox gelicidijs ac pruinis, ut aliae, caloribus mitescunt: uentoso quoq; & tumultuoso statu caeli fidentes easdem tenaces, ac duri acini committet. rursus calido teneriores uberioraq; coeredet: sicco destinabit eas, quae pluuijs aut continuis roribus putrescunt: rosido, quae siccitatibus laborant: grandinoso, quae folijs duris latisq; sunt, quo melius protegant fructum: nam placida & serena regio nullam non recipit: commodissime tamen eam, cuius uel uuae uel acini celeriter decidunt. At si noto est eligendus uineis locus, & status caeli, sicut censet uerissime Celsus, optimum est solium, nec densum nimis, nec resolutum, soluto tamen propius: nec exile, nec latissimum, proximum tamen uberi: nec campestre nec praecipit, simile tamen edito campo: nec siccum, nec uliginosum, modice tamen rosidum: quod fontibus non in summo, non in profundo terrae scaturiat, sed ut uicinum radicibus humorem subministret, eumq; nec amarum, nec salsum, ne saporem uini corrumpat, & incrementa uirentium ueluti quadam scabra rubigine coarceat, si modo credimus Vergilio dicenti,

Salsa autem tellus, & quae perhibetur amara,

Frugibus infelix, ea nec mansuescit arando,

Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina seruat.

Caelum porro neq; glaciale, uinea, sicut praedixi, nec rursum aestuosum desiderat. Calido tamen potius quam frigidulo letatur, imbribus magis quam serenitatibus offenditur, & solo sicco quam nimis pluuio est amicior: persalutem modico leniq; gaudet, procellis obnoxia est, atque haec maxime

maxime probabilis est caeli & soli qualitas.

Quae uites suburbanis regionibus ad escam conferendae sunt.

CAP. II.

Vitis autem uel ad escam, uel ad effusionem deponitur. Ad escam non expedit instituere uineta, nisi cum tam suburbanus est ager, ut ratio postulet inconditum fructum mercantibus uelut promum uendere, quae cum talis est conditio, maxime praecoques, & duracinae, tum deniq; purpureae, & bumasti, dactyliq; & rhodiae, libycae quoque & cerauiuae. Nec solum quae iucunditate saporis, uerumetiam quae specie commendari possint, conferi debent, ut stephanitae, ut tripedanae, ut unciariae, ut cydonitae. Item quarum uuae temporibus hyemis durabiles uasis conduntur, ut uenucula, ut nuper in hos usus explorata, numisiana. At ubi uino consulimus, uitis eligitur, quae & in fructu ualet, & in materia: quod alterum ad redditus coloni, alterum ad diuturnitatem stirpis plurimum cofert. Sed ea tum praecipua est, si nec nimis celeriter spondet, & primo quoque tempore deflorescit, nec nimis tarde mitescit: quinetiam pruinas, & caliginem, & carbunculum facile propulsat, eademq; nec imbribus putrescit, siccitatibus abolescit. Talis nobis eligatur uel medio crite foecunda, si modo is locus habetur, in quo gustus nobilis pretiosusque fluit: nam si sordidus aut uilis est, feracissimam quanque serere conducit, ut multiplicatione frugum redditus augeatur. Fere autem omni statu locorum campestria largius uinum, sed iucundius afferunt collina: quae tamen ipsa modico statu caeli magis exuberant Aquiloni prona, sed sunt generosiora sub Austro. Nec dubium quin sit ea nonnullarum uitium natura, ut pro locorum situ bonitate uini modo uincat, modo superetur. Sola traduntur amineae ex-

cepto caeli statu nimis frigidus, ubi cunq; sint etiam si degerent, sibi comparata magis aut minus probi gustus uina praebere, & ceteras omnes sapore praecedere. Ea, cum sint unius nominis, non unam speciem gerunt. Duas germanas cognouimus, quarum minor ocyus & melius deflorescit, habilis arbori, nec non iugo: illic pingue terram, hic medio crent desiderat, longeque praecedit maiorem, quia & imbres & uentos fortius patitur: nam maior celeriter in flore corrumpitur, & magis in iugis, quam in arboribus. ideoque non est uineis apta, uix etiam arbusculo, nisi praepingui & uuida terra: nam nec mediocri ualet, multoque minus in exili: prolixarum frequentia materiaram, foliorumque, & uuarum, & acinorum magnitudine dignoscitur: internodius quoque rarior, largis fructibus a minore superatur, gustu non uincitur, & haec quidem utraque aminea. Verum & aliae duae geminae, quae ab eo quod duplices uuas exigunt genellae uocantur, austerioris uini, sed aequae perennis: Earum minor uulgo notissima: quippe Campania celeberrimos Vesuij colles, surrentinosque uestit. Hilaris inter aestiuos Fauonij flatus, Austris affligitur. Ceteris itaque partibus Italiae non tam uineis, quam arbusculo est idonea, cum praedictis regionibus commodissime iugum sustineat materiam, fructumque, nisi quod duplicem non absimile minori germanae egerit, sicut maior gemina minori germanae: quae tamen minor hoc melior est, quod fecundior etiam medio cri solo: nam illam nisi praepingui non respondere iam dictum est. Lanatam quoque amineam quidam maxime probant, quae hoc uocabulum non ideo usurpat, quod sola ex omnibus amineis, uerum quod praecipue canescit lanugine. Sane boni uini, sed leuioris, quam superioris, crebra quoque materiam fundit, atque ideo propter pampini densitatem saepe parum recte deflorescit, eademque

demque maturo fructu celeriter putrescit. Super hunc numerum, quem retulimus, singularis habetur aminea maiori gemina non dissimilis, primum specie pampini & trunci, sed uini sapore aliquanto inferior, quamuis generosissimus sit, proximae praefenda etiam proprijs uirtutibus: nam & feracior est, & flore melius exuitur, spissaque; et albidas uuas, ac tumidioris acini gerit, gracili aruo non desiccatur: atque ideo inter uberrimas uites numeratur. Nomentanae uini nobilitate subsequuntur amineas, fecunditate uero etiam praeueniunt: quippe cum se frequenter impleant, & id, quod ediderunt, optime tueantur. Sed earum quoque feracior est minor, cuius & folium parcius scinditur, & materia non ita rubet, ut amineis, a quo colore rubelliana nuncupatur: eademque feciniae, quod plus quam ceterae fecis afferunt. Id tamen incommodum repensant uuarum multitudine, quas & in iugo, sed & in arbore melius exhibent. Ventos & imbres ualenter sufferunt, & celeriter deflorescunt, & ideo citius mitescunt, omnis incommodi patientes, praeter caloris: nam quia minuti acini, & durae cutis uuas habent, aestibus contrahuntur. Pingui aruo maxime gaudent, quod ubertatem aliquam natura gracilibus & exilibus uuis praebere ualet. Frigidum ac rosidum solum, & caelum commodissime sustinent eugeniae, dum sunt in Albano colle: nam mutato loco uix nomini suo respondent, nec minus Allobrogicae, quarum uini iucunditas cum regione mutatur. Magnis etiam dotibus tres apianae commendantur, omnes feraces, iugoque & arboribus satis idoneae generosior tamen una, quae nudis folijs est: nam duae lanatae quamuis frondibus & palmitum pari facie fluxurae, qualitate sunt dispariles, cum tardius altera recipiat cariem uetustatis. Pingui solo feracissima, medio cri quoque fecunda, praecoquis fructus.

Ideoq; frigidis locis aptissima, uini dulcis, sed capiti, neruis, uenisq; non apta, nisi mature lecta: pluuijs, uentis que, & apibus afferunt praedam, quarum uocabulo propter hanc expopulationem cognominantur: atque haec pretiosi gustus celeberrime. Posunt tamen etiam secundae notae uites prouentu & ubertate commendari, qualis est biturica, qualis basilica, quarum minorem cocolubem uocant Hispani, longe omnium primis utraq; proxima: nam & uetustatem uinum earum patitur, & ad bonitatem aliquam per annos uenit. Iam uero ipsae fecunditate praestant omnibus quis ante retuli, tum etiam patientia: quippe turbines, imbresq; fortissime sustinent, & comode fluunt nec deficiunt macro solo. Frigora melius quam humores sustinent, humores commodius quam siccitates, nec caloribus tamen contristantur. Visula deinde ab his & minor argitis terra mediocritate letantur: nam in pingui nimis uiribus luxuriant, in macra tenues & uacuae fructu ueniunt. Amiciores uero quam arboribus, sed argitis etiam in sublimibus fertilis uastis materijs & uuis exuberat, humilimis tabulatis aptior. Visula breuem materiam & latum folium exigit, cuius amplitudine fructus suos optime aduersus grandinem tuetur: qui tamen nisi primo quoq; tempore maturi legantur, ad terram decidunt: humoribus etiam prius quam desuuant putrescunt. Sunt & heluolae quas nonnulli uarias appellant, neq; purpureae, neq; nigrae, ab heluo (nisi fallor) colore uocatae: melior est nigrior abundantia uini, sed haec sapore pretiosior: color acinorum in neutra consistitur equalis, utraq; candidi musti alterna uice annorum plus aut minus afferunt: melius arboris, sed & iugum commodum uestiunt: mediocri quoq; solo fecunda, sicut pretiae minor, & maior: sed ea generositate uini magis commendantur,

mendantur, & frequentibus materijs frondent, & cito maturescunt. Albuclis utilior, ut ait Celsus, in colle, quam in campo: in arbore, quam in iugo: in summa arbore, quam in ima, serax & materiae frequentis, & uuae: nam quae Graecula uites sunt, ut mareoticae, thasiae, psithia, sophortiae sicut habent probabilem gustum, ita nostris regionibus raritate uuarum, & acinorum exiguitate minus fluunt. Inerticula tamen nigra, quam quidam Graeci amethyston appellant, potest in secunda quasi tribu esse, quod & boni uini est, & innoxia, unde etiam nomen traxit, quod iners habetur in tentandis neruis, quamuis gustu non sit hebes. Tertium gradum facit earum Celsus, quae fecunditate sola commendantur, ut tres heluenaciae, quarum duae maiores nequaquam minori bonitate & abundantia musti pares habentur: earum altera, quam Galliarum incole emarcum uocant, mediocris uini: & altera, quam longam appellant, eandemq; auaram sordidi, nec tam largi quam ex numero uuarum, quas prima spes promittit. Minima & optima est tribus facillime folio dignoscitur: nam rotundissimum omnium id gerit, atque est laudabilis, quod siccitates maxime perfert, quod frigora sustinet, dum tamen sine imbribus sit, quod nonnullis locis etiam uinum eius in uetustatem diffunditur, quod praecipue sola acerrimum quoq; solum fertilitate sua commendat. At spionia dapsilis musto & amplitudine magis uuarum, quam numero fertilis, ut oleagina, ut murgentina, eademq; pompeiana, ut numisiana, ut uenucula eademq; scirpula, atque sticula ut nigra fregellana, ut merica, ut retica, ut omnium quas cognouimus copiosissima areclaca maior, a multis argitis falso existimata. Nam has nuper mihi cognitae pergulanam dico, & irtiolam, fereolamq; non facile assenserem

quo gradu habendae sint: quod & si satis fecundas scio, nondum tamen de bonitate uini, quod afferunt, iudicare potui: unam etiam praecocem uitam nobis ante hoc tempus incognita in Graeca consuetudine dracontion uocitari comperimus, quae fecunditate iucunditate ue arclacae basilicaeque & bituricae comparari possit, generositate uini amineae. Multa praeterea sunt genera uitium, quarum nec numerum, nec appellationes cum certa fide referre possumus. Neque enim, ut ait poeta, numero comprehendere refert:

Quem qui scire uelit, Libyci uelit aequoris idem

Discere quam multae zephyro uersentur harenae.

Quippe uniuersae regiones, regionumque pene singulae partes habent propria uitium genera, quae consuetudine sua nominant: quaedam etiam stirpes cum locis uocabula mutauerunt, quaedam propter mutationes locorum, sicut supra diximus, etiam a qualitate sua discesserunt, ita ut dignosci non possint: ideoque in hac ipsa Italia, ne dicam in tam diffuso terrarum orbe, uicinae etiam nationes nominibus eorum discrepant, uariantque uocabula: quare prudentis magistri est eiusmodi nomenclationis aucupio quo potiri nequeant, studiosos non demorari: sed illud in totum praecipere, quod et Celsus ait, & ante eum M. Cato, Nullum genus uitium conserendum esse nisi fama, nullum diutius conseruandum nisi experimeto probatum: atque ubi multa inuitabunt regionis commoda, ut nobilem uitam conseramus, generosam requiremus, inquit Iulius Graecinus, ubi nihil erit, aut non multum, quod proritet, feracitatem potius sequemur: quae non eadem portione uincitur pretio quam uincit abundantia: Sed de hac sententia, quanquam & ipse paulo ante id censuerim, quid tamen arcanius iudicem, suo loco mox dicam. Propositum est enim docere qua ratione uinea pariter

ter feraces & preciosae, fluxurae possint constitui.

Nihil magis rusticis conuenire, quam uitam colere.

CAP. III.

Nunc prius quam de satione uitium disseram, non alienum puto, uelut quoddam fundamentum iacere disputationi futurae, ut ante perpensum & exploratum habeamus, an locupletet patremfamilias uinearum cultus: est enim pene adhuc superuacuum de his considerendis praecipere, dum quod prius est nondum concedatur, an omnino sint habendae. Adque adeo plurimi dubitent; ut multi refugiant, & reformident talem positionem ruris, atque optabiliorum praetorum possessionem, pascuorumque uel syluae caeduae iudicent: nam de arbusto etiam inter autores non exigua pugna fuit, abnuente Sacerna genus id ruris, Tremellio maxime probante, sed & hanc sententiam suo loco aestimabimus. interim studiosi agricolationis hoc primum docendi sunt, uberrimum esse redditum uinearum, atque ut omittam ueterem illam felicitatem aruorum, quibus & ante iam M. Cato, & mox Terentius Varro prodidit singula iugera uinearum sexcenas urnas uini praebuisse: id enim maxime assueuerat in primo libro rerum rusticarum Varro: nec una regione prouenire solitum, uerum & in Fauentino agro, & in Gallico, qui nunc Pycenno contribuitur: haec his certe temporibus. Sed Nomentana regio nunc celeberrima fama est illustris, & praecipue quam possidet Seneca, uir excellentis ingenij, atque doctrinae, cuius in praedijs uinearum iugera singula culleos octonos reddidisse plerumque compertum est: nam illa uidentur prodigialiter in nostris Ceretanis accidisse, ut aliqua uitis apud te excederet uuarum numerum duorum millium, & apud me octogena stirpes insita intra biennium septem

nos culleos peraequarent, ut primae uinae centenas amphoras iugeratim praeberent, cum prata, & pascuā, & syluae, si centenos sestertios in singula iugera efficiant, optime domino consulere uideantur: nam frumenta maiore quidem parte Italiae quando cum quarto responderint, uix meminisse possumus. Cur ergo res infāmus est? nō quidem suo, sed hominū inquit uitio Graecinus. Primum, quod in explorandis seminibus nemo adhibet diligentiam, & ideo pessimi generis pleriq; uineta conferunt, deinde sata non ita enutriunt, ut antē coualescant, ac profoliant, quā re torrescant, sed & si fortē adoleuerint, negligenter colunt. Iam illud à principio nihil referre censent, quem locum conferant, immo etiam seligunt deterrimam partem agrorum, tanquam sola sit huic stirpi maximē terra idonea, quae nihil aliud ferre possit. Sed ne ponendi quidem rationem, aut perspicere, aut perspectam exequuntur: tum etiam dotem, id est, instrumentum raro uineis praeparant, cum ea res si omīssa sit, plurimas operas, nec minus arcam patrisfamiliās semper exhauriat. Fructum uerō plerique quā uberrimum praesentem consecantur, nec prouident futuro tempore, sed quasi planē in diem uiuant, sic imperant uitibus, & eas multis palmitibus onerant, ut posteritati non consulant. Haec omnia uel certē plurimā ex his cum commiserint, quiduis malunt quā suam culpam confiteri: querunturq; nō respondere sibi uineta, quae uel per avaritiam, uel inscitiam, uel per negligentiam perdidērunt. At si qui cum scientia sociauerint diligentiam, non ut ego existimo tricenas uel quadragenas certē, sed ut Graecinus minimum computans, licet, inquit, amphoras uicenas percipient ex singulis iugeribus, omnes istos, qui focum suum, et olera amplexantur, incrementō patri-

monij

monij facillē superabunt: nec in hoc errat, quippe ut diligens ratiocinator calculo posito uidet id genus agricolationis maximē rei familiari conducere. Nam ut amplissimas impensas uinae poscant, non tamen excedunt septem iugera unius operae uinitoris, quem uulgus quidem paruū aris, uel de lapide noxium posse comparari putat: sed ego plurimorum opinioni dissentiens, pretiosum uinitorem in primis esse censeo, isq; licet sit emptus sex, uel potius sestertijs octo milibus, cū ipsum solum septē iugerum totidem milibus numerum partum, uineasque cum sua dote, id est, cū pedamentis, & uiminibus binis milibus in singula iugera positas duco: fit tum in assē consummatum pretium sestertiorum $x \times i \times$ milium. Huc accedunt semisses usurarum sestertia tria milia, & quadringenti octoginta numi biennij temporis, quo uelut infantia uinearum cessat à fructu. Fit in assē summa sortis, & usurarum $x \times x \times i \times$ milium quadringentorum $l \times x \times$ numerum. quod quasi nomen si, ut scenerator cum debitor, ita rusticus cum uineis suis fecerit, eius summa, ut in perpetuum praedictam usuram semissium dominus constituat, percipere debet in annos singulos mille septingentos quadraginta sestertios numos, qua computatione uincit tamen reditus $v \times i \times$ iugerum secundum opinionem Graecini, usuram trium milium quadringentorum octoginta numerum. Quippe, ut deterrimi generis sint uinae, tamen si cultae singulos utiq; culleos uini, singula earum iugera peraequabunt: utq; trecentis numis quadragenae urna ueneant, quod minimum pretium est annonae, consumant tamen septem cullei sestertia duo milia, & centum numos: ea porro summa excedit usuram semissium: atq; hic calculus quem posuimus, Graecini rationem continet: sed nos extirp

extirpanda uincta censensus, quorum singula iugera minus, quam ternos culleos præbent, & adhuc tamē sic computauimus, quasi nullæ sint uiuiradices, quæ de pastinato eximantur: cum sola ea res omnem impensam terreni pretio suo liberet, si modo non provincialis, sed Italicus ager est: neque id cuiquam dubium esse debet, cum & nostram, & Iulij Attici rationem dispexerit. Nos iam enim uicena milia malleolorum per uincæ iugerum inter ordines pagimus. Ille minus quatuor milibus deponit, cuius ut uincat ratio, nullus tamen uel iniquissimus locus nõ maiorem quantum reddet, quam acceperit impensam. Sit quidē, ut cultoris negligentia sex milia seminum intereant, reliqua tamen decem milia tribus milibus nummorum libenter, & cum lucro redemptor emerit, quæ summa tertia parte superat duo milia sestertia, quanti costare iugerum uincærum. prædiximus: quanquam nostra cura in tantum iam processit, ut nõ inuiti sestertijs sexcētis numis, singula milia uiuiradices à me rustici mercentur. Sed uix istud aliis præstiterit: nam nec quisquam nobis facile crediderit, tantam in agellis esse nostris abundantiam uini, quā tam tu Syluine nouisti. Mediocre itaq; uulgatumq; pretiū uiuiradices posui, quod celerius nullo dissentiente perducere possent in nostram sententiam, qui propter ignorantiam genus hoc agricolationis reformidat. Siue ergo pastinatiois reditus, seu futurarum spes uindemiæ cohortari nos debet ad positionē uincærum, quas cum docuimus rationis esse conferere, nunc institutionis earum præcepta dabimus.

Quæ obseruare debet, qui uincas instituit.

C A P . I I I I .

Cui uincta facere cordi est, præcipue caueat, ne alienæ potius curæ, quam suæ credere uelit, ne ueretur

ætur uiuiradicem. Sed genus surculi probatissimum domi conseruat, faciatq; uitiarium, ex quo possit agrum uincis uerere: nam quæ peregrina ex diuersa regione semina transferuntur, minus sunt familiaria nostro solo, quam uernacula: eoq; uelut alienigena reformidant mutatam cœli lociq; positionem. Sed nec certam generositatis fidem pollicentur, cum sit incertum, an is, qui conseruerit ea, diligenter exploratum, probatumq; genus surculi deposuerit. Quamobrem biennij spatium longum esse minimè existimandum est, intra quod utique tempestiuitas seminum respundet, cum semper, ut dixi, plurimum retulerit exquisiti generis stirpem deposuisse. Post hæc deinde meminerit accuratè locum uincis eligere, de quo cum iudicauerit, maximam diligentiam sciat adhibendam pastinationi: quam cum peregerit, non minore cura uitam conseruat: & cum seruerit, summa fedulitate culturæ seruiat: id enim quasi caput & columen est impensarum, quoniam in eo consistit, melius an segnius terræ mandauerit paterfamilias pecuniam, quam in otio tractare. Igitur unumquodq; eorum, quæ præposui, suo iam prosequar ordine.

Quali solo, & quomodo uitiarium

faciendum sit.

C A P . V .

Vitiarium neq; ieiuna terra, neq; uliginosa faciendum est: succosa tamen, & mediocri potius, quam pingui, tametsi serè omnes auctores huic rei letissimum locum designauerunt. Quod ego minimè reor esse pro agricolâ: nam depositæ stirpes ualido solo, quamuis celeriter comprehendant, atq; profoliant, tamen cū sint uiuiradices factæ prius quam transferantur, retorrescunt, nec adolere queunt. Prudentis autè coloni est ex deteriori terra potius in meliorem, quam ex meliore in deteriolem transferre. Propter quod

quod mediocritas in electione loci maxime probatur, quoniam in confinio boni maliq; posita est. Siue enim postmodum necessitas postulauerit tempestiua semina ieiuno solo committere, non magnam sentient differentiam, cum ex mediocri terra in exilem translata sunt, siue letior ager conferendus est, longè celerius in ubertate coalescunt. Rursus tenuissimo solo uitiarium facere minimè rationis est, quoniam malleolorū pars maior deperit, & quae superest tardè fit idonea translationi. Ergo mediocris, & modicè siccus ager uituario est aptissimus, isq; bipalio prius subigi debet, quae est altitudo pastinationis, cum in duos pedes, & semissem conuertitur humus, ac deinde tripedaneis relictis spatijs, per quae semina excolantur, in singulis ordinibus, qui duenos quadragenos pedes obtinent, sexcèteni malleoli pangendi sunt: is numerus consumat per totū iugerum seminum milia quatuor & uiginti. Verum hanc curam praeuenit inquisitio, & electio malleolorum: nam ut saepe iam retuli, quasi fundamentum est praedictae rei, probatissimum genus stirpis deponere.

Qualis, & ex quibus partibus uitis malleolus legendus sit.

CAP. VI.

SEd electio dupliciter facienda est: non enim solum fecundam esse matrem satis est, ex qua semina petuntur, sed adhibenda ratio est subtilior, ut ex his partibus trunci sumantur, quae & genitales sunt, & maxime fertiles. Vitis autem fecunda, cuius progeniem studemus submittere, non tantum debet eò estimari, quòd uuas complures exigit: potest enim trunci uastitate id accidere, & frequentia palmitum, nec tamen eam feracem dixerim, cuius singulae uuae in singulis sarmentis conspiciuntur, sed si per unumquemq; pampinum maior numerus uuarum dependet, si ex sing

ex singulis gemmis compluribus materijs cum fructu germinat: si deniq; etiam è duro uirgam cum aliquibus racemis ciat, si etiam nepotum fructu, grauida est, ea sine dubitatione ferax destinari debet legendo malleolo. Malleolus autè nouellus est, palmes innatus prioris anni flagello, cognominatusq; à similitudine rei, quòd in ea parte, quae deciditur ex uetere sarmento prominens utrinq; malleoli speciem praebet. Hunc ex fecundissima stirpe legendū censemus omni tempore, quo uinea putantur, ac super terram gemmis tribus, uel quatuor extantibus diligenter obruendum loco modice humido non uliginoso, dum tamen antiqvisimū sit cōsiderare, ne uitis ex qua is sumitur, ancipitè floris habeat euentum, ne difficulter acinus ingrandescat, ne aut praecoquē, aut serae maturitatis fructū afferat: nam illa uolucris, haec etiam tempestatibus hyemis infestatur. Tale porrò genus non una cōprobatur uindemia: potest enim uel anni prouentu, uel alijs de causis etiam naturaliter infecunda uitis semel exuberare. Sed ubi plurimum uelut emeritis annorum stipendijs fides surculo cōstitit, nihil dubitandum est de fecunditate: nec tamen ultra quadriennium talis extenditur inquisitio: id enim tempus ferè uirentium generositatē declarat, quo sol in eandem partē signiferi per eosdem numeros redit, per quos cursus sui principium ceperat, quem circuitū meatus dierum integrorum mille quadringentorum sexagintaunius uocant studiosi rerum coelestium.

Quomodo fecunditatem uitis explores.

CAP. VII.

SEd certum habeo, P. Siluine, iamdudum te tacitum requirere, cuius generis sit ista fecunda uitis, quam nos tam accurate describimus, ac ne de ijs aliqua significetur

cetur, quæ uulgò non habentur feracissima: plurimi nanq; bituricam, multi spioniam, quidam basilicam, nonnulli arcelacam laudibus efferrunt. Nos quoque hæc genera non fraudamus testimonio nostro, sunt enim largissimi uini: sed proposuimus docere uineas cuiusmodi conferere, quæ nec minus uberes fructus prædictis generibus afferant, & sint pretiosi saporis, uelut amineci, uel certè non procul ab eo gustu: cui nostræ sententiæ scio pene omnium agricolarum diuersam esse opinionem, quæ de aminecis inueterata longo iam tempore conualuit, tanquam natali & ingenita sterilitate laborantibus, quo magis nobis ex alto repetita compluribus exemplis firmanda ratio est, quæ desidia, nec minus imprudentia colonorū damnata, & uelut ignorantia tenebris obcæcata luce ueritatis caruit. Quare non intempestiuum est nos ad ea præuerti, quæ uidentur hunc publicum errorem corrigere posse.

Quæ spectanda sit qualitas in eo solo, quod uineis destinaueris.

CAP. VIII.

Igitur si rerum naturam P. Siluine, uelut acrioribus mentis oculis intueri uelimus, reperiemus parem legem fecunditatis eam dixisse uirentibus, atque hominibus, cæterisq; animalibus, nec sic alijs nationibus, regionibus uel proprias tribuisse dotes, ut alijs in totum similia munera denegaret: quibusdam gentibus numerosam progenerandi sobolem dedit, ut Aegyptijs, & Afris, quibus gemini partus familiares, ac penè solennes sunt: sed & Italicæ gentis esse uoluit eximia fecunditatis Albanas Curatiæ familie trigeminorum matres. Germaniam decorauit altissimorum hominum exercitibus, sed & alias gentes non in totum fraudauit præcipuæ stature uiris. Nam & M. Tullius Cicero testis est Romanum fuisse ciuem

Neuium

Neuium Pollionem pede longiorem quam quenquã longissimū: & nuper ipsi uidere potuimus in apparatu pompeæ Circensium ludorū Iudææ gentis hominem proceriorem celsissimo Germano. Transeo ad pecudes. Armentis sublimibus insignis Meuania est, Liguria paruis. Sed & Meuania bos humilis, & Liguria nonnunquam taurus eminentis stature conspicitur. India perhibetur molibus ferarū mirabilis, pari tamen in hac terra uastitate beluas prognerari quis neget? cum intra moenia nostra natos animaduertamus elephantos. Ad genera frugum redeo. Mysiam, Libyamq; largis aiunt abundare frumentis, nec tamen Appulos, Campanosq; agros optimis defici segetibus. Tmolon, & Corycion florere croco. Iudæam & Arabiam pretiosis odoribus illustrem haberi, sed nec nostram ciuitatem prædictis egere stirpibus, quippe cum pluribus locis urbis, iam castam frondentem conspicimus, iam tuream plantam, florentesq; hortos myrrha & croco. His tamè exemplis nimirum admonemur curæ mortalium obsequentissimã esse Italiam, quæ penè totius orbis fruges, adhibito studio colonorum, ferre didicerit: quo minus ad dubitamus de eo fructu, qui uelut indigena, peculiarisq; & uernaculus est huius soli. Neq; enim dubiū est massici, surrentiniq; & albani, atque cecubi agri uites omnium, quas terra sustinet, in nobilitate uini principes esse.

Quomodo Amineas feraces facias. CAP. IX.

Fecunditas ab his forsitan desideratur, sed & hæc adiuuari potest cultoris industria: nam si, ut paulò antè retuli, benignissima rerum omnium parens natura quasq; gentes atq; terras ita muneribus proprijs ditauit, ut tamen cæteras non in uniuersum similibus dotibus fraudaret: cur eam dubitemus etiam in uitibus prædictam legem seruasse?

8

seruasse?

seruasse? ut quamuis earum genus aliquod præcipue fecundum esse uoluerit, tanquam biturici, aut basilici, non tamen sic amineu sterile reddiderit, ut ex multis millibus eius ne paucissima quidem uites fecundæ, tanquã in Italicis hominibus Albanæ illæ sorores reperiri possint. Id autem cum sit uerisimile, tum etiam uerũ esse nos docuit experimentum, cum & in Ardeatino agro, quem multis tēporibus ipsi antè possedimus, & in Carseolano, itemq; in Albano generis aminei uites huiusmodi notæ habucri-mus, numero quidem perpaucas, uerum ita fertiles, ut in iugo singula ternas urnas præberent, in pergulis autem singula denas amphoras peræquarent. Nec incredibilis debet in amineis hæc fecunditas uideri: nam quemadmodũ Terentius Varro, & ante eum M. Cato possent affirmare, sexcentenas urnas priscis cultoribus singula uinearum iugera fudisse, si fecunditas amineis defuisset? quas plerunq; solas antiqui nouerant, nisi putamus ea quæ nuper, ac modò planè longinquis regionibus accersita notitiæ nostræ sunt tradita, biturici generis, aut basilici uineta eos coluisse, cum uetustissimas quasq; uineas adhuc existimamus amineas. Siquis ergo tales, quales paulò antè possedisse me retuli, amineas pluribus uindemijs exploratas notet, ut ex his malleolos feracissimos eligat, posset is pariter generosas uineas & uberes efficere: nihil enim dubiũ est, quin ipsa natura sobolem matri similem esse uoluerit. Vnde etiam pastor ille in Bucolicis ait,

Sic canibus catulos similes, sic matribus hædos
Noram.

Vnde sacrorum certaminum studiosi pernicissimarũ quadrigarum semina, diligenti obseruatione custodiunt, & spem futurarum uictoriarũ concipiunt propagata sobole gener

generosi armeti: nos quoq; pari ratione uelut olympionicarum equarum, ita feracissimarum aminearum seminibus electis largæ uindemiæ spem capiamus: neq; est quod temporis tarditas quenquã deterreat, nam quidquid more est, in exploratione surculi absimitur. Cæterum cum fecunditas uitis comprobata est, celerrime in sitionibus ad maximum numerum perducitur. eius rei testimonium tu præcipue Publi Siluine perhibere nobis potes, cũ pulchre memineris à me duo iugera uinearum intra tempus bienij ex una præcoque uite, quam in Ceretano tuo possides, in sitione facta consummata. Quemnam igitur existimas uitium numerum intra tantundem temporis interferi posse duorum iugerum malleolis, cum sint ipsa duo iugera unius uitis progenies? quare si, ut dixi, laborem & curam uelimus adhibere, faciliè prædicta ratione tam feraces aminei generis uineas cõstituemus, quàm biturici, aut basilici: tantum retulerit, ut in transferendis seminibus similem statum cœli, lociq; & ipsius uitis habitum obseruemus, quoniã plerũq; degenerat surculus, si aut situs agri, aut aëris qualitas repugnent, aut etiã si ex arbore in iugum defertur. Itaq; de frigidis in frigida, de calidis in similia, de uineis in uineas transferemus: magis tamẽ ex frigido statu stirps aminea potest calidũ sustinere, quàm ex calido frigidum, quoniam omne uitis genus, tum maxime prædictũ, naturaliter lætatur tepore potius, quàm frigore. Sed & qualitas soli plurimum iuuat, ut ex macro aut mediocri trãducatur in melius: nam quod assuetũ est pingui, nullo modo maciẽ terræ patitur, nisi sæpius stercores. Atq; hæc de cura eligendi malleoli generatim præcepimus: nunc illud proprie specialiter, ut nõ solũ ex fecundissima uite, sed etiam è uitis parte feracissima semina eligantur.

Ex qua uitis parte semina
eligenda sunt.

CAP. X.

Feracissima autē semina sunt, non ut ueteres autores tradiderunt, extrema pars eius quod caput uitis appellatur, id est ultimū & productissimū flagellū: nam in eo quoque falluntur agricolae. Sed erroris est causa prima species, & numerus uuarū, qui plerūque conspicitur in productissimo sarmento, quae res nos decipere non debet: id enim accidit non palmitis ingenita fertilitate, sed loci opportunitate, quia reliquas trunci partes humor omnis & alimentū, quod a solo ministratur trāscurrit, dum ad ultimum perueniat: naturali enim spiritu omne alimentum, uirētis quasi quaedam anima per medullā trunci ueluti per siphonē, quae diabeten uocat mechanici, trahitur in summum. Quō cum peruenit, ibi consistit, atque consumitur. Unde etiam materia uehementissima reperitur aut in capite uitis, aut in crure uicino radicibus: sed & eae stirpes, quae è duro citantur, duplici ex causa probatae sunt, quod a foetu uacant, quodque ex proximo terrae integro atque illibato succo aluntur: & illae fertiles ac firmae, quia è tenero prorepunt, & quidquid, ut supra dixi, ad eas alimēti peruenit, indiuiduum est. Mediae sunt macerrimae, quia trāscurrit hinc parte aliqua interceptus, illinc à se tractus humor. Non debet igitur ultimū flagellum quasi foecundū obseruari, etiam si plurimū afferat, siquidē loci ubertate in fructū cogitur: sed id sarmentum quod media uite situm, non importuna quidē parte deficit, ac numero suo foetu benignitatem suā ostendit. Hic surculus translatus rarius degenerat, cum ex deteriore statu meliōre sortitur: siue enim pastinato deponitur, siue trūco inseritur, largioribus satiatur alimentis, quam prius, cum esset in

egeno

egeno. Itaque custodiamus, ut à praedictis locis, quos humorosos rustici uocant, semina legamus, tamē quae attulisse fructū antea animaduuerimus: nā si foetu uacua sint, quamuis laudabile partē uitis nihil censemus ad feracitatem conferre malleolo: quare uitiosissima est eorum agricolarum opinio, qui minimum referre credunt, quot uuas sarmentū habuerit, dum ex uite fertili legatur, & non ex duro trunco enatum, quod pampinariū uocant. Haec autē opinio, quae orta est ex inscitia seminum eligendorum, primum parum foecundas uineas, deinde etiam nimis steriles reddit. Quis enim omnino iam per tam longam seriem annorum agricolae malleolum legenti praecipit ea quae paulō antē retulimus? Immo quis non imprudentissimum, quēque, et cum, qui nihil aliud operis facere ualeat, huic negotio delegat? Itaque ex hac consuetudine ueniunt imprudentissimi ad rem maximē necessariam, deinde etiam infirmissimi: nam & inutilissimus quisque, ut dixi, qui nullum alium laborem ferre queat, huic officio applicatur. Is porro etiam si quam scientiam eligendi malleoli habet, eam propter infirmitatem dissimulat, aut seponit: & ut numerum, quem uillicus imperauit, explere possit, nihil curiose, nihil religiose administrat: unūque est ei propositū peragere operis sui pensum, cum tamē & ut sciat, & quod scit exequatur, hoc solum praecipit à magistris accepit, ne pampinariam uirgam deplantet, cetera omnia ut seminibus contribuat. Nos autem primum rationem secuti, nunc etiam longi temporis experimentum, non aliud semen eligimus, nec frugiferum esse ducimus, nisi quod in parte genitali fructum attulerit. Nam illud quidem, quod loco sterili letum, robustumque sine foetu processit, fallacem foecunditatis imaginem praefert, nec

ullam generandi uim possidet. Id procul dubio uerum esse ratio nos admonet, si modo ut in corporibus nostris propria sunt officia cuiusq; membri, sic & frugiferarū stirpium partibus propria munia. V idemus hominibus inspiratam uelut aurigam reatricemq; membrorum animā, sensusq; iniectos ad ea discernenda, quæ tactu, naribus, auribusq; & oculis indagātur, pedes ad gressum cōpositos, brachia ad complexum: ac ne per omnes uices minorum uagetur insolenter oratio, nihil aures agere ualēt quod est oculorum, nihil oculi quod aurium, nec generandi quidem data est facultas manibus aut plantis, sed quod hominibus ignotū uoluit esse genitor uniuersi uetre protexit, ut diuina præditus ratione rerum æternus opifex, quasi quibusdam secretis corporis in arcano atq; operto sacra illa spiritus elementa cum terrenis primordijs misceret, atq; hanc animatis machinæ speciē effingeret. Hac lege pecudes, ac uirgulta progeniuit; hac uitium genera figurauit, quibus eadem ipsa mater ac parens primum radices uelut fundamenta quædam iccit, ut ijs quasi pedibus insisteret. Truncum deinde superposuit uelut quandam staturam corporis, & habitus: mox ramis diffudit quasi brachijs. Tum caules & pampinos elicit, uelut palmas, eorumq; alios fructu donauit, alios fronde sola uestiuit ad protegēdos tutandosq; partus. Ex his igitur, ut supra diximus, si non ipsa membra genitalia cōceptu atq; foetu grauida, sed tanquam tegmina & umbracula corū, quæ fructibus uidua sunt, legerimus, umbræ scilicet nō uinde miæ laborabimus. Quid ergo est cur quamuis nō sit è duro pampinus, sed è tenero natus, si tamen orbus est, etiam in futurum quasi sterilis damnatur à nobis? Modò enim disputatio nostra colligebat unicuiq; corporis parti proprium

primum esse attributū officium, quod scilicet ei cōuenit, ut malleolo quoq; qui opportuno loco natus est, fecunditatis uis adsit, etiam si interim cesset à partu. Nec ego abnuerim in hoc me instituisse argumentari: sed & illud maxime profiteor, palmitem, quamuis frugifera parte enatum, si fructū non attulerit, ne uim quidem fecunditatis habere: nec hoc illi sententiæ repugnat. Nam & homines quosdā non posse generare, quamuis omnium membrorū numero constante, manifestū est, ne sit incredibile, si genitili loco uirga nata fructu careat, carituram quoq; esse foetu. Itaq; ut ad cōsuetudinē agricolarū reuertar, eiusmodi surculos, qui nihil attulerint, spadones appellāt, quod non facerēt, nisi eos suspicarentur inhabiles frugibus, quæ & ipsa appellatio rationem mihi subiecit non eligendi malleolos, quamuis probabili parte uitis enatos, si fructū non tulissent: quanquam & hos sciam non in totum sterilitate affectos: nam cōfiteor pampinarios quoq; cum è duro proreperint, tempore anni sequentis acquirere fecunditatem, & ideo in ressecem submitti, ut progenerare possit. Verū eiusmodi partum cōperimus, non tam ipsius ressecis, quam materni esse muneris. Nam quia inheret stirpi suæ, quæ est natura ferax, mistus adhuc parentis alimentis, & fecundi partus seminibus, ac uelut altricis uberibus eductus, paulatim fructum ferre condiscit. At quæ citra naturæ quandam pubertatem, immatura atq; intempestiua planta direpta trunco, uel terræ, uel etiam stirpi recisa inseritur, quasi puerilis ætas, ne ad coitum quidem, nedum ad conceptū habilis uim generandi uel in totum perdit, uel certè minuit. Quare magnopere censeo in eligendis seminibus adhibere curam, uti fructuosa parte uitis palmites legamus eos, qui futuram fecunditatem iam toto fructu pro-

mittunt. Nec tamen contenti simus singulis uuis, maxi-
meq; probemus eos, qui numerosissimis foetibus conspici-
untur. An non opilionem laudabimus ex ea matre sobo-
lem propagantem, quae geminos enixa sit, & caprarium
summittente foetus earum pecudum, quae trigemino partu
commendantur? uidelicet quasi semper sit parentum foe-
cunditati proles responsura, & nos sequamur in uitibus
hanc ipsam rationem, tanto quidem magis, quod comper-
tum habeamus naturali quadam malignitate desciscere
interdum, quamuis diligenter probata semina, idq; nobis
poeta uelut surdis ueritatis indulget dicendo,

Vidi lecta diu, & multo spectata labore

Degenerare tamen, ni uis humana quotannis

Maxima quaeq; manu legeret, sic omnia fatiis

In peius ruere, ac retro sublapsa referri.

Quod non tantum de seminibus leguminum, sed in totam
agricolationis rationem dictum esse intelligendum est. Si
modo longi temporis obseruatione cōperimus, quod cer-
tè comperimus, eum malleolum, qui quatuor uuas tulerit,
deputatum, & in terram depositum à foecūditate materna
sic degenerare, ut interdum singulis, nonnunquam etiam
binis uuis minus asserat: In quantum autem censemus de-
fecturos eos, qui binos, aut ferè singulos foetus in matre
tulerint, cum etiam fraciissimi translationē saepe reformi-
dent: itaq; huius rationis demonstratorem magis esse me,
quam inuentorē, libenter profiteor, ne quis existimet frau-
dari maiores nostros laude merita: nam id ipsum censuisse
eos non dubium est, quamuis nullo alio sit scripto proditū,
exceptis quae retulimus metris Vergilij. Et hic tamē ut de
seminibus leguminū præcipiatur. Cur enim aut è duro na-
tam uirgam, aut etiā ex foecūdo malleolo, quem ipsi pro-

bassent,

bassent, decisam sagittā repudiabāt, si nihil interesse dice-
bant, ex quo loco semina legerentur? Nunc quia uim foe-
cunditatis certis quasi membris inesse non dubitabant, id-
circo pampinarium, & sagittam uelut inutiles ad depo-
nendum prudentissimè damnauerunt. Quod si ita est, ni-
hil dubium est multo magis ab his improbatum esse etiam
illum palmitem, qui frugifero loco natus, fructum non at-
tulisset. Nam, si sagittam, id est, superiorem partem mal-
leoli, uituperandam censebant, cum esset eadem pars sur-
culi frugiferi, quanto magis uel ex optima uitis parte na-
tum flagellum, si est sterile improbatum ab his, ratio ipsa
declarat? Nisi tamen (quod est absurdum) crediderunt
id translatum, & abscissum à sua stirpe, destitutumq; ma-
terno alimento, frugiferum, quod in ipsa matre nequam
fuisset. Atq; haec & forsitan pluribus dicta sunt, quam exi-
gebat ratio ueritatis, minus tamen multis, quam postula-
bat praue detorta, & inueterata opinio rusticorum.

Quae spectandae qualitates in eo solo, quod
uinae destinaueris.

CAP. XI.

NVnc ad reliquum ordinem propositae disputationis
redeo. Sequitur hanc eligendi malleoli curam pasti-
nationis officium, si tamen ante de qualitate soli cōstiterit,
nam eum quoq; plurimum & bonitati, & largitati fru-
gum cōferre nihil dubium est, ac prius, quam ipsum per-
spiciamus, illud antiquissimū censemus, rudē potius eligen-
dum agrum, si sit facultas, quam ubi fuerit seges, aut arbu-
stum: nā de uinctis, quae longo situ exoleuerūt, inter omnes
autores constitit, pessima esse si referere uelimus, quod &
inferius solum pluribus radicibus sit impeditum, ac uelut
irretitū, & adhuc non amiserit uirus, & cariem illā uctu-
statis, quibus hebetata quasi aliquibus uenenis humor tor-

g s peat.

peat. Quam ob causam sylvestris ager præcipuè est elix-
gèdus, qui etià si frutetis, aut arboribus obsessus est, facile
extricatur, quod suapte natura quæcunq; gignuntur, non
penitus, nec in profundum radices agunt, sed per summū
terræ dispergunt, atq; deducunt, quibus ferro recisis, atq;
extirpatis, parum, quod superest, inferioris soli raris li-
cet effodere, & in fermentum cōgerere, atq; componere:
si tamen rudis terra non sit, proximū est uacuum arbori-
bus aruum: si nec hoc est, rarissimū arbustum, uel oliuetū
quod non fuerit maritum, uineis destinatur. Vltima est, ut
dixi, conditio restibilis uineæ: nā si necessitas facere cogit,
prius quicquid est residue uitis extirpari debet: deinde to-
tum solum sicco fimo, aut, si id non sit, alterius generis
quam recentissimo stercoreari, atq; ita conuerti, & diligen-
tissimè refossas omnes radices in summū regeri, atq; com-
buri. Tunc rursus uel stercore uetusto, quia nō gignit her-
bas, uel de uepribus egesta humo pasinatū largè cōtegi.
At ubi pura noualia arboribus sunt libera, considerandū
est antè, quàm pasinemus, surcularis, nec ne sit terra: idq;
facilimè exploratur per stirpes, quæ sua spē proueniūt.
Neq; enim est ullum tandiu uiduū solum uirgultis, ut non
aliquos surculos progeneret tanquam pyros sylvestres,
& prunos, uel rubos certè. Nam hæc quæuis genera spi-
narū sint, solent tamen fortia, & leta, & grauida fructu
confergere. Igitur si non retorrida, & scabra, sed leuia,
& nitida, & prolixa, fœcundaq; uiderimus, eam intelli-
gemus esse terram surcularem. Sed hoc in totum ad illud,
quod uineis præcipuè est idoneum, propriè consideran-
dum, ut prius retuli, si facilis est humus, & modicè reso-
luta, quam diximus pullam uocitari, nec quia sola ea, sed
quia sit habilis maxime uinetis. Quis enim uel mediocris
agric

agricola nesciat etiam durissimum topium, uel carbun-
culum, simulatq; sunt confracti, & in summo regesti tem-
pestatibus, gelū ue, nec minus æstiuis putrescere calo-
ribus, ac resolui, eosq; pulcherrimè radices uitium per
æstatem refrigerare, succumq; retinere? quæ res alendo
surculo sunt accommodatissimæ. Simili quoque de causa
probari solutam glaream, calculosumq; agrum, & mo-
bilem lapidem, si tamen hæc pingui glebæ permista sunt,
nam eadem ieiuna maxime culpantur. Est autem (ut mea
fert opinio) uineis anicus etiam silex, cui superpositum
est modicum terrenum, quia frigidus, & tenax humoris
per ortum caniculæ non patitur sitire radices. Higinius
quidem secutus Tremellium præcipuè montium ima, quæ
à uerticibus defluentem humum receperint, uel etiam ual-
les, quæ fluminum alluue, & inundationibus concreue-
rint, aptas esse uineis asseuerat, me non dissentiente. Cre-
tosa humus utilis habetur uiti, nam per se ipsa creta, qua
utuntur figuli, quamq; nonnulli argillam uocant, inimi-
cissima est: nec minus ieiunus sabulo, & quicquid, ut ait
Iulius Atticus, retorridum surculum facit. Id autem solum
uel uliginosum est, uel salsum, uel amarum, & uel siticu-
losum, & peraridum. Nigrum tamè, & rutilum sabulo-
nem, qui sit humidæ terræ permistus, probauerūt antiqui,
nam carbuculosum agrum, nisi stercore iuues, macras ui-
neas efficere dixerunt. Grauis est rubrica, ut idem Atticus
ait, & ad comprehendendum radicibus iniqua. Sed alit
eadem uitem, cum tenuit, uerum est in opere difficilior,
quod neq; humentè fodere possis, quod sit glutinosissima,
nec nimium siccam, quia ultra modum prædura.

Quæ Iulius Græcinus tradiderit de
terra uineali.

C A P . X I I .
Sed

Sed ne nunc per infinitas terreni species euagemur, non intempestiuè cōmemorabimus Iulij Græcini conscriptam uelut formulam, ad quam posita est limitatio terræ uinealis. Idem enim Græcinus sic ait: Esse aliquā terram calidam, uel frigidam, humidam, uel siccam, raram, uel densam, leuē, aut grauem, pinguem, aut macram; sed neque nimium calidum solum posse tolerare uitem, quia inurat, neq; prægelidum, quoniam uelut stupentes, & congelatas radices nimio frigore moueri non sinat, neque humidum, quoniam cum se promunt uites, modico tepore euocant humorem terræ iusto maiore, qui putrefacit deposita semina. Rursus nimiam siccitatem destituere plantis dicit naturali alimento, aut in totum necare, aut scabras, & retorridas facere. Perdensam humum cœlestis aquas non sorbere, nec facile perflari, faciliè peruripi, & præbere rimas, quibus sol ad radices stirpium penetret: eademq; uelut conclausa, & coarctata semina comprimere, atq; strangulare. Raram supra modum uelut per infundibulū transmittere imbres, & sole, ac uento penitus siccari, atq; exarescere. Graue terram uix ulla cultura uincibilem, leuē uix ulla sustineri, pinguisimā, & letissimā luxuria, macram, ac tenuem ieiunio laborare. Opus est, inquit, inter has tam diuersas inæqualitates magno temperamēto, quod in corporibus quoq; nostris desideratur, quorum bona ualetudo calidi, & frigidi, humidi, & aridi, dēsī, & rari, certo, & quasi examinato modo continetur. Nec tamē hoc temperamentum in terra, quæ uincis destinetur, pari momento libratum esse debere ait, sed in alteram partē propēsius, ut calidior terra sit, quàm frigidior, sicior quàm humidior, rarior quàm dēsior, & si qua sunt his similia, ad quæ cōtemplationem suam dirigat

gat, qui uineas instituet: quæ cuncta (sicut ego reor) magis profunt, cum suffragatur etiā status cœli, cuius regionem, quā spectare debeat uineæ, uetus est dissensio, Sacerdota maxime probante solis ortū, mox deinde meridiē, tum occasum, Tremellio Scrofi præcipuā positionē meridianā censente, Vergilio de industria occasum sic repudiante,

Ne ue tibi ad solem uergant uineta cadentem.

Democrito, & Magone laudatibus cœli plagam septentrionalem, quia existimēt ei subiectas feracissimas fieri uineas, quæ tamē bonitate uini superentur. Nobis in uniuersum præcipere optimū uisum est, ut in locis frigidis meridiano uineta subijciatur, tepidis orienti aduertantur, si tamen nō infestabūtur austris, eurisq; , uelut ora maritimæ in Bætica. Sin autem regiones prædictis uētis fuerint obnoxia, melius aquiloni, uel fauonio cōmittentur, nam feruentibus prouincijs, ut Aegypto, & Numidia, uni septentrioni rectius opponētur, quibus omnibus diligenter exploratis, tum demum pastinationem suscipiemus.

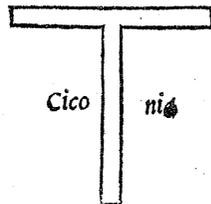
Quomodo terra pastinetur. CAP. XIII.

Etum etiam prouincialibus tradenda est, quoniam in longinquis, & remotis regionibus istud genus uertendi, & subigendi agri minime usurpatur, sed aut scrobibus, aut sulcis uineæ plerunq; cōseruntur. Scrobibus uineta sic ponuntur. Quibus uitem mos est scrobibus deponere, ferē per tres longitudinis pedes, perq; duos in altitudinē, cauato solo quantum latitudo ferramenti patitur, malleolos utrinq; iusta latera fossarum cōsternunt, & aduersis scrobium frontibus curuatos erigūt. duabusq; gemmis supra terram eminere passi reposita humo cœtera coequat, quæ faciunt in eadē linea intermissis totidem pedum scammis,

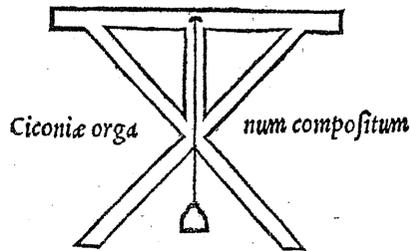
dum peragant ordinem. Tum deinde relicto spatio prout cuiq; mos est uineas colenti, uel aratro, uel bidete, persequentes ordinem insistant. Et si fossore tantum terra uersetur, minimum est quinque pedum interordinium, septem maximum: si bubus, et aratro, minimum est septem pedum, satis amplius decem. Nonnulli tamen omnem uitem per denos pedes in quicumque disponunt, ut more noualium terra transuersis, aduersisq; sulcis profcindatur. Id genus uineti non conducit agricolae, nisi ubi letissimo solo uitis amplo incremento cõsurgit. At qui pastinationis impensam reformidant, sed aliqua tamen parte pastinationem imitari studet, paribus alternis omnis spatij, senum pedum latitudinis sulcos dirigunt: fodiuntq; et exaltant in tres pedes, ac per latera fossarum uitem, uel malleolum disponunt. Auarius quidam dupondio, et dodrante altum sulcum, latum pedum quinque faciunt: deinde ter tanto amplius spatium crudum relinquunt: atq; ita sequentem sulcum infodiunt: quod cum per definitum uinetis locum fecerint in lateribus sulcorum uiutradices, uel decisos quam recentissimos palmites nouellos erigunt, cõsitis compluribus inter ordinaria semina malleolis, quos posteaquam conualuerint crudo solo quod emissum est, transuersis scrobibus propagent, atq; ordinem uineam paribus interuallis: sed eae, quas retulimus, uinearum sationes, pro natura, et benignitate cuiusq; regionis aut usurpatae, aut repudiatae sunt nobis. Nunc pastinandi agri propositum est rationem tradere. Ac primum ex omni siue arbusiuiuo, siue syluestri loco, quem uineis destinauerimus, omnis frutex, atq; arbor erui, et summueri debet, ne postea fossore moretur, ne uel iam pastinatium solum iacentibus molibus imprimatur, et exportatum ramos, atq; truncos ingressu proculcetur. Neq; enim parum refert

refert suspensissimum esse pastinatum, et si fieri possit, uel stigio quoq; inuiolatum, ut mota aequaliter humus nouelli seminis radicibus quancumq; in parte prorepsit, molliter cedat, ne incrementa duritia sua reuerberet, sed tenero uelut nutritio sinu recipiat, et caelestes admittat imbres: eosq; alendis seminibus dispeset: ac suis omnibus partibus ad educandam prolem nouam conspiret. Campestris locus alte duos pedes, et semissem infodiendus est, accliuus regio tres. Præruptior uero collis uel in quatuor pedes uertendus, quonia cum a superiore parte in inferiorē detrahatur humus, uix iustum pastinationi præbet regeßum: nisi multo editiorem ripam, quam in plano feceris. Rursus depreßis uallibus minus alte duobus pedibus deponi uineam non placet. Nam præstat non conferere, quam in summa terra suspendere. Nisi tamen si scaturigo palustris obuia (sicut in agro Rauennate) plus quam sesquipede prohibeat infodere. Primum autem predicti operis exordium est, non ut huius temporis pleriq; faciunt agricolae, sulcum paulatim exaltare, et ita secundo, uel tertio gradu peruenire ad destinata pastionis altitudinem. Sed protinus aequaliter linea posita rectis lateribus perpetuam fossam educere, et post tergum motam humum componere, atq; in tantum deprimere, donec altitudinis mensuram datam ceperit: tum per omne spatium gradus aequaliter mouenda linea est: obtinendumq; ut eadem latitudo in imo reddatur, quae cepta est in summo: opus est autem perito, ac uigilante exactore, qui ripam erigi iubeat, sulcumq; uacuari, ac totum spatium crudi soli cum emota iam terra committi, sicut præcepi superiore libro, cum arandi rationem traderem, monendo necubi scana omittantur, et quod est durum, summis glebis obtegatur: sed huic operi exigendo quasi quandam machinam commentum

maiores nostri, regulam fabricauerunt, in cuius latere uirgula prominens ad eam altitudinem, qua deprimi sulcum oportet, contingit summam ripae partem. Id genus mensura ciconiam uocant rustici.

Sed ea quoque fraudem recipit, quoniam plurimum interest, utrum eam pronam, an rectam ponas: nos itaque huic machinae quasdam partes adiecimus, quae contententium litem, disputationemque dirimerent. Nam duas regulas eius latitudinis, qua pastinator sulcum facturus est in speciem Graecae litterae x decussauimus, atque ita mediae parti, qua regula committuntur, antiquam illam ciconiam infiximus, ut tanquam supposita basi ad perpendicularum normata insisteret: deinde transversae quae est in latere uirgulae, fabricilem libellam supposuimus.

Sic compositum organum, cum in sulcem demissum est, litem

tem domini, & conductoris sine iniuria deducit. Nam stella, quam diximus Graecae litterae faciem obtinere, pariter inae fossae solum metitur, atque perlibrat, quia siue prouum, seu resupinū est, positione machinae deprehenditur: quippe praedictae uirgulae superposita libella alterutrum ostendit, nec patitur exactorem operis decipi: sic permensum, & perlibratum opus in similitudinem ueruaecti semper procedit: tantumque spatij linea promoti occupatur, quantum effossus sulcus longitudinis, ac latitudinis obtinet, atque id genus praeparandi solij probatissimum est.

Quot modis uitis ponatur aut in prouincijs, aut in Italia.

CAP. XIII.

SEquitur opus uinae conferendae, quae uel uere, uel autumno tempestiue deponitur. Vere melius, si aut pluuuius, aut frigidus status caeli est, aut ager pinguis, aut caepetris, & uliginosa planities: rursus autumno si sicca, si calida est aeris qualitas, si exilis, atque aridus campus, si macer praeruptus uel collis: uernaque positionis dies fere quadraginta sunt ab Idibus Februarijs usque in aequinoctium: rursus autumnalis ab Idibus Octob. in Cal. Decembres. Sationis autem duo genera malleoli, uel uiuiradicis, quod utrumque ab agricolis usurpatur, & in prouincijs magis malleoli: neque enim semina narijs student, nec usum habent faciendae uiuiradicis: hanc sationem cultores Italiae plerique iure improbauerunt, cum plurimis dotibus praestet uiuiradix. Nam minus interit, cum & calore, & frigus, & caeteras tempestates propter firmitatem facilius sustineat: deinde adolescit maturius, ex quo euenit, ut celerius quoque sit tempestiua edendis fructibus, tum etiam nihil dubium est saepius translatu: potest tamen malleolus protinus in uicem uiuiradicis conferri soluta, & facili-

h

terra:

terra: ceterum densa, & grauis utiq; uitem desyderat.
Meliozem esse positionem pastinato
solo quam nouali.

CAP. XV.

Seritur ergo prius in emundata, inoccataq; & equata
pastinatione, macro solo quinque pedibus inter ordi-
nes omisis: mediocri, senis: in pingui uero septenium pe-
dum spatia danda sunt, quò largiora uacent interualla,
per quæ frequentes, prolixæq; materiae diffundantur: hæc
in quinque unearum metatio expeditissima ratione
conficitur: quippe linea per totidem pedes, quot destina-
ueris interordiniorum spatij purpura, uel quolibet alio
conspicuo colore insuitur: eaq; sic denotata per repastina-
tum intenditur, & iuxta purpuram calamus defigitur:
atque ita paribus spatijs ordines diriguntur: quod dein-
de cum est factum, fossor insequitur, scrobemq; alternis
omisis per ordinem spatijs à calamo ad proximum cala-
mum non minus altum quam duos pedes & semissem pla-
nis locis refodit, accliuibus in dupondium & dodrantem,
præcipitibus etiam in tres pedes: in hæc mensuram scrobi-
bus depressis uiuiradices ita deponuntur, ut à media scro-
be singula & in diuersum sternantur, & contrarijs fron-
dibus fossarum ad calamos erigantur. Satoris autem offi-
cium est primum quam recentissimam, & si fieri possit, eo-
dem momento, quo serere uelit, de seminario transferre
plantam diligenter exemptam & integram: deinde eam ue-
lut ueteranam uitem totam exputare, & ad unam materiam
firmissimam redigere, nodos que, & cicatrices alleuare: si
que etiam radices (quod maxime cauendum est, ne fiat in-
eximedo) laborauerint, eas amputare, sic deinde curuatum
deponere, ne duarum uitium radices implicentur: id enim
uitare facile est per imum solum iuxta diuersa latera fossarum
dispositis

dispositis paucis lapidibus, qui singuli non excedant quinque
librale pondus. Hi uidentur (ut Mago prodit) & aquas
hyemis, & uapores æstatis propulsare radicibus: quæ secu-
tus Vergilius tutari semina, & muniri sic præcipit:

Aut lapidem bibulum, aut squallentes infode conchas:

& paulo post: — iamq; reperti

Qui saxo super, atq; ingentis pondere testæ

Urgerent: hoc effusos munimen ad imbres,

Hoc ubi hiulca siti findit canis æstifer arua.

Idemq; Pœnus autor probat uinacea permixta stercore de-
positis seminibus in scrobem uires mouere, quod illa pro-
uocent, & eliciant nouas radicales: hoc per hyemem fri-
gentem, & humidam scrobibus inferre calorem tempestiuum,
ac per æstatem uirentibus alimentum, & humorem præbere. Si
uero solum, cui uitis committitur, uidetur exile, longius ac-
ceritam pingue humum scrobibus inferre censet: quod an
expediat, regionis annona, operarumq; ratio nos docebit.

Quæ mensura pastinandi soli

abunde sit uineis.

CAP. XVI.

Exiguè humidum pastinatum sationi conuenit: melius
tamen uel arido, quam lutofo semen committitur: idq;
cum supra summam scrobem copluribus internodijs produ-
ctum est, quod de cacumine superest, duabus gemmis tan-
tum supra terram relictis amputatur, & ingesta humo scro-
bis completur. Coæquato, deinceps pastinato malleolus
ordinarijs uitibus interserendus est: cumq; sat erit medio
spatio, quod uacat inter uites per imam lineam depange-
re. Sic enim melius & ipse conualescit, & ordinarijs semi-
nibus modicè uacuum solum ad culturam præbebit iter: in
eadem deinde linea, in qua uiuiradix obtinebit ordinem
suum, præsidij causa quorum ex numero propagare pos-
sit in

fit in locū demortuæ uitis, quinq; malleoli pangendi sunt, per spatium pedis, isq; pes a medio interordinio sumitur, ut ab utraque parte paribus interuallis distent: tali constitutioni Iulius Atticus abunde putat esse malleorum sexdecim millia. Nos tamen plus quatuor millibus conferimus, quia negligentia cultorum magna pars deperit, & interitu se-minum cætera, quæ uirent, rarefcunt.

Quemadmodum, & quo tempore uitis serenda sit.

CAP. XVII.

DE positione surculi non minima disputatio fuit inter autores: quidam totum flagellum sicut erat matri detractum crediderunt sationi conuenire: idq; per gemmas quinas, uel etiam senas partiti complurcis taleolas terræ mandauerunt. Quod ego minime probō, magisq; assentior his autoribus, qui negauerunt esse idoneam frugibus superiorem partē materiæ, solamq; eam, quæ est iuncta cum uetere sarmento, probauerunt. Cæterum omnem sagittam repudiauerunt. Sagittam rustici uocant nouissimam partem surculi, siue quia longius recessit à matre, & quasi micuit, atq; profiluit, seu quia cacumine attenuata prædicti teli speciem gerit. Hanc ergo prudentissimæ agricolæ negauerunt conseri debere; nec tamē sententiæ suæ rationem nobis prodiderūt, uidelicet quæ ipsis in re rustica multum calētibus prompta erat, & ante oculos penē exposita: omnis enim fecundus pampinus intra quintam, aut sextam gemmam fructu exuberat, reliqua parte quāuis longissima uel cessat, uel per exiguos ostēdit racemos: quam ob causam sterilitas cacuminis iure ab antiquis incusata est. Malleolus autē sic ab ipsā pangebatur, ut nouello sarmento pars aliqua ueteris hæeret: sed hanc positionē dānaui usus. Nam quicquid ex uetere materia relictum erat, depressum, atq;

obrutum

obrutum celeriter humore putrescebat, proximasq; radices teneras, & uixdum prorūpentes uitio suo enecabat: quod cum acciderat, superior pars seminis retorrescebat. Mox Iulius Atticus, & Cornelius Celsus ætatis nostræ celeberrimi autores patrem, atque filium Sacernam secuti, quicquid residui fuit ex uetere palma per ipsam commissuram, qua nascitur materia noua, rescuerunt, atq; ita cum suo capitulo sarmentum deprefferunt.

Quæ obseruare debet qui uitem pōnit.

CAP. XVIII.

Sed Iulius Atticus prætorto capite, & recuruato, ne spastinum effugiat, prædictum semen demersit. Pastinū uocant agricolæ ferramentum bifurcum, quo semina panguntur: unde etiam repastinata dictæ fuere uinæ ueteres, quæ refodiebantur: hæc enim propria appellatio restibilis uineti erat: nunc antiquitatis imprudens consuetudo quicquid emoti soli uineis præparetur, repastinatum uocat: sed redeamus ad propositum, uitiosa est (ut mea fert opinio) Iulij Attici satio, quæ contortis capitibus malleolum recipit: eiusq; rei uitandæ non una ratio est. Primum, quod nulla stirps antè quàm deponatur, uexata, & infracta melius prouenit, quam quæ integra, & inuiolata sine iniuria deposita est: deinde quicquid recuruum, & sursum uersus spectans, demersum est: cum tempestiuum eximitur, in modum hanc repugnat obluctanti fossori: & uelut uncus infixus solo antè quàm extrahatur, præumpitur. Nam fragilis est eā parte materia, qua torta, & recuruata cum deponeretur, cœperat uitium, propter quod perfractum maiorem partem radicum amittit. Sed ut incommoda ista præteream, certè illud, quod est inimicissimum, dissimulare nequeo. Nam paulo antè cum de summa parte sarmenti di-

h 3 spūarent

spuatrem, quam sagittam dixeram uocitari, colligebam fore inera quintam, uel sextam gemmam, quae sint proxime ueteri sarmento fructus medij. Hanc ergo foecundam partem consumit, qui contorquet malleolum, quoniam & ea pars, quae duplicatur, tres gemmas uel quatuor obtinet, & requi duo, uel tres fructuarij oculi penitus in terram deprimantur, merisq; non materias, sed radices creant: ita euenit, ut quod in salicto cōserendo uitaueramus, id sequamur in eiusmodi malleolo, quem necesse est facere longiorum, si uolumus detortum depangere: nec dubium, quin gemmae cacumini proximae, quae sunt infœcundae, in eo relinquuntur, ex quibus pampini pullulant uel steriles, uel certe minus seraces, quos rustici uocāt racemarios: quid quod plurimum interest, ut malleolus, qui deponitur ea parte, qua est à matre decisus, coalescat, & celeriter cicatricē ducat. Nam si id factū non est, uelut per fistulā, ita per apertam uitis medullam nimius humor trahitur, idemq; truncum cauat: unde formicis, alijsq; animalibus, quae putrefaciunt crura uitium, latebrae praebentur: hoc autem euenit reortitis seminibus: cum enim per exemptionem ima partes eorū perfractae sunt, apertae medullae deponuntur: atq; irrepentibus aquis, praedictis que animalibus celeriter senescunt, quare pāgendi optima est ratio recti malleoli, cuius inum caput, cum confertū est bifurco pastini, angustis faucibus ferramenti facile continetur, ac deprimitur: idq; sarmentū sic depressum citius coalescit. Nam & radices è capite, qua recisum est, aequè mittit: quae cum excreuerunt, cicatricem obducunt, & alioquin plaga ipsa deorsum spectans nō tantum recipit humorem, quantum illa, quae reflexa, et re supina more infundibuli per medullam transmittit quicquid aquarum caelestium superfluit.

Quam

Quam longus debet esse malleolus.

CAPVT XIX.

Longitudo, quae debeat esse malleoli, parum certa est, quoniam siue crebras gemmas habet, breuior faciens est: seu raras, longior: attamen nec maior pede, nec doctante minor esse debet. hic ne per summa terrae sitiat aestibus: ille ne depressus altius cum adoleuerit, exemptionem difficilem praebet. sed haec in plano. Nam in cliuosis, ubi terra decurrit, potest palmipedalis deponi. Vallis & uliginosi campi situ serimus etiam trigemem, qui est paulo minor doctante, longior utique semipede, is que non ab eo trigemis dictus est, quod omnino trium oculorum est, cum ferè circa plagam, qua matri abscissus est, plenus sit: gemmarum, sed quod his exceptis, quibus est frequens in ipso capite, tres deinceps articulos, totidemq; gemmas habet. Super caetera illud quoq; siue malleolum, siue uiuiradicem serentem praemoneo, ne semina exarescant, immodicū uentum, solemq; uitare, qui uterq; non incōmodè arcetur obiectu uestis, aut cuiuslibet densi tegminis. Veruntamen praestat eligere sationi silentis, uel certè placidi spiritus diem. Nam sol umbraculis facile depellitur. Sed illud etiā, quod nondum tradidimus, antè quam disputationi clausulam imponamus, dicendum est, an plurium generum uites habendae sint, eaq; separatae, & distinctae specialiter, an confusae, & mixtae cateruatum. Prius differemus de eo, quod primum proposuimus.

Quot genera uitium ponenda sint.

CAPVT XX.

Prudentis igitur agricolae est uitem, quam praecipuè probauerit, nulla interueniente alterius notae stirpe conferere, numerumq; quam maximum eius semper augere. Sed

h a

re. Sed

re. Sed providentis est diuersa quoq; genera deponere: neque enim unquam sic mitis, ac temperatus est annus, ut nullo incommodo uexet aliquod uitis genus: siue enim siccus est, id, quod humore proficit, contristatur, seu pluuuus, quod siccitatibus gaudet, seu frigidus, & pruinofus, quod non est patiens uredinis, seu feruens, quod uaporem non sustinet. Ac ne nunc mille tempestatum iniurias persequar, semper est aliquid, quod uineas offendat: igitur si unum genus seuerimus, cum id acciderit, quod ei noxiuum est, tota uindemia priuabimur. Neq; enim ullum erit subsidium, cui diuersarum notarum stirpes non fuerint: at si uarij generis uineta fecerimus, aliquid ex ijs inuiolatum erit, quod fructum perferat: nec tamen ea causa nos debet compellere ad multas uitium uarietates, sed quod iudicauerimus eximum genus, id, quantæ multitudinis possumus, efficiamus: quod deinde proximum à primo, tum quod est tertiæ notæ, uel quartæ, quodq; eatenus uelut lectarum quoddam contenti sumus tetartæo, satis est enim per quatuor, uel summum quinque genera uindemiæ fortunam opperiri: de altero quod mox proposueram, nihil dubito, quin per species digerendæ uites, deponendæq; sint in proprios hortos sematis, ac decumanis distinguendæ: nec quod ipse potueram à meis familiaribus obtinere, ut ante me quisquam eorum, qui quammaximè id probauerit, effecerit. Est enim omnium rusticorum operum difficilimum, quia, & summam diligentiam legendis desiderat seminibus, & nonnihil discernendis, in quo maxima plerunq; felicitate, & prudentia opus est, sed interdum (quod ait diuinus autor Plato) rei nos pulchritudo trahit, uel ea confectandi, quæ propter infirmitatem commortalis naturæ consuequi nequeamus. Istud tamen, si ætas suppetat, & scientia,

ria, facultasq; cū uoluntate congruant, non ægerrimè perficimus, quamuis non omnino minimè ætatis spacio perseuerandū sit, ut magnus numerus per aliquot annos discernatur: neq; enim omne tempus permittit eius rei iudicium: nam uites, quæ propter similitudinē coloris, aut trunci, flagellorum uel dignosci nequeunt, maturo fructu, folijsq; declarantur, quā tamen diligentia nisi per ipsum patremfamilias exhiberi posse nō affirmauerim: nā credidisse uillico, uel etiā uinitori secordis est, cū qd' longè sit facilius, adhuc ppaucissimis agricolis cōtingcrit, ut nigri uini stirpe careat quāuis color uuæ possit uel ab imprudētissimo deprehēdi.

Utrum distinctis generibus uitium horti

conferendi sint.

C A P. XXI.

Illa tamen una mihi ratio suppetit, celerimè quod proposuimus efficiendi, si sint ueteranæ uinæ, ut separatim surculorum cuiusque generis singulos hortos inseramus, sic paucis annis multa nos milia mallecolorum ex insitis percepturos: atque ita discreta semina per regiones constituros, nihil dubito: eius porrò faciendæ rei nos utilitas multis de causis compellere potest: & ut à leuioribus incipiam, primum quod ad omnem rationem uitæ, non solum agricolationis, sed cuiusq; disciplinæ, prudentem delectant impensius ea, quæ proprijs generibus distinguuntur, quàm quæ passim uelut abiecta, & quodā aceruo confusa sunt. Deinde quod uel alienissimus rustica uita, si in agrū tempestiuè cōsutum ueniat, summa cum uoluptate naturæ benignitatē miretur, cum istinc bituricæ fructibus opimæ, hinc pares ijs heluolæ respondent. Illinc arcellæ, rursus illinc spionia, basilicæ uel conueniant, quibus alma tellus annua uice (uelut æterno quodā puerperio) læta, mortalibus distenta musto demittit ubera. Inter quæ fauete libero foetis palmi

tis palmıtibus, uel generis albi, uel flauentis, ac rutili, uel
purpureo nitore micatis, undiq; uersicoloribus pomis gra-
uidus collucet autumnus. Sed hæc quauis plurimum dele-
ctent, utilitas tamen uincit uoluptatē. Nam & paterfamı-
llas libētius ad spectaculū rei suæ quāto est ea luculentior
descendit, & quod de sacro numine poëta dicit,

Et quocunq; deus circum caput egit honestum.

Verum quocunq; domini præsentis oculi frequēter acce-
sere, in ea parte maiorem in modum fructus exuberat. Sed
omitto illud, quod in descriptis etiā uitibus cōtingere po-
test, illa, quæ sunt maximè spectanda, persequar. Diuersæ
notæ stirpes nec pariter deflorescunt, nec ad maturitatem
simul perueniunt. Quā ob causam, qui separata generibus
uincta nō habet, patiatur alterum incōmodum necesse est,
ut aut serum fructum cum præcoque eleuet, quæ res mox
acore facit, aut si maturitatē serotini expectet, amittat uin-
demiã præcoquam, quæ plerunq; populationibus uolu-
crum, pluuijsq; aut uētis laceßita dilabitur. Si uero inter-
iectibus capere cuiusq; generis fructū aueat, primū nec-
esse est, ut uindemiatorū aleam subeat, neq; enim singulis
totidem antisites dare potest, qui obseruent, quiq; præci-
pıant, ne acerbæ uinæ cū maturis demetantur: deinde etiam
quarum uitium maturitas cōpetit, cum diuersæ notæ sint,
melioris gustus ab deteriore corrumpitur, confusus que in
unum multarū sapor, uetustatis impatiēs fit: atq; ideo nec-
cessitas cogit agricolam musti annonam expedire, cū plu-
rimum pretio accedat, si uenditio uel in annū, uel in æsta-
tem certè deferri possit. Iam illa generū separatio summā
cōmoditatem habet, quod uinitor suam cuiq; facilius puta-
tionē reddet, cum scit cuius notæ sit hortus, quæ deputet:
ıdēq; in uineis non consimileis obseruari difficile est, quia
maior

maior pars putationis per id tempus administratur, quo
uitis neq; foliū notabile gerit, ac multū interest plures ne
an pauciores materias pro natura cuiusq; stirpis uinitor
summittat prolixis uel flagellis incitet, an angusta puta-
tione uitem coërceat. Quin etiam quā cœli partē spectat
genus quodq; uineti plurimum refert, neq; enim omni ca-
lido statu, nec rursus frigido letatur, sed est proprietas in
surculis, ut alij meridiano axe conualescant, quia rigore
uitiantur: alij septentrionem desiderent, quia cōristentur
æstu, quidam temperamento letentur orientis, uel occiden-
tis. Has differentias seruat pro situ, & positione loco-
rum, qui genera per hortos separat. Illam quoq; non exi-
guam sequitur utilitatem, quod & laborem uindemiæ ni-
nozem patitur, & sumptum. Nam & quæ maturescere
incipiunt, tempestiuè leguntur, & quæ nondum maturi-
tatem cœperunt uinæ, sine dispendio differuntur. Nec pa-
riter uetus, atq; tēpestiuus fructus præcipitat uindemiã,
cogitq; plures operas quanto cunq; pretio conducere.
Iam & illud magnæ dotis est posse gustum cuiusq; gene-
ris nō mustum, sed uere merum condere, ac separatim re-
ponere, siue est ille bituricus, seu basilicus, seu spionicus,
quæ genera cum sic diuisa sunt, quia nihil interuenit di-
uersæ naturæ, quod repugnet, per potus tamen nobilitan-
tur: neq; enim post annos quindecim, uel paulo plures de-
prehendi potest ignobilitas in gustu, quoniam serè omne
uinum post id tēpus eam qualitatem sortitur, ut uetustate
acquirat bonitatem. Quare, ut dicere instituimus, utilissi-
ma est generum dispositio, quam si tamen obtinere non
possis, secunda est ratio, ut diuersæ notæ non alias conse-
ras uites, quàm quæ saporem consimilem, fructumq; ma-
turitatis eiusdem præbeant. Potes iam (si te cura poma-
rum

rum tangit) ultimis ordinibus in ea uineti sine, quæ subiacet septentrionibus, ne cum increuerint, obumbrent, cacumina ficorum, pirorum uel, & malorum depangere, quæ uel inferas interposito biennij spatio, uel si generosa sint, adulta transferas. Hæc de positione uinearum. Superest pars antiquissima, ut præcipiamus etiam cultus earum, de quibus sequenti uolumine pluribus differemus.

L I V N M O D E R A

TI COLVMELLAE

DE RE RVSTICA

LIB. IIII.

Contra opinionem Attici, & Celsi non esse
facis altos scrobes bipedaneos
uineaticis seminibus.

CAP. I.

CVM de uineis conferendis librum à me scriptum Publi Siluine compluribus agriculturalionis studiosis relegisses, quosdam reprobos esse aus, qui cætera quidem nostra præcepta laudassent, unum tamen atque alterum reprehendissent, quippe seminibus uineaticis nimium me profundos censuisse fieri scrobes adiecto dodrante super altitudinem bipedaneam, quam Celsus, & Atticus prodiderant, singulasq; uiuiradices singulis admiculis parum prudenter contribuisse, cum peruserint ijdem illi autores minore sumptu gemmis diductis duo continua per ordinem uestire pedameta, quæ utraque ambigam magis habent estimationem, quam ueram. Et tenim (ut quod prius proposui, prius refellam) si contenti bipedanea scrobe futuri sumus, quid ita censemus altius pastinare tam humili mensura uitum

uitem posituri? Dicit aliquis, ut sit inferior tenera subiacens terra, quæ non arceat, nec duricie sua repellat nouas irrepentes radicales. Istud quidē contingere potest etiam si ager bipalio moueatur, & deprimantur semina in regesto, quod est fermentatum, plus dupondio semisse: nam semper in plano refusus egesta humus tumidior est, quam gradus soli crudi: nec sanè positio seminum sibi altum cubile substerni desiderat. Verum abunde est semipedaneam consitis resolutam uitibus terram subijcere, quæ uelut hospitali, atque etiam materno sinu recipiat incrementa uerentium. Exemplum eius rei capiamus in arbusculo, ubi cum scrobes defodimus, admodum exigui pulueris uiuiradici subijcimus. Verior igitur causa est depressius pastinandi, quoniam iugata uineta melius consurgunt altioribus demissa scrobibus, nam bipedanei uix etiam prouincialibus agricolis approbati possunt, apud quos humili statu uitis plerunque iuxta terram coërcetur. Cumq; iugo destinatur, altiore fundamento stabilicnda sit, & si modo scandit excelsius, plus alimenti, terræq; desiderat. Et ideo in maritandis arboribus nemo minorem bipedanea scrobem uitibus comparat. Cæterum illa parum profunt agriculturalum studio præcipua commoda humilis positionis, quod & celeriter adolecant semina, quæ non fatigantur multo soli pressa pondere, fiantq; uberiora, quæ leniter suspensa sunt. Nam utraque ista Iulij Attici ratio conuincitur exemplo arbusciuæ positionis, quæ scilicet multo ualidior, fertilioremq; stirpem reddit, quod non facerent si non laborarent altius demersa semina. Quid quod repaustinata humus, dum est recens soluta, laxaq; uelut fermento quodam intumescit: cum deinde non longissimam cepit uetustatem, cōdensata subfidit, ac uelut innatantes radices uitium

uitium summo solo destituit? Hoc autem minus accidit no-
stræ sationi, in qua maiore mensura uitis demittitur. Nam
quod in profundo semina frigore laborare dicuntur, nos
quoq; non diffitemur. Sed non est dupondij, & dodrantis
altiludo, quæ istud efficere possit, cum præsertim, quod
paulo autè retulimus, depressior arbutiuæ uitis satio ta-
men effugiat prædictum incommodum.

Non oportere unius uiuiradicis duos palos
uestire, sed singula semina singulis admi-
niculis esse contribuenda. CAP. II.

Alterum illud, quod minori impensa duos palos uni-
us seminis flagellis censent maritari, falsum est. Siue
enim caput ipsum demortuum est, duo uideantur statumi-
na, & mox uiuiradices totidem substituendæ sunt, quæ
numero suo rationem cultoris onerant. Siue uiuit, & ut
sæpe uenit, uel nigri est generis, uel parum fertilis, non in
uno, sed in pluribus pedamentis fructus claudicat, quan-
quam etiam generosæ stirpis uitem sic in duos palos diui-
sam rerum rusticarum prudentiores existimant minus fer-
tilem fore, quia cratem factura sit. Et idcirco ueteres ui-
neas mergis propagare potius, quam totas sternere idem
ipse Atticus præcipit, quod mergi mox facillè radicantur,
ita ut quæq; uitis suis radicibus tanquam proprijs funda-
mentis innitatur. Hæc autè, quæ toto prostrata corpore cū
inferius solum quasi cancellauit, atq; irretiuit, cratem faci-
cit, & pluribus radicibus inter se connexis angitur, nec
aliter quam si multis palmitibus grauata deficit. Quare
per omnia prætulerim duobus potius seminibus depositis,
quam unico periclitari, nec id uelut compendium consecra-
ri, quod in utranque partem longe maius afferre possit di-
spendium. Sed iam prioris libri disputatio repetit à nobis
promissum

promissum sequentis exordium.

Nouam conditionem uineæ, nisi magna, &
assidua cultura adiuuetur, cele-
riter interire. CAP. III.

In omni genere impensarum (sicut ait Græcinus) ple-
riq; noua opera fortius auspicantur, quam tuentur per-
fecta. Nam quidam, ut inquit, ab inchoato domos extruunt,
nec perædificatis cultum adhibent. Nonnulli strenuè fabri-
cant nauigia, nec cōsummata perinde instruunt armamen-
tis, ministrisq;: quosdam emacitas in armentis, quosdam exer-
cet in cōparandis mancipijs; sed ijsdem tuendis nulla cura
tangit. Multi etiam beneficia quæ in amicis contulerunt,
leuitate destruunt. Ac ne ista Siluine miremur, liberos suos
nonnulli nuptijs, uotis quæ sitos auarè nutriunt, nec
disciplinis, aut cæteris corporis excolunt instrumentis.
Quid ijs colligitur? scilicet plerunque simili genere pec-
cari etiam ab agricolis, qui pulcherrime positas uineas
ante quam pubescant, uarijs ex causis destituunt. Alij sum-
ptum annuum refugientes, & hunc primum reditum cer-
tissimum existimantes impendere nihil, quasi planè fue-
rit necesse uineas facere, quas mox auaritia desererent.
Nonnulli magna potius, quam culta uineta possidere pul-
chrum esse ducunt. Cognoui iam plurimos, qui persua-
sum haberent, agrum bonis, ac malis rationibus colen-
dum. At ego, cum omne genus ruris, nisi diligenti cura,
sciteq; exerceatur, fructuosum esse non posse iudicem, tum
uel maxime uineas. Res enim est tenera, infirma, iniuriæ
maximè impatiens, quæ plerunq; nimio labore, & uber-
tate consumitur, peritq; si modum non adhibeas, focun-
ditate sua. Cum tamen aliquatenus se confirmauit: & ue-
luti iuuenile robur accepit, negligentiam sustinet. Nouella
uero

uerò, dum adolefcit, nifi omnia iufta perceperit, ad ultimam redigitur maciem, et fic intabefcit, ut nullis deinceps impenfis recreari poffit. Igitur fuma cura ponenda funt quafi fundamenta, & ut membra infantium à primo ftatim die confitionis formanda, quod nifi fecerimus, omnis impenfa incaffum recidat, nec prætermiffa cuiusq; rei tempeftiuas reuocari queat. Experto mihi crede Siluine, bene pofitam uinea boniq; generis, et bono cultore nunquam non cum magno fcenore gratiam reddidiffe. Idq; non folum ratione, fed etiam exeplo nobis idem Græcinus declarat eo libro, quem de uineis fcripfit, cum refert ex patre fuo fæpe fe audire folitum Paridium quendam Viterenfem uicinum fuum duas filias, & uineis confitum habuiffe fundum, cuius partem tertiam nubenti maiori filie dediffe in dotem, ac nihilo minus æquè magnos fructus ex duabus partibus eiusdem fundi percipere folitum. Minorem deinde filiã nuptui collocaffe in dimidia parte reliqui agri. Nec fic ex priftino reditu detraxiffe. Quo quid conicit? nifi melius fcilicet poftca cultam effe tertiam illam fundi partem, quam antea uniuersam.

Profterni uitem in fcriobem, & recuruatam
ufque ab imo foleo rectam calamo
applicari oportere. CAP. IIII.

ET nos igitur Publi Siluine magno animo uineas ponamus, ac maiore ftudio colamus. quarum confitionis fola illa commodiffima ratio eft, quam priore tradidimus exordio, ut facta in pafinato fcriobe, tota uitis à media fere parte fulci profternatur, et ad frontem eius ab imo ufq; recta materies erigatur, calamo que applicetur, id enim præcipuè obseruandum eft, ne fimilis fit alueo fcriobs, fed ut expreffis angulis uelut ad perpendicularum frontes eius dirig

dirigantur. Nam uitis fupina, & uelut recubens in alueo depofita, pofteaquã ablaqueatur uulneribus obnoxia eft. Nam dum exaltare fortius orbẽ ablaqueationis fiffor ftudet, obliquã uitem plerq; fauciat, & nonnunquã præcudit. M emnerimus ergo ufq; ab imo fcriobs foleo rectũ ad uinculo farmentum applicare, & ita in fummum perducere. Tum cætera, ut priore libro præcepimus, ac deinde duabus gemmis fuper extantibus terrã coæquare. Deinde malleolo inter ordines pofito crebris fiffionibus pafinatũ refoluere, atq; in puluere redigere. Sic enim malleoli, & uiuiradices, & reliqua femina, quæ depofuerimus, conualescent, fi mollis, ac tenera humus nullis herbis irrepentibus humorẽ ftirpibus præbuerit, nec duritia folei nouellas adhuc plantas uelut arcto uinculo compreflerit.

A confitione omnibus menfibus fodiendũ, & curandũ, ne herbæ nafcantur. CAP. V.

NVmerus autem uertendi folei bidentibus (ut uerum fitear) definiendus non eft, cum quanto crebrior fit, plus prodeffe fiffionẽ conueniat. Sed quoniã impenfaram ratio modũ pofulat, fatis plerifq; uifum eft, ex Calendis Martijs ufq; in Octobres trigeftimo quoq; die nouella uineta cofodere, omnesq; herbæ, & præcipuè gramina extirpare, quæ nifi manu eliguntur, & in fummũ reijciuntur, quantulacũq; parte adobruta funt, reuiuifcunt, & uitium femina ita perurunt, ut fabra, atq; retorrída efficiant.

De pampinatione malleolis, & uiuiradicibus faciendã. CAP. VI.

EA porrò ficut malleolo, feu uiuiradice depofuimus, optimũ eft ab initio fic formare, ut frequenti pampinatione fuperuacua detrahatur: nec patiamur plus quam in unam materiam uires, & omne alimentũ conferre, pri-

mò tamē bini pampini summittuntur, ut sit alter subsidio, si alter fortē deciderit. Cum deinde paulū induruere uirgæ tum deteriores singulæ detrahuntur. Ac ne quæ relictae sunt procellis uentorū decutiuntur, molli, & laxo uinculo adsurgentes subsequi conueniet, dum clauiculis suis quasi quibusdā manibus adminicula comprehendat. Hoc si operarum penuria facere prohibet in malleolo, quæ & ipsum pampinare censemus: at certē in ordinarijs uitibus utique obtinendū est, ne pluribus flagellis emaciētur, nisi si propaginibus futuris prospiciemus. Sed ut singulis materijs seruiant, quarū incrementa eligere debebimus, applicato longiore adminiculo, per quod prorepāt in tantum, ut sequentis anni iugum exuperent, & in fructū curuari possint. Ad quam mensurā cum increuerint, cacumina infringenda sunt, ut potius crassitudine conualescant, quam superuacua longitudine attenuentur. Idem tamen sarmentū, quod in materiam submittimus, ab imo usq; in tres pedes, & semissem pampinabimus, & omnes eius intra id spatium nepotes enatos sæpius decerpemus. Quicquid deinde supra germinauerit, intactum relinqui oportebit. magis enim conueniet proximo autumnō falce deputari superiorē partem, quam æstiuo tēpore pampinari, quoniā ex eo loco, unde nepotem ademeris, confestim alterum fundit, quo enato, nullus relinquitur oculus in ipsa materia, qui sequenti anno cum fructu germinet.

Tempestiuam esse pampinationem, qua digito palmites deiciuntur.

CAP. VII.

Omnis autē pampinationis ea est tempestiuitas, dum adeo teneri palmites sunt, ut leui tactu digiti decutiantur. Nam si uehemētius induruerint, aut maiore nisu conuellendi sunt, aut falce deputandi, quod utrunq; uitandū

dum est. Alterū quia lacerat matrem, si reuellere coneris. Alterū quia sauciat, quod in uiridi, & adhuc stirpe immatura fieri noxiū est. Neq; enim eatenus plaga cōsistit, qua uestigiū fecit acies: sed æstiuis caloribus falce uulnus penitus impressum, latius inarescit ita, ut nō minimā partem de ipso matris corpore enecet. Atq; ideo si iam caulibus duris falcem adhibere necesse est, ij paululum ab ipsa matre recidēdi, & uelut resces relinquendi sunt, qui calor excipiant iniuriam, eatenus qua nascuntur à latere palmitis. Vltrā enim non serpit uaporis uiolentia. In malleolo similis ratio est pampinadi, & in longitudinem elicidēdi materiā, si eo uelimus adminiculo uti, quod ego sæpe feci: sed si propositum est utiq; recidere, ut bino potius utamur, cum ad unum pampinum iam redegeris, & ipse excesserit pedalē longitudinem, decacuminare conueniet, ut in ceruicem potius confirmetur, & sit robustior. Atq; hæc positorum seminum prima cultura est.

Per autumnum ablaqueandam

esse uineam.

CAP. VIII.

Sequens deinde tempus (ut prodidit Celsus, & Atticus, quos in re rustica maximē nostra ætas probauit) ampliorē curam deposcit. Nam post Idus Octobris priusquam frigora inuadant, uitis ablaqueanda est, quod opus adopertas ostendit æstiuas radículas, easq; prudens agricola ferro decidit. Nam si passus est conualescere, inferiores deficiunt, atque euenit, ut uinea summa parte terreni radices agat, quæ & frigore infestentur, & caloribus maiorem in modum æstuent, ac uehemētē sitire matrem in ortu canicula cogant. Quare quicquid intra sesquipedem natum est, cum ablaqueaueris, recidendū est. Sed huius non eadem ratio est, quæ amputandi, quæ traditur in

superiori parte uitis. Nam minime adleuanda plaga est, minimeq; applicandum ferramentum ipsi matri, quoniam si iuxta truncum radicem præcideris, aut ex cicatrice plures enascentur, aut hyemalis, quæ ex pluuijs cõsistit in lacusculis ablaqueationis aqua brumæ cõgelationibus noua uulnera peruret, & ad medullam penetrabit, quod ne fiat, recidere ab ipso codice instar unius digiti spatio cõueniet, atq; ita radículas præciderè, quæ sic ademptæ nõ amplius pullulant, & à cætera noxa truncum defendunt. Hoc opere cõsummato, si est hyës in ea regione placida, patens uitis relinquenda est, sin uiolentior, id facere nos prohibet, ante Idus Decembris prædicti lacusculi æquadi sunt. Si uerò etiã prægelida frigora regionis eius suspecta erunt, aliquid fimi, uel, si est cõmodius, colubini stercoreis, aut in huc usum præparatæ ueteris urine senos sestarios, antè quàm uitè adobruas, radicibus superfundes. Sed ablaqueare omnibus autūnis oportebit, primo quinquennio, dum uitis cõualescat: ubi uerò truncus adoleuerit, ferè triennio intermittendus est eius operis labor. Nã & minus ferro crura uitium læduntur, nec tam celeriter radícula inueterato iam codice enascentur.

Quemadmodum ablaqueata

uinea putetur. CAP. IX.

Ablaqueationem deinde sequitur talis putatio, ut ex præcepto ueterū autorū uitis ad unā uirgulā reuocetur, eaq; recidatur duabus gemmis iuxta terrā relictis. Quæ putatio nõ debet secundū articulū fieri, ne reformidet oculus, sed medio ferè internodio ea plaga obliqua falce fit, ne si trāsuerfa fuerit cicatrix, celestè superincidentè aquā cõtineat. Sed nec ad eam partē, qua est gēma, uerū ad posteriorem declinat, ut in terram potius de-

uexa

uexa, quàm in germen delacrymet. Namq; defluens humor cecat oculum, nec patitur frondescere.

Quod sit optimū tempus putadi. CAP. X.

Putandi autem duo sunt tempora, melius autem (ut ait Mago) uernum, antè quàm surculus progerminet, quoniam humoris plenus faciem plagam, & leuam, & æqualem accipit, nec falci repugnat. Hunc autem secuti sunt Celsus, & Atticus. Nobis neq; angusta putatione coërcenda semina uidentur, nisi si admodum inuualida sunt, neq; utiq; uerno recidenda. Sed primo quidè anno, quo sunt posita, frequentibus sossionibus, omnibus mensibus dum frondent, ac pampinationibus adiuuanda sunt, ut robur accipiant. Nec plus quàm uni materie seruiat, quàm ut educauerint, autumno, uel uere si magis cõpetit, abra-denda, & nepotibus, quos pampinator in superiore parte omiserat, liberanda censemus, atq; ita in iugū imponenda. Ea enim leuis, & recta sine cicatrice uinea est, quæ se primi anni flagello supra iugū extulit. Quod tamen apud paucos agricolas, & raro contingit. Ideoq; prædicti auctores primitias uitis refecare censuerunt. Sed nec utique uerno omnibus regionibus melior putatio est: nã ubi cœlū frigidum est, ea sine dubio eligenda est. Vbi uerò aprica loca sunt, mollesq; hyemes, optima, & maximè naturalis est autumnalis, quo tempore diuina quadā lege, & æterna fructum cum fronde stirpes deponunt.

Quomodo malleolus refecandus sit. CAP. XI.

Hoc facere siue uiuiradicem, siue malleolum consueueris, censeo: nam illam ueterem opinionem damnauit usus, non esse ferro tangendos anniculos malleolos, quòd aciem reformident: quod frustra Vergilius, & Sæferna, Stolonēsq; & Catones timuerunt, qui non solum

i 3 in eo

in eo errabant, quod primi anni capillamenta seminum intacta patiebantur, sed & post biennium cum uiuiradix recidenda erat, omnem superficiem amputabant solo tenus iuxta ipsum articulum, ut è duro pullularet: nos autem magister artium docuit usus primi anni malleolorum formare incrementa, nec pati uitem superuacuis frondibus luxuriantem syluescere: nec rursus in tantum coërcere, quantum antiqui præcipiebant, ut totam superficiem amputemus: nam id quidem maximè contrarium est. Primum quod cum ad terram decideris, semina (uelut intolerabili affecta uulnere) pleraque intereunt, & nonnulla cità, quæ pertinaciter uixerunt, minus fecundas materias afferunt: siquidè è duro quæ pullulant, omnium confessione, pampinaria sepiusimè fructu carent. Media igitur ratio sequenda est, ut neque solo tenus malleolū recidamus, nec rursus in longiore materiā puocemus: sed annotato superioris anni pollice supra ipsam commissuram ueteris sarmenti unā, uel duas gemmas relinquentes, ex quibus germinet.

Quemadmodum pedanda sit uinea,

& de canterio.

CAP. XII.

Pvtationem sequitur iam pedandæ uineæ cura: uerum hic annus nondum uehementer palum, aut ridicam desiderat: notatum est enim à me plerumque tenerā uineam melius admuniculo modico, quàm uehemēti palo adquiescere: itaque aut ueteres (ne noue radicem agant) aridines binas singulis uitibus applicabimus, aut si regionis cōditio permittit, uetera deponemus hastilia, quibus adnecētatur singulæ trāsuersæ perticæ in imā partē ordinis, quod genus iugi canteriū uocant rustici: plurimum id refert esse, quod paulum infra curuationem uitis prorepens pampinus statim apprehendat, & in transuersa potius se fundat

se fundat, quàm in edita, uentosque facilius sustineat subnixus canterio. Idque iugum intra quartum pedem cōueniet alleuari, dum se uinea corroboret in pedationem.

Quomodo uitis alliganda sit. CAP. XIII.

Deinde sequitur alligator, cuius officium est, ut rectam uitem producat in iugum, quæ siue iuxta palum est posita, ut quibusdā placuit autoribus, obseruare debebit, qui adnectit, ne in alliganda materia flexum pali (si fortè curuus est) sequendum putet, nam ea res uncam uitem facit, siue (ut Attico, & nonnullis alijs agricolis uisum est) inter uitem & palum spatium relinquatur, quod nec mihi displicet. Recta arundo adiungenda stirpi est, & ita per crebra retinacula in iugum perducenda. Vinculi genus quale sit, quo religantur semina, plurimum refert. Nam dum nouella uinea est, quàm mollissimo necēnda est, quia si uiminibus salicis, aut ulmi ligaueris, increscens uitis se ipsam præcidit. Optima est ergo genista, uel paludibus defectus iuncus, aut ulua. non pessime tamen in umbra siccata faciunt in hunc usum arundinum quoque folia.

Malleolis iugum imponendum, & quàm

altè canterius alleuandus sit.

CAP. XIII.

Sed & malleorum similis cura agenda est, ut ad unam aut duas gemmas deputatis autumnno, uel uere prius quàm germinet, iungentur. is, ut dixi canterius propius à terra, quàm uitibus ordinarijs submitendus est: neque enim editior esse debet pedali altitudine, ut sit quo teneri adhuc pampini se capreolis illigent suis, ne uentis explantentur. insequitur deinde fossor, qui crebris bidentibus aqua-liter & minutim soli terga cōuertat: hanc planam fossurā maximè nos probamus: nam illa, quæ in Hispania hybernam appellant, cum terra uitibus detrahatur, & in media

i + spatia

spatia interordiniorum cōfertur, superuacua nobis uide-
tur, quia iam præcesit autumnalis ablaqueatio, quæ &
nudauit summas, & ad inferiores peruenit radículas, &
hybernos transfusit imbres: numerus autem fōssionis, aut
idem debet esse, qui primi anni, aut una minus: nam utiq;
frequenter solum exercendum est, dum id incremento suo
uites inumbrent, nec patiantur herbam subcrescere. Pamp-
pinationis eadem debet esse ratio huius anni, atq; prioris.
adhuc enim compefcenda, quasi pueritia seminum est, nec
plus quàm in unum flagellum est submittenda: tanto qui-
dem magis, quòd tenera eius ætas non sustinet, & foetu,
& materijs onerari.

Quemadmodum nouella uinea frequentanda
est, & propagines faciendæ sint. CAP. XV.

SED cum annicula, mensiumq; sex ad uindemiam per-
ducta est, sublato fructu protinus frequentanda est, &
præfidiarij malleoli propagandi sunt, qui in hunc usum
fuerant depositi: uel si ne hi quidē sunt, ex ordinaria uite
in alterum palum mergus est attrahendus: nam plurimum
interest, adhuc noua consitione, pedamen omne uestiri:
nec mox uineam tum subseri, cum fructus capiendus est:
mergi genus est, ubi supra terram iuxta admniculū uitis
curuatur, atq; ex alto scrobe summersa perducitur ad ua-
cantem palum: tum ex arcu uehementer citat materiam,
quæ protinus applicata suo pedamēto ad iugū euocatur.
Sequēte deinde anno infecatur superior pars curuaturæ,
usq; ad medullam, ne totas uires matris propagatum fla-
gellum in se trahat, & ut paulatim condiscat suis radici-
bus ali, bima deinde præciditur proxime palmam, quæ ex
arcu summissa est: & id, quod à matre abscissum recens
erit, confestim altè circumfodiatur, & scrobiculo factò ad
inum

inum solum præciditur, adobruiturq; ut & radices deor-
sum agat, nec ex propinquo negligenter in summa terra
resectum progerminet: tempus autē non aliud magis ido-
neum est hunc mergum amputandi, quàm ab Idib. Octob.
in Idus Nouemb. ut hybernis mensibus suas radices con-
firmet, nam si uere id fecerimus, quo gemmare palmītes
incipiunt, matris alimentis subito destitutus languescit.

Quo tempore uiuiradix transferenda sit.

CAP. XVI.

EAdem ratio est in transferendo malleolo: nam in se-
cundo autumno, si cæli, & loci qualitas patitur, com-
modissime post Idus Octob. exemptus conseritur: sinu-
tem aliqua terræ, uel aëris repugnat iniuria, tempestiui-
tas eius in proximum uer differtur: neque diutius in ui-
neis relinquendus est, ne soli uires absumat: & ordinaria
semina infestet: quæ quanto celerius liberata sunt confor-
tio uiuiradicum, tanto facilius conualescunt: at in semina-
rio licet trimam, atq; etiam quadrimam uitem resectam,
uel angustè putatam custodire, quoniam non consultitur
uindemiæ: cum mensē trigessimū excesserit posita ui-
nea, id est tertio autumno uehementioribus statumibus
statim impedanda est, idq; non ut libet, aut fortuito faci-
endum: nam siue prope truncum defigitur palus, pedali
tamen spatio recedendum est, ne aut premat, aut radicem
uulneret, & ut fossor ab omni parte semina circumfodiat:
isq; palus sic ponendus est, ut frigorū, & Aquilonum
excipiat uiolentiam, uitēq; protegat, siue medio inter-
ordinio pangetur, uel defodiendus est, uel prius paxillo
perforato solo, altius adigendus, quò facilius & iugum,
& fructum sustineat. Nam quanto propius truncus cum
radica statuitur, etiam leuiter defixa stabilior est, quoniā
i s conting

contingens uitem nutua uice sustinetur, & sustinet. Stetumibus deinde firmora iuga sunt alliganda, eaq; uel salignis perticis, uel compluribus quasi fasciculis arundinum connectuntur, ut rigorem habeant, nec pandantur onere fructuum: nam bine iam materia singulis seminibus summittenda erunt, nisi si tamē gracilitas uitis alicuius angustiozem putationem desyderabit, cuius unus palmes, atque idem paucorum oculorum erit relinquendus.

Quomodo iugum faciendum sit. CAP. XVII.

Pertica iugum firmius faciūt, minusq; operosum, arundines pluribus operis iugantur, quoniā & pluribus locis nectuntur: eaq; inter se conuersis cacuminibus uinciendae sunt, ut aequalis crassitudo totius iugi sit: nam si cacumina in unum competunt, imbecillitas eius partis grauiata pondere iam maturū fructum prostermit, & canibus, ferisq; reddit obnoxii. At cum iugum in fascem pluribus arundinibus alterna cacuminum uice ordinatum est, ferē quinquēnij praebet usum: neq; enim est alia ratio putationis, aut ceterae culturae, quam quae primi biēnij: nam & autumnalis ablaqueatio sedulo faciendae, nec minus uacantibus palis propagines applicandae: hoc enim opus nunquam intermittendū est, quin omnibus instauretur annis. Neq; enim ea, quae seruntur à nobis, immortalia esse possunt, attamen aeternitati eorū sic consulimus, ut demortuis seminibus alia substituamus: nec ad occidionē uniuersum genus perducī patimur complurium annorum negligētia: quinetiā crebrae fossiones dandae, quamuis possit una detrabi culturae prioris anni: pāpinationes quoq; saepe adhibēdae: neq; enim satis est semel, aut iterū tota estate uiti detrāhere frondē superuacua. Praecipuē autē decutiendae sunt omnia, quae infra trunci caput egerminauerint: item si oculi

si oculi singuli sub iugo binos pampinos emiserint, quamuis largos fructus ostendāt, detrāhēdi sunt eis singuli palmutes, quō latior, quae superest materia cōsurgat, & reliquum melius educet fructū: post quadragesimū & alterū mēsem pfecta uindemia, sic instituēda est putatio, ut submissis pluribus flagellis, uitis in stellam diuidatur. Sed putatoris officium est pedali ferē spatio circa iugum uitem compscere, ut è capite quicquid tenerum est, per brachia emissum prouocetur, & per iugum inflexū praecipitetur, ad eam mensuram, quae terram non possit contingere: sed modus pro uiribus trunci seruandus est, ne plures palmutes submittantur, quam quibus uitis sufficere queat: ferē autem praedicta aetas leto solo, truncoq; tres materias, raro quatuor desyderat, quae per totidem partes ab alligatore diuidi debent: nihil enim refert iugum in stellam decussari, atque diduci, nisi & palmutes adiugentur: quam tamen formam non omnes agricolae probauerunt, nam multi simplici ordine fuere contenti: uerū stabilior est uinea, & oneri sarmentorum, & fructui ferendo, quae ex utraq; parte iugo deuincta pari libramento uelut anchoris quibusdam distinetur: tum etiam per plura brachia materias diffundit, & facilius eas explicat undique subnixae, quam quae in simplici canterio frequentibus palmutibus stipatur: potest tamen, si uel parum late disposita uinea, uel parum fructuosa, coelumq; non turbidum, nec procellosum habeat, uno iugo contenta esse: nam ubi magna uis, & incursus est pluuiarum, procellarumq; ubi frequentibus aquis uitis labefactatur, ubi praecipitibus cliuis uelut pendens plurima praesidia desyderat, ibi quasi quadrato circumfirmanda est agmine: calidis uerò, & siccioribus locis in omnem partem iugum porrigendum est, ut prorepentes

repentes undiq; pampini iungantur, & condēsati carne-
re more, terram sitientem obumbrent: contra frigidis, &
pruinosis regionibus simplices ordines instituendi, nam
& sic facilius insolatur humus, & fructus percoquitur,
perflatumq; salubriorem habet: fiffiores quoq; liberius, &
aptius tactant bidentes, meliusq; perspicitur à custodibus
fructus, & commodius legitur à uindemiatore.

Quomodo in hortulos uineæ diui-
dendæ sint.

CAP. XVIII.

Sed quando uineta placuerit ordinare, centenæ stirpes
per singulos hortos semitis distinguantur: uel (ut
quibusdā placet) in semiugera omnis modus dirimatur,
quæ distinctio præter illud commodum, quod plus solis,
& uenti uitibus præbet, tum etiam oculos, & uestigia do-
mini (res agro saluberrima) facilius admittit, certamq;
æstimationē in exigendis operibus præbet: neq; enim sal-
li possumus per paria interualla iugeribus diuisis. Quin-
etiam ipsa hortulorum descriptio quanto est minoribus
modulis confita, fationem ueluti minuit, & simul eos,
qui opera moliuntur, ad festinādum inuitat: nam ferē ua-
stitas instantis laboris animos debilitat: nonnihil etiam
prodest uires, & prouētum cuiusq; partis uinearū nosse,
ut æstimemus, quæ magis, aut minus colenda sint. Vinde-
miatoribus quoq; hæ semitæ, & iugum, pedamentaq; sar-
rientibus opportunam laxitatem præbent, per quam uel
fructus, uel statumina portentur.

De positione iugi, & quatenus à terra
leuandum.

CAP. XIX.

De positione iugi quatenus à terra leuandum sit, hoc
dixisse abunde est, humilimam esse quatuor pedum,
celissimam septem. Quæ tamen in nouellis seminibus ui-
tanda

tanda est. Neq; enim hæc prima constitutio uinearum esse
debet, sed per annorum longam seriem ad hanc altitudi-
nem uitis perducenda est. Cæterum quanto humidius est
solum, & coelū, humidioresq; uenti, tanto est altius attol-
lendū iugum. Nam letitia uitium patitur se celsius eua-
gari, fructusq; summotus à terra minus putrescit: & hoc
uno modo persatur uentis, qui nebulam, & rorem pesti-
ferum celeriter adsiccant, multumq; ad deflorescendum,
& ad bonitatem uini conferunt. Rursus exilis terra, &
acclius, torrensq; æstu, uel quæ uehementibus procellis
obnoxia est, humilium iugum poscit. At si cuncta compe-
tunt uoto, iusta est altitudo uineæ pedum quinq;, nec ta-
men dubium, quin uites tanto melioris saporis præbeant
mustum, quanto in editiora iuga consurgunt.

De cura, & modo alligandarum uitium.

CAP. XX.

Pedatam uineam, iugatamq; sequitur alligatoris cu-
ra, cui antiquissimum esse debet, ut supra dixi, re-
ctam conseruare stirpem, nec flexum radice persequi,
ne prauitas statuminum ad similitudinem sui uitium con-
figuret. Id non solum ad speciem plurimum refert, sed
ad ubertatem, & ad firmitatē, perpetuitatemq;. Nam re-
ctus truncus similem sui medullam gerit, per quam uelut
quodam itinere sine flexu, atq; impedimēto facilius terræ
matris alimenta meant, & ad summum perueniunt. At
quæ curuæ sunt, & distortæ, nō æqualiter alligantur, in-
hibētibus nodis, & ipso flexu incursum terreni humoris
ueluti salebris, retardante. quare cum ad summum palum
recta uitis extenta est, capistro cōstringitur, ne foetu gra-
uata subsidat, curueturq;. tum ex eo loco quod proximū
iugo ligatum est, brachia disponuntur in diuersas partes,
palmaeq;

palmaeq; superpositæ deorsum uersus curuantur à uinculo: itaq; id quod iugo dependet, fructu impletur: rursusq; curuatura iuxta uinculum materiã exprimit. Quidã eam partem, quam nos præcipitamus, supra iugum porrigunt, & crebris uiminibus innexis continent, quos ego minime probandos puto. Nam dependentibus palmitibus, neque pluuiæ, neq; pruinae, grandines ue tantum nocent, quantum religatis, & quasi tempestatibus oppositis. ijde tamẽ palmites prius quam fructus mitescãt, uariantibus adhuc, & acerbis uiuis religari debent, quo minus roribus queãt putrescere, aut uentis, ferisq; deuasentur. Iuxta decumanum, atq; semitas palmites intrinsecus flectendi sunt, ne prætereuntium incurſu ledantur. & hac quidem ratione tempestiua uitis ad iugũ perducitur. Nam quæ uel infirma, uel breuis est, ad duas gemmas recidenda est, quo uehementiore fundat materiam, quæ protinus enacet in iugũ.

Nouella uinea quomodo putanda sit.

CAP. XXI.

Quinquennis uinea nõ alia est putatio, quã ut fingretur, quemadmodum supra instituimus, ne ue superuagetur. Sed ut caput trunci pedali serẽ spatio sit inferius iugo, quaternisq; brachijs, quæ duramẽta quidam uocant, diuidatur in totidem partes. Hæc brachia sat erit interim singulis palmitibus in fructũ summitti, donec uineæ iusti sint roboris. cũ aliquot deinde annis, quasi iuuenilem ætatem ceperint, quot palmites relinqui debeãt, incertum est. Nam loci latitua plures, exilitas pauciores desiderat. Siquidem luxuriosa uitis nisi fructu compescitur, male deflorescit, & in materiam, frondemq; effunditur: infirma rursus, cum onerata est, affligitur. Itaque pingui terra singulis brachijs licebit bina iungere flagella,
nec

nec tamen numerosius onerare, quã ut una uitis octo seruiat palmitibus, nisi si admodum nimia ubertas plureis postulabit. illa enim pergulae magis, quã uineæ figurã obtinet, quæ supra hunc modũ materijs distenditur: nec debemus cõmittere, ut brachia pleniora trunco sint: uerum asi due, cum è lateribus eorũ flagella licuerit summittere, amputanda erunt superiora duramẽta, ne iugum excedãt, sed nouellis palmis semper uitis renouetur, quæ si satis excreuerint, iugo superponãtur: sin aliqua earũ uel perfracta, uel parum procerã fuerit, locumq; idoneũ obtinebit, unde uitis anno sequẽti renouari debeat, in pollicem tõdeatur, quem quidã custodem, alij refecem, nonnulli præſidiarũ appellat, id est, sarmentũ gemmarum duarum, uel trium, ex quo cum processere fructiferæ materiæ, quicquid est supra uetusti brachij amputatur, & ita ex nouello palmite uitis pullulascit. Atq; hæc ratio bene institutarum uinearum in perpetuum custodienda erit.

Quemadmodum ueteranæ uineæ

restituantur.

CAP. XXII.

SI uerò aliter formatas acceperimus uineas, & multorum annorum negligentia superuenerint iugum, considerandum erit, cuius longitudinis sint duramina, quia excedunt prædictam mensurã. Nam si duorũ pedum, aut paulò amplius fuerint, poterit adhuc uniuerſa uinea sub iugum mitti. Si autem palus trunco est applicitus, is à uite summouetur, & in medio spatio duorum duraminum ad lineam pangitur, trãuersa deinde uitis ad statumen perducitur, atq; ita iugo subijcitur. At si duramenta eius longius excesserint, aut in quartum, uel etiam in quintum statumen proreperint, maiore sumptu restituentur mergis. His nanque, quod nobis maxime placet, propagata celerime
rime

vime prouenit. Hoc tamen si uetus, & exesa est superfacies trunci, maiorem, at si robusta, & integra, minorem operam desiderat. Quippe hyberno tempore ablaqueata fimo satiatur, angusteque deputatur, & inter quartum, ac tertium pedem à terra uiridissima parte corticis acuto mucrone ferramenti uulneratur. Frequentibus deinde fossuris terra permiscetur, ut incitari uitis possit, & ab ea maxime parte, quae uulnerata est, pampinum fundere. Pleurumque autem germen de cicatrice procedit, quod siue longius profiluerit, in flagellum summittitur, siue breuius, in pollicem, siue admodum exiguum in furunculum, is ex quolibet uel minimo capillamento fieri potest. Nam ubi unius, aut alterius folij pampinus prorepsit è duro, dummodo ad maturitatem proueniat, sequente uere si non abnoctatus, neque abrasus est, uehementem fundit materiam: quae cum conualuit, & quasi brachium fecit, licet tunc superuagatam partem duramenti recidere, & ita reliquam iugo subijcere. Multi sequentes compendium temporis, tales uineas supra quartum pedem detruncant, nihil reformidantes eiusmodi refectionem, quoniam ferè plurimarum stirpium natura sic se commodat, ut iuxta cicatricem nouellis frondibus repullulescant. Sed haec quidem ratio minime nobis placet, siquidem uastior plaga nisi habeat superpositam ualentem materiam, qua possit inolescere, solis halitu torretur: mox deinde roribus putrescit, & imbribus. Attamen cum est utique uinea recidenda, prius ablaqueare, deinde paulum infra terram conuenit amputare, ut superiecta humus uim solis arceat, & è radicibus nouellos prorumpentes caules transmittat, qui possint uel sua maritare statumina, uel siqua sunt uidua in propinquo propaginibus uestire. Haec autem ita fieri debent, si uineae altius posita,

sita, nec in summo labentis radices habebunt, & si boni generis erunt, nanque aliter incassum dependitur opera, quoniam degeneres etiam renouata pristinum seruabunt ingenium, atque summa parte terrae uix adhaerent, & deficient ante, quam conualescant. Altera ergo uinea fructuosis potius surculis inserenda erit, altera funditus extirpanda & reserenda, si modo soli bonitas suadebit, at si cum eius uitio consensuit, nullo modo restituendam censemus. Loci porro uitia sunt, quae ferè ad intermitionem uineta perducunt, macies, & sterilitas, terra falsa, uel amara, uligo, praecipit, & praerupta positio, nimium opaca, & soli auersa, ualles arenosae, arenosus etiam tofus, & plus iusto ieiunus sabulo, nec minus terreno carens, ac nuda glareae, & siqua est proprietatis similis, quae uitem non alit: Caterum si uacat ijs, & horum similibus incommodis, potest ea ratione fieri restitibilis uinea, quam priore libro praecipimus. Illa rursus mali generis uineta, quae quamuis robusta sint, propter sterilitatem fructuarent, ut diximus, emendantur insitione facta, de qua suo loco disseremus, cum ad eam disputationem peruenerimus.

Quemadmodum eadem putentur.

CAPVT XXIII.

Nunc quoniam parum uidemur de putatione uinearum locuti, maxime necessariam partem propositi operis diligentius persequemur. Placet ergo si mitis, ac temperata permittit in ea regione, quam colimus, caeli clementia, facta uindemia secundum Idus Octobris aspicari putationem, cum tamen aequinoctiales pluuiae praecesserint, & sarmenta iustam maturitatem coeperint, nam siccitas serio rem putationem facit. Sin autem caeli status frigidus, & pruinosus hyemis uolentiam denuntiat,

k in Idus

in Idus Febr. hanc curam differemus. Atq; id licebit facere, si erit exiguus possessionis modus. Nam ubi ruris uasitas electionem nobis temporis negat, ualentissimam quanque partem uineti frigoribus, macerrimam uere, uel autumno, quin etiam per brumam meridiano axi oppositas uites, aquiloni per uer, & autumnum deputari conueniet. Nec dubium, quin sit horū uirgultorum natura talis, ut quanto maturius deconsa sint, plus materiae, quanto serius, plus fructus afferant.

Quæ bonus uinitor in constituta iam uinea uitare aut sequi debeat. CAP. XXIIII.

Quandounque igitur uinitor hoc opus obibat, tria præcipue custodiat. Primum, ut quammaxime fructui consulat. deinde, ut in annum sequentem quamlatissimâ iam hinc eligat materias. tum etiam, ut quamlongissimam perennitatem stirpi acquirat. Nam quicquid ex his omittitur, magnum affert domino dispendium. Vitis autem cum sit per quatuor diuisa parteis, totidem cœli regiones afficit. Quæ declinationes cum contrarias inter se qualitates habeant, uariam quoque postulant ordinationem pro conditione suæ constitutionis à parte uitium. Igitur ea brachia, quæ septentrionibus obiecta sunt, paucissimas plagas accipere debent, & magis si putabuntur ingruentibus iam frigoribus, quibus cicatrices inuruntur. Itaque una tantummodo materia iugo proxima, & unius infra eam custos erit summittendus, qui uitem mox in annum renouet. At è contrario per meridiam plures palmites submittantur, qui laborantem matrem feruoribus æstiuis opacent, nec patiantur ante maturitatem fructum inarescere. Orientis, atque occidentis haud sanè magna est in putatione differentia, quoniam solem pari horarum

rarum numero sub utroque axe uitis accipit. Modus itaque materiaram is erit, quem dictabit humi, atque ipsius stirpis lætitia. Hæc in uniuersum, illa per parteis custodienda sunt. Nam ut ab una uite quasi à quibusdâ fundamentis incipiam, semper circa crus dolabella dimouenda terra est. Et si soboles, quam rustici suffraginem uocant, radicibus adheret, diligenter explatanda, ferroq; alleuanda est, ut hybernas aquas respuat. Nam præstat ex uulnere sobolem repullescentem uellere, quam nodosam, & scabram plagam relinquere. Hoc enim modo celeriter cicatricem ducit, illo cauatur, atq; putrescit. Percuratis deinde quasi pedibus crura ipsa, trunciq; circûspiciendi sunt, ne aut pampinarius palmes internatus, aut ueruca similis furunculus relinquatur, nisi si iugo superiecta uitis, desiderabit ab inferiore parte rcuocari. Si uerò trunci pars secta solis afflatu peraruit, aut aquis, noxijs ue animalibus, quæ per medullas irrepunt, cauata uitis est, dolabella conueniet expurgare, quicquid emortuum est: deinde falce eradi uiuotenus, ut à uiridi codice ducat cicatricem. Neque est difficile, mox alleuatas plagas terra, quam prius amurea macdefeceris, linire: nam & teredinem, formicanâq; prohibet. Solem etiam, & pluias arcet eiusmodi litura, propter quæ celerius coalescit, & fructum uiridem conseruat. Cortex quoq; aridus, fissusq; per summa trunci dependens corpore tenuis delibrâdus est, quod & melius uitis quasi sordibus liberata conualescit, & minus uino fecis affert. Iam uerò muscus, qui more compedis crura uitium deuincta comprimit, situq; & ueterno macerat, ferro distringendus, & eradendus est. Atque hæc in ima parte uitis. Nec minus ea, quæ in capite seruanda sint, deinceps præcipiantur. Plage, quas in duro uitis accipit, oblique, rotundæq;

tundēq; fieri debent, nam citius conualescunt, & quandin cicatricem non obduxerint, commodius aquam fundunt. Transuersa plus humoris & excipiunt, & cōtinent. Eam culpam maximē uinitor fugito. Sarmenta lata, uetera, male nata, contorta, deorsum spectantia recidito. Nouella, & fructuaria recta summittito. Brachia tenera, & uiridia seruato. Arida, & uetera falce amputato. Vngues custodum annotinos refecato. In quatuor fermē pedes supra terram uitē elatam totidem brachijs composito, quorum singula spectent decussati iugi partes. tum uel unum flagellum, si macrior uitis erit, uel duo, si plenior, brachio cuiq; summittito, eā que iugo superposita precipitato. Sed mēnūisse oportebit, ne in eadem linea, unoq; latere brachij esse duas materias, plures ue patiamur. Namq; id maximē uitē infestat, ubi nō omnis pars brachij pari uice laborat, atq; aqua portione succum proli suae dispensat, sed ab uno latere exugitur. Quo fit ut ea uena, cuius omnis humor assumitur, uelut iccā fulgure arescat. Vocatur etiā focaneus palmes, qui solet in bifurco medius prorepere, & idcirco cum praedicto uocabulo rustici appellant, quod inter duo brachia, quā se diuidit uitis, enatus uelut fauces obfidet, atq; utriusq; duramenti alimēta praeipit. Hunc ergo tāquā emulū diligēter ijdē amputant, & abnodāt, priusquam corroboretur. Si tamen ita praeualuit, ut alterutrum brachium afflixerit, id quod imbecillius est, tollitur, & ipse focaneus summittitur. Reciso enim brachio, aequaliter utriusque parti uires mater sumministrat. Igitur caput uitis pendens infra iugum constituito, unde se pendant quatuor (ut dixi) brachia, in quibus quotannis uitis renouetur, amputatis ueteribus, et summissis nouis palmitibus, quarū delectus scitē faciendus est. Nā ubi magna materiārū facultas est, putator

putator custodire debet, ne aut proximas duro, id est, à trūco, et capite uitis relinquat, aut rursus extremas. Nam illae minimum uindemiae conferunt, cum exiguum fructū praebent, similes scilicet pampinarijs, hae uitē exhauriunt, quia nimio foetu onerant, & usq; in alterum, ac tertium palmum, quod uitiosum esse diximus, se extendunt. Quare medio in brachio cōmodissimē palmae summittentur, quae nec spem uindemiae destituant, nec emacient stirpem suam, nonnulli fructus auidius eliciunt, extrema & media flagella summittendo, nec minus proximum duro sarmentum in custodem refecando, quod faciendū, nisi permittentibus soli, & trūci uiribus minimē censeo. Nam ita se induūt uuis, ut nequeāt maturitatem capere, si benignitas terrae, atq; ipsius trunci letitia non adsit, subsidiarius, idem que custos in pollicem refecari non debet, cum palmae, ex quibus proximi fructus sperantur, idoneo loco sitae sunt. Nam ubi ligaueris eas, & in terrā spectantes deflexeris, infra uinculum materias exprimes. At si longius, quā ritus agricolarum permittit, & à capite uitis emicuerit, & brachijs in aliena iugorum compluua perreperit, custodem ualidum, & quāmaximum iuxta truncum duorum articulorum, uel trium relinquemus, ex quo quasi pollice, proximo anno citata materia formetur in brachium, ut sic recisa uitis, ac renouata intra iugum contineatur. Sed in summittendo custode hae maxime sunt obseruanda. Primum, ne resupina cœlum, sed prona potius plaga terram spectet: sic enim & gelicidij ipsa se protegit, & ab sole obumbratur: deinde ne sagittae, sed unguis quidem similis fiat refectio: nam illa celerius, & latius emoritur, haec tardius, & angustius reformidat. Quodq; etiam usurpari uitiosissime animaduertito, maximē uitandum est. Nam dum seruiunt decori, quo

fit breuior custos, & similis pollici, iuxta articulum sarmentum recidunt. Id autem plurimum officit, quonia secundum plagam posita gemma pruinis, et frigore, tum deinde est laborat. Optimum est igitur medio fere internodio subfidiarium tondere palmitem, de uexamque refectionem facere post gemmam, ne (ut iam antea diximus) superlatum chrymet, & gemmantem caecat oculum. Sed si resecis factas non erit, circumspectus est furunculus, qui quamuis angustissime praecisus in modum uerruce proximo uere materiam exigit, quam uel in brachium, uel in fructuarium remittamus: si neque is reperiatur, saucianda ferro est, atque exulceranda uitis in ea parte, qua pampinum studemus elicere. Iam uero ipsos palmites, quos uindemia praeparamus, clauiculis, ac nepotibus liberandos magnopere censeo. Sed in ijs recidendis alia conditio est, atque alia in ijs, quae procedunt a trunco, nam quicquid est, quod a duro prominet, uehementius applicata falce abnodatur, atque eraditur quod celerius obducat cicatricem. Rursus quicquid est tenero processit, sicut nepos, parcius detondetur, quoniam fere coniunctam gerit ab latere gemmam, cui consulendum est, ne falce destringatur, pressius enim si abnodes applicato ferro, aut tota tollitur, aut conuulneratur: propter quod palmes, quem mox in germinatione citauerit, imbecillis, ac minus fructuosus erit: tum etiam magis obnoxius uentis, scilicet, quia infirmus de cicatrice proreperit. Ipsius autem materiae, quam summitemus longitudini modum difficile est imponere. Plerique tamen in tantum prouocant, ut curuata, et praecipitata per iugum nequeat terra contingere. Nos subtilius dispicienda illa censemus: primum uitis habitum, nam si robusta est, ampliores materias sustinet: deinde soli quoque pinguitudinem

nem, quae nisi adest, quamuis ualidissima uitem celeriter necabimus procerioribus emaciatam flagellis. Sed longi palmites non mensura, uerum gemmarum numero aestimantur: nam ubi maiora sunt spatia inter articulos, licet eousque materiam producere, dum penes terram contingat: nihilo minus enim paucis frondescat pampinis. At ubi spissa internodia, frequentesque oculi sunt, quamuis breue sarmentum, multis palmitibus uirescit, & numerofo saetu exuberat. Quare modus talis generis necessario maxime est adhibendus, ne procerioribus fructuarijs oneretur. Et ut consideret uinitor proximi anni magna, nec ne fuerit uindemia. Nam post largos fructus parcendum est uitibus, et ideo anguste putandum, post exiguos, imperandum. Super caetera illud etiam censemus, ut duris, tenuissimisque et acutissimis ferramentis totum istud opus exequamur: obtusa enim, & hebes, & mollis falx putatorum moratur, eoque minus operis efficit, et plus laboris affert uinitori. Nam siue curuatur acies, quod accidit molli, siue tardius penetrat, quod euenit in retuso, & crasso ferramento, maiore nisu est opus. Tum etiam plagae asperae, atque inaequales, uites lacerant. Neque enim uno, sed saepius repetito ictu res transigitur. Quo plerumque fit, ut quod praecidi debeat, perfringatur, et sic uitis laniata, scabrataque putrescat humoribus, nec plagae conuantur. Quare magnopere monendus putator est, ut prolixet aciem ferramenti, et quantum possit, nouacula similem reddat. Nec ignoret in quaque re, qua parte falcis utendum sit. Nam plures mos per hanc inscitiam uastare uineta comperi.

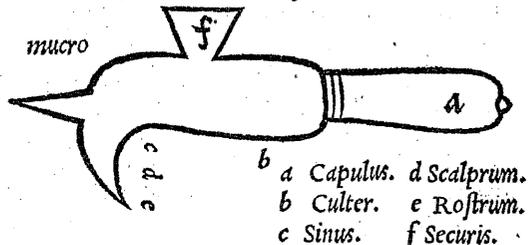
Figura falcis.

CAP. XXV.

Est autem sic disposita uinitoriae falcis figura, ut capulo pars proxima, quae rectam gerit aciem, culter ob similitudinem nominetur. Quae flectitur, sinus: quae a flexu

k 4 procur

procurrit, scalprum. Quæ deinde adunca est, rostrū appellatur. Cui superposita semiformis Lunæ species, securis dicitur. Eiusq; uelut apex pronus imminens, mucro uocatur. Harum partium quæque suis muneribus fungitur, si modo uinitor gnarus est. Nam cum in aduersum pressa manu descere quid debet, cultro utitur: cum autem retrahere, sinu, cum alleuare, scalpro: cum incauare, rostro: cum ictu cadere, securi: cum in angusto aliquid expurgare, mucrone. Maior autem pars operis in uineam ductim potius, quàm cæsim faciendâ est. Nam ea plaga, quæ sic efficitur, uno uestigio alleuatur. Prius enim putator applicat ferrū, atque ita quæ destinauit præcidit. Qui cæsim uitam petit, si frustratus est (quod sæpe euenit) pluribus ictibus stirpem uulnerat. Tutior igitur, & utilior putatio est: quæ (ut retuli) ductu falcis non ictu conficitur.

De cura adminiculandæ, iugandæq;
uineæ.

CAP. XXVI.

His peractis, sequitur (ut antè iam diximus) adminiculanda, iugandæ que uineæ cura, cui stabiliendæ melior est ridica palo, neq; ea quælibet: nam est præcipua uinæ fissa olea, quercus, & suber, ac si qua sunt similia robora. Tertium obtinet locum pedamen teres: id que maxime probatur ex iunipero, & lauru, & cupressu. Rectè etiam

etiam faciunt ad eam rem syluestres pinus, atq; etiam sambuci probabilis usus: tamen in his hæc, eorumq; similia pedamenta post putationem retractanda sunt, partesq; eorum putres dedolandæ. Atq; alia conuertenda, quæ synceritatem habent, alia summouenda, quæ uel cariota, uel iusto breuiora sunt, eorumq; in uicem idonea reponenda, iacentia statuenda, declinata corrigenda. Iugo si non erit opus noua sartura, recentia uincula inserantur. Si restituendum uidebitur ante quàm uitis palo applicetur, perticis, uel arundinibus connectatur, ac tum demum (sicut in nouella præcipimus) uitam iuxta caput; infraq; brachia colligemus cum radica, idq; facere nõ oportebit omnibus annis eodem loco, ne uinculum incidat, & truncum stragulet. Brachia deinde sub stella quadripartitò locabimus, tencrosq; palmites super iugum ligabimus nihil repugnantes naturæ, sed ut quisquis obsequetur, leuiter curuabitur, ne de flexu frangatur, ne ue iam tumentes gemmæ detergeantur: atq; ubi duæ materiæ per unam partem iugum mittentur, media pertica interueniat, directaq; palma per iugorum compluua decurrant, & uelut mersæ cacuminibus in terram despiciant. Id ut scitè fiat, meminerit alligator, ne retorqueat sarmetum, sed tantum inflexu deuinciat, & ut omnis materia, quæ nihil potest præcipitari, iugo superponatur, ut potius innixa perticæ, quàm è uinculo pendeat. Sæpe enim notauimus per imprudentiam rusticos subijcere iugo palmam, et ita colligare, ut solo uimine suppèdeat. quæ uinea cum accipit pampini, & uuarum pondus, infringitur.

Quæ bonus uinitor in constituta iam uinea uitare, aut sequi debeat.

CAP. XXVII.

Sic deinde ordinata uineta festinabimus emundare, sarmētisq; & calametis liberare. Quæ sicco tamen solo

k j legenda

legenda sunt, ne lutosa humus inculcata maiorem fossori laborem præbeat, qui protinus adhuc silentibus uineis inducendus est. Nam si palmis incipientibus, progemmatibusq; fossorem immiseris, magnam partem uindemiæ decusseris. Igitur antè, quam gemment, per diuortium ueris, atq; hyemis quamaltissimè fodiendæ uineæ sunt, quo læuius, atq; hilarius pullulent. Eaq; ubi se frondibus, & uuis restierint, teneris caulibus necdum adultis modus adhibendus est. Idemq; uinitor, qui antè ferro, nunc manu deuiciet, umbrasq; compescet, ac superuacuos pampinos derubabit. Nam id plurimum refert, non inscitè facere, siquidem uel magis pampinatio, quam putatio uitibus consulit. Nam illa quamuis multum iuuat, sauciat tamen, & refecat: hæc clementius sine uulnere medetur, & anni sequentis expeditiorem putationem facit. Tum etiam uiten minus cicatricosam reddit, quoniam id ex quo uiridis, & tenerum decerptum est, celeriter consanescit. Super hæc materiæ, quæ fructum habent, melius conualescunt, & uinæ commodius insolatæ percoquuntur. Quare prudentis est, ac maximè callentis uinitoris æstimare, ac dispicere, quibus locis in annum debeat materias summittere, nec orbos tantum detrahere palmites, uerum etiam frugiferos, si supra modum se numerus eorū profuderit: siquidem euenit, ut quidam oculi trigeminis palmis egerminant, quibus binos detrahere oportet, quò commodius singulos alumnos educent. Est enim sapientis rustici reputare, num maiore fructu uitis se induerit, quam ut perferre eū possit. Itaq; non solum frondem superuacua debet decerpere, quod semper faciendum est, uerum interdum partem aliquam foetus decutere, ut ubere suo grauata uitem leuet. Idq; faciet uarijs de causis pampinator industrius, etiam si non

erit

erit maior fructus, quam ut maturefcere queat. Si autem cōtinuis superioribus annis dapfili prouentu fatigata uitis fuerit, requiescere, ac refici par crit, & sic futura materiæ consulendum. Nam cacumina flagellorum confringere luxuriæ comprimendæ causa uel è dura parte, aut à trunco surgètes pampinos submouere oportebit, nisi ad renouandam uitem unus, atque alter seruandus est. Tum è capite quicquid inter brachia uiret explantare: atq; eos, qui per ipsa duramenta steriles, nequicquam matrem occupant, palmites detergere, cuiuslibet uel pueri est officium.

Quomodo pampinari, & quot fossuris uineæ excoli debeat.

CAP. XXVIII.

Tempus autem pampinationis antè, quam florem uitis ostendat, maximè est eligendum, sed & postea licet eandem repetere. Medium igitur eorum dierum spatium, quo acini formantur uinearum, nobis aditum negat, quippe florentem fructum mouere non expedit, pubescentem uerò, & quasi adolescentem cōuenit religare, folijsq; omnibus nudare, tum & crebris fossionibus implere, nam fit uberior puluerationibus. Nec inficior plerosq; ante me rusticarum rerū magistros tribus fossuris cōtentos fuisse: ex quibus Græcinus, qui sic refert, Potest uideri satis esse constitutam uineam ter fodere. Celsus quoque, & Atticus consentiunt tres esse motus in uite, seu potius in omni surculo naturales: unum, quo germinet: alterum, quo floreat: tertium, quo maturefcet. Hos ergo motus censent fossionibus concitari. Non enim natura, quod uult satis efficit, nisi eam labore cum studio iuueris. Atque hæc colendarum uinearum cura est, quæ finitur uindemia.

De inferendis uitibus, & infitione tuenda.

CAP. XXIX.

Redeo

REdeo nunc ad eam partem disputationis, qua sum professus uitium inferendarum, tuendarumq; insitio- num praecepta. Tempus inferendi Iulius Atticus tradidit ex Calend. Nouemb. in Calendas Iunias quoad posse custodiri surculum, siue gemmā affirmat. Eoq; debemus intel- ligere nullam partē anni excipi, si sit sarmentis alendis fa- cultas. Id porro in alijs stirpium generibus, quae firmioris, & succosioris libri sunt, posse fieri sanē cōcesserim. In ui- tibus nimis temere tot mensium rusticis insitionē permis- sam dissimulare non est fidei meae, non quod ignorem bru- mae temporibus aliquādo insitam uitē cōprehendere: sed non quid in uno uel altero experimento casu fiat: uerūm quid certa ratione plerunq; proueniat discentibus, praeci- pere debemus. Etenim si exiguo numero periclitandū sit, in quo maior cura temeritati medetur, possum aliquatenus conuiuere. Cum uerō uastitas operis etiam diligentissimi agricolae curam distendat, omnem scrupulum summouere debemus. Est enim contrariū quod Atticus praecipit. Nam idem per brumam negat rectē putari uincam. Quae res, quamuis minus ledat uitē, merito tamē fieri prohibetur, quod frigidus omnis surculus rigore torpet, nec propter gelicidia corticem mouet, ut cicatricem consanet. Atque idem Atticus non prohibet eodem ipso tempore inserere, quod tum, & totius obruncatione uitis, & cum eiusdem resectionis fissura praecipit fieri. Verior itaq; ratio est in- ferendi tepentibus iam diebus post hycem, cum & gem- mas, & corticem naturaliter mouent, nec frigus ingruit, quod possit aut surculū insitū, aut fissurae plagā inurere. Permisserim tamen festinantibus autumno uitē inserere, quia non dissimilis est eius aëris qualitas uernae: sed quo- cunq; quis tempore destinauerit inserere, non aliam sciat esse

esse curam surculis explorandis, quam quae tradita est prio- re libro, cum de malleolis eligendis praecipimus, quos ubi generosos, & fecundos, & quam maturissimos uiti de- traxerit, diem quoq; tepidum, silentemq; a uentis eligat. Tum consideret surculum teretem, solidiq; corporis, nec fungosae medullae crebris etiam gemmis, & breuibus inter nodijs: nam plurimum interest non esse longum sarmentum, quod inferatur, & rursus plures oculos, quibus eger- minet, inesse. Itaq; si sunt longa internodia, necesse est ad unam, uel summum duas gemmas recidere surculum, ne prociorem faciamus, quam ut tempestates, & uentos, & imbres immobilis pati possit. Inferitur autem uitis uel rescissa, uel integra perforata terebra: sed illa frequentior, & penē omnibus agricolis cognita insitio: haec rarior, & paucis usurpata: de ea igitur prius disseram, quae magis in consuetudine est. Reciditur uitis plerunq; supra terram, nonnunquam tamen & infra, quō loco magis solida est, atq; enodis: cum iuxta terram insita est, surculus adobru- tur cacumine tenuis: at cum editior est a terra, fissura dili- genter subactō luto linitur, atq; superposito musco liga- tur, quod & calores, & pluuias arceat: tēperatur ita sur- culus, ut calamo nō absimilis, coagmentet fissurā, sub qua nodus in uite desideratur, qui quasi alliget eam fissuram, nec rimam patiatur ultra procedere. Is nodus etiā si qua- tuor digitis a resectione absuerit, illigari tamen eum prius quam uitis findatur, conueniet, ne cum scalpro factum fue- rit iter surculo, plus iusto plaga hiet: calamus autem non amplius tribus digitis debet alleuari: aequaliter ex ea par- te, qua raditur, ut sit leuis, ea que rasura ita deducitur, ut medullam contingat uno latere, atque altero paulo ul- tra corticem dstringatur, figureturq; in speciem cunei, sic ut

sic ut ab ima parte acutus surculus, latere altero sit tenuior, atque altero plenior, perque tenuiorem partem insertus eo latere arctetur quo est plenior, & utrinque contingat fissuram. Nam nisi cortex cortici sic applicetur, ut nullo loco transluceat, nequit coalescere. Vinculi genus ad insitionem non unum est: alij uiminibus obstringunt: nonnulli circumdant libro fissuram: plurimi ligant iunco, quod est aptissimum. Nam uimen, cum inaruit, penetrat, & insecat corticem, propter quod molliora uincula magis probamus, quae cum circumuenerit truncum, adactis arundineis cuneolis arctantur: sed antiquissimum est, & ante haec ablaqueari uitem, radicesque summam, uel soboles amputari, & post haec adobruui truncum: isque cum comprehendit, aliam rursus exigit curam, nam sepius pampinandus est, cum germinat, frequentiusque detrahenda sunt soboles, quae a lateribus, radicibusque prorepunt: tum quod ex insito profundit subligandum, ne uento surculus motus labefactetur, aut explantetur tener pampinus, qui cum excreuit, nepotibus orbandus est, nisi si propter penuriam, & caluitium loci sumitur in propagines autumnus: deinde falcem maturis palmitibus admouet: sed putationis insitus custoditur ea ratio, ut ubi nulla desideratur propago, unus surculus euocetur in iugum: alter ita recidatur, ut adaequetur plaga trunco, sic tamen nequid radatur e duro: pampinandum non aliter est, quam in nouella uiuiradice: putandum uero sic, ut usque in quartum annum parcius imparetur, dum plaga trunci ducat cicatricem: atque haec per fissuram instaurum est ordinatio, in illa autem quae fit per terebrationem, primum ex uicino fructuosissima oportet considerare uitem, ex qua (uelut traduce inhaerentem matri) palmitem attrahas, et per foramen transmittas: haec enim tutior,

& cer

& certior est insitio, quonia & si proximo uere non comprehendit, sequente certe, cum increuit, coniungi cogitur, et mox a matre reciditur, atque ita superficies insitae uitis usque ad receptum surculum obrutur: huius traducis si non est factitas, tum detractum uitii quam recentissimum eligitur sarmetum, & leuiter circumrasum, ut cortex tantum detrahatur, aptatur foramini, atque ita luto circumlinitur resecta uitis, ut totus truncus alieni generis uitii seruiat: quod quidem non fit in traduce, qui a materno sustinetur ubere, dum inolefcit: sed aliud est ferramentum, quo priores uitae perforabatur: aliud, quod ipse usu nunc magis aptum conperit. Nam antiqua terebra, quam solam ueteres agricolae nouerant, scobem faciebat, perurebatque eam partem, quam perforauerat, deusta porro raro reuiuifcebat, uel cum priore coalescebat, in eaque nec insitus surculus comprehendebat: tum etiam scobis nunquam sic eximebatur, ut non inhaereret foramini: ea porro interuentu suo prohibebat corpus surculi corpori uitis applicari: nos terebram, quam gallicam dicimus, ad hanc insitionem comenti longe habilioris, utilioreque comperimus, nam sic excavat truncum, ne foramen inurat: quippe non scobem, sed ramenta facit, quibus exceptis, plaga leuis relinquitur, quae facilius omni parte sedentem surculum contingat, nulla interueniente lanugine, quam excitabat antiqua terebra: igitur secundum uernum & quinoctium perfectam uitium insitionem habeto, locisque aridis, & siccis nigram uitem insitito, humidis albam: neque est ulla eius propagandi necessitas, si modo tam mediocris est crassitudo trunci, ut incrementum insiti plagam possit contegere, & nisi tamen uacuum locus demortui capit is uitem respicit: quod cum ita est, alter ex duobus surculis mergitur, alter eductus ad iugum in fructum summittitur: neque inutile ex

tile ex ea uite, quam merferis, enascentes in arcu propa-
ginis pampinos educare, quos possis mox, si ita competet,
uel propagare, uel ad fructum relinquere.

De ratione pedaminum, uiminum,

& de salicto.

CAP. XXX.

Quoniam constituendis, colendisq; uincis, quæ uide-
bantur utiliter præcipi posse, differuimus, pedami-
num, iugorumq; & uiminū prospiciendorū tradenda ra-
tio est: hæc enim quasi quædam dotes uincis ante præpa-
rantur, quibus si deficitur agricola, causam faciendi uineta
non habet, cum omnia, quæ sunt necessaria extra fundum
querenda sint: nec emptionis tantum (sicut ait Atticus)
precium onerat uitis ratione, sed est etiam cõparatio mo-
lestissima: conuehenda sunt enim tempore iniquissimo hy-
berno, quare salices uiminales, atq; arūdineta, uulgaresq;
sylvæ uel cõsultò confitæ è castaneis prius facienda sunt.
Viminaliū (ut Atticus pcat) singula iugera, sufficere pos-
sunt quinis, & uigenis iugeribus ligandæ uincæ: arundi-
neti singula iugera, uigenis iugandis: castaneti iugerum,
totidem palandis, quot arundineti iugandis: salicè uel ri-
guus ager, uel uliginosus optimè, nec incõmodè tamen alit
planus, et pinguis, atq; is debet conuerti bipalio (ita enim
præcipiunt ueteres) in duos pedes & semissem salicto de-
stinatū solum: nec refert cuius generis uimen seras, dum sit
lentissimū, putant tamen tria esse genera præcipuè salicis,
Græcæ, Gallicæ, Sabinæ, quam plurimi uocant amerinam.
Græca flauæ coloris est, Gallica obsoleti purpurei, & te-
nuissimi uiminis. Amerina salix gracilè uirgam, & rutilā
gerit. Atq; hæc uel cacuminibus, uel taleis deponūtur, per-
tica cacuminum modicæ plenitudinis, quæ tamen dipon-
diarij orbiculi crassitudinem non excedant, optimè pan-
guntur

guntur, eousq; dum ad solidū demittantur, taleæ sesquipe-
dales terreno immerse paululū obruuntur. Riguis locus
spatia laxiora desyderat, eaq; senum pedum per quincun-
cem rectè faciūt, siccaneus spissiora sic, ut sit facilis acces-
sus colētibus ea, quinū pedū interordinia esse abunde est,
ut tamen in ipsa linea cõsitionis alterna uacuis intermis-
sis bipedaneis spatij consistant semina. Satio est eorum
prius, quàm germinent, dum silent uirgæ, quas arboribus
detrahi siccas conueniet. Nam rosidas si recideris, parum
prospere proueniunt: ideo pluuij dies in exputanda salice
uitantur: fodienda sunt primo triennio salicta crebrius, ut
nouella uineta, cum deinde cõualuerint, tribus fossuris con-
tenta sunt, aliter culta celeriter deficiunt. Nam quamuis
adhibeatur cura, plurimæ salices intereunt, quarum in lo-
co ex propinquo mergis propagari debent, curuatis, &
defossis cacuminibus, quibus restituatur quicquid interci-
dit: anniculus deinde mergus decidatur à stirpe, ut suis ra-
dicibus tanquam uitis ali possit.

De genista.

CAP. XXXI.

Per arida loca, quæ genus id uirgultorum non recipi-
unt, genistam postulant, eius cum sit satis firnum, tum
etiam lentissimū est uinculum. Seritur autem semine, quod
cum est natū, uel defertur bima uiuiradix, uel relicta cum
id tempus excessit, omnibus annis more segetis iuxta ter-
rā demeti potest: cætera uincula, qualia sunt ex rubo, ma-
iorem operam, sed in egeno tamen necessariam exigunt:
peticalis ferè salix eundem agrum, quem uimnialis, desy-
derat, melior tamen riguo prouenit, atq; ea taleis conferi-
tur, & cum germinauit ad unam perticam summittitur,
crebroq; foditur, atq; exherbatur, nec minus, quàm uinea
pampinatur, ut in longitudinē ramorum potius, quàm in
latitud

latitudinem euocetur: sic culta quarto demum anno ceditur. Nam quæ uinculis præparatur, potest annicula præcidi ad semissem supra duos pedes, ut è trunco fruticet, & in brachia uelut humilis uinea disponatur: si tamè sicior fuerit ager, bima potius ressecabitur.

De arundinetis. CAP. XXXII.

Arundo minus altè pasinatur, melius tamen bipalio seritur: ea cum sit uiuacissima, nec recuset ullum locum, prosperius resoluta, quam denso, humido, quam sicco, uallibus, quam cliuis, fluminum ripis, & limitibus, ac ueprentis commodius, quam medijs agris deponitur: seritur bulbis radicis, seritur & talea calami, nec minus toto prosternitur corpore: bulbis tripedaneis interuacatibus spatij obrutus anno celerius maturam perticam præbet: talea, & tota arundo serius prædicto tempore euenit: sed siue recisa in dupondium, & semissem talea, siue tota arundines prostrate deponantur, extent earum cacumina oportet, quod si obruta sunt, tota putrescunt: sed cultus arundinetis primo triennio non alius est, quam ceteris: cum deinde consenuit, repastinandum est: ea est autem senectus, cum uel exaruit situ, & inertia plurimum annorum, uel ita densatum est, ut gracilis, & cannæ similis arundo prodeat. Sed illud de integro refodi debet, hoc potest intercidi, & dirarari, quod opus rustici castrationem uocant: quæ tamen refectio arundineti cæca est, quia non apparet in terra quid aut tollendum sit, aut relinquendum: tolerabilius tamen arundo castratur antè, quam ceditur: quatenus calami uelut indices demonstrant, quid eruumendum sit: tempus repastinandi, & conserendi est prius, quam oculi arundinum egerminant: ceditur deinde post brumam. Nam usque in id tempus incrementum capit, ac tum compescitur, cum obrigant

rigant hyberno frigore, fodendum quoties & uineta: sed & macies eius, cinere, uel alio stercore iuuanda est, propter quod cæsum plerique incendunt arundinetum.

De castaneis, & castanetis. CAP. XXXIII.

Castanea roboribus proxima est, & ideo stabiliendis uineis habilis, eius enim in repastinato nux posita celeteriter emicat, & post quinquennium cæsa more salicti recreatur, atque in palum formata ferè usque in alteram cætionem perenat: ea pulla terram, et resolutam desiderat, sabulonem humidum, uel refractum tosum non respuit: opaco, & septentrionali cliuo letatur, spissum solum, & rubricosum reformidat: seritur ab Nouembri mense per totam humentem sicca terra, & repastinata in altitudine dupondij, & semis: nunces in ordine semipedalibus: ordines autem quinque pedum spatij dirimuntur: in altitudine dodratis castanea depressis sulcis committitur, qui ubi nucibus sunt confiti prius, quam cõplanentur, breues arundines ab latere castanearum panguntur, ut per hos sationis indices cautius fodi, & runcari possint: simul atque semina stillauerint, & iam bima transferri queunt, interuelluntur, ac bini pedes arbusculis uacui relinquuntur, ne densitas plantas emaciet: spissius autem semen propter uarios casus deponitur: nam interdum prius quam enascatur, aut siccitatibus nux inarescit, aut aquarum abundantia putrescit: interdum subterraneis animalibus sicuti muribus, & talpis infestatur: propter quæ sæpe nouella castaneta caluescunt: atque ubi frequentanda sunt, melius ex uicino, si cõpetit (mergi more) pertica declinata propagatur, quam exæpta reseritur: hæc enim uelut immota sua sede uehementer germinat, at quæ radicitus exæpta, & deposita est, biennio reformidat, propter quod compertum est commodius nucibus, quam uiuiradicibus

eiusmodi sylvas institui: spatia huiusce sationis, quæ supra scripta sunt, capita castanearum recipiunt M. M. D. CCCLXXX. cuius summæ (sicut ait Atticus) ex facili iugera singula præbebūt statuminū duodena millia: etenim taleæ propius stirpem recisæ quadrifidas plerunq; ac deinde secūdæ taleæ eiusdem arboris bifidas ridicas summi-
nistrant: qd' genus fissilis adminiculi manet diutius, quam teres palus. Cultus eiusdē est sationis, positionisq; qui uineæ supputari debet bima, quinetiam trima, nam bis ferro repetendā est ueris principio, ut incitetur eius proceritas: potest etiā quercus simili ratione seri, uerum biennio tardius, quam castanea deciditur: propter quod ratio postulat tempus potius lucrari, nisi si dumosi, glareosiq; montes, atq; ea genera terræ, quæ supra diximus, glandē magis, quam castaneam postulabunt. Hæc de uineis Italicis, uinearumq; instrumentis, quantum reor, nō inutiliter, & abunde differui, mox agricolarū prouincialū uineaticos, nec minus nostratis, & Gallici arbuti cultus traditurus.

L I V N M O D E R A
T I C O L V M E L L A E
D E R E R V S T I C A
L I B . V .

Quemadmodum datas formas agrorum
metiri debeas. CAP. I.

SUPERIORIBVS libris, quos ad te de constituendis, colēdisq; uineis Siluine scripserā, nonnulla defuisse dixisti, quæ agrestiu operū studiosi desiderarēt: neq; inficior aliqua me præteruisse, quāuis inquirentē sedulo, quæ nostri seculi

seculi cultores, quæq; ueteres literarum monumētis prodiderunt: sed cum sim professus rusticæ rei præcepta, nisi fallor, nō asseuerauerā, quæ uastitas eius sciētiae cōtineret, cuncta me dicturū, sed plurima: nam illud in unius hominis prudentiā cadere nō poterat: neq; enim est ulla disciplina, aut ars, quæ singulari cōsummata sit ingenio: quæ propter ut in magna sylua boni uenatoris est indagāter feras quamplurimas capere, nec cuiquam culpæ fuit non omnes cepisse, ita nobis satis, abundeq; est, tam diffusæ materiæ, quam suscepimus, maximā partem tradidisse: quippe cum in ea uelut omīssa desiderentur, quæ nō sunt propria nostræ professionis, ut proxime cum de commettendis agris rationem M. Trebellius noster à me requireret, uicinum aded atq; coniunctum esse censebat demonstranti quemadmodum agrum pastinaremus, præcipere etiam pastinatum quemadmodum metiri debeamus, quod ego non agricolæ, sed mensoris officium esse dicebam, cum præsertim ne architecti quidem, quibus necesse est mensurarum nosse rationem, dignentur cōsummatorum adificiorum, quæ ipsi disposuerint, modū comprehendere, sed aliud existiment professioni suæ conuenire, aliud eorum, qui iam extracta metiuntur, & imposito calculo perfecti operis rationē computant, quo magis ueniam tribuēdam esse nostræ disciplinæ censeo, si eatenus progreditur, ut dicat, quæ quidq; ratione faciendum, non quantum id sit, quod effecerit. Verū quoniā familiariter à nobis tu quoq; Siluine præcepta mensurarū desideras, obsequar uoluntati tuæ, cum eo, ne dubites id opus geometrarū magis esse quam rusticorum, desq; ueniam, siquid in eo fuerit erratum, cuius scientiā mihi non uindico: sed ut ad rem redeā, modus omnis aræ pedali mensura comprehenditur, qui
l 3 digitorum

digitorum est $\times vi$. pes multiplicatus in passus, & actus, & climata, & iugera, & stadia, cēturiasq; mox etiam in maiora spatia procedit. Passus pedes habet quinq; : actus minimus (ut ait M. Varro) latitudinis pedes quatuor, longitudinis habet pedes cxx . Clima quoquoersus pedum est lx . actus quadratus undiq; finitur pedibus cxx . hoc duplicatum facit iugerum, & ab eo, quod erat iunctum, nomen iugeri usurpauit: sed hunc actum prouinciae Beticæ rustici agnam uocant: ijdemq; triginta pedum latitudinem, & clxxx longitudinem porcā ducunt: at Galli cadetum appellant in arcus urbanis, spatium centum pedum, in agrestibus autem pedum cl . quod aratores cadetum nominant: semiugerum quoq; arepennem uocant: ergo (ut dixi) duo actus iugerum efficiunt longitudine pedum ccxl . latitudine pedū cxx . quæ utæque summæ inter se multiplicatæ quadratorū faciūt pedum uigintioctomillia & octingentos: stadiū deinde habet passus cxxxv . id est pedes dcccxxv . quæ octies multiplicata efficit mille passus, sic ueniunt quinquemillia pedum. Centuriam nunc dicimus (ut idem Varro ait) ducentorum iugerū modum: olim autē ab centum iugeribus uocabatur cēturia, sed mox duplicata nomen retinuit: sicuti tribus dictæ primum à partibus populi tripartito diuisi, quæ tamen nunc multiplicatæ pristinum nomen possident: hæc non aliena, nec procul à ratiocinio, quod tradituri sumus, breuiter præfari oportuit: nunc ueniamus ad propositum. Iugeri partes non omnes posuimus, sed eas, quæ cadunt in æstimationem facti operis, nam minores persequi superuacuum fuit pro quibus nulla merces dependitur. Igitur (ut diximus) iugerum habet quadratorum pedum uigintioctomillia & octingentos, qui pedes

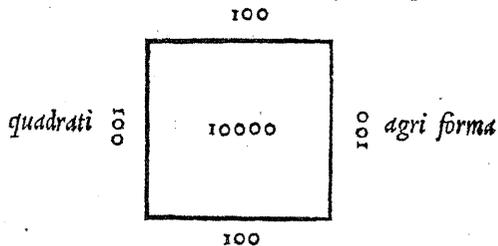
pedes efficiūt scrupula cclxxxviii . ut autem à minima parte, id est ab dimidio scrupulo incipiam, pars quingentesimaseptuagesimasexta pedes efficit quinquaginta: id est iugeri dimidium scrupulū: pars ducentesima octogesima octaua pedes centū: hoc est scrupulū: pars cxlvi . pedes cc . hoc est scrupula duo: pars septuagesimasecunda, pedes ccc . hoc est sextula, in qua sunt scrupula quatuor. Pars quadragesimaoctā, pedes dc . hoc est scilicet, in quo sunt scrupula sex. Pars uigesimaquarta, pedes milleducētos, hoc est semūcia, in qua sunt scrupula xiii . pars duodecima duomillia & quadringentos, hoc est uncia, in qua sunt scrupula xxiii . pars sexta, pedes quatuormillia & octingentos, hoc est Sextans, in quo sunt scrupula xlviii . pars quarta pedes septēmillia et ducētos, hoc est Quadrans, in quo sunt scrupula lxxii . Pars tertia pedes nouemmillia & sexcentos, hoc est Triens, in quo sunt scrupula xvii . Pars tertia & unaduodecima, ped. duodecimmillia, hoc est Quincunx, in quo sunt scrupula cxxx . pars dimidia pedes quatuordecim millia & quadringentos, hoc est Semis, in quo sunt scrupula cxlvi . Pars dimidia & unaduodecima, pedes sexdecim millia & octingentos, hoc est Septunx, in quo sunt scrupula clxviii . Partes duæ tertiæ, pedes decemnouē millia & ducētos, hoc est Bes, in quo sunt scrupula cxcii . Partes tres quartæ, pedes unum & uiginti millia & sexcentos, hoc est Dodrās, in quo sunt scrupula cccvi . pars dimidia & tertia. ped. uigintiquatuormillia, hoc est Dextans, in quo sunt scrupula ccxl . Partes duæ tertiæ & una quarta, pedes uigintisextmillia & quadringentos, hoc est Deunx, in quo sunt scrupula cclxiii . Iugerum pedes uigintioctomillia & octingentos, hoc est As, in quo sunt

scrupula CCLXXXVIII. Iugeri autem modus si semper quadraret, & in agendis mensuris in longitudinem haberet pedes CCXL. in latitudine pedes CXX. expeditissimū esset eius ratiocinium, sed quoniam diuersae agrorum formae ueniunt in disputatione, cuiusq; generis species subijciemus, quibus quasi formulis utemur.

De uarijs agrorum formis, & eorum dimensionibus.

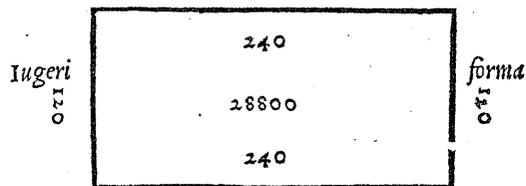
CAP. II.

OMnis ager aut quadratus, aut longus, aut cuneatus, aut triquetrus, aut rotundus, aut etiā semicirculi, uel arcus, nonnunquam etiam plurium angulorum formam exhibet. Quadrati mensura facilima est: nam cum sit uniusq; pedum totidem, multiplicantur in se duo latera, & quae summa ex multiplicatione effecta est, eā dicemus esse quadratorum pedum: tanquam est locus quoquoersus C. pedum: ducimus centies centenos, fiunt decemmillia. Dicemus igitur eum locum habere decemmillia pedum quadratorum, quae efficiunt iugeri trientem, & sextulā, pro qua portione operis effecti numerationem facere oportebit.

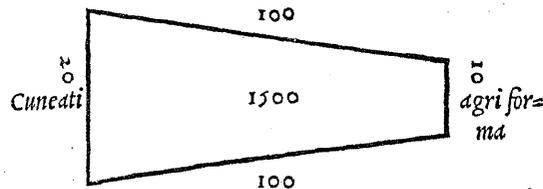

At si longior fuerit, quam latior, ut exempli causa iugeri forma pedes habeat longitudinis CCXL. latitudinis pedes CXX. ita ut paulò antè dixi, latitudinis pedes cū longitudinis pedibus sic multiplicabis centies uicies duceni quadrag

drageni fiunt uigintioctomillia, & octingēti. Dicemus iugerum agri tot pedes quadratos habere. Similiterq; fiet de omnibus agris, quorū longitudo maior sit latitudine.

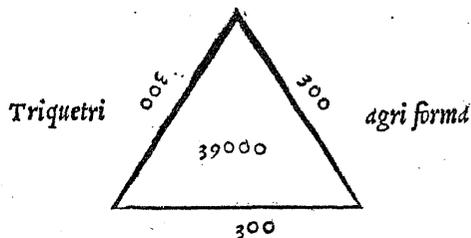

Sin autē cuneatus ager fuerit, ut puta longus pedes centū: latus ex una parte pedes XX. & ex altera pedes decem, tunc duas latitudines componemus, fiet utraq; summa pedes XXX. Huius dimidia pars est quindecim, quā cum longitudine multiplicādo efficiemus pedes mille & quingentos. Hos igitur in eo cuneo quadratos pedes esse dicemus, quae pars erit iugeri semuncia, & scrupula tria.

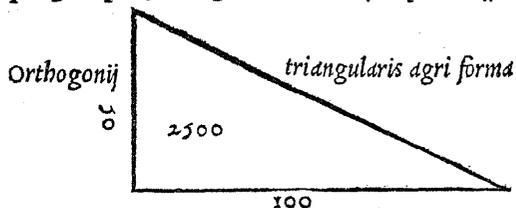

At si tribus paribus lateribus triquetrum metiri debueris, hanc formā sequēris. Esto ager triāgulus pedum quoquò uersus tricentorū. Hunc numerū in se multiplicato, fiunt ped. nonagintamillia. Huius summæ partē tertiā sumito, id est, trigintamillia: item sumito decimā, id est, nouemmillia. Vtrāq; summā cōponito, fiunt pedes trigintanouemillia. Dicemus hāc summā pedum quadratorū esse in eo triquetro. Quae mēsurā efficit iugerū, & trientem, & siciliū.

15 Triq

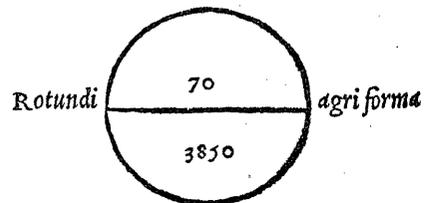

Sed si triangulus disparibus fuerit lateribus ager tanquā in subiecta forma, quæ habet rectum angulum, aliter ratiocinium ordinabitur. Esto unius lateris linea, quæ facit angulum rectum pedum quinquaginta, & alterius pedū centū. Has duas summas in se multiplicato, quinquages cētēni fiunt quinquemillia. Horū pars dimidia duomillia= quingeni: quæ pars iugeri unciam, & scrupulum efficit.

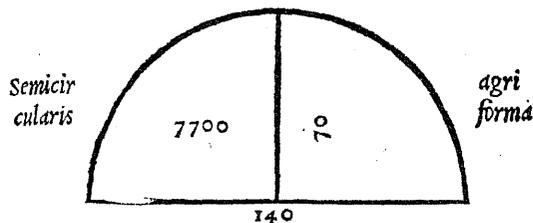

Si rotundus ager erit, ut circuli speciem habeat, sic pedes sumito. Esto area rotunda, cuius diametros habeat pedes LXX. Hoc in se multiplicato, septuages septuageni fiunt quatuormillia & noningenti. Hanc summā undecies multiplicato, fiunt pedes quinquagintatrimillia nongenti. Huius summæ quaramdecimam subduco, scilicet pedes triamillia octingenti, & quinquaginta. Hos esse quadratos in eo circulo dico. Quæ summa efficit iugeri sex uncias, scrupula duo & dimidium.

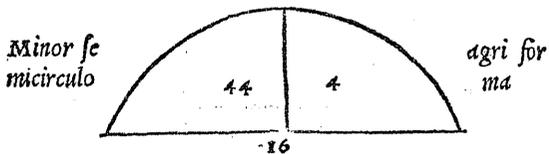
Rotun

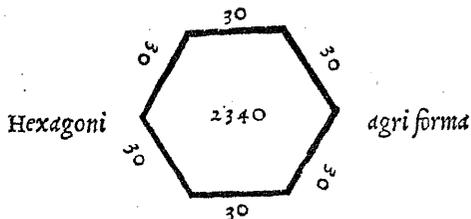
Si semicirculus fuerit ager, cuius basis habeat pedes CXL. curuaturæ autē latitudo pedes LXX. oportebit multiplicare latitudinē cū basi, septuages cētēni quadrageni fiunt nouemillia et octingenti. Hæc undecies multiplicata fiunt cētū septemillia et octingenti. Huius summæ quartadecima est septemillia & septingenti. hos pedes esse dicemus in semicirculo, qui efficiūt iugeri quadrantē scrupula quinq;

Si autē minus, quàm semicirculus erit, arcū sic metiemur. Esto arcus, cuius basis habeat pedes XVI. latitudo autem pedes IIII. Latitudinē cum basi pono. Fit utrunq; pedes XX. Hoc duco quater, fiunt LXXX. horū pars dimidia est XL. Itē sexdecim pedū, qui sunt basis pars dimidia VIII. hī VIII, in se multiplicati fiunt LXIII. Quartadecimā partē duco, ea efficit pedes IIII. paulò amplius, hoc adijcies ad quadraginta. Fit utraque summa pedes XLIIII. hos in arcu quadratos esse dico, qui faciunt iugeri dimidium scrupulum quinta, & uigesima parte minus.

Si fuerit sex angulorū in quadratos pedes, sic redigitur. Esto hexagonum quoquoersus lineis pedum xxx. La-
tus unū in se multiplico tricies triceni fiunt DCCCC. Hu-
ius summae tertiam partem statuo CCC. eiusdem partem
decumam xc. Fiunt CCCXC. Hoc sexies ducēdum est,
quoniā sex latera sunt, quae consummata efficiūt duomil-
liatricenteni & quadraginta. Tot igitur pedes quadra-
tos esse dicemus. Itaq; erit iugeri uncia dimidio scrupulo,
& decima parte scrupuli minus.

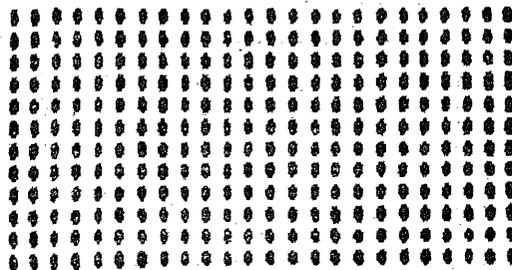
Inter uites pangendas quot pedes relin-
quendi sint.

CAP. III.

His igitur uelut primordijs talis ratiocinij perceptis
non difficiliter mensuras inibimus agrorum, quorū
nunc omneis persequi species & longum, & arduum est.
Duas etiam nunc formulas praepositis adijciā, quibus fre-
quenter utuntur agricolae in disponendis seminibus. Esto
ager longus pedes milleducentos, latus pedes cxx. in eo
uites disponēdae sunt ita, ut quini pedes inter ordines re-
lin

linquantur. Quae quot seminibus opus sit, cum quinum
pedum spatia inter semina desiderantur. Duceo quintam
partem longitudinis, fiunt CCXL. & quintam partem
latitudinis, hoc est xxiiii. his utrisq; summis semper
singulos asses adijcio, qui efficiunt extremos ordines,
quos uocant angulares. Fit ergo altera summa ducento-
rum quadraginta unius, altera uiginti quinque. Has sum-
mas sic multiplicato, quinquies & uicies duceniquadra-
geni singuli, fiunt sexmillia & uiginti quinque. Totidem
dices opus esse seminibus.

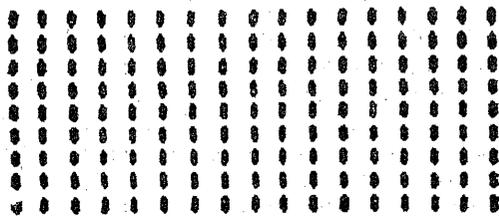
Semina inter quinos pedes.

Similiter inter senos pedes si uoles ponere, duces sextam
partem longitudinis nulleducentorum, fiunt CC. & sex-
tam latitudinis cxx. id est xx. His summis singulos
asses adijcies, quos dixi angulares esse. Fiunt cci. &
cxi. Has summas inter se multiplicabis uicies, & se-
mel ducentos & unum, atque ita efficiēs quatuormillia
ducentos & uiginti unum. Totidem seminibus opus esse
dices.

Semina

Semina inter senos pedes.

Similiter si inter septenos pedes ponere uoles septimam partem longitudinis, & latitudinis duces, & adijcies asses angulares, eodem modo, eodemq; ordine consummabis numerum seminum.

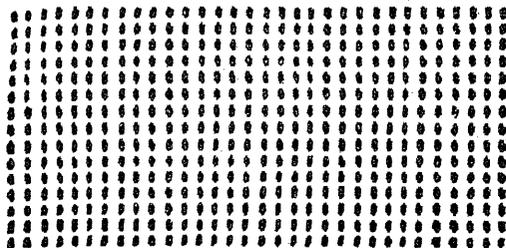
Semina inter septenos pedes.

Denique quotcunque pedum spatia facienda censueris, totam partem longitudinis, & latitudinis duces, & praedictos asses adijcies. Haec cum ita sint, sequitur uti iugerū agri, qui habet pedes CCXL. longitudinis, & latitudinis pedes CXX. recipiat inter pedes ternos (hoc enim spatium minimum esse placet uitibus ponendis) per longitudinem semina LXXXI. per latitudinem inter quinos pedes semina XXV. Qui numeri inter se multiplicati fiunt seminum duomillia & uiginti quinque.

Semina

Semina inter ternos pedes.

Vel si quoquoersus inter quaternos pedes uinea erit disposita, longitudinis ordo habebit semina LXXI. latitudinis XXXI. qui numeri efficiūt in iugero uites mille octingentas & nonaginta unā, uel si in longitudinem per quaternos pedes, in latitudinē per quinos pedes fuerit disposita, ordo longitudinis habebit semina LXXI. latitudinis XXV. quod si inter quinos pedes consitio fuerit, per longitudinem ordinis habebit semina XLIX. & rursus per latitudinem semina XXV. qui numeri duo inter se multiplicati efficiūt mille ducentū & uiginti quinque. At si per senos pedes eundē uitibus locum placuerit ordinare, nihil dubium est, quin longitudini dandae sint XL. uites, latitudini autem uiginti una. Quae inter se multiplicatae efficiūt numerum DCCCLXXI. Sin autem inter septenos pedes uinea fuerit constituenda, ordo per longitudinem recipiet capita triginta quinque, per latitudinem XVIII. qui numeri inter se multiplicati efficiunt DCXXX. Totidem dicemus semina praeparanda. At si inter octonos pedes uinea conferetur, ordo per longitudinem recipiet semina LXXXI. per latitudinem autem XVI. qui numeri inter se multiplicati efficiunt CCCXCVI. At si inter nouenos pedes, ordo

ordo in longitudinem recipiet semina uigintiseptem, & in latitudinem quatuordecim, hi numeri inter se multiplicati faciunt CCCLXXVIII. At si inter denos pedes, ordo longitudinis recipiet semina xxv. latitudinis XIII. Hi numeri inter se multiplicati faciunt CCCXXV. & ne in infinitum procedat disputatio nostra, eadem portione, ut cuiq; placuerint laxiora spatia, semina faciemus. Ac de mensuris agrorum, numerisq; seminum dixisse abunde sit, nunc ad ordinem redeo.

De cultura prouincialium uinearū. CAP. IIII.

Vinearum prouincialium plura genera esse comperi. Sed ex ijs, quas ipse cognoui, maximè probantur, uelut arbusculæ, breui curæ sine admuniculo per se stâtes: deinde quæ pedaminibus adnixæ singulis iugis imponuntur, eas rustici canteriatas appellant. Mox quæ defixis arundinibus circumnuntæ per statumina calamorum materijs ligatis in orbiculos, gyrosq; flectuntur, eas nonnulli characatas uocant. Vltima est conditio stratarū uitium, quæ ab enata stirpe confestim uelut proiectæ per humum porriguntur. Omnium autem sationis ferè eadem est conditio. Nam uel scrobe, uel sulco semina deponuntur, quoniam pastinationis expertes sunt externarū gentiū agricolæ: quæ tamen ipsa penè superuacua est ijs locis, quibus solum putre, & per se resolutum est: nanq; hoc imitamur arando (ut ait Vergilius) quod etiam pastinando: itaque Campania, quoniã uicinum ex nobis capere potest exem plum, non utitur hac molitione terræ, quia facilitas eius soli minorè operam desyderat: sicubi autem densior ager prouincialis rustici maiorem poscit impensam, quod nos pastinando efficitur, ille sulco facto consequitur, ut laxius subacto solo deponat semina.

Repet

Repetitio eorum, quæ dicta sunt, per singula genera.

CAP. V.

SED ut singula earum, quæ proposui, uinearum genera persequar, prædictū ordinem repetam. Vitis, quæ sine admuniculo suis uiribus consistit, solutiore terræ scrobe, densiore sulco ponenda est. Sed & scrobes, & sulci plurimum prosunt, si in locis temperatis, in quibus æstas non est perferuida, ante annum fiant, quàm uineta conserantur: soli tamen ante bonitas exploranda est. Nam si ieiuno, atq; exili agro semina deponentur, sub ipsum tempus sationis scrobs, aut sulcus faciendus est. Si ante annum fiant, quàm uinea conseratur, scrobs in longitudinem, altitudinemq; defossus tripedaneus abunde est, latitudine tamen bipedanea: uel si quaternum pedum spatia inter ordines relicturi sumus, commodius habemus eandem quouersus dare mensuram scrobibus, non amplius tamen quàm in tres pedes altitudinis depressis. Ceterū quatuor angulis semina applicabuntur subiecta minuta terra, & ita scrobes adobruentur. Sed de spatijs ordinum eatenus præcipiendum habemus, ut intelligant agricolæ siue aratro uineas culturi sint, laxiora interordinia relinquenda, siue bidentibus angustiora: sed neque spatiosiora, quàm decem pedum, neque contractiora quàm quatuor. Multi tamen ordines ita disponunt, ut per rectam lineam binos pedes, aut ut plurimum, ternos inter semina relinquant. Trāuersa rursus laxiora spatia faciāt, per quæ uel fossor, uel arator incedat. Sationis autem curā nō alia debet esse, quàm quæ tradita est à me tertio uolumine. Vnum tamen huic consitioni Mago Carthaginensis adijcit, ut semina ita deponantur, ne protinus totus scrobs terra compleatur, sed dimidia ferè pars eius sequente biennio paulatim

in adæque

adaquetur. Sic enim putat uitem cogi deorsum agere radices. Hoc ego siccis locis fieri utiliter non negauerim, sed ubi aut uliginosa regio est, aut cœli status imbrifer, minime faciendū censeo. Nam consistens in semiplenis scrobibus nimius humor antè, quàm cōualescat, semina necat. Quare utilius existimo repleti quidem scrobes stirpe deposita, & cum semina comprehēderint, statim post æquinoctium autūnale debere diligenter, atq; altè ablaqueari, & recisis radiculis, si quas in summo solo citauerint, post paucos dies adobruī: sic enim utrunq; incommodum uitabitur, ut neque radices in superiore partem euocentur, neq; immodicis pluuijs parum ualida uexētur semina: ubi uerò iam corroborata fuerint, nihil dubium est, quin cœlestibus aquis plurimū iuuentur. Itaque locis, quibus clementia hyemis permittit, adaptatas uites relinquere, & tota hyeme ablaqueatas habere eas cōueniet. De qualitate autem seminū inter autores non cōuenit. Alij malleolo protinus conseri uineam melius existimant, alij uiuiradice: de qua re quid sentiam, iam superioribus uoluminibus professus sum. Et nunc tamè hoc adiicio, esse quosdā agros, in quibus nō æquè bene trāslata semina, quàm immota respōdeant, sed istud rarissimè accidere. Notandū itaq; & diligētè explorandū esse, & quid quæq; ferat regio, & quid quæq; recuset: depositam ergo stirpem, id est, malleolū, uel uiuiradicem formare sic conuenit, ut uitis sine pedamine consistat: hoc autem protinus effici non potest. Nam nisi adnunculū teneræ uiti, atque infirmæ contribueris, prorepens pampinus terræ se applicabit: itaque posito semine arundo adnectitur, quæ uelut infantiam eius tueatur, atque educet, producatq; in tantam staturam, quantam permittit agricola: ea porrò non debet esse sublimis: nam

usque

usq; in sexquipedem cōercendū est: cum deinde robur accipit, et iam sine adiumento cōsistere ualet, aut capitū, aut brachiorum incrementis adolescit: nam duæ species huius quoq; culturae sunt: alij capitatas uineas, alij brachiatas magis probāt, quibus cordi est in brachia uitæ cōponere, conuenit ut à summa parte, qua decisa nouella uitis est, quicquid iuxta cicatricē citauerit, cōseruari, & in quatuor brachia pedalis mēsuræ diuidere, ita ut omnē partē cœli singula aspiciat: sed hæc brachia non statim primo anno procera summittūtur, ne oneretur exilitas uitis, sed cōpluribus putationibus in prædictā mēsurā educuntur: deinde ex brachijs, quasi quædā cornua pminētia relinqui oportet, atq; ita totā uitē omni parte in orbē diffundi: putationis autē ratio eadē est, quæ in iugatis uitis: uno tantum differt, quòd pro materijs longioribus pollices quaternū, aut quinū gēmarū relinquūtur. pro custodibus autē bigēmes resces fiunt: in ea deinde uinea quam capitata diximus, iuxta ipsam matrē usq; ad corpus sarmentū detrahitur, una aut altera tantummodò gemma relicta, quæ ipsi trūco adheret: hæc autē riguis, aut pinguisimis locis fieri tutò potest, cum uires terræ, & fructū, et materias ualent præbere: maximè autē aratris excolūt, qui sic formatas uineas habēt, & eam rationē sequūtur detrahēdi uitibus brachia, quod ipsa capita sine ulla extantia neq; aratro, neq; bubus obnoxia sunt: nam in brachiatis plerunq; fit, ut aut crure, aut cornibus bouum ramuli uitium defringantur, sæpe etiam & stiua, dum sedulus arator uomere perstringere ordinem, & quàm proximā partem uitium excolere studet: atque hæc quidem cultura uel brachiatis, uel capitatis uitis antè, quàm gemment, adhibetur: cum deinde germinauerint, fossor insequitur, ac bi-

m 2 dentibus

dentibus eas partes subigit, quas bubulcus nō potuit per-
tingere: mox ubi materias uitis exigit, insequitur pampin-
ator, & superuacuos deterget, fructuososq; palmītes
submittit, qui cum induruerunt, uelut in coronā religan-
tur: hoc duabus ex causis fit, una, ne libero excursu in lu-
xuriā prorepant, omniāq; alimēta pampini absument, al-
tera ut religata uitis rursus aditū bubulco, fossoriq; in ex-
colēda se praebeat. Pampinādi autē modus is erit, ut opa-
cis locis, humidisq; et frigidis estate uitis nudetur, foliaq;
palmītib; detrahātur, ut maturitatē fructus capere pos-
sit, & ne situ putrescat: locis autē siccis, calidisq; & apri-
cis, ut è cōtrario palmītib; uuae contegantur, etsi parum
pampinosa uitis est, aductis frondibus, & interdū fra-
mentis fructus muniatur. M. quidem Columella patruus
meus uir illustribus disciplinis eruditus, ac diligentissimus
agricola Baticae prouinciā sub ortu caniculae palmeis te-
getibus uineas adumbrabat, quoniā plerunq; dicti syde-
ris tempore quaedam partes eius regionis sic infestantur
Euro, quem incolae Vulturnum appellāt, ut nisi tegmini-
bus uites opacētur, uelut halitu flammeo fructus uratur:
atq; haec capitata, brachiatāq; uitis cultura est, nam illa,
quae uno iugo superponitur, aut quae materijs summissis
arundinum statuminibus per orbem cōnectitur, frē ean-
dem curam exigit, quam iugata: nonnullos tamen in ui-
neis characatis animaduerti, & maximē eluenaci generis
prolixos palmītes, quasi ppagines summo solo adobruere,
deinde rursus ad arundines erigere, & in fructū sum-
mittere, quos nostri agricolae mergos, Galli candosoc-
eos uocāt: eosq; adobruūt simplici ex causa, quōd existi-
ment plus alimēti terrā praeberē fructuarijs flagellis: itaq;
post uindemiā uelut inutilia framenta decidunt, & à stir-

pc

pe summoūēt: nos autem praecipimus easdem uirgas, cum
a matre fuerint praecisae, sicubi demortuis uitibus ordines
uacent, aut si nouellam quis uineā instituere uelit, pro ui-
uiradice ponere, quoniā quidem partes sarmentorū quae
fuerāt obrutae, satis multas habent radices, quae depositae
scrobibus, confestim comprehendant. Superest reliqua il-
la cultura prostrate uineae, quae nisi uioletissimo caeli sta-
tu suscipi nō debet: nam & difficile laborem colonis ex-
hibet, nec unquā generosi saporis uinum praebet: atq; ubi
regionis cōditio solam eam culturam recipit, bipedaneis
scrobibus malleolus deponitur, qui cum egerminauit, ad
unam materiā reuocatur: eaq; primo anno cōpescitur in
duas gemmas: sequēte deinde, cū palmītes profudit, unus
summittitur, ceteri decutiuntur: at ille, qui summissus est,
cum fructum edidit, in eam longitudinem deputatur, ut
iacens non excedat interordinij spatium: nec magna est
putationis differētia cubantis, & stantis rectae uineae, nisi
quōd iacenti uiti breuiiores materiae summitti debent, re-
feces quoq; angustius in modum furuncolorum relinqui,
sed post putationem: quam utique autumno in eiusmodi
uinea fieri oportet, ut uitis tota deflectatur in alterum in-
terordinium, atq; ita pars ea, quae fuerat occupata, uel fo-
ditur, uel aratur, & cum exulta est, eandem uitem reci-
pit, ut altera quoq; pars excoli possit: de pampinatione
talīs uineae parum inter autores conuenit: alij negant esse
nudandam uitem, quo melius contra iniuriam uentorum,
ferarumq; fructum abscondat, alijs placet parcius pampi-
nari, ut et uitis non in totum superuacuis frondibus one-
retur, & tamen fructum uestire, aut protegere possit, quae
ratio mihi quoq; commodior uidetur.

De ulmarijs faciendis.

CAP. VI.

III 3

Sed

Sed iam de uineis satis diximus, nunc de arboribus præcipiendū est: qui uolet frequens, & dispositum arbutum paribus spatij, fructuosumq; habere, operā dabit ne emortuis arboribus rareseat, ac primam quanq; senio, aut tempestate afflictam summoveat, et in uicē nouellam sobolem substituatur: id autem facile consequi poterit, si ulmorum seminarium paratum habuerit: quod, & quomodo, & qualis generis faciendum sit, non pigebit deinceps præcipere: ulmorum duo esse genera conuenit: gallicum, & uernaculum: illud atinia, hoc nostrās dicitur. Atiniam ulmum Tremelleius Scrofa non ferre sameram (quod est semen eius arboris) falsò est opinatus: nam rariorem sine dubio creat, & idcirco plerisq; & sterilis uidetur, seminibus inter frondem, quam prima germinatione edit, latentibus: itaq; nemo iam serit ex samera, sed ex sobolibus: est autem ulmus longè latior, & procerior, quam nostras, frondemq; iucundiozem bubus præbet: qua cum assidue pecus alueris, & postea generis alterius frondem dare institueris, fastidium bubus affert: itaq; si fieri poterit, totum agrum genere uno atiniæ ulmi consecremus: si minus, dabimus operam, ut in ordinibus disponendis pari numero uernaculas, & atinias alternemus, ita semper mista fronde utemur, & quasi hoc condimento illectæ pecudes fortius iusta cibariorum conficient: sed uitem maxime opulus uidetur alere, deinde ulmus, post etiam fraxinus. Opulus, quia raram, neq; idoneam frondē pecori præbet, à plerisq; repudiata est. Fraxinus, quæ capris, & ouibus gratissima est, nec inutilis bubus, locis asperis, montosis, quibus minus letatur ulmus, rectè seritur: ulmus, quod & uitem commodissime patitur, & iucundissimum pabulum bubus affert, uarijsq; generibus soli

soli prouenit, à plerisq; referitur: itaq; cui arbustum nouum instituere cordi est, seminaria ulmorum, uel fraxinorum parentur ea ratione, quam deinceps subscripsimus: nam opuli melius cacuminibus, in arbusto protinus deponuntur. igitur pingui solo, & modicè humido bipalio terrā pastinabimus, ac diligenter occatam, & resolutam, uerno tempore in aream componemus, sameram deinde, quæ iam rubicundi coloris erit, & compluribus insolata diebus iacuerit, ut aliquem tamen succū, et lentore habeat, iniiciemus areis, & eas totas seminibus spisse contegemus, atq; ita cribro putrem terram duos altè digitos incernemus, & modicè rigabimus, stramentisq; areas cooperiemus, ne prodeuntia cacumina seminum ab auibus prærodantur: ubi deinde prorepererint plantæ, stramenta colligemus, & manibus herbas carpemus: idq; leuiter, & curiose faciendum est, ne adhuc teneræ, breuesq; radice ulmorum conuellantur, atq; ipsas quidem areas ita angustè compositas habebimus, ut qui runcaturi sunt medias partes earum facile manu contingant: nam si latiores fuerint ipsis seminibus, quæ proculcata erunt, noxam capiet. Aestate deinde prius quam sol oriatur, aut ad uesperū, seminaria conspergi potius, quam rigari debent: & cum ternum pedum plantæ fuerint, in aliud seminarium transferri, ac ne radices altius agant (quæ res postmodum in eximendo magnum laborem affert, cum plantas in aliud seminarium transferre uolumus) oportebit non maximos scrobiculos sesquipede inter se distates fodere: deinde radices in nodum si breues, uel in orbē coronæ similem, si longiores erunt, inslecti, & oblitas fimo bubulo scrobiculis deponi, ac diligenter circūculcari: possunt etiam collectæ cum stirpibus plantæ eadem ratione disponi: quod in atinia ul=

mo fieri necesse est, quæ non feritur è samera, sed hæc ulmus autèni tēpore melius, quàm uere disponitur, paulatimq; ramuli eius manu detorquentur, quoniam primo biennio, ferri reformidat ictum, tertio demū anno acuta falce abraditur, atque ubi translationi iam idonea est, ex eo tempore autumnni, quo terra imbribus permaduuerit, usq; in uernū tempus antè, quàm radix ulmi in eximendo delibretur, rectè feritur. igitur in resoluta terra ternū pedū quoquò uersus faciendi scrobes: at in densa, sulci eiusdem altitudinis, qui arbores recipiant preparandi: sed deinde in solo rosido, & nebuloso conserendæ sunt ulmi, ut earum rami ad orientem, & in occidentem dirigantur, quo plus solis mediæ arbores, quibus uitis applicata, & reliquata innititur, accipiant. Quòd si etiam frumentis confulemus, uberi solo intra quadraginta pedes, exili ubi nihil feritur, intra uiginti arbores disponantur: cum deinde adolescere incipient, falce formandæ, & tabulata instituenda sunt: hoc enim nomine usurpant agricola ramos, truncosq; prominentes, eosq; uel propius ferro compefcunt, uel longius promittunt, ut uites laxius diffundantur: hoc in solo pingui, melius illud in gracili: tabulata inter se ne minus ternis pedibus absint, atq; ita formētur, ne superior ramus in eadem linea sit, qua inferior: nā demissū ex eo palmetem germinantem inferior atteret, & fructum decutiet: sed quacunque arborem seueris, eam biennio proximo putare non oportet: post deinde si ulmus exiguum incrementū recipit, uerno tempore, antè quàm librum demittat, decacuminanda est iuxta ramulum, qui uidebitur esse nitidissimus, ita tamen uti supra eum trunco stirpem dodrantalem relinquant, ad quam ductus, & applicatus ramus alligetur, & correptus cacumen arbori præbeat.

beat. Deinde stirpem post annū præcidi, & alleuari oportet: quòd si nullum ramulum arbor idoneum habuerit, fat erit nouè pedes à terra relinqui, & superiorè partem detruncari, ut nouæ uirgæ, quas emiserit, ab iniuria pecoris tutæ sint: sed si fieri poterit, uno ictu arborè præcidi, si minus, ferra defecari, & plagā falce alleuari oportebit, eaq; plagam luto paleato contegi, ne sole, aut pluuijs infestetur. Post annum, aut biennū, cum enati ramuli rectè conualuerint, superuacuos deputari, & idoneos in ordinem summitti conueniet: quæ ulmus à positione bene prouenerit, eius summæ uirgæ falce debent enodari. At si robusti ramuli erunt, ita ferro amputētur, ut exiguam stirpem prominentem trunco relinquant. Cum deinde arbor conualuerit, quicquid falce contingi poterit, expundū est, alleuandumq; eatenus, ne plaga corpori matris applicetur. Ulmum autem nouellam sic formare conueniet: loco pingui octo pedes à terra, sine ramo relinquendi, uel in aruo gracili septè pedes: supra quod spatium deinde per circuitum in tres partes arbor diuidenda est, ac tribus lateribus singuli ramuli submittendi, primo tabulato assignentur. mox de ternis pedibus superpositis, alij rami summittendi sunt, ita ne iisdem lineis, quibus in superiore positi sint, in eademq; ratione usq; in cacumē ordināda erit arbor, atq; in frōdatione cauendū, ne aut prolixiores pollices fiant, qui ex amputatis uirgis relinquuntur, aut rursus ita alleuentur, ne ipse trūcus lædatur, aut delibretur, nam parū gaudet ulmus, quæ in corpus nudatur: uitandumq; ne de duabus plagis una fiat, cum talem cicatricē non facillè cortex comprehendat. Arboris autem perpetua cultura est, non solum antè diligēter eadem disponere, sed etiam truncum circumfodere, & quicquid frondis enatum fuerit, alternis

annis aut ferro amputare, aut astringere, ne amala umbra uiti noceat. cum deinde arbor uetustate fuerit adepta, propter ramū uulnerabitur ita, ut excauetur usq; in medullā, quā sit exitus humori, quem ex superiore parte conceperit. uitē quoq; antē quam ex toto arbor praeualeat, conserere cōuenit. At si tenerā ulmum maritaueris, nouā suffere, si uetustam uitem applicueris, cōiugem necabit: ita sibi pares esse aetate, & uiribus arbores, uitesq; conuenit. Sed arboris maritandae causa scrobis uiniradici fieri debet, latius pedū duorū, altus leui terra: totidem pedum, graui, dupondio, & dodrāte, longius pedū sex, aut minimū quinq; absit autem hic ab arbore ne minus sesquipedali spatio. Nam si radicibus ulmū iunxeris, male uitis cōprehendet, & cum tenuerit, incremento arboris opprimetur. Hunc scrobem, si res permittit, autūno facito, ut pluuijs, & gelicidijs maceretur. Circa uernum deinde aequinoctiū bine uites, quo celerius ulmū uestiant, pedem inter se distantes scrobibus deponēdā: cauendumq; ne aut septētrionalibus uentis, aut rorulentā, sed sicca serātur. Hanc obseruationem non solum in uitium positione, sed in ulmorum, ceterarumq; arboru praecipio, & uti cum de seminario eximuntur, rubrica notetur una pars, quae nos admoneat, ne aliter arbores cōstituamus, quam quemadmodum in seminario steterint. plurimum enim refert, ut eam partem caeli spectent, cui ab tenero consueuerūt: melius autem locis apricis, ubi caeli status neq; praegelidus, neq; nimium pluuius est, autūni tempore, & arbores, & uites post aequinoctiū deponuntur. Sed ea ita cōserendae sunt, ut summā terram, quae aratro subacta sit, semipedem altē substernamus, radicesq; omnes explicemus, & depositas stercoremus (ut ego existimo) si minus terra subacta operiamus, & circū-

calce

calcem ipsum seminis codicem, uites in ultimo scrobe deponi oportet, materiasq; earum per scrobem porrigi, deinde ad arborem erigi, atque ab iniuria pecoris caueis emuniri. Locis autē feruidis semina septētrionali parte arbori applicanda sunt: locis frigidis à meridie, temporato statu caeli, aut ab oriente, aut ab occidente, ne toto die solem, uel umbram patiantur. Proxima deinde putatione melius existimat Celsus ferro abstinere, ipsosq; coles in modum coronae contortos arbori circumdari, ut flexura materias profundat, quarum ualidissimam sequente anno caput uitis faciamus. Ma autem longus docuit usus, multo utilius esse primo quoque tempore falcem uitibus admo- uere, nec superuacuis sarmentis pati syluescere. Sed eam quoque, quae primo summittetur, materiam ferro coercendam censeo usq; in alteram, uel tertiam gemmam, quo robustiores palmites agat: qui cum primum tabulatū apprehenderit, proxima putatione disponetur omnibus annis, alioquin in superius tabulatum: excitabitur relicta se per una materia, quae applicata trunco cacumen arboris spectet. Iāq; uiti cōstitutae certa lex ab agricolis imponitur: pleriq; ima tabulata materijs frequentant: ubiorem fructum, & magis facilem cultum sequentes. At qui bonitati uini student, in summas arbores uitē promouent, ut quaeq; materiae se deuectae in celsissimū quēq; ramum extendūt sic, ut summa uitis summā arborem sequatur, id est ut duo palmites extremi trunco arboris applicentur, qui cacumē eius spectent, & prout quisq; ramus conualuit, uitem accipiat. Plenioribus ramis plures palmites alius ab alio separati imponantur, gracilioribus pauciores. Vitisq; nouella tribus toris ad arbore religetur, uno qui est in crure arboris à terra quatuor pedibus distans: altero, qui sum-

ma

ma parte uitem capit:tertio, qui mediam uitem complectitur. Torum inum imponi tum oportet, cum uires uiti adimit, interdum enim necessarius habetur, cum aut arbor sine ramis truncata est, aut uitis praeualens in luxuriā euagatur. Cetera putationis ratio talis est, ut ueteres palmites, quibus proximi anni fructus pependit, omnes recidantur, noui circuncisis undique capreolis, & nepotibus, qui ex his nati sunt, amputati committantur. & si leuata uitis est, ultimi potius palmites per cacumina ramorum praecipitentur: si gracilis, trunco proximis: si mediocris, medijs: quoniam ultimus palmes plurimū fructum affert, proximus nimium, uitemq; exhaurit, atque attenuat: maxime autem prodest uitibus, omnibus annis resolui. Nam & commodius enodantur, & refrigerantur, cum alio loco alligatae sunt, minusq; laeduntur, ac melius cōualescunt, atque ipsos palmites ita tabulatis superponi conuenit, ut à tertia gemma, uel quarta religati dependeant, eosq; nō confringi, ne sarmentum uimine praecidatur. Quod si ita longe tabulatum est, uti materia parū cōmodē in id perducī possit, palmitem ipsum uiti alligatum supra ternam gemmā religabimus: hoc ideo fieri praecipimus, quia quae pars palmitis praecipitata est, fructu induitur. At quae uinculo adnexa sursum tendit, ea materias sequente anno praebet. Sed ipsorum palmitum duo genera sunt. Alterū, quod ex duro prouenit, quod quia primo anno plerunq; frondem sine fructu affert, pampinarium uocant. Alterū, quod ex anniculo palmitē procreatur, quod quia protinus creat, fructuarium appellant, cuius ut semper habeamus copiā in uinea, palmitis partes ad tres gemmas religandae sunt, ut quicquid intra uinculum est, materias exigat. Cum deinde annis, & robore uitis conualuit, traduces

ces in proximā quanq; arborē mittendae, easq; post biennium amputare, simulatq; alias teneriores transmittere conuenit: nam uetustate uitem fatigant, nōnunquā etiam cum arborem totam uitis comprehendere nequit, ex usu fuit partem aliquam eius deflexam terrae immergere, & rursus ad eandē arborem duas, uel tres propagines excitare, quō pluribus uitibus circumuenta celerius uestiatur. Viti nouellae pampinarium dimitti non oportet, nisi necessario loco natus est, ut uiduū ramum maritet. ueteribus uitibus loco nati palmites pampinarij utiles sunt, & pleriq; ad tertiā gemmam resecti optime submittuntur. Nam in sequenti anno materias fundunt. Quisquis autē pampinus loco natus in exputando, uel alligando fractus est, modō ut aliquam gemmam habuerit, extolli non oportet, quoniam proximo anno uel ualidiorem materiam ex una creabit. Praecipites palmites dicuntur, qui de hornotinis uirgis enati in duro alligantur. Hi plurimum fructus afferunt, sed plurimū matri nocēt. Itaq; nisi extremis ramis, aut si uitis arboris cacumen superauerit, praecipitari palmitem non oportet. Quod si tamē id genus colis propter fructum summittere quis uelit, palmitem intorqueat. Deinde alliget, & praecipitet. Nam & post eum locū, quem intorsit, letam materiam citabit, & praecipitata minus uirium in se trahet, quamuis fructu exuberet. Praecipitem uerō plus anno pati non oportet. Alterum est genus palmitis, quod de nouello nascitur, & in tenero alligatū dependet: (materiam uocamus) ea & fructū & noua flagella bene procreat, & iam si ex uno capite duae uirgae summittantur, tamen utraq; materia dicitur. Nam pampinarius quam uim habeat, supra docui. Focaneus est, qui inter duo brachia uelut in furca de medio nascitur. Eum colem

colem deterrimum esse comperi, quod neq; fructum ferat, & utraq; brachia inter quæ natus est, attenuet: itaq; tollendus est. Pleriq; uitem ualidam, & luxuriosam falso crediderunt feraciorē fieri, si multis palmitibus submissis oneretur. Nā ex pluribus uirgis plures pampinos creat, & cum se multa fronde cooperit, peius defloret, nebulasq; & rores diutius continet, omnemq; uiam perdit. Validam ergo uitem in ramos diducere cenſeo, & traducibus diſpergere, atque diradiare, cæterosq; uineariorales præcipitare, & si nimis luxuriabitur, solutas materias relinquere, ea ratione uitem feraciorē facere. Sed ut densum arbuſtum commendabile fructu, & decore est, sic ubi uetustate rareſcit, pariter inutile, & inuenustum est. Quod ne fiat, diligentis patrifamiliās est, primam quæque arborem ſenio defectam tollere, ut in eius locum nouellam reſtituere uitem queat, nec tam uiuiradice frequentare (ea & si sit facultas) quàm (quod est longè melius) ex proximo propagare. Cuius utriusque ratio conſimilis est ei, quam tradidimus. Atque hæc de Italico arbuſto ſatis præcepimus.

De arbuſto Gallico.

CAP. VI.

Est & alterum genus arbuſti Gallici, quod uocatur Rumpotinum. Id deſiderat arbore humilem, nec frondosam. Cui rei maxime uidetur idonea opulus. Ea est arbor corno ſimilis, quinetiam cornus, & carpinus, & ornus, nonnunquam & ſalix à plerisque in hoc ipſum diſponitur. Sed ſalix niſi in aquoſis locis, ubi aliæ arbores diſſiciliter comprehendunt, ponēda non est, quia uini ſaporem infeſtat. Poſt etiam ulmus ſic diſponi, ut adhuc tenera decacuminetur, ne altitudinem quindecim pedum excedat. Nam ſerè ita conſtitutum rumpotinetum animaduerti

uerti, ut ad octo pedes locis ſiccis, & cliuoſis, ad duodecim locis planis, & uliginoſis tabulata diſponantur. Plerunq; autem ea arbor in tres ramos diuiditur, quibus ſingulis ab utraque parte complura brachia ſummittuntur, tum omnes penè uirgæ ne umbrent eo tempore, quo uitis puatur, abraduntur. Arboribus rumpotinis ſi frumentum non inferitur, in utraq; partem uiginti pedum ſpatia interueniunt. At ſi ſegetibus indulgetur, in alteram partem quadraginta pedes, in alteram uiginti relinquuntur. Cætera ſimili ratione, atq; in arbuſto Italico adminiſtrantur, ut uites longis ſcrobibus deponantur, ut eadem diligentia curetur, atq; in ramis deducatur, ut noui traduces omnibus annis inter ſe ex arboribus proximis cōnectantur, & ueteres decidantur. Si tradux traducem non contingit, media uirga inter eas deligetur. Cùm deinde fructus pondere urgebit, ſubiectis adminiculis ſuſtineatur. Hoc autem genus arbuſti, cæteræq; omnes arbores quāto altius arantur, & circumfodiuntur, maiore fructu exuberant, quod an expediat patrifamiliās facere cultus docet.

De generibus olearum.

CAP. VII.

Omnis tamen arboris cultus ſimplicior, quàm uinearum est, longèq; ex omnibus ſtirpibus minorem impenſam deſiderat olea, quæ prima omnium arborum est, nam quamuis non continuis annis, ſed ſerè altero quoque fructum aſſerat, eximia tamen eius ratio est, quod leui cultu ſuſtinetur, & cum ſe non induit, uix ullam impenſam poſcit: ſed & ſiquam recipit, ſubinde fructus multiplicat: neglecta compluribus annis nō ut uinea deſicit, eoq; ipſo tempore aliquid etiam interim patrifamiliās præſtat, & cum adhibita cultura est, uno anno emendatur. Quare etiam nos in hoc genere arboris diligenter præcipere cenſuimus.

suimus. Olearum, sicut uitium, plura genera esse arbitror, sed in meam notitiam decem modò peruenerunt. Pausia, algiana, liciniana, sergia, neuia, culminia, orchis, regia, circites, murtea. Ex quibus bacca iucundissima est pausia, speciosissima est regia, quæ potius escæ, quàm oleo est idonea. Pausia tamen oleum saporis egregij, dum uiride est, uetustate corrumpitur. Orchis quoque, & radius melius ad escam, quàm in liquorem stringitur. Oleum optimum licinia dat, plurimū sergia: omnisq; olea, & maior ferè ad escam, minor oleo est aptior. Nulla ex his generibus, aut perferuidum, aut gelidum statum coeli patitur. Itaq; æstuosis locis septentrionali colle, frigidis meridiano gaudet. Sed neque depressa loca, neq; ardua, magisq; modicos cliuos amat, quales in Italia Sabinorum, uel tota prouincia Batica uidemus. Hanc arbore pleriq; existimāt ultra miliarium sexagesimum à mari, aut non uiuere, aut non esse feracem. Sed in quibusdam locis rectè ualet. Optime uapores sustinet pausia, frigus sergia. Aptissimum genus terræ est oleis, cui glarea subest, si superposita creta sabulo admixta est. Nō minus probabile est solum, ubi pinguis sabulo est. Sed & densior terra, si uiuida, & læta est, commodè recipit hanc arborem. Creta ex toto repudianda est, magis etiam scaturiginosa, & in qua semper uligo consistit. Inimicus est etiam ager sabulo macer, & nuda glarea. Nam & si non emoritur in eiusmodi solo, nunquàm tamen conualescit. Potest tamen in agro frumentario feri, uel ubi arbutus, aut ilex steterant. Nam quercus etiam excisa radices noxias oliueto relinquit, quarum uirus enecat oleam. Sed hæc in uniuersum de toto genere huius arboris habui uobis dicere. Nunc per partes culturam eius exequar.

De

De seminarijs oliuarum faciendis. CAP. IX.

Seminarium oliueto præparetur cælo libero, terreno modicè ualido, sed succoso, neq; denso, neq; soluto solo, potius tamè resoluto. id genus terræ ferè nigra est, quæ cum in tres pedes passinaueris, & alta fossa circūdederis, ne aditus pecori detur, fermētari finito. Tum ramos nouellos proceros, & nitidos, quos comprehensos manus possit circūuenire, hoc est manubrij crassitudine feracissimos arboribus adimito, & ex his quàm recētissimas taleas recidito, ita ut ne corticem, aut ullam aliam partem, quàm quæ serra præciderit, lædas: hoc autem facillè contingit, si prius uaram feceris, & eam partem, supra quam rammum secaturus es, scæno, aut stramentis texeris, ut molliter, & sine noxa corticis taleæ superpositæ secentur. Taleæ deinde sexquipedales serra præcidantur, atq; earum plage utraque parte falce leuentur, & rubrica notentur, ut sic quemadmodum in arbore steterat ramus, ita parte una terram, & cacumine cœlū spectans deponatur. Nam si inuersa mergatur, difficulter comprehendet, & cum ualidius conualuerit, sterilis in perpetuum erit. Sed oportebit talearum capita, & inas partes nusto fimo cum cinere oblinire, & ita totas eas immergeri, ut putris terra quatuor digitis altè superueniat. Sed binis indicibus ex utraq; parte humantur: hi sunt de qualibet arbore breui spatio iuxta eas positi, et in summa parte inter se uinculo connexi, ne facillè singuli deiciantur. Hoc facere utile est propter fossorum ignorantia, ut cum bidentibus, aut sarculis seminarium colere institueris, depositæ taleæ nō lædantur. Quidā melius existimāt hortulis excolere, & chorda simili ratione disponere: sed utrunq; debet post uernū æquinoctiū feri, & quàm frequentissimè seminarium pri-

n mo anno

mo anno sarriri, postero, & sequētibus, cum iam radicle
 seminum conuoluerint, rastris excoli. Sed biennio à pu-
 tatione abstineri, tertio anno singulis seminibus binos ra-
 mulos relinqui, & frequenter sarriri seminarium conue-
 nient. Quarto anno ex duobus ramis infirmior amputan-
 dus est, sic excoltæ quinquennio arbuscule habiles trans-
 lationi sunt. Plantæ autem in oliueto disponuntur opti-
 mē siccis, minimeq; uliginosis agris per autumnū, lætis,
 & humidis uerno tempore paulo ante, quam germinent.
 Atq; ipsis scrobes quaternum pedum præparantur anno
 ante: uel si tempus non largitur, prius quam deponantur
 arbores, stramentis incendantur scrobes, ut eos ignis pu-
 tres faciat, quos sol, & pruina facere debuerat. Spatium
 inter ordines minimum esse debet, pingui, & frumētario
 solo sexagenum pedum in alteram partem, atque in alte-
 ram quadragenum: macro, nec idoneo segetibus quinum
 & uicenum pedum. Sed in Fauonium dirigi ordines con-
 uenit, ut æstiuo prostratu refrigerentur. Ipsæ autem arbu-
 scule hoc modo possunt transferri, ante quam explantes
 arbusculam, rubrica notato partem eius, quæ meridiē spe-
 ctat, ut eodem modo, quo in seminario erat, deponatur.
 Deinde ut arbuscula spatium pedale in circuitu relinqua-
 tur, atq; ita cum suo cespite planta eruatur. Qui cespes in
 eximēdo ne resoluatur, modicos surculos uirgarū inter se
 connexos facere oportet, eosq; pilæ, quæ eximitur, appli-
 care, & uiminibus ita innectere, ut constricta terra uelut
 inclusa teneatur. Tum subruta parte ima leuiter pilā cō-
 mouere, & suppositis uirgis alligare, atq; plantam trans-
 ferre. Quæ ante quam deponatur, oportebit solū scrobis
 imum fodere bidentibus, deinde terram aratro subactam
 (si tamen pinguior erit summa humus) immittere, & ita
 ordi

ordei semina substernere, & si constet in scrobibus aqua,
 ea omnis haurienda est ante quam demittantur arbores:
 deinde ingerendi minuti lapides, uel glarea mista pingui
 solo, depositisq; seminibus latera scrobis circuncidenda,
 & aliquid stercoreis interponendum. Quod si cum ea ter-
 ra planta non conuenit, tum optimum est omni fronde pri-
 uare truncum, atq; leuatis plagis, fimoq; & cincre obli-
 tis in scrobem, uel sulcū deponere. Truncus autem aptior
 translationi est, qui brackij crassitudinem habet. Poterit
 enim longè maioris incrementi, & robustioris transferri,
 quem ita conuenit poni, ut si non periculum à pecore
 habeat, exiguus admodum supra scrobem emineat, læ-
 tius enim frondet: si tamen incurfus pecoris aliter uitari
 non poterit, celsior truncus constituetur, ut sit innoxius
 ab iniuria pecorum, atq; etiam riganda sunt plantæ, cum
 siccitates incesserunt, nec nisi post biennium ferro tan-
 genda: ac primo surculari debent, ita ut simplex stylus
 altitudinem maximi scrobis excedat: deinde arando ne
 coxam bos, aliam uel partem corporis offendat: optimum
 est etiam constitutas plantas circummunire caucis, dein-
 de constitutum iam, & maturum oliuetum in duas par-
 tes diuidere, quæ alternis annis fructu induantur, neque
 enim olea continuo biennio uberat. Cum subiectus ager
 consitus non est, arbor cœliculum agit, cum seminibus
 repletur, fructum affert, ita sic diuisum cliuetum omni-
 bus annis æqualem redditum adfert. Sed id minime bis an-
 no arari debet: & bidentibus alitè circumfodiri. Nam post
 scilicet cum terra æstibus biat, curandum est, ne per-
 rimas sol ad radices arborum penetret. Post æquinoctium
 autumnale ita sunt arbores ablaqueanda, ut à superiore
 parte, si olea in cliuo sit, incilia excitentur, quæ limosam

aquam ad codicem deducant. Omnis deinde soboles, quae ex uno stirpe nata est, quotannis extirpanda est, ac tertio quoque fimo uel pabulandae sunt oleae. Atque eadem ratione stercorebitur oliuetum, quam in secundo libro proposui, tamen segetibus prospicietur. Ac si ipsis tantummodo arboribus satis seruaueris, singulis stercoreis caprini sex librae, stercoreis fici modij singuli, uel amurcae i singulis cogius. Stercus autumnum debet iniici, ut permixtum hyemi radices oleae calefaciat. Amurca ualentibus infundenda est: nam per hyemem si uermes, atque alia suberunt animalia, hoc medicamento necantur. Plerumque etiam locis siccis, et humidis, arbores musco infestantur, quae nisi ferramento rescueris, nec fructum, nec letam frondem olea inducet. Quinetiam compluribus interpositis annis oliuetum putandum est: nam ueteris prouerbij meminisse conuenit, Eum, qui arct oliuetum, rogare fructum: qui stercoret, exorare: qui caedat, cogere. Quod tamen satis erit octauo anno fecisse, ne fructuarij rami subinde amputentur. Solent etiam quamuis latae arbores fructum non afferre. Eas terebrari gallica terebra conuenit, atque ita in foramen uiridem taleam oleastri demitti, sic uelut inita arbor fecundo semine fertilior exstat. Sed et sine ablaqueatione adiuuanda est amurca infusa cum suilla, uel nostra arina uetere, cuius utriusque modus seruetur. Nam maxime arbori, ni tantundem aquae miscetur, urna abunde erit. Solent etiam uitio soli fructum oleae necare. Cui rei sic medebimur: altis gorys ablaqueabimus eas, deinde calcis pro magnitudine arboris plus, minusue circundabimus: sed minima arbor modicum posulat. Hoc remedio si nihil fuerit effectum, ad praesidium infitionis confugiendum erit. Quemadmodum autem olea inferenda sit, postmodum dicemus. Nonnunquam etiam

in

in olea unus ramus caeteris aliquanto est letior, quem nisi recideris, tota arbor contristabitur. Ac de oliuetis haec nus dixisse satis est. Superest ratio pomiferarum arborum, cui rei deinceps praecpta dabimus.

De arboribus pomiferis.

CAP. X.

Locum pomarij, priusquam semina seras, circumnugnire maceris oportet, uel sepe, uel fossa praecipiti, ut non solum pecori, sed et homini transitum negare ualeat: quoniam si saepius cacumina hominis manu tractata, aut a pecoribus praerosa sunt, in perpetuum semina incrementum capere nequeunt. Generatim autem disponere arbores utile est, maxime etiam ne imbecilla a ualentiore prematur, quia nec uiribus, nec magnitudine par est, imparique spatio temporis adolescit. Terra, quae uitibus apta est, etiam arboribus est utilis: ante annum, quam seminare uoles, scrobem fodito, ita sole, pluuijs uel macerabitur, et quod positum est, cito comprehendet. At si eodem anno et scrobem facere, et arbores serere uoles, minimum ante duos menses scrobes fodito, postea stramentis incensis calefacito: quos si latiores, patientioresque feceris, latiores, uberioresque fructus percipies. Sed scrobis clibano similis fiat, cuius imum summo patetius est, ut laxius radices uagentur, ac minus frigoris hyeme, minusque aestate uaporis per angustum os penetret, etiam ut diuosis locis terra, quae in cum congesta est, a pluuijs non abluatur. Arbores raris interuallis serito, ut cum creuerint spatium habeant, quo ramos extendant: nam si spisse serueris, nec in fructu serere quid poteris, nec ipsa fructuosae erunt nisi interuulseris: itaque inter ordines quadragenos pedes, minimumque tricenos relinquere conuenit. Semina lege crassa, non minus, quam manubrium bidentis, recta, leuia, procera, sine ulceribus, integro libro, ea bene, et

n 3

cele

celeriter comprehendent. Si ex uerberibus ramis sumes, de
 ijs quoq; qui quotannis bonos, et uberiores fructus affe-
 runt, eligito, ac illos magis qui sunt contra solem, quam
 qui umbris, ramis, aut plantis continentur. Sed ante quam
 arbusculas transferas, nota quibus uentis antea fuerant
 constitute, postea manus admovento, ut de cliuo, et sicco
 in humidum agrum transferas. Trifurcam maxime po-
 nito. Ea extet minime tribus pedibus. Si eodem scrobe
 duas, aut tres arbusculas uoles constituere, curato, ne in-
 ter se se contingant, quoniam mutuo contactu aut compu-
 trescēt, aut uernibus interibūt. Cum semina depones, dex-
 tra, sinistraq; usq; in inum scrobem fasciculos sarnēto-
 rū brachij crassitudinis demittito, ita ut supra terram pau-
 lulum extent, per quos aestate paruo labore aquam radi-
 cibus sumministrare possis. Arbōres, ac semina cū radici-
 bus autūno serito, hoc est circa Calendas, et Idus Octo-
 bris. Primo uere ante quam germinēt, arbōres deponito:
 ac ne tinea molesta sit seminibus ficulneis, in inū scrobē
 lentijci taleam inuerso cacumine demittito. Ficu frigori-
 bus ne serito. Loca aprica, calculosa, glareosa, interdū et
 saxosa amat. Eiusmodi arbor cito conualescit, si scrobes
 amplos, patentēsq; feceris. Ficorum genera, et si sapore,
 atque habitu distant, uno modo, sed pro differentia agri
 seruntur. Locis frigidis autūni temporibus, et aquo-
 sis præcoques ponito, ut ante pluuiam fructum deligas.
 Locis calidis hybernas serito: at si uoles ficum, quamuis
 non natura, seram facere, tum grossulos, priorem ue fru-
 ctum decuito, iterum alterum edet, quem in hyemem
 differet: nonnunquam etiam, cum frondere cœperunt ca-
 cumina fici ferro summa prodest amputare, sic firmiores
 arbōres, et feraciores fiunt: ac semper conueniet, simul-
 atque folia agere cœperint ficus, rubricam amurcam di-

luere, et cum stercore humano ad radicem infundere. Ea
 res efficit uberiores fructum, et sarrctum fici pleniores,
 ac meliorem. Serendæ sunt autem præcipuè liuianæ, aphi-
 canæ, calcidicæ, sulcæ, lydiæ, callistrutiæ, topiæ, rhodiæ,
 libyæ, hybernæ, omnes etiam bifæræ, et trifæræ flosculi.
 Nucem Græcam serito circa Cal. Febr. quæ prima gen-
 mascit: agrum durum, calidum, siccum desiderat. Nā in
 locis diuersis deponas, in aqua mulsæ, nec nimis dulci ma-
 cerato, ita iucundioris saporis fructum, cum adoleuerit,
 præbebit, et interim melius, atq; celerius frondebit. Ter-
 nas nuces in trigonū statuito, ut nux à nuce minime pal-
 mo absit, et anceps ad fauoniuum spectet. Omnis autē nux
 unam radicem mittit, et simplici stylo prorepat. Cum ad
 scrobes solum radix peruenit, duritia humi coercita recur-
 uatur, et ex summo duum ramorum ambas radices emittit.
 Nucem Græcam, et auellanam tarentinam ficere hoc
 modo poteris. In quo scrobe destinaueris nuces serere, in
 eo terram minutam pro modo semipedis ponito, ibiq; se-
 men ferulæ repangito. Cum ferula fuerit enata, eam findi-
 to, et in medulla eius sine putamine nucem Græcam, aut
 auellanam abscondito, et ita adobruito. Hoc ante Calend.
 Martias facito, uel etiā inter Nonas, et Idus Mart. Eodē
 tempore iuglandem, et pineam, et castaneā serere oportet.
 Malum punicum ab eodē tempore usq; in Cal. Aprilis recte
 seritur. Quod si acidum, aut minus dulcem fru-
 ctum feret, hoc modo enedabitur. Stercore suillo, et hu-
 mano, urināq; uetere radices rigato. Ea res et fertilem
 arborem reddet, et primis annis fructū uinosum, et post
 quinquennium dulcem, et apyrenum facit. nos exiguum
 admodum lasaris uino diluimus, et ita cacumina arboris
 n 4 summa

summa obleuimus. Ea res emendabit acorē malorū. Mala punica ne in arbore rūpantur, remedio sunt lapides tres, si cum scres arborē, ad radicē ipsam collocaueris: at si iā arborem satam habueris, scillam secundū radicem arboris serito. Alio modo cum iā matura mala fuerint ante, quam rumpantur, ramulos, quibus dependent, intorqueto, eodē modo seruabuntur incorrupta etiā toto anno. Pyrum autumno ante brumam serito, ita ut minimē dies xxv. ad brumā supersint: quae ut sit ferax, cum adoleuerit, altē ablaqueato, et iuxta ipsam radicem truncum findito, et fissurā cuneo tedae pineae adigito, et ibi relinquito, dein de absumpta ablaqueatione, cinerē supra terram injcito. Curandum est autē, ut quam generosissimis pyris pomaria cōseramus. Ea sunt crustumina, regia, signina, tarētina, quae syria dicitur, purpurea, superba, ordeacea, aniciana, neuiana, fauoniana, lateritana, dolabelliana, turraniana, uolema, mulsa, praecocia, uenerea, et quaedam alia, quorū enumeratio nūc longa est. Praeterea malorū genera exquirēda maximē scādiana, matiana, orbiculata, sextiana, pelusiana, amerina, syrica, melimela, cydonia, quorū genera tria sunt struthia, chrysomeliana, mustea. Quae omnia nō solum uoluptatē, sed etiā salubritatem afferunt. Sorbi quoq; et armeniacy, atq; persici nō minima est gratia. Et mala sorba pruna post mediam messē usq; in Idus Febr. serito. Mororum ab idibus Febr. usq; ad aequinoctium uernum satio est. Siliquam Graecam, quam quidam uerū uocant, et persicū ante brumam per autumnum serito. Amygdala si parū ferax erit, forata arbore lapidē adijcito, et in librum arboris inolescere sinito. Omnium autem generū ramos, circa Cal. Martias in hortis subacta, et stercorata terra supra puluinos arearum dispone-

re con

re conuenit: danda est opera, ut dum teneros ramulos habent, ueluti pampinētur, et ad unū stylū primo anno semina redigātur, et cum autumnus inceserit, antē quam frigus cacumina adurat, omnia folia decerpere expedit, et ita crassis arundinibus, quae ab una parte nodos integros habeant, uelut pileis induere, atq; sic à frigore, et gelicidijs teneras adhuc uirgas tueri. Post uigintiquatuor deinde menses siue transferre, et disponere in ordinem uoles, siue inferere, satis tutē utrunq; facere poteris.

De insitione arborum.

CAP. XI.

Omnis surculus omni arbori inferi potest, si nō est ei cui inferitur, cortice dissimilis. Si uerō etiam similem fructum, et eodem tempore affert, sine scrupulo egregiē inferitur. Tria genera porrō insitionum antiqui tradiderunt. Vnum, quo resecta, et fissa arbor resectos surculos accipit. Alterum quo resecta inter librū et materiā semina admittit, quae utraq; genera uerni temporis sunt. Tertium, quo ipsas gemmas cum exiguo cortice in partē sui delibratam recipit, quam uocant agricolae emplastrationem, uel, ut quidam, inoculationem. Hoc genus insitionis aestiuo tempore optimē usurpatur, quarum insitionum rationē cum tradiderimus, à nobis quoq; repertam docebimus. Omnes arbores simulatq; gemmas agere coeperint, luna crescente inferito, oliuam autem circa aequinoctium uernum usq; in Idus Aprilis. Ex qua arbore inferere uoles, et surculos ad insitionem sumpturus es, uideto, ut sit tenera, et ferax, nodisq; crebris, et cum primū germīna tumbūt de ramulis anniculis, qui solis ortū spectabūt, et integri erūt, eos legito crassitudine digiti minimi, surculi sint bifurci, uel trifurci. Arbore, quam inferere uoles, ferra diligētē exsecato ea parte, qua maximē nitida, et

n 5

sine

sine cicatrice est, dabisq; operam, ne librū ledas. Cum deinde truncum recideris, acuto ferramento plagam leuato: deinde cuneum tenuem ferrū, uel osseum inter corticem, & materiam ne minus digitos tres, sed consideratē demittito, ne ledas, aut rumpas corticem. Postea surculos, quos inferere uoles, falce acuta ex una parte deradito tantum, quantum cuneus demissus spatij dabit, atq; ita, ne medullas, ne ue alterius partis corticem ledas. Vbi surculos paratos habueris, cuneum uellito, statimq; surculos in ea foramina, quae cunco adactio inter corticē, & materiā fieris, demittito. Ea autem sine, qua adraseris, surculos sic inserito, ut semipede, nec amplius de arbore extent, supra deinde muscum imponito, & ita ligato, ne pluuia dilabatur. Quosdā tamen magis delectat in trunco arboris locū seminibus serra facere, insectasq; partes tenui scalpello leuare, atq; ita surculos aptare. Si pusillā arborem inferere uoles, imam abscindito, ita ut sex quipede ē terra extet, & cum deinde praecideris, plagam diligenter leuato, & medium truncū acuto scalpello permodicē findito, ita ut fissura digitorū trium sit in ea: deinde cuneum, quo ducatur, inserito, & surculos ex utraq; parte derasos demittito, sic ut librum seminis libro arboris aequalē facias. Cum surculos diligēter aptaueris, cuneum eximito, & arborem, ut supra dixi, alligato: deinde terram circa arborem adaggerato usq; ad ipsum insitum. ea res à uēto, & calore maxime tuebitur. Hoc tertium genus insitionis, cum sit subtilissimum, nō omni generi arborum idoneum est; sed ferē recipiunt talem insitionem, quae humidum, succosumq; & ualidum librum habent, sicut ficus. Nam & lactis plurimum mittit, & corticem robustum habet. optime itaq; inscribitur caprifisci ramus. Ex arbore, de qua

inserere

inserere uoles, nouellos et nitidos ramos eligito, in ijsq; obseruato gemmam, quae bene apparebit, certamq; spem germinis habebit: eam duobus digitis quadratis circumsignato, ut gemma media sit, et ita acuto scalpello circumcidito, delibratoq; diligenter, ne gemmam ledas: postea item alterius arboris, quam emplastraturus es, nitidissimū ramum eligito, & eiusdem spatij corticem circumcidito, & materiam delibrato: deinde in eam partem, quā nuda ueris, praeparatum emplastrum aptato, ita ut altera delibratae parti conueniat. ubi ita haec feceris, circa gemmam bene alligato, cauetoq; ne ledas ipsum germē. deinde commissuras, & uincula luto oblinito spatio relicto, ut gemma libera uinculo non urgeatur. arboris autem insita solum, & ramos superiores praecidito, nequid sit, quo possit succus euocari, aut ne cui magis, quam insito seruiat. post xxx. diem soluito emplastrū. & hoc genere optimē etiam inseritur olea. Quartū illud genus insitionis iā docuimus, cum de uitibus disputauimus. Itaq; supernacū est hoc loco repetere traditam rationem terebrationis. Sed cum antiqui negauerint posse omne genus surculorum in omnem arborem inseri, et illam quasi finitionem, quā nos paulo antē usi sumus, ueluti quandā legem sanxerint, eos tantū surculos posse coalescere, qui sint cortice, ac libro, & fructu consimiles ijs arboribus, quibus inseruntur; existimauimus errorem huius opinionis discutiendum, tradendamq; posteris rationem, qua possit omne genus surculi omni generi arboris inseri. quod ne longiore exordio legentē fatigemus, unum quasi exemplū subijcimus, quo possit omne genus surculi omnibus arboribus inseri. Scrobem quoquē uersus pedum quatuor ab arbore oliuae tam longē fodito, ut extremi rami oleae possint eā contingere:

in

in scrobē deinde fici arbusculam deponito, diligentiamq; adhibeto, ut robusta, & nitida fiat. Post triennium, cum iam satis amplum incrementum ceperit, ramum oliuae, qui uidetur nitidissimus, desleste, & ad crus arboris ficulneae religa, atq; ita amputatis ceteris ramulis, ea tantum cacumina, quae inferere uoles, relinque. tum arborem fici detrunca, plagamq; leua, & mediam cuneo finde. cacumina deinde oliuae, sicuti matri coherent, ex utraq; parte abraide, & ita fissuram fici insere, cuneumq; exime, diligenterq; ramulos colliga, ne qua ui reuellantur, sic interposito triennio conualescet ficus cum olea, & tum demum quarto anno, cum bene coierint, uelut propagines, ramulos oliuae à matre refecabis. hoc modo omne genus in omnem arborem inseres. At prius quam finem libri faciamus, quonia ferè species surculorum omnium persecuti sumus, prioribus libris, de Cythiso dicere nunc tempestiuum est.

De Cythiso.

CAP. XII

Cythisum in agro esse quam plurimum maxime referet, quod gallinis, apibus, capris, bubus quoq; & omni generi pecudum utilissimus est, quod ex eo cito pinguescit, & lactis plurimum praebet ouibus: tum etiam quod octo mensibus uiridi eo pabulo uti, & postea arido possis. praeterea in quolibet agro, quamuis macerrimo celeriter comprehendit: omnem iniuriam sine uoxa patitur. mueres quidem, si lactis inopia premuntur, cythisum aridum in aquam macerari oportet, & cum tota nocte permaduuerit, postero die expressi succi ternas heminas permisceri modico uino, atq; ita potandum dari, sic & ipse ualebunt, & pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cythisi uel autumnio circa idus Octobr. uel uerè fieri potest. Cum terram bene subegeris, areolas facito, ibiq; uelut

uelut ocymi semē cythisi autumnio serito. Plantas deinde uere disposito, ita ut inter se quoquoersus quatuor pedum spatia distent. Si semen non habueris, cacumina cythisorum uere deponito, & stercoreatam terram circumaggerato. Si pluuia non incesserit, rigato quindecim proximis diebus, simulatq; nouam frondem agere coeperit, sarrito, & post triennium deinde caedito, & pecori praebeto, Equo abunde est uiridis pondo x v. bubus pondo uicena, ceterisq; pecoribus pro portione uirium. Potest etiam ante Septembrem satis commodè ramis cythisus feri, quoniam facile comprehendit, & iniuriam sustinet. Aridum si dabis, parcius praebeto, quoniam uires maiores habet, priusq; aqua macerato, & exemptum paleis permisceto. Cythisum cum aridum facere uoles, circa mensem Septembrem, ubi semē eius grandescere incipiet, caedito, paucisq; horis, dum flaccescat, in sole habeto: deinde in umbra exsiccato, et ita condito. Haecenus de arboribus praecipisse abunde est, redditturo pecoris curam, & remedia sequenti uolumine.

LVCII IUNII MO

DERATI COLVMELLAE

DE RE RVSTICA

LIBER VI.

SICIO quosdam Publi Siluinae, prudentes agricolae pecoris, gregariorumq; pastorum abuisse curam, et eam uelut inimicam professionis suae disciplinam constantissimè repudiaffe: neque inficior id eos aliqua ratione fecisse, quasi sit agricolae contrarium pastoris propositum: cum ille quammaximè subactò, & puro

puro solo gaudeat, hic nouali, graminosoq; ille fructum è terra speret, hic è pecore. Ita fit, ut quod arator abominatur, contra pastor optet herbarum prouentum. Sed in his tam discordantibus uotis est tamè quædã societas, atq; coniunctio, quoniam & pabulum è fundo plerunq; domesticis pecudibus magis, quàm alienis depascere ex usu fit, & copiosa stercoratione, quæ contingit è gregibus, terrestres fructus exuberare. Nec tamen ulla regio est, in qua modo frumenta gignantur, quæ nõ, ut hominũ, ita aramentorũ adiumento uiuetur: unde etiam iumenta nomen à re traxere, quòd nostrũ labore, uel onera subuectando, uel arando iuuarent. Itaq; sicut ueteres Romani præceperunt, ipse quoq; censeo tam pecorum, quàm agrorum cultũ pernoscere. Nam in rusticatione uel antiquissima est ratio pascendi, eademq; questuosissima: propter quod nomina quoq; & pecunie, & peculij tracta uidetur à pecore: quoniam id solũ ueteres possederunt, & adhuc apud quasdam gentes unum hoc usurpatur diuitiarum genus: & nunc apud nostros quidem colonos alia res uberior nulla est, ut etiam M. Cato credidit, qui consulenti quam partẽ rei rusticæ exercendo celeriter locupletari possẽt, respondit, si bene pasceret: rursusq; interroganti quid deinde faciẽdo satis uberes fructus percepturas esset, affirmauit si mediocriter pasceret: ceterum de tam sapiente uiro piget dicere, quod eum quidã autores memorant, quidnã quærenti cuidam tertium in agriculatione questuosum esset, asseuerasse, si quis uel male pasceret, cum præsertim maiorius dispendium sequatur inertem, & inscium pastorem, quàm prudentem, diligentemque compendium. De secundo tamen responso, dubium non est, quin mediocrem negligentiam domini fructus pecoris exuperet. Quam ob

rem

rem nos quoque hanc partem rei rusticæ Siluine: quanta ualimus industria, maiorum secuti præcepta, posteritati mandauimus. Igitur cum sint duo genera quadrupedum, quorum alterum paramus in consortium operum, sicut bouem, mulam, equum, asinum: Alterum uoluptatis, ac reuditus, & custodiæ causa, ut ouem, capellam, fucm, canem, de eo genere primum dicemus, cuius usus nostri laboris est particeps. nec dubium, quin (ut ait Varro) ceteras pecudes bos honore superare debeat, præsertim autẽ in Italia, quæ ab hoc nuncupationem traxisse creditur, quòd olim Græci tauros ἰταλὸς uocarẽt, & in ea urbe, cuius moenibus condendis mas, & fœmina aratro terminum signauerũt, uelut pecus: quòd item Athenis Cereris, & Triptolemi fertur minister: quòd inter fulgentissima sidera particeps cœli: quòd deinde laboriosissimus adhuc hominis socius in agricultura: cuius tanta fuit apud antiquos ueneratio, ut tam capitale esset bouem necasse, quàm ciuem. Ab hoc igitur promissi operis capiamus exordium.

De bubus parandis, atq; emendis,

earumq; forma.

CAP. I.

Quæ in emendis bubus sequenda, quæq; uitanda sint, non ex facili dixerim, cum pecudes pro regionis cœliq; statu, & habitum corporis, & ingenium animi, & pili colorẽ gerant: alie forme sunt Asiaticis, alie Gallicis, & piroticis alia: nec tantum diuersitas prouinciarum, sed ipsa quoq; Italia partibus suis discrepat. Campania plerũq; boues progenerat albos et exiles, labori tamẽ & culturæ patrij soli nõ inhabiles. Umbria uastos, & albos, eademq; rubros: nec minus probabiles animis, quàm corporibus. Etruria & Latium compactos, sed ad opera fortes. Apenninus durissimos, omnemq; difficultatẽ tele-

rantes

rantes, nec ab aspectu decoros: quæ cum tam uaria & di-
 uersa sint, tamē quædā quasi cōmunia, & certa præcepta
 in emēdis iuuenis arator sequi debet, eaq; Mago Cartha-
 ginienſis ita prodidit, ut nos deinceps memorabimus. Pa-
 rādi sunt boues nouelli, quadrati, grādibus membris, cor-
 nibus proceris, ac nigrātibus, & robustis, fronte lata &
 crīſpa, hirtis auribus, oculis, & labijs nigris, naribus resi-
 mis patulisq; ceruice lōga, & torosa, palearibus amplis,
 & penē ad genua promissis, pectore magno, armis uastis,
 capaci & tanquā implete utero, lateribus porrectis, lum-
 bis latis, dorso recto planoq; uel etiā subſidente, clunibus
 rotundis, cruribus cōpactis ac rectis, sed breuioribus po-
 tius, quā longis, nec genibus improbis, unguis magnis,
 caudis longissimis, & setosis, pilosisq; corpore denſo, bre-
 uiq; colore rubeo, uel fusco, tactu corporis mollissimo.

De bubus domandis.

CAP. II.

Talis nota uitulos oportet, cum adhuc teneri sunt,
 consuescere manu tractari, ad præsepia religari, ut
 exiguus in domitura labor eorum, & minus sit periculi:
 uerum neq; ante tertium, neq; post quintū annum iuuen-
 eos domari placet, quoniā illa ætas adhuc tenera est, hec
 iam prædura: eos autē, qui de grege feri cōprehendun-
 tur, sic subigi conuenit. Primum omnium spatiosum stabu-
 lū præparetur, ubi domitor facillē uersari, & unde digre-
 di sine periculo possit. Ante stabulū nullæ angustię sint,
 sed aut campus, aut uia latē patens, ut cum producentur
 iuueni, liberum habeant excursus, ne pauidi aut arbori-
 bus, aut obiacenti cuilibet rei se implicent, noxamq; ca-
 piant. In stabulo sint ampla præsepia, supraq; trāuersi
 afferes in modum iugorum à terra septem pedibus clati
 configantur, ad quos religari possint iuueni: diē deinde,
 quo do

quo domituram auspiceris, liberum à tempestatibus, &
 à religionibus matutinum eligito: canabinisq; funibus
 cornua iuuenorum ligato: sed iaculi, quibus copulantur,
 lanatis pellibus inuoluti sint, ne tenera fronte sub cornua
 ledantur: cum deinde buculos comprehenderit, extra sta-
 bulum producito, & ad stipites religato ita, ut exiguum
 laxamenti habeant, distentq; inter se aliquanto spatio, ne
 in colluctatione alter alteri noceat: si nimis asperi erunt,
 patere unum diem noctemq; desiciant, simulatque iras
 contuderint, manu producantur, ita ut & aliquis antē,
 & à tergo complures, qui sequantur, retinaculis eos con-
 tineant, & unus cum claua salignea procedens modicis
 ictibus subinde impetus eorum coërceat: sin autem placi-
 di & quieti boues erunt, uel eodem die, quo alligaueris,
 ante uesperū licebit producere, & docere per mille pas-
 sus compositē, ac sine pauore ambulare: cum domum per-
 duxeris, arctē ad stipites religato, ita ne capite moueri
 possint: tum demum ad alligatos boues, neq; à posteriore
 parte, neq; à latere, sed aduersus placidē, & cum quadam
 uocis adulatione uenito, ut accedentē consuescant aspice-
 re: deinde nares perfricato, ut hominem discant odorari.
 Mox etiam conuenit tota tergora & tractare, & resper-
 gere mero, quo familiariores bubulco fiant: uentri quoq;
 & sub femina manum subijcere, ne ad eiusmodi tactum
 postmodum pauescant, & ut ricini, qui plerunq; femini-
 bus inherēt, eximantur: itaq; cum sit, à latere domitor
 stare debet, ne calce contingi possit. Post hæc diductis ma-
 lis, educito linguam, totumq; eorum palatū sale defricato,
 libralesq; offas in præsulſæ adipis liquamine tinctas, lin-
 gula demittito, ac uini singulos sextarios per cornu fau-
 cibus infundito: nam per hæc blandimēta triduo ferē man-
 sueſc

suescunt, iugumq; quarto die accipiunt, cui ramus illigatur, & temonis uice trahitur: interdū & pondus aliquod iniungitur, ut maiore nisu laboris exploretur patientia, post eiusmodi experimenta uacua plostro subiungēdi, & paulatim longius cum oneribus producendi sunt. Sic perdomiti mox ad aratrum instituuntur, sed in subacto agro ne statim difficultatem operis reformidēt, ne ue adhuc tenera colla, dura profcissione terræ contundant. Quemadmodum autem bubulcus in arando bouem instituat, primo præcepi uolumine: curandum ne in domitura bos calce, aut cornu quenquam contingat: nam nisi hæc caueantur, nunquam eiusmodi uitia, quāuis subacta, eximi poterunt. Verum ista sic agēda præcipimus, si ueteranū pecus nō aderit: nam si aderit, expeditior, tutiorq; ratio domandi est, quam nos in nostris agris sequimur: nam ubi plauastro, aut aratro iuuenicum consuescimus, ex domitis bubus ualentissimū, eundemq; placidissimū cum indomito iungimus, qui & procurrentem retrahat, & cunctantem producat. si uerō non pigeat iugū fabricare, quo tres iungantur, hac machinatione cōsequemur, ut etiam contumaces boues grauisima opera non recusent: nam ubi piger iuuenicus medius inter duos ueteranos iūgitur, aratroq; iniuncto terrā moliri cogitur, nulla est imperium respuendi facultas: siue enim efferatus profilit, duorum arbitrio inhibetur: seu consisit, duobus gradientibus etiam obsequitur: seu conatur decumbere, a ualentioribus subleuatus trahitur: propter quæ undiq; necessitate contumaciam deponit, & ad patientiam laboris paucissimis uerberibus perducitur: est etiam post domituram mollioris generis bos, qui decūbit in sulco: eum non seuitia, sed ratione cenfeo emendandū: nam qui stimulis, aut ignibus, alijsq; tormentis

mentis id uitū eximi melius iudicant, ueræ rationis ignari sunt, quoniā peruicax contumacia plerunq; seuientem fatigat. Propter quod utilius est citra corporis uexationē fame potius, & siti cubitorem bouem emendare: nam eum uehementius afficiunt naturalia desideria, quā plaga. Itaque si bos decubuit, utilissimum est sic pedes eius uinculis obligari, ne aut insistere, aut p̄gredi, aut pasci possit: quo factō inedia, & siti compulsus deponit ignauiam, quæ tamē rarissima est in pecore uernaculo: lōgeq; omnis bos indigena melior est quā peregrinus: nam neque aqua, nec pabuli, nec cœli mutatione tentatur, neq; infestatur cōditione regionis, sicut ille, qui ex planis, & campestribus locis, in montana, & aspera perductus est, uel ex montanis in campestria: itaq; etiam, cum cogimur ex longinquo boues arcessere, curandum est, ut ex similibus patrijs locis traducantur: item custodiendum est, ne in corpora ratione, uel statura, uel uiribus impar cum ualētore iungatur: nam utraque res inferiori celeriter affert exitium. Mores huius pecudis probabiles habentur, qui sunt propiores placidis, quā concitatis: sed non inertes, qui sunt uerentes plagarum, & acclamationum, sed fiducia uirū, nec auditu, nec uisu pauidi, nec ad ingredienda flumina, aut pontes formidolosi, multi cibi edaces, uerum in eo conficiendo lenti: nam hi melius concoquunt: ideoq; robora corporum citra maciem conseruant, qui ex commodo, quā qui festinanter mandunt. Sed tam uitium est bubulci pinguem, quā exilem bouem reddere: humilis enim, & modica corporatura pecoris operarij debet esse, neruisq; & musculis robusta: non adipibus obesa, ut nec sui tergoris mole, nec labore operis degraetur. Sed quoniam quæ sequenda sunt in emendis, domandisq; bobus

tradidimus, tutelam eorum præcipiamus.

De bouum cura, & cibarijs. CAP. III.

Boues calore sub diuo, frigoribus intra tectum manere oportet: itaq; hybernæ stabulationi eorū præparanda sunt stramēta, quæ mēse Augusto intra dies triginta sublatæ mēsis præcisa, in aceruū extrui debent: horum defectio cū pecori, tum agro est utilis: liberātur arua sentibus, qui æstiuo tempore per caniculæ ortum recisi, plerunq; radicibus intereunt, & stramentis pecoris subiecti plurimum stercoris efficiunt: hæc cū ita curauerimus, tum & omne genus pabuli præparabimus, dabimusq; operam, ne penuria cibi macrescat pecus. Boues autem rectè pascendi non una ratio est: nam si ubertas regionis uiride pabulū sumministrat, nemo dubitat, quin id genus cibi cæteris præponendum sit: quod tamen nisi riguis, aut rosidis locis non contingit: itaq; in ijs ipsis uel maximum commodum est, quòd sufficit una opera duobus iugis, quæ eodem die alterna temporum uice uel arant, uel pascuntur siccioribus agris. Ad præsepia boues alendi sunt, quibus pro conditione regionum cibi præbentur: eosq; nemo dubitat, quin optimi sint uicia in fascem ligata, & cicercula, itemq; pratense scœnum. minus commodè tuemur armentum paleis, quæ ubiq; & quibusdam regionibus sola præsidio sunt, eæ probantur maximè ex milio, tum ex ordeo, mox etiam ex tritico: sed iumentis iustam operā reddentibus, ordeum præter has præbetur: bobus autem pro temporibus anni pabula dispēsantur. Ianuario mense singulis fræs, & aqua macerati erui quaternos sextarios mistos paleis dare conuenit, uel lupini macerati modios, uel cicerculæ macerata semodios, & super hæc affatim paleas, licet etiā si sit leguminū inopia, & eluta, et siccata uinacia

uinacia, quæ de lora eximuntur, cum paleis miscere. Nec dubiū est, quin ea lōgè melius cū suis folliculis antè, quàm eluantur, præberi possint: nam & cibi, & uini uires habent, nitidumq; & hilare, & corpulentum pecus faciunt: si grano abstinemus, frondis aridæ corbis pabulatoria modiorū uiginti sufficit, uel scœni pondus triginta, uel si nō, modius uiridis laureæ & ilignæ frondis, sed his, si regionis copia permittat, glans adijcitur, quæ nisi ad satietatem detur, scabiem parit: potest etiam si prouentus uilitatem facit, semodius fabe fræsæ præberi. Mense Februario plerunq; eadem cibaria sufficiunt. Martio, & Aprili debet ad scœni pondus adijci, quia terra proscinditur: sat autem erit pondus quadragesima singulis dari: ab Idibus tamè mensis Aprilis usque in Idus Iunias uiride pabulum rectè secatur: potest etiam in Calend. Iulias frigidioribus locis idem præstari: à quo tempore in Calend. Nouemb. tota æstate, & deinde autumno satientur fronde, quæ tamè nō antè est utilis, quàm cū maturuerit uel imbribus, uel asiduis roribus: probaturq; maximè ulmea, post fraxinea, et ab hac populnea: ultimæ sunt ilignea, & querneæ, & laureæ, sed post æstatem necessariæ deficiētibus cæteris, possunt etiam & folia ficulnea probè dari, si sit eorū copia, aut stringere arbores expediat: ilignea tamen uel melior est querneæ, sed eius generis, quod spinas non habet: nam id quoque uti iuniperus respuitur à pecore propter aculeos. Nouembri mense, ac Decembri, per sementem quantum appetit bos, tantum præbendum est: plerunq; tamen sufficiunt singulis modij glandis, & paleæ ad satietatem date, uel lupini macerati modij, uel erui aqua conspersi sextarij vii. pmisti paleis, uel cicerculæ similiter cōspersæ sextarij x i. misti paleis, uel singuli modij uinaceo-

rum, si ijs, ut supra dixi, largè palea adijciantur: uel si nihil horum est, per se foeni pondo quadraginta.

De uitijs boum, & medicinis. CAP. IIII.

Sed non proderit cibus satiari pecora, nisi omni adiuuentur diligentia, ut salubri sint corpore, uiresq; conseruet: quae utraq; custodiuntur largè dato per triduum medicamèto, quod cõponitur pari pondere triti lupini, cupressiq;, et cù aqua, nocte una sub diuo habito: idq; quater anno fieri debet ultimis temporibus ueris, aestatis, autumni, hyemis: saepe etiã langor, & nausea discutitur, si integrũ gallinaceum crudum ouum iciunis faucibus inferas, ac postero die spicas ulpici, uel alij cum uino conteras, & in naribus infundas: neq; hæc tantũ remedia salubritatè faciunt. Multi & largo sale miscèt pabula: quidã marrubiũ dederũt cum oleo, & uino, quidã porri fibras, alij grana thuris, alij sabinã herbã, rutamq; cum mero diluunt. Eaq; medicamèta potanda præbèt. Multi caulibus uitis albæ, & ualuulis erui bubus medètur: nõnulli pellem serpentis obtritã cum uino miscent. Est etiã remedio, cum dulci uino tritum serpillum, & concisa, & in aqua macerata scylla. Quæ omnes prædictæ potiones triũ hëminarum singulis diebus per triduum datæ, aluum purgant, depulsisq; uitijs, recreant uires, maximè tamẽ habetur salutãris anurca, si tantundem a juæ miscëas, & ea pecus insuescas: quæ protinus dari non potest, sed primo cibi asperguntur: deinde exigua portione medicatur aqua, mox pari mensura mista datur ad satietatem.

Quæ sint, quibus pestilentia ingruit gregi, & quæ remedia adhibenda. CAP. V.

Nullo autem tempore, & minimè æstate utile est boues in cursum concitari, nam ea res aut cit alium, aut

aut mouet febrem. Cauendum quoque est, ne ad præsepia suis, aut gallina perrepat. Nam hoc, quod decidit, immistũ pabulo, bubus affert necem, & id præcipuè, quod egerit sus ægra, pestilentia facere ualet, quæ cùm in gregem incidit, confestim mutandus est cœli status, & in plures partes disiributo pecore longinque regiones petendæ sunt, atq; ita segregãdi à sanis morbidi, nequis interueniat, qui contagione ceteros labefaciat. Itaq; cùm ablegabũtur, in ea loca perducendi sunt, quibus nullum impascitur pecus, ne aduentu suo etiam illis tabem afferant. Euincendi sunt autem quãuis pestiferi morbi, & exquisitis remedijs propulsandi. Tunc panacis, & eryngij radices foeniculi seminibus miscëdæ, & cum defruti, ac moliti tritici farina, candentiq; aqua conspergendæ, eoq; medicamene saluandum ægrotum pecus. Tum paribus castiæ myrrhæq;, & thuris ponderibus, ac tantundẽ sanguinis marinæ testudinis miscetur potio, cum uini ueteris sextarijs tribus, & ita per nares infunditur. Sed ipsum medicamentum ponderis sex uncia diuisum, portione aqua per triduum cum uino dedisse sat erit. Præsens etiã remedium cognouimus radicula, quam pastores consiliginentuo cõt. Ea in Marsis montibus plurima nascitur, omniq; pecori maximè est salutãris. Læua manu effoditur ante solis ortum, sic enim lætã maiorem uim creditur habere. Vfus eius traditur talis. Enea subula pars auriculæ latissima circũscribitur, ita ut manãte sanguine tanquã o literæ ductus appareat orbiculus. Hoc & intrinsecus, & ex superiore parte auriculæ cùm factum est, media pars descripti orbiculi eadẽ subula transiuitur, & factõ forãni prædictã radícula inseritur, quam cùm recens plaga comprehendit, ita continet, ut elãbi non possit: in eam deinde auriculã omnis uis morbi,

pestilensq; virus elicitur, donec pars, quæ subula circumscripta est, demortua excidat, & minima partis iactura caput conseruatur. Cornelius Celsus etiam uisci folia cum uino trita per nares infundere iubet. Hæc facienda, si gregatim pecora laborant: illa deinceps, si singula.

Quod remedium adhibetur boui cruditate laboranti.

CAP. VI.

CRuditatis signa sunt crebri ructus, ac uentris sonitus, fastidia cibi, neruorum intentio, hebetes oculi. Propter quæ bos neque ruminat, neq; lingua se deterget. Remedio erunt aquæ calidæ duo congij, & mox triginta brassicæ caules modicè cocti, et ex aceto dati. Sed uno die abstinendū est alio cibo. Quidam clausum intra tectā continent, ne pasci possit. Tum lentisci, oleastriq; cacuminū pondō IIII. & libra mellis una trita permiscēt aquæ congio, quam nocte una sub dio habent, atq; ita faucibus infundunt. Deinde interposita hora macerati erui quatuor libras obijciunt, aliq; potione prohibent. Hoc per tridū fieri, dum omnis causa languoris discutiatur. Nam si neglecta cruditas est, & inflatio uentris, & intestinorū maior dolor insequitur, qui nec capere cibos sinit, gemitus exprimit, locoq; stare non patitur, sepe decubere, & agitare caput, caudamq; crebrius agere. Manifestum remedium est proximam clunibus partem caudæ uinculo uehementer obstringere, uiniq; sextariū cum olei hemina faucibus infundere, atq; ita citatum per mille & quingentos passus agere. Si dolor permanet, ungulas circumsecare, & unctā manu per anum inserta finium extrahere, rursusq; agere currentem. Si nec hæc profuit res, caprifici aridæ conteruntur, & cum dodrante aquæ calidæ dantur. Vbi nec medicina processit, myrti syluestris foliorum duæ libras

bræ deligantur, totidemq; sextarij calidæ aquæ misti per uas ligneum faucibus infunduntur. Atq; ita sub cauda sanguis emittitur, qui cum satis profluxit, inhibetur papyri ligamine. Tum concitate agitur pecus eousq; dū anhelet. Sunt & ante detractionem sanguinis illa remedia, tribus heminis uini tres uncia pinisti allij permiscentur, & post eam potionem currere cogitur. Vel salis sextans, cum cepis decem conteritur, & admisto melle decocto collyria immittuntur aluo, atq; ita citatus bos agitur.

Quo remedio sedatur dolor uentris, &

intestinorum pecoris.

CAP. VII.

Ventris quoq; et intestinorū dolor sedatur uisu nantium, & maxime anatis, quam si cōspexerit, cui intestinum dolet, celeriter tormento liberatur. Eadem anas maiore profectu mulos, & equinum genus conspectu suo sanat. Sed interdum nulla prodest medicina. Sequitur tormentinum uitium, quorum signum est cruenta, & mucosa uentris proluuies. Remedia sunt cupressini quindccim conii, totidemq; gallæ, & utrorumq; ponderum uetustissimus caseus, quibus in unum tunsis admiscētur austeri uini quatuor sextarij, qui pari mensura per quatridū dispensati dantur: nec desint lentisci, myrtiq; & oleastri cacumina uiridis. Aluus corpus, ac uires carpit, operiq; inuilem reddit: quæ cum accident, prohibendus erit bos potione per triduum, primoq; die cibo abstinendus. Sed mox cacumina oleastri, & arūdinis, itē baccæ lentisci, & myrti dandæ, nec potestas aquæ, nisi quamparcissimè facienda est. Sunt qui teneræ laurus caulium libram, cum abrotani macerati pari portione dent, cum aquæ calidæ duobus sextarijs, atq; ita faucibus infundant, eademq; pabula, ut supra diximus, obijciant. Quidam uinaceorum duas li-

bras torrefaciunt, & ita coterunt, & cum totidem sextarijs uini austeri, potandum medicamentū præbent, omniq; alio humore prohibent, nec minus cacumina prædictarū arborum obijciunt. Quod si neq; uentris restiterit citata proluuiis, neq; intestinorum, ac uentris dolor, cibosq; respuet, & prægrauato capite, si sæpius, quàm consuevit, lacrymæ ab oculis, & pituita à naribus profluent, usque ad ossa frons media uratur, auresq; ferro scindantur. Sed uulnera facta igne, dum sanescunt, defricare bubula urina conuenit. At ferro rescissa melius pice, & oleo curantur.

De uitiosis incrementis linguæ. CAP. VIII.

Solent etiam fastidia cibo asserre uitiosa incrementa linguæ, quas ranas ueterinarij uocant. Hæc ferro reciduntur, & sale cum allio pariter trito uulnera defricantur, donec lacepsita pituita decidit. Tum uino perluitur os, & interposito unius horæ spatio uirides herbe, uel frondes dantur, dum facta ulcera cicatrices ducant. Si neque rana fuerint, neq; aluus citata, & nihilo minus cibos non appetet, proderit allium pinsitum cum oleo per nares infundere, uel sale, uel cunela defricare fauces, uel eandem partem allio tunso, & hallecule linire. Sed hæc his solum fastidium est.

De febre boum. CAP. IX.

Febricitanti boui conuenit abstineri cibo uno die. Postero deinde exiguum sanguinem ieiuno sub cauda emitti, atque interposita hora modicæ magnitudinis coctos brassicæ coliculos triginta ex oleo, & garo saluati more demitti, eamq; escam per quinque dies ieiuno dari. Præterea cacumina lentisci, aut olcæ, uel tenerrimam quantæ frondem, aut pampinos uitis obijci, tum etiam spongia labra detergeri, & aquam frigidam ter die præberi potand

potandam. Que medicina sub tecto fieri debet, nec ante sanitatem bos emitti. Signa febricitantis, manantes lacrymæ, grauatam caput, oculi compressi, fluidum saluus os, longior, & cum quodam impedimento tractus spiritus, interdum & cum gemitu.

De tussi boum.

CAP. X.

Recens tussis optimè saluato farinæ ordeacæ discutitur. Interdum magis profunt gramina concisa, & his admista fresca faba. Lætes quoq; ualuulis exemptæ, & minuta molitæ, miscentur aquæ calidæ. Sextarij duo, factaq; sorbitio per cornu infunditur. Veterè tussim sanant duæ libræ hyssopi macerati sextarijs aquæ tribus. Nam id medicamentum teritur, & cum lentis minuta, ut dixi, molitæ sextarijs quatuor more saluati datur, ac postea aqua hyssopi per cornu infunditur. Porri etiam succum oleo, uel ipsa fibra cum ordeacea farina contrita remedio est. Eiusdem radices diligenter lotæ, & cū farre tritico pinfitæ, ieiunoq; datæ, uctustissimam tussim discutiunt. Facit idem pari mensura eruum sine ualuulis cum torrefacto ordeo molitum, & saluati more in fauces demissum.

Suppurationis remedia. CAP. XI.

Suppuratio melius ferro rescinditur, quàm medicamentis. Expressus deinde sinus ipse, qui eam continebat, calida bubula urina eluitur, atque linamentis pice liquida, & oleo imbutis colligatur. Vel si collui ea pars non potest, lamina candenti seuum caprinum, aut bubulum instillatur. Quidam, cum uitiosam partem inuiderunt, urina uetere eluunt, atq; ita æquis ponderibus incocta pice liquida cum uetere axungia linunt.

Claudicanti boui quod remedium adhibeatur.

CAP. XII.

Sanguis

Sanguis dimissus in pedes claudicationem affert. quod cum accidit, statim ungula inspicitur. tactus autē feruorem demonstrat: nec bos uitiatā partē uehementius premi patitur. Sed si sanguis adhuc supra ungulas in cruribus est, fricatione assidua discutitur: uel cum ea nihil profuit, scarificatione demitur. At si iam in unguibus est, inter duos ungues cultello leuiter aperies. Postea linamēta sale, atq; aceto imbuta applicatur, ac solea sparteā pes induitur, maximeq; datur opera, ne in aquā pedē mittat, & ut siccē stabuletur. Hic idē sanguis nisi emissus fuerit, saniem creabit, qui si suppurauerit, tardē procurabitur: ac primo ferro circūcisus, et expurgatus, deinde pannis aceto, & sale, & oleo madentibus inculcatis, mox axungia uetere, & seuo hircino pari pondere decoctis, ad sanitatē perducitur. Si sanguis in inferiore parte ungulae est, extrema pars ipsius unguis ad uiuū rescatur, & ita emittitur, ac linamētis pes inuolutus sparteā munitur. Mediam unguā ab inferiore parte nō expedit aperire, nisi eo loco iam suppuratio facta est. Si dolore neruorum claudicat, oleo, & sale genua, poplitesq; & crura cōfricanda sunt, donec sanetur. Si genua intumuerint, calido aceto fouēda sunt, & lini semē, aut miliū detritum, conspersumq; aqua mulsa imponendū: spongiā quoq; feruenti aqua imbuta, & expressa, atq; melle litā rectē genibus applicantur, ac fasciis circundantur. Quod si tumori subest aliquis humor, fermentum, uel farina ordeacea ex passo, aut aqua mulsa decocta imponitur: & cum maturuerit suppuratio, rescinditur ferro, eaq; emissa, ut supra docuimus, linamentis curatur. Possunt etiā (ut Cornelius Celsus praecipit) liliū radix, aut scylla cum sale, uel sanguinalis herba, quā *πολύγονον* Graeci appellant, uel marrubiū ferro re-

clusa

clusa sanare. Ferē autē omnis dolor corporis, si sine uulnere est, recens melius fomentis discutitur: uetus uritur, & supra ustum, butyrum, uel caprinus instillatur adeps.

Ad scabiem remedia, & ad morsum rabiosi canis, uel lupi, nec non & ad coriaginem.

C A P. X I I I.

Scabies extenuatur trito allio defricato: eodemq; remedio curatur rabiosae canis, uel lupi morsus, qui tamen & ipse imposito uulnere uetere salsaneto, aequē bene sanatur. Et ad scabiem praesentior alia medicina est, cuius la bubula, & sulphur conteruntur, admistaq; amurca cum oleo, aqua, aceto incoquantur. Deinde tepē factis scissum alumen tritum spargitur. Id medicamentum candēte sole illitum maxime prodest. Ulceribus gallae tritae remedio sunt. Nec minus succus marrubij cum fuligine. Est & infesta pestis bubulo pecori, coriaginem rustici appellant, cum pellis ita tergori adheret, ut apprehensa manibus deduci a costis non possit. Ea res non aliter accidit, quam si bos aut ex langore aliquo ad maciem perductus est, aut sudans in opere faciēdo refrixit, aut si sub onere pluuia madefactus est. Quae quoniam perniciose sunt, custodiendum est, ut cum ab opere boues redierint, adhuc aestuantes, anhelantesq; uino aspergatur, et offae adipis faucibus eorum inserantur. Quod si praedictum uitium inhererit, proderit decoquere laurum, et ea calda fouere terga, multoq; oleo, & uino confestim subigere, ac per omnes partes apprehendere, & attrahere pellē. Idq; optime fit sub dio sole feruente. Quidam fraces uino, & adipe commiscent, eoq; medicamento post fomenta praedicta utuntur.

Ad exulcerationem pulmonis, & palati, atq; ceruicis tumorem.

C A P. X I I I I.

Est

EST etiam illa grauis pernicies, cum pulmones exulcerantur: inde tussis, & macies, & ad ultimū phthisis inuadit. Quae ne mortem afferant, radix coryli iusta ita, ut supra docuimus, perforata auriculæ inseritur, tū porri succus instar heminae pari olei mensurae miscetur, & cum uini sextario potandus datur diebus cō pluribus. Interdum & tumore palati cibos respuit, crebrumq; suspurium facit, & hanc speciem praebet, ut bos in latus pendere uideatur: ferro palatum opus est sauciare, ut sanguis profluat, & exemptum ualuulis eruum maceratum, uiridemq; frondem, uel aliud molle pabulum, dum sanetur, praebere. Si in opere collū cōtusum erit, praesentissimū est remediū sanguis de aure emissus: aut si id factū non erit, herba, quae uocatur auia, cū sale trita, & imposita. Si ceruix mota, & deiecta est, cōsiderabimus quā in partē dedinet, et ex diuersa auricula sanguinē detrahemus. Ea porro uena, quae in aure uidetur esse amplissima, sarmento prius uerberatur: deinde cū ad ictū intumuit, cultello soluitur, & postero die iterū ex eodē loco sanguis emittitur, ac biduo ab opere datur uacatio. Tertio deinde die lenius iniungitur labor, & paulatim ad iusta perducitur. Quod si ceruix in neutra partē deiecta est, mediaq; intumuit, ex utraq; auricula sanguis emittitur, qui cum intra biduum, cum bos uitium coepit, emissus nō est, intumescit collum, neruq; tenduntur, & inde nata duricies iugu nō patitur. Tali uitio cōperimus aureū esse medicamentum ex pice liquida, & bubula medulla, & hircino seuo, & uetere oleo æquis ponderibus compositum, atq; incoctum. Hac compositione sic utendum est, cum distungitur ab opere in ea piscina, ex qua bibit tumor ceruicis aqua madefactus subsiccatur, praedictōq; medicamento defricatur

eat, & illinitur. Si ex toto propter ceruicis tumore iugum recuset, paucis diebus requies ab opere danda est. Tum ceruix aqua frigida defricanda, & spuma argenti illinenda est. Celsus quidē tumentis ceruici herbam, quae uocatur auia, ut supra dixi, contundi, & imponi iubet. Clauorū, qui ferē ceruicem infestant, minor molestia est: nam facile operanti lucerna instillatur. Potior tamē ratio est custodiendi, ne nascatur, ne ue colla caluescāt, quae non aliter glabra fiunt, nisi cū sudore, aut pluuia ceruix in opere madefacta est: itaq; cum id accidit, ueteri lateri later cōteritur, eoq; intrito prius, quā distungatur, colla cōspergi oportet: deinde cum id siccum erit, subinde oleo imbui.

Ad talum, seu unguam laesam

remedia.

CAP. XV.

SI talum, aut unguam uomer laeserit, picem duram, & Saxungiam cum sulfure, & lana succida inuolutam candente ferro supra uulnus inurito. Quod idem remedium optimē facit exempta stirpe, si fortē surculum calcauerit, aut acuta testa, uel lapide unguam pertuderit, quae tamen si altius uulnerata est, latius ferro circunciditur, & ita inuritur, ut supra praecipi: deinde sparteae calceata per triiduum suffuso aceto curatur. Idem si uomer crus sauciarit, marina lactuca, quam Graeci ἰσὺ μᾶλλον uocant, admixto sale imponitur. Subtriti pedes eluuntur calefacta bubula urina: deinde fisco sarmentorum incenso, cum iam ignis in fauillam recidit, feruentibus cineribus cogitur insistere, ac pice liquida cum oleo, uel axungia cornua eius linuntur. Minus tamen claudicabunt armenta, si opere distinctis multa frigida lauentur pedes: & deinde suffragines, coronae, ac discrimen ipsum, quō diuisa est bouis unguis, uetere axungia defricetur.

Ad

Ad conuulsos armos, & cornua
præfracta.

CAP. XVI.

SAepe etiam uel grauitate longioris, uel cum in proscindendo, aut duriori solo, aut obuia radici oblectatus conellit armos. Quod cum accidit, è prioribus cruribus sanguis mittendus est: si dextrum armum læsit, in sinistro: si leuum, in dextro: si uehementius utrunq; uitiauit, item in posterioribus cruribus uenæ soluentur. Præfractis cornibus linteola sale, atque aceto, & oleo imbuta superponuntur, ligatisq; per triduum eadem infunduntur. Quotidè demù axungia pari pondere cum pice liquida, & cortice pineo, leuigatoq; imponitur. Et ad ultimum cum iam cicatricem ducunt, fuligo infricatur. Solent etiam neglecta ulcera scaterere uermibus, qui si mane perfunduntur aqua frigida, rigore contracti decidunt: uel si hac ratione non possunt eximi, marrubium, aut porrum coneritur, & admixto sale imponitur: id celerrime necat prædicta animalia. Sed expurgatis ulceribus, confestim adhibenda sunt linamèta cù pice, & oleo, uetereq; axungia: & extrauulnera eodem medicamento circumlinièda, ne infestentur à muscis, quæ ubi ulceribus infederunt, uermes creant.

Ad ictus serpentis, & noxiorum
animalium.

CAP. XVII.

Est etiam mortifer ijs serpentis ictus, est & magnorum animalium noxium uirus, nam & uipera, & cæcilia sæpe cum in pascua bos improuidè supercubuit, læcessita onere morsum imprimit. Musq; araneus, quem Graeci *σκαρίδιον* appellat, quamuis exiguis dentibus, non exiguam pestem molitur. Venena uiperæ depellit super scarificationem ferro factam herba, quam uocant personatam, trita & cum sale imposta. Plus etiam eiusdem radice

contusa

contusa prodest: uel symonianū trifolium, quod inuenitur cõfragosus locis efficacissimū traditur, odoris grauis, neq; absimilis bitumini, & idcirco Graeci eam *ύσφάδιον* appellant, nostri autè propter figurā uocant acutū trifoliū: nā longis, & hirsutis folijs uiret, caulemq; robustiorem facit, quam pratense. Huius herbae succus uino mistus infunditur faucibus, atq; ipsa folia, cum sale trita malagmatis more, scarificationi intenditur: uel si hanc herbam uiridè tempus anni negat, semina eius collecta, & leuigata cù uino dantur potanda, radicesq; cum suo caule trita, & farina, & sale commixta ex aqua mulsā scarificationi superponitur. Est etiā præfens remediū, si conteras fraxini tenera cacumina quinq; librarū cum totidem uini, & duobus sextarijs olei, expressumq; succū faucibus infundas. Itèq; cacumina eiusdè arboris cum sale trita læsæ parti superponas. Cæciliae morsus tumore, suppurationemq; molitur. Idem facit etiā muris aranei. Sed illius sanatur noxa subula aenea, si locum læsum cõpungas, cretaq; cimolia ex aceto linas. Mus perniciè, quam intulit, suo corpore luit: nā animal ipsum oleo mersum necatur, & cù imputruit, coneritur, eoq; medicamentis morsus muris aranei linitur. Vel si id non adest, humorq; ostendit iniuriā dentium, cuminum coneritur, eiq; adijcitur exiguum picis liquida, & axungia, ut lentore malagmatis habeat. Id impositū perniciem commouet. Vel si antequam tumor discutiatur, in suppurationem conuertitur, optimum est ignea lamina cõuersionè refecare, & quicquid uitiosus est, inurere, atq; ita liquida pice cum oleo linire: solet etiam ipsum animal uiuum creta figulari circūdari: quæ cum siccata est, collo boum suspenditur: ea res innoxium pecus à morsu muris aranei præbet. Oculorū uitia plerunq; melle sanantur: nā

p siue

siue intumuerit, aqua malsa triticea, farina cōspersigitur, & imponitur. siue album in oculo est, montanus sal, Hispanus, uel Ammoniacus, uel etiā Cappadocus minutē tritus, & immistus melli uitium extenuat: facit idem trita sepie testa, & per fistulam ter die oculo inspirata: facit & radix, quā Græci σιλπιον uocant, uulgus autē nostra consuetudine laserpitium appellat: huius quanto cunq; ponderi decem partes salis ammoniaci adijciuntur, eaq; pariter trita oculo similiter infunduntur, uel eadem radix cōtusa, & cum oleo lentisci inuncta uitium expurgat: epiphoram suppressit polenta cōspersa malsa aqua, & in supercilia, genasq; imposta, pastinacæq; agrestis semina, & succus armoracæ, cū melle conlinita oculorū sedant dolore: sed quotiescunq; mel, aliud ue succus remedijs adhibetur, circumliniendus erit oculus pice liquida cū oleo, ne à muscis infestetur: nam & ad dulcedinē mellis, aliorumq; medicamentorum non hæ solæ, sed & apes aduolant.

Remedia ad haustā hirudinem. CAP. XVIII.

Magnam etiam perniciem sæpe affert hirudo hausta cum aqua: ea adherens faucibus sanguinem ducit, & incremento suo trāsitum cibis præcludit: si tam difficili loco est, ut manu detrahi non possit, fistulam, uel arundinem inserito, & ita calidum oleum infundito: nam eo contactu animal confestim decidit. Potest etiam per fistulam deusti cinicis nidor immitti, qui ubi superponitur igni, fumum emittit, & conceptum nidorem fistula usq; ad hirudinem perfert, isq; nidor depellit hærentem: si tamen uel stomachum, uel intestinum tenet, calido aceto per cornu infuso necatur: hæc medicinas quāuis bubus adhiberi præceperimus, posse tamen ex his plurima etiam omni maiori pecori conuenire nihil dubium est.

De ma

De machina faciendā, qua clausa, iumenta curentur.

CAP. XIX.

Sed & machina fabricanda est, qua clausa, iumenta, boesq; curentur, ut et propior accessus ad pecudem medentibus sit, nec in ipsa curatione quadrupes reluctando remedia respuat: est autem talis machine forma, roboreis axibus compingitur solum, quod habet in longitudinē pedes nouem, & in latitudinem pars prior dupondii semissem, pars posterior quatuor pedes: huic solo septenim pedū stipites recti ab utroq; latere quaterni applicantur: ij autē in ipsis quatuor angulis affixi sunt, omnesq; trāsuerfis sex temonibus quasi uacerræ inter se ligantur, ita ut à posteriore parte, quæ latior est, uelut in caueā quadrupes possit induci, nec exire alia parte prohibentibus aduersis axiculis: primis autē duobus statuminibus iponitur firmū iugū, ad quod iumēta capistrantur, uel boū cornua religantur, ubi possunt etiam numelli fabricari, ut inserto capite descendentibus per foramina regulis ceruix teneatur: ceterū corpus laqueatū & distentū temonibus obligatur, sicq; immotum animal medentis arbitrio est expositū: hæc ipsa machina conueniens erit omnium maiorum quadrupedū.

De tauri forma.

CAP. XX.

Quoniam de bubus satis præcepimus, opportune de tauris, uaccisq; dicemus. Tauros maximē membris amplissimis, moribus placidis, media etate probandos censeo: cetera frē eadem omnia in his obseruabimus, quæ in bubus eligendis: neq; enim alio distat bonus taurus à castro, nisi quod huic torua facies est, uegetior aspectus, breuiora cornua, torosior ceruix, & ita uasta, ut sit maxima portio corporis, uentre paulò substrictiore, qui magis rectus, & ad ineundas feminas habilis sit.

p 2

De

De forma uaccæ.

CAP. XXI.

Vaccæ quoque probantur altissimæ formæ, longæq; maximis uteris, frontibus latissimis, oculis nigris, & patentibus, cornibus uenustis, & leuibus, & nigrantibus, pilosis auribus, compressis malis, palaribus, & caudis amplissimis, unguibus modicis, et modicis cruribus: cætera quæ ferè eadem in fœminis, quæ & in maribus desyderantur, & præcipuè ut sint nouellæ, quoniam, cum excesserint annos decem, fœtibus inutiles sunt. Rursus minores bimis iniri non oportet. Si ante tamen conceperint, partû earum remoueri placet, ac per triduum, ne laborent, ubera exprimi, postea mulctra prohiberi.

Quotannis delectus faciendus.

CAP. XXII.

Sed & curandum est omnibus annis in hoc æquè, atq; in reliquis gregibus pecoris, ut delectus habeatur: nam & enixæ, & uetustæ, quæ gignere desierunt, summouendæ sunt, & utiq; tauræ, quæ locum fœcundariû occupant, ablegandæ, uel aratro domandæ, quoniam laboris, & operis non minus, quàm iuueni propter uteri sterilitatem patientes sunt. Eiusmodi armentum maritima, & aprica hyberna desiderat: æstate, opacissima nemorum, ac montium alta magis, quàm plana pascua: nam melius nemoribus herbidis, & frutetis, & carectis, quàm lapidosis locis duratur ungulæ: nec tam fluuios, riuosq; desyderat, quàm lacus manu factos, quoniam fluuialis aqua, quæ ferè frigidior est, partum abigit, & celestis iucundior est. Omnis tamen extremi frigoris tolerantior equino armento uacca est, ideoq; facile sub dio hybernat.

De conceptis, & stabulis faciendis.

CAP. XXIII.

Sed laxo spatio concepta faciendæ sunt, ne in angustijs conceptum altera alterius elidat, & ut inualida fortioris

tioris ictus effugiat: stabula sunt optima saxo, aut glareâ strata, non incommoda tamen etiam sabulosa: illa, quod imbres respuant: hæc, quod celeriter sorbeant, transmittantq;: sed utraq; deuexa sint, ut humorem effundât, spectentq; ad meridiem, ut facile siccentur, et frigidis uentis non sint obnoxia. Leuis autem cura pascui est: nam ut letior herba consurgat, ferè ultimo tempore æstatis incenditur: ea res & teneriora pabula recreat, & sentibus uisus fructicæ surrecturû in altitudinè compefcit: ipsis uerò corporibus affert salubritatè iuxta conseptum saxis, & canalibus sal superiectus, ad quem saturæ pabulo libenter recurrunt, cû pastorali signo quasi receptui canitur: nam id quoq; semper crepusculo fieri debet, ut ad sonû buccinæ pecus, si quod in syluis substiterit, septa repetere cõsuescat: sic enim recognosci grex poterit, numerusq; censeri, si ueluti ex militari disciplina intra stabularij castra manserint: sed non eadem in tauros exercentur imperia, qui freti uiribus per nemora uagantur, liberosq; egressus, reditusq; habent, nec reuocantur, nisi ad coitus fœminarum.

Quæ ætas idonea ad admissuram.

CAP. XXIIII.

Ex his qui quadrimis minores sunt, maioresq; quàm duodecim annorum, prohibentur admissura: illi quoniam quasi puerili ætate seminandis armentis parum habentur idonei: hi, quia senio sunt effœti. Mense Iulio fœminæ maribus plerunq; permittendæ, ut eo tempore conceptos proximo uere adultis iam pabulis edant. Nam decem mensibus uentrem perferunt, neq; ex imperio magistri, sed sua sponte marem patiuntur. Atq; in id ferè, quod dixi tempus, naturalia congruunt desyderia, quoniam nimitate uerni pabuli pecudes exhilaratæ lasciuunt: quod si aut fœmina recusat, aut non appetit taurus, eadem ratione,

tione, qua fastidientibus equis mox præcipimus. Elicitur cupiditas odore genitalium admoto naribus. Sed & pabulum circa tempus admissuræ subtrahitur foeminis, ne eas steriles reddat nimia corporis obesitas, & tauris adijcitur, quò fortius incant, unumq; marem quindecim uaccis sufficere abunde est: qui ubi iuuenecam superuenit, certis signis comprehendere licet, quem sexum generauerit, quoniam si parte dextra desiluit, marem seminaffe manifestum est, si leua foeminam: id tamen uerum esse non aliter apparet, quam ubi post unum coitum forda non admittit taurum: quod et ipsum raro accidit. Nam quamuis plena factu non expletur libidine, adeò ultra naturæ terminos etiam in pecudibus plurimum pollent blandæ uoluptatis illecebræ. Sed non dubium est, ubi pabuli sit letitia, posse omnibus annis partum educari: at ubi penuria est, alternis submitti: quod maxime in operarijs fieri placet, ut & uituli annui temporis spatio lacte satientur, nec forda simul operis, & ueteri grauetur onere, quæ cum partum edidit, nisi cibis fulta est, quamuis bona nutrix labore fatigata nato subtrahit alimentum. Itaq; & factæ cythisis uiridis & torrefactum ordeum, maceratumq; erui præbetur, uel tenero olere comisto, torrido, molitoq; milio, & per unam noctem lacte macerato saluiatur: melius etiã in hos usus altinæ uaccæ probantur, quas eius regionis incolæ ceuas appellant: eæ sunt humilis staturæ, lactis abundantes, propter quod remotis earum sectibus, generosum pecus alienis educatur uberibus: uel si hoc præsidium non adest, faba fresa, et uinum rectè tolerat, idq; præcipue in magnis gregibus fieri oportet.

Remedia ad lumbricos uitulorum. CAP. XXV.

Solent autem uitulis nocere lumbrici: qui ferè nascuntur cruditatibus. Itaq; moderandum est, ut bene concoquant

coquant: aut si iam tali uitio laborant, lupini semicrudi conteruntur, & offæ saluiati more faucibus ingeruntur: potest etiã cum arida fico, & eruo cõteri herba santonica, & formata in offam, sicut saluiatũ demitti: facit idẽ axungia pars una tribus partibus hyssopi permista. Marubij quoq; succus, & porri ualeat eiusmodi necare animalia.

De castrandis uitulis. CAP. XXVI.

CAstrare uitulos Mago cõset, dum adhuc teneri sunt, & necq; id ferro facere, sed fissa ferula cõprimere testiculos, & paulatim confringere. Idq; optimum genus castrationis putat, quod adhibetur etati teneræ sine uulnere. Nam ubi iam induruit, melius bimus, quam anniculus castratur. Idq; facere uel autumnò Luna decrescẽte præcipit, uitulũq; ad machinã deligare: deinde prius, quam ferum admoueas, duabus angustis ligneis regulis (ueluti forcipibus) apprehẽdere testium neruos, quos Græci *νεφροσπασα* ab eo appellant, quod ex illis genitales partes dependent, quibus cõprehensis, statim testes ferro resecare, & expressos ita rescindere, ut extrema pars corum adherens prædictis neruis relinquatur. Nam hoc modo nec eruptio ne sanguinis periclitatur iuuenicus, nec in totum effœminatur adempta omni uirilitate, formaq; seruata maris, generandi uim deposuit, quam tamen ipsam non protinus amittit. Nam si patiaris cum à recẽti curatione foeminã inire, constat ex eo posse generari. Sed minime id permittendũ, ne profluuiò sanguinis intercat: uerũ uulnera eius sarmetitio cinere cum argenti spuma linẽda sunt, abstinendusq; eodie ab humore, & exiguo cibo alendus. Sequenti triduo uelut æger cacuminibus arborum, & defecto uiridi pabulo oblectandus, prohibendusq; multa portione. Placet etiam picce liquida, & cinere, cum exiguo oleo ulcera ipsa post

triduum linire, quo & celerius cicatricem ducant, nec à muscis infestentur. Haecenus de bubus dixisse abunde est.

De equis.

CAP. XXVII.

Qvibus cordi est educatio generis equini, maximè còvenit providere autorè industrium, & pabuli copiam, quæ utraq; uel mediocria possunt alijs pecoribus adhiberi, summam sedulitatem, & largam satietatem desyderat equinum pecus, quod ipsum tripartitò diuiditur. est enim generosa materies, quæ circo, sacrisq; certaminibus equos præbet, est mularis, quæ precio foetus sui comparatur generoso, est & uulgaris, quæ mediocres foeminas, matresq; progenerat: ut quæq; est præstantior, ita ubere cãpo pascitur. Gregibus autè spatiofa, & palustria, necnò môtana pascua eligenda sunt, rigua, nec unquam siccanca, uacua ue magis, quàm stirpibus impedita, frequenter molibus potius quàm proceris herbis abundãtia. Vulgaribus equis passim maribus, ac foeminis pasci pmittitur, nec admissuræ certa tempora seruãtur. Generosis circa uernum æquinoctiũ mares iungentur, ut eodè tempore, quo conceperint, iam latis, & herbidis cãpis post anni messem paruo cum labore foetũ educant, nam mense duodecimo partum edunt. Maximè itaq; curandũ est prædicto tempore anni, ut tam foeminis, quam admissarijs desyderãtibz cõcundi fiat potestas, quoniã id præcipuè armentũ si prohibeas, libidinis extimulatur furijs, unde etiam ueneno inditum est nomen *imbricatus*, quod equinae cupidini similem mortalibus amorem accendant. Nec dubium quin aliquot regionibus tanto flagrèt ardore cõeundi foeminae, ut etiã si mare non habeant, assidua, & nimia cupiditate figurãtes sibi ipsæ uenerem (cohortalium more auium) uento concipiant. Quæ enim poëta licentius dicit:

Scilicet

scilicet ante omnes furor est insignis equarum:
Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra absumpsere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, transq; sonantem
Ascanium, superant montes, & flumina tranant,
Continuoq; audis ubi subdita flamma medullis,
Vere magis, quia uere calor redit ossibus, illæ
Ore omnes uersæ in Zephyrum stant rupibus altis,
Exceptantq; leucis auras, & sæpe sine ullis
Coniugijs, uento grauidæ (mirabile dictu)
Saxa per & scopulos, & depressas conualles
Diffugiunt, non Eure tuos, neq; solis ad ortus
In Boream, Caurumq; aut unde nigerrimus Auster
Nascitur, & pluuio contristat frigore cælum.

Cum sit notissimum etiam in sacro monte Hispaniæ, qui procurrit in occidentem iuxta oceanum, frequenter equas sine coitu uentrem pertulisse, foetumq; educasse, qui tamè inutilis est, quod triennio prius quam adolescat, morte absumitur. Quare, ut dixi, dabimus operã, ne circa æquinoctium uernum equæ desyderijs naturalibus angantur. Equos autem pretiosos reliquo tempore anni remouere oportet à foeminis, ne aut cum uolent, ineant, aut si id facere prohibeãtur, cupidine sollicitati noxam contrahãt. itaq; uel in longinqua pascua marem placet ablegari, uel ad præsepia contineri. eoq; tempore, quæ uocatur à foeminis, roborandus est largo cibo, & appropinquãte uere ordeo, eruoq; saginandus, ut ueneri supersit, quantoq; fortior inierit, firmiora semina præbeat futuræ stirpi. Quidam etiam præcipiunt eodem ritu, quò mulos, admissariũ saginare, ut hac sagina hilaris plurimis foeminis sufficiat. ueruntamen nec minus, quàm quindecim, nec rursus plu-

p s res quã

res quam uiginti, unus debet implere, isq; admissura potest trimus adhiberi, & usq; ad annos uiginti plerunq; idoneus esse. Quod si admissarius iners in uencrem est, odore perfricatur deterfis spongia feminae locis, & ad mota naribus equi. Rursus si equa mare non patitur, detrita scylla naturalia eius linuntur, quae res accendit libidinem, nonnunquam ignobilis quoq; uulgaris elicit cupidinē coeundi. Nam ubi admotus fere tentauit obsequium, foemina abducitur, & iam patietiori, generosior equus imponitur, inde maior praegnantibus adhibenda cura est, largoque pasceo firmandae. Quod si frigore hyemis herbae defecerint, tecto contineatur, ac neq; opere, neq; cursu exerceatur, neq; frigori committantur, nec in angusto, clauso uel, ne aliae aliarum conceptus elidant, nam haec omnia incommoda foetum abigunt. quod tamen si aut partu, aut abortu equa laborauit, remedio erit filicula trita, & aqua tepida permixta, dataq; per cornu. Sin autem prosperē cefit, minime manu contingendus pullus erit. Nam leditur etiam leuissimo contactu, tantum cura adhibebitur, ut & amplo, & calido loco cum matre uersetur, ne aut frigus adhuc infirmo noceat, aut mater in angustijs eum obrerat. Paulatim deinde producendus erit, prouidendumq; ne stercore ungulas adurat, mox cum firmior fuerit, in eadem pascuā, in quibus mater est, dimittendus, ne desyderio partus sui laboret equa. Nam id praecipue genus pecudis amore natorum, nisi fiat potestas, noxam trahit. Vulgari foemina solenne est omnibus annis parere, generosam conuenit alternis continere, quo firmior pullus lacte materno laboribus certaminum praeparetur.

De aetate admissarij, & quis pullus generetur,

CAP. XXVIII.

Marem

Marem putant minorem trimo non esse idoneum admissuram, posse uero usq; ad uigesimum annum prognerare, foeminam bimam recte concipere, ut post tertium annum enixa foetum educet, eamq; post decimum non esse utile, quod ex annosa matre tarda sit, atque iners proles, quae siue ut foemina, siue ut masculus concipiatur, nostri arbitrij fore Democritus affirmat, qui praecipit, ut cum prognerari marem uelimus, sinistrum testiculum admissarij linco funiculo, alio uel quolibet obligemus, cum foeminam, dextrum idemq; in omnibus penē pecudibus faciendum censet.

De indole, & forma equi. CAP. XXIX.

Cum uero natus est pullus, confestim licet indolem aestimare, si hilarius, si intrepidus, si neq; conspectu, non uel rei auditu terretur, si ante gregem procurrit, si lasciuia, & alacritate interdum & cursu certans aequales exuperat, si fossari sine cunctatione transilit, pontem, flumenq; transcendit. Haec erunt honesti animi documenta. Corporis uero forma constabit exiguo capite, nigris oculis, naribus apertis, breuibus auriculis, et arrectis, ceruice molli, lataq; nec longa, densa iuba, & per dextram partem profusa, lato, & musculorum toris numeroso pectore, gradibus armis, & rectis lateribus inflexis, spina duplici, uentre substricto, testibus paribus, & exiguis, latis lumbis et subsidetibus, cauda longa, & setosa, crispaq; aequalibus, atq; altis, rectisq; cruribus, tereti genu, paruoq; neq; introrsus spectanti, rotundis clunibus, feminibus torosis, ac numerosis, duris ungulis, & altis, et concauis, rotundisq; quibus corona mediocres superpositae sunt: sic uniuersum corpus compositum, ut sit grande, sublime, erectum, ab aspectu quoq; agile, & ex longo, quantum figura permittit, rotundum. Mores autem laudantur, qui sunt ex placido, & ex concitato mitissimi.

Nam

Nam hi & ad obsequia reperiuntur habiles, & ad certamina laborū patientissimi. equus bimus ad usum domesticū rectē domatur, certaminibus autem expleto triennio, sic tamen ut post quartum demum annu labori committatur. Annorum notæ cum corpore mutantur: nam dum bimus, & sex mensium est, mediū dentes superiores, & inferiores cadunt: cum quartum agit annū, ijs, qui canini appellantur, deiectis, alios affert: intra sextum deinde annu, molarēs superiores cadunt. Sexto anno, quos primos mutauit, exæquat. Septimo omnes expleantur æqualiter, & ex eo cauatos gerit. Nec postea quot annorum sit, manifestò cōprehendi potest. Decimo tamen anno tempora cauari incipiunt, & supercilia nonnunquam canescere, & dentes prominere. Hæc, quæ ad animū, & mores, corpusq; & ætatem pertinent, dixisse satis habeo. Nunc sequitur curam rectè, & minus ualentium demonstrare.

De cura, & medicina equorum. CAP. XXX.

SI sanis est macies, celerius torrefacto tritico, quam ordeo reficitur, sed & uini potio danda est, ac deinde paulatim eiusmodi cibi subtrahendi immistis ordeo fursuribus, dum consuescat faba, & puro ordeo ali. Nec minus quotidie corpora pecudum, quam hominum defricanda sunt: ac sepe plus prodest pressa manu subegisse terga, quam si longissime cibos præbeas, multum autem refert robur corporis, ac pedum seruare: quod utrunq; custodiamus, si idoneis temporibus ad præsepia, ad aqua, ad exercitationem pecus duxerimus, curaq; fuerit, ut stabulentur sicco loco: ne humore madescant ungulae: quod facili euitabimus, si aut stabula roboreis axibus constrata, aut diligenter subinde enundata fuerit humus, & paleæ superiectæ. Plerumq; iumenta morbos concipiunt lassitudine, et

est, nonnunquã & frigore, & cum suo tempore urinam non fecerint: uel si sudat, & à concitatione confestim bibent: uel si cum diu steterint, subito ad cursum extinulata sunt. Lassitudini quies remedio est, ita ut in fauces oleum, uel adeps uino mista infundatur: frigori fomenta adhibentur, caputq; & spina tepenti adipe uel uino liniuntur: si urinã non facit, eadem ferè remedia sunt. nã oleū immistū uino super ilia, & renes infunditur, & si hoc parū profuit, melle decocto, & sale collyrium tenue inditur forami ni, quò meat urinæ, uel musca uiua, uel thuris mica, uel de bitumine collyriū inseritur naturalibus. Hæc eadem remedia adhibentur, si urina genitalia deusserit. Capitis dolorē indicant lacrymæ, quæ profluunt, auresq; flaccidæ, et ceruix cum capite aggrauata, et in terram summissa. Tū rescinditur uena, quæ sub oculo est, & os calda fouetur, cibosq; abstinetur primo die. In postero autem potio ieiuno tepidæ aquæ præbetur, ac uiride gramen, tum uetus fœmum, uel molle stramentum substernitur, crepusculoq; aqua iterū datur, parumq; ordei cum uitæ libris 11. s. ut per exigua portione cibi ad iusta perducatur. Si equo maxilla dolêt, calido aceto fouenda, & axungia uetere confricanda sunt, eadēq; medicina tumētibus adhibenda est. Si armos læserit, aut sanguinē demiserit, medio ferè in utroq; crure uena soluatur, & thuris polline cū eo, qui profluit, sanguine immisto, armi linatur, & ne plus iusto exinaniatur, stercus ipsius iumentis fluētibus uenis ad motū fasciis obligetur. Postero quoq; die ex iisdē sanguis detrahatur, eodēq; modo curetur, ordeoq; abstineatur exiguo sceno dato. Postridie deinde usq; in diē sextū porri succus instar triū cyathorū mistus cū olei hemina faucibus p cornu infundatur. Post sextū diē lentè ingredi cogatur, et cum am

bulduerit, in piscinā demitti eū conueniet, ita ut natet: sic paulatim firmitioribus cibis adiutus ad iusta perducetur. At si bilis molesta iumento est, uenter intumescit, nec emittit uētos. Manus uēcta inseritur aluo, et obfessi naturales exitus adaperiuntur, exemptosq; stercore posita cunila bubula & herba pedicularis cū sale trita, & decocta mellis miscetur, atq; ita facta colyria subiiciuntur, quae uētrē mouēt, bilemque omnē deducūt. Quidam myrrha trita quadrante cū hemina uini faucibus infundūt, & anū liquida pice oblinūt. Alij marina aqua lauant aluū, alij recenti muria. So lent etiam uermes quasi lumbrici nocere intestinis, quorū signa sunt, si iumēta cum dolore crebro uoluantur, si ad mouēt caput utero, si caudā saepius iactant. Praesens medicina est, ita ut supra scriptū est, inferere manū, & finium eximere: deinde aluū marina aqua, uel muria dura lauare, postea radicē capparis trita cū sestario aceti faucibus infundere: nam hoc modo praedicta intereunt animalia.

Ad tussim.

CAP. XXXI.

OMni autem imbecillo pecori altē substernendum est, quō mollius cubet. Recens tussis celeriter sanatur, pinsita lente, et à ualuulis separata, minuteq; molita. Quae cum ita facta sunt, sestarius aquae calidae in eandem mensuram lentis miscetur, et faucibus infunditur, similisq; medicina triduo adhibetur, ac uiridibus herbis, cacumini- busq; arborum recreatur aegrotum pecus. Vetus autem tussis discutitur porri succo trium cyathorum cum olei hemina faucibus infuso, iisdemq; ut supra monuimus, cibis praebitis. Impetigines, & quicquid scabies occupat, aceto & alumine defricantur. Nonnunquam, si haec permament, paribus ponderibus permixtis nitro, & scisso alumine, cum aceto linuntur. Papulae feruentissimo sole usq; eo strigi

strigile raduntur, quoad eliciatur sanguis: tum ex equo miscentur radices agrestis herbae, sulfurq; & pix liquida cum alumine. Et eo medicamine praedicta uitia curantur.

Ad intertriginem, & scabiem. CAP. XXXII.

Intertrigo bis in die subluitur aqua calida. Mox decocto, ac trito sale cum adipe defricatur, dum sanieuis emanat. Scabies mortifera huic quadrupedi est, nisi celeriter succurritur: quae, si leuis est, inter initia candentis sub sole uel caedria, uel oleo lentisci linitur, uel urticae semine, & oleo detritis, uel unguine ceti, uel quod in lancia salitus thynnus remittit. Praecipue tamen huic noxae salutaris est adeps marini uituli: sed si iam inueterauerit, uehementioribus opus est remedijs, propter quod bitumen, & sulfur, & ueratrum pici liquida, axungiaeq; ueteri commista pari pondere incoquantur, atq; ea compositione curatur, ita ut prius scabies ferro erasa, perluatur urina: Saepē etiam scalpello usque ad uiuum resicare, & amputare scabiei profuit, atq; ita factis ulceribus mederi liquida pice, atq; oleo, quae expurgant, & replēt uulnera aequae: quae cū expleta sunt, ut celerius cicatricē, & pilum ducant, maxime proderit fuligo ex ahenno ulcetri infricata.

Ad mufcas, & oculorum

dolores.

CAP. XXXIII.

Mufcas quoque uulnera infestantes summouebimus pice, & oleo, uel unguine mistis, & infusis, caetera erui farina recte curatur. Cicatrices oculorū ieiunia salina, & sale defricata extenuantur: uel cū fusili sale trita sepe testā, uel semine agrestis pastinacae pinsito, & per linteum super oculos expresso. Omnisq; dolor oculorum inunctione succi plantaginis, cum melle attico, uel si id non est, utiq; thynnino celeriter leuatur: nonnunquam etiam per nares

per nares profluvium sanguinis periculū attulit. Idq; res
pressum est infuso naribus uiridis coriandri succo.

Ad fastidia ciborum, & labem pesti-
feram remedia.

CAP. XXXIII.

Interdum & fastidio ciborum languescit pecus. Eius
remediū est genus seminis, quod git appellatur. Cuius
duo cyathi triti adiunguntur olei cyathis tribus, & uini
sextario, atq; ita faucibus infunduntur. Et nausea discuti-
tur, etiam si caput allij tritum cum uini hemina sæpius po-
tandum præbeas. Suppuratio melius ignea lamina, quam
frigido ferramento referatur, & expressa postea linamē-
tis curatur. Est etiam illa pestifera labes, ut intra paucos
dies equæ subita macie, & deinde morte corripiantur,
quod cum accidit, quaternos sextarios gari singulis per
nares infundere utile est, si minoris formæ sunt: nam si ma-
ioris, etiam congios. Et res omnem pituitam per nares eli-
cit & pecudem expurgat.

De equarum rabie.

CAP. XXXV.

Raya quidem, sed & hæc est equarum nota rabies, ut
cum in aqua imaginem suam uiderint, amore inani
capiantur. Et per hunc oblitæ pabuli, tabe cupidinis in-
tereant. Eius uesaniæ signa sunt, cum per pascua ueluti
extimulatæ cōcursant, subinde ut circūspiciētes require-
re, ac desiderare aliqd uideātur. Mētis error discutitur,
si deducas ad aquam. Tum demum speculatæ deformitatē
suam, pristinæ imaginis abolēt memoriā. Hæc de uniuersa
so equarū genere satis dicta sunt. Illa proprie præcipien-
da sunt ijs, quibus mularum greges curæ est submittere.

De mulis.

CAP. XXXVI.

In educando genere mularū antiquissimū est diligen-
ter exquirere, atq; explorare parentem futuræ prolis
fœminam,

fœminam, & marem: quorum si alter non est idoneus, la-
bat etiam quod ex duobus fingitur. Equam conuenit in
annos decem, quousq; amplissima, atque pulcherrima for-
me sit, membris fortibus patientissimam laboris eligere,
ut discordantem utero suo generis alieni stirpem insitam
facile recipiat, ac perferat, & ad fœtum non solum cor-
poris bona, sed & ingenij conferat: nam cum difficulter
iniecta genitalibus locis animetur semina, tum etiam con-
cepta diutius in partum adolescunt, ut quæ peracto anno
mense tertio decimo uix eduntur, natisq; inheret plus so-
cordiæ paternæ, quam uigoris materni. Veruntamen ut
equæ dictos in usus minore cura reperiuntur, ita maior
est labor eligendi maris, quoniam sæpe iudicium proban-
tis frustratur experimentum. Multi admissarij specie tea-
nus mirabilissimam sobolem forma, uel sexu progenerant.
Nam siue parui corporis fœminas fingat, siue etiam spe-
ciosi, plures mares, quam fœminas, reditum patris familia
minuunt. At quidam contempti ab aspectu, preciosissimo-
rum seminum feraces sunt, nonnunquam aliqui gene-
rositatem suam natis exhibent, sed hebetes uoluptate,
rarissime sollicitantur ad uenerē. Huiuscemodi mari sensim
magistri subadmouere debet generis eiusdē fœminā, quo-
niam similia similibus familiariora fecit natura. Ita enim
efficitur, ut eius obiectu, cum mas etiam superiectu eblan-
ditus est, uelut incensus, & obcæcatus cupidine, subtracta,
quam petierat, fastiditæ imponatur equæ.

Ad temperandum sæuitiam admissarij in

libidinem furentis.

CAP. XXXVII.

Est & alterum genus admissarij furentis in libidinem,
quod nisi astu inhibeatur, affert gregi perniciem.
Nam & sæpe uinculus abruptis grauidas inquietat, &

q cum

cum admittitur, ceruicibus, dorsisq; foeminarum imprimi-
 morfus: quod ne faciat, paulisper ad molam uinctus amo-
 ris seuitiam labore tēperat, & sic ueneri modestior ad-
 mittitur. Nec tamen aliter admittendus est etiam clemen-
 tioris libidinis, quoniam multum refert naturaliter sopi-
 tum pecudis ingenium modica exercitatione concuti, atq;
 excitari, uegetioremq; factum marem foemina iniungi, ut
 tacita quadam ui semina ipsa principijs agilibus figu-
 rentur. Mula autem non solum ex equa, & asino, sed ex
 asina, & equo, itemq; onagro & equa generatur. Qui-
 dam uerò non dissimulandi auctores, ut Marcus Varro,
 & ante eum Dionysius, ac Mago prodiderunt, mularum
 foetus regionibus Africa adeò non prodigiosos haberi,
 ut tam familiares sint incolis partus earũ, quàm sint nobis
 equarum. Neq; tamen illum est in hoc pecore, aut animo,
 aut forma praestantius, quàm quod seminabit asinus: quan-
 quam possit huic aliquatenus cōparari, quod progenerat
 onager, nisi & indomitum, & seruitio cōtumax syluestri
 more, strigosam patris praerant habitum. Itaque eiusmodi
 admissarius nepotibus magis, quàm filijs utilior est: nam
 ubi asinus, ex onagro natus admittitur equae, per gradus
 infracta feritate quicquid ex eo prouenit, paternam for-
 mam, & modestiam, fortitudinē, celeritatemq; uitam rea-
 fert. Qui ex equo, & asina concepti generantur, quan-
 uis à patre nomen traxerint, quòd hinni uocantur, matri
 per omnia magis similes sunt. Itaq; commodissimum est a-
 sinum destinare mularum generi seminando, cuius (ut di-
 xi) species experimento est speciosior. Veruntamē ab aspe-
 ctu nō aliter probari debet, quàm ut sit amplissimi corpo-
 ris, ceruice ualida, robustis ac latis costis, pectore musculo-
 so, & uasto, seminibus lacertosis, cruribus cōpactis, colo-
 ris ni

ris nigri, uel maculosi: nam murinus cum sit in asino uul-
 garis, tum etiam non optimè respondet in mula: neque
 nos uniuersa quadrupedis species decipiat, si qualē pro-
 bamus, cōspicimus. Nam quemadmodū arietum, quae sunt
 in linguis, & palatis maculae, plerunq; in uelleribus agno-
 rum deprehenduntur: ita si discolores pilos asinus in pal-
 pebris, aut auribus gerit, sobolem quoq; frequenter facit
 diuersi coloris, qui & ipse etiam si diligentissimè in ada-
 missario exploratus est, saepe tamen dominum decipit: nam
 interdum etiam citra praedicta signa dissimiles sui mulas
 fingit: quod accidere nō aliter reor, quàm ut auitus color
 primordij seminis mistu reddatur nepotibus. Igitur qualē
 descripsi asellum, cum est à partu statim genitus, oportet
 matri statim subtrahi, & ignoranti equae subijci. Ea opti-
 mē tenebris fallitur: nam obscuro loco partu eius admo-
 to, praedictus quasi ex ea natus alitur. Cui deinde cum
 decē diebus infans sit equa, semper postea destināti praebet
 ubera. Sic nutritus admissarius equas diligere cōdiscit. In-
 terdum etiā, quamuis materno lacte sit aducatus, potest à
 tenero cōuersatus equis familiariter earũ consuetudinē ap-
 petere. Sed non oportet minorē, quàm trimū admitti. Atq;
 id ipsum si concedatur, uere fieri conueniet, cū & defecto
 uiridi pabulo, et largo ordeo firmā dus, nonnunquā etiam
 saluandus erit. Nec tamē tenerae foeminae cōmittetur: nam
 nisi prius ea marem cognouit, adsilientē admissarium cal-
 cibus proturbat, & iniuria depulsum etiam ceteris equis
 reddit inimicū. Id ne fiat, degener, & uulgaris asellus ad-
 mouetur, qui sollicitet obsequia foeminae: neq; is tamen ini-
 re sinitur. Sed, si iam est equa ueneris patiens, cōfestim ab-
 acto uiliore, pretioso mari iungitur. Locus est ad hos usus
 extractus (machinā uocant rustici) qui duos parietes ad-

deficit, quàm ullum aliud armentum. Nam labores & famis maxime patiens, raro morbis afficitur. Huius animalis tam exiguae tutela plurima, & necessaria opera supra portionem respondent, tum & facilem terram qualis in Betica, totaq; Libye sit, leuibus aratris profcindat, & non nimio pōdere uehicula trahat. Sæpe etiam, ut celeberrimus poeta memorat,

-Tardi costas agitator aselli

Vilibus aut onerat pomis, lapidemq; reuertens

Incessum, aut atra massam picis urbe reportat.

Iam uero molarum, & conficiendi frumenti penè solennis est huius pecoris labor. Quare omne rus tanquam maxime necessarium desiderat asellum, qui, ut dixi, pleraque utensilia & uehere in urbem, & reportare collo, uel dorso commodè potest. Qualis autem species eius uel cura probatissima sit, superiore libro, cum de precioso præciperetur, satis dictum est.

De Ouibus emendis tuendisq;. CAP. II.

Post maiores quadrupedes ouilli pecoris secunda ratio est, quæ prima sit, si ad utilitatis magnitudinem referas. Nam id præcipue nos contra frigoris uolentiam protegit, corporibusq; nostris liberaliora præbet uelamina. Tum etiam casei, lactisq; abundantia non solum agrestes saturat, sed etiam elegantium mensas iucundis, & numerosis dapibus exornat. Quibusdam uero nationibus frumenti expertibus uictum commodat, ex quo Nomadum, Gætarumq; plurima γαλακτοπότηαι dicuntur. Igitur id pecus, quamuis molliissimum sit, ut ait prudentissimè Celsus, uacilludinis tutissimæ est, minimeq; pestilentia laborat. Verum tamen eligendum est ad naturam loci: quod semper obseruari non solum in hoc, sed etiam in tota uris disciplina

plina Vergilius præcipit, cum ait:

Nec uero terra ferre omnes omnia possunt.

pinguis, & campestris situs proceras oues tolerat: gracilis, & collinus quadratas: syluestris & montosus exiguas: pratibus, planisq; noualibus testum pecus commodissime pasitur. Idq; non solum generibus, sed etiam coloribus plurimum refert. Generis eximij nulesias, calabras, appulasq; nostri existimabāt, earumq; optimas tarētinas. Nunc gallica pretiosiores habentur, earumq; præcipue altinates. Item quæ circa Parmam, & Mutinam macris stabulantur campis. Color albus cum sit optimus, tum etiam est utilissimus, quod ex eo plurimi fiunt, neq; hic ex alio. Sunt etiã suapte natura pretio commendabiles pullus, atque fuscus, quos præbēt in Italia Pollentia, in Betica Corduba. Nec minus Asia rutilos, quos uocant ἔρπυγους. Sed & alias uarietates in hoc pecoris genere docuit usus exprimere. Nā cum in municipium Gaditanum ex uicino Africa miri coloris syluestres, ac feri arietes, sicut aliæ bestie munerarijs deportarentur, M. Columella patruus meus acris uir ingenij, atq; illustris agricola quosdam mercatus in agros transtulit, & mansuefactos testis ouibus admisit. Eæ primum hirtos, sed paterni coloris agnos ediderunt, qui deinde & ipsi tarentinis ouibus impositi, tenuioris uelleris arietes prognerauerunt. Ex his rursus quicquid conceptum est, maternam mollitiem, paternum, & autum retulit colorem. Hoc modo Columella dicebat, qualemcunq; speciem, quæ fuerit in bestijs, per nepotū gradus mitigata feriate, rediisse. Ad propositū reuertar. Ergo duo genera sunt ouilli pecoris, molle, & hirsutum. Sed in utroque eligendo plura communia, quædam tamen sunt propria genecrosi, quæ obseruari conueniat. Communia in emendis

gregibus ferè illa, si cador lanae maximè placet, nunquam cãdidissimos mares legeris, quoniã ex albo sæpe fuscus editur partus, ex erythraeo uel pullo nunq̃ generatur albus.

De arietibus eligendis.

CAP. III.

ITaq; non solum ea ratio est probandi arietis, si uellere candido uestitur, sed etiã si palatũ, atq; lingua concolor lanae est. Nam cũ hæ corporis partes nigrae, aut maculosae sunt, pulla uel etiã uaria nascitur proles. idq; inter cetera exinũe talibus numeris significauit idem, qui supra:

Illum autem, quamuis aries sit candidus ipse,

Nigra subest udo tantum cui lingua palato,

Reijce, ne maculis infuscet uellera pullis

Nascentum. — Vna eademq; ratio est in erythraeis,

et nigris arietibus, quorum similiter (ut iam dixi) neutra pars esse debet discolor lanae, multoq; minus ipsa uniuersitas tergoris maculis uariet. ideo nisi lanatas oues emi non oportet, quo melius unitas coloris appareat: quae nisi praecipua est in arietibus, paternae notae plerũq; natis inherent. Habitus autem maximè probatur, cũ est altus, atq; procerus, uentre promisso, atq; lanato, cauda longissima, densiq; uelleris, fronte lata, testibus amplis, intortis cornibus, non quia magis hic sit utilis (nam est melior inutilis aries) sed quia minime nocent. Intorta potius, quam surrecta, et patula cornua. quibusdam tamen regionibus, ubi caeli status uuidus, uentosusq; est, capros et arietes optauerimus uel amplissimis cornibus, quod ea porrecta, altaq; maximam partem capitis à tempestate defendant. Itaq; si plerunq; est atrocior hyems, hoc genus eligemus, si clementior, mutilum probabimus marem, quoniam est illud incommodum in cornuto, quod cum sentiat se uelut quoddam naturae loco capitis armatum, frequenter in pugnam procur

procurrit, et fit in foeminas quoq; procacior. Nam riualem (quamuis solus admissura non sufficit) uiolentissime persequitur. Nec ab alio tempestiuum patitur iniri gregem, nisi cum est fatigatus libidine. Mutilus autem, cum se tanquam exarmatum intelligat, nec ad rixã promptus est, et in uenere mitior. Itaq; capri, uel arietis petulci saeuitiã pastores hac astutia repellunt, mensurae pedalis robustam tabulam configunt aculeis, et aduersam fronti cornibus religant. ea res ferum prohibet à rixa, cũ stimulum suo ictu ipsum se sauciat. Epicharmus autem Syracusanus, qui pecudũ medicinas diligentissimè conscripsit, affirmat pugnacem arietem mitigari terebra secundũ auriculas foratis cornibus, quã curuantur in flexu. Eius quadrupedis etas ad prognerandum optima est trima: nec tamen habilis usq; in annos octo. Foemina post bimatum maritari debet. Iuuenisq; habetur quinquennis: fatiscit post annum septimum. igitur, ut dixi, mercaberis oueis intonsas: uariam, et canam comam improbabis, quod sit incerti coloris. Maiorem trima dente minacem sterilem repudiabis. eliges bimam uasti corporis, ceruice prolixa, prolixi uilli, nec asperi, lanosi, et ampli uteri: nam uitandus est glaber, et exiguus. Atq; hæc ferè communia sunt in comparandis ouibus. Illa etiã tuendis, humilia facere stabula, sed in longitudinem potius, quam in Latitudinem porrecta, ut simul hyeme calida sint, nec angustiae foetus oblidant. ea poni debent contra mediũ diem: namq; id pecus, quamuis ex omnibus animalibus uestitissimum, frigoris tamen impatientissimũ est, nec minus aestiui uaporis. itaq; cohors clausa sublimi macerie praeponi uestibulo debet, ut sit in eam tutus exitus aestiuandi. deturq; opera, ne quis humor subsistat, ut semper quam aridissimis filicibus, uel culmis

stabula constrata sint, quo purius, & mollius incubent foecula. te. Sint* quala mudissima, ne qua earū ualetudo, quae praecipue custodienda est, infestetur uligine. Omni autem pecudi larga praebenda sunt alimenta. Nā uel exiguus numerus, cum pabulo satiatur, plus domino reddit, quam maximus grex, si senserit penuriam: sequeris autem noualia non solum herbida, sed quae plerunque uidua sunt spinis, utamurq; saepius auctoritate diuini carminis:

Si tibi lanitium curae est, primum aspera sylua,

Lappaeq; tribulicq; absint. —

Quoniam ea res, ut ait idem, scabras oues reddit, cum ton sis illotus adhaesit sudor: & hirsutis secuerunt corpora uesper: tum etiam quotidie minuitur lana, quae quanto prolixior in pecore conrescit, tanto magis obnoxia est rubis, quibus uelut hamis inuncata a pascentium tergoribus auellitur: molle uero pecus etiam uelamen, quo protegitur, amittit, atq; id non paruo sumptu reparatur: inter autem res ferè constat primum esse admissuræ tempus uernum parilibus, si sit ouis matura: sin uero facta circa Iulium mensem. Prius tamen haud dubie probabilius, ut messem uindemia, fructum deinde uincaticum foetura pecoris excipiat, & totius autumnii pabulo satiatus agnus ante moestitiam frigorum, atq; hyemis ieiunium confirmetur. Nam melior est autumnalis uerno, sicut ait uerissimè Celsus, quia magis ad rem pertinet, ut ante aestiuum quam hybernium solstitium conualescat: solusq; ex omnibus animalibus bruma commodè nascitur: ac si res exigat, ut plurimi mares progenerandi sint, Aristoteles uir callidissimus rerum naturæ præcipit admissuræ tempore obseruare siccis diebus halitus septentrionales, ut contra uentum gregem pascamus, & eum spectans admittatur pecus: at si foeminae generandæ

nerandæ sunt, austrinos flatus captare, ut eadem ratione marices ineatur. Nam illud, quod priore libro docuimus, ut admissarij dexter, uel etiā sinister uinculo testiculus obligetur, in magnis gregibus operosum est. Post foeturā deinde longinquæ regionis pascua petiturus opilio, ferè omnè sobolem passioni reseruet suburbanæ: uillicus enim teneros agnos, dum adhuc herbae sunt expertes, lanio tradit, quoniam & paruo sumptu deuehuntur, ijs summotis, fructus lactis ex matribus nō minor percipitur. Summotti tamē etiā in uicinia urbis quandoq; oportebit. Nam uernaculū pecus peregrino longe est utilius. Nec committi debet, ut totus grex effectus senectute dominum destituat: cum praesertim boni pastoris uel prima cura sit annis omnibus in demortuariū, uitiosarumq; ouium locum totidē, uel etiā plura capia substituere, quoniā saepe frigorum, atq; hyemis seuitia pastore decipit, & eas oues interimit, quas ille tempore autumnii ratus adhuc esse tolerabiles, nō summouerat: quo magis etiā propter hos casus, nisi ualidissima, quae nō comprehendatur hyeme, nouaq; progenie repleatur numerus, quod qui faciet, seruare debet, ne minori quadrimæ, neue ei, quae excessit annos octo, prolem submittat: neutra enim aetas ad educandum est idonea: tum etiam quod ex uere materia nascitur, plerunque congeneratum parentis senium refert. Nam uel sterile, uel imbecillum est. Partus uero incipientis pecoris non secus, quam obstetricum more custodiri debet, neq; enim aliter hoc animal, quam muliebris sexus enititur, saepiusq; etiam quanto est omnis rationis ignarum, laborat in partu: quare ueterinariae medicinae prudens esse debet pecoris magister, ut si res exigat, uel integrum conceptum, cum transuersus hæret locis genitalibus, extrahat: uel ferro diuisum citra matris perniciem

ciem partū educat, quod Græci uocāt *ἰαβρὸν ἴκν*. Agnus autem, cum est editus, erigi debet, atq; uberibus admoueri, tum etiam eius diductum os pressis humectare papillis, ut condiscat maternum trahere alimentum: sed prius, quàm hoc fiat, exiguum emulgendum est, quod pastores colostram uocant: ea nisi aliquatenus emittitur, nocet agno: qui biduo quo natus est, cum matre clauditur, ut & ea partum suum sūeat, & ille matrem agnoscere condiscat. Mox deinde quandiu nō lasciuat, obscuro, & calido septo custodiat: postea luxuriantem uirgea cum comparibus area claudi oportebit, ne uelut puerili nimia exultatione macefeat: cauendumq; est, ut tenerior separetur à ualidioribus, quia robustus angit imbecillū: satusq; est mane prius, quam grex procedat in pascua: deinde etiā crepusculo redeuntibus saturis ouibus admiscere agnos, qui cum firmi esse cœperint, pascendi sunt intra stabulum cythiso, uel medica, tum etiam surfuribus, aut si permittit annona, farina ordeī, uel erui: deinde, ubi conualuerint, circa meridiem pratis, aut noualibus uillæ contiguis matres admouende sunt, & à septo emittendi agni, ut condiscant foris pasci. De genere pabuli, ut & ante diximus, & nunc eorum, quæ omīssa sunt, meminerimus, iucundissimas herbas esse, quæ aratro profectis aruis nascantur: deinde quæ pratis uligine carentibus: palustres, syluestresq; minime idoneas haberi: nec tamen ulla sunt tam blanda pabula, aut etiam pascua, quorum gratia non exolescat usu continuo, nisi pecudum fastidio pastor occurrerit præbito sale, quod uelut ad pabuli condimentum per æstatem canalicibus ligneis impositum cum è paslu redierint oues, lambunt, atq; eo sapore cupidinem bibendi, pascendiq; concipiunt. At contra penurie hyemis succurritur obiectis

intra

intra tectum per præsepia cibus: aluntur autem commo-
dissime repositis ulmets, uel ex fraxino frondibus, uel autumnali foeno, quod cordum uocatur: nam id mollius, & ob hoc iucundius est, quàm maturum: cythiso quoque & fatiua uicia pulcherrime pascuntur: necessariae tamen, ubi cætera defecerunt, etiam ex leguminibus palea: nam per se ordeum, uel fresa cum suis ualuulis faba, uel cicercula sumptuosior est, quàm ut suburbanis regiõibus exiguo pretio possit præberi: sed si uilitas permittit, haud dubie sunt optima. De temporibus autem pascendi, & ad aquam ducendi per æstatem non aliter sentio, quàm ut prodidit M. Aro:

Luciferi primo cum sydere frigida rura
Carpamus, dum mane nouum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratissimus herba.
Inde ubi quarta sitim cœli collegerit hora,
Ad puteos, aut alta greges ad stagna—
Perducamus, medioq; die, ut idem, ad uallem,
Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
Ingenteis tendit ramos, aut sicubi nigrum
Illicibus crebris sacra nemus accubat umbra.

Rursus deinde iam mitigato uapore compellantur ad aquam, etiam per æstatem id faciendum, & iterum ad pascua producendum

Solis ad occasum, cum frigidus æra uesper
Temperat, & saltus reficit iam rosida luna.

Sed obseruandum est sydus æstatis per emersum canalicula, ut ante meridiem grex in occidentem spectans agatur, & in eam partem progrediatur, post meridiem in orientem: si quidem plurimum refert, ut pascentiū capita sint obserua soli, qui plerumq; nocet animalibus oriente prædicto sydere. Hyeme, & uere matutinis temporibus intra septa

septa contineantur, dum dies aruis gelicidia detrahat: nam pruinosa ijs diebus herba pecudi grauedinē creat, uētrēq; proluit: quare etiā frigidis, humidisq; tēporibus anni semel tantum ei potestas aquae faciēda est: tum qui sequitur gregē circumspēctus, ac uigilās (id quod omnibus & omnium quadrupedum custodibus praecepitur) magna clementia moderetur. Idemq; duci propior quā domino, & in cogēdis, recipiēdisq; ouibus adclamatione, ac baculo minetur: nec unquā telum emittat in eas: neq; ab his longius recedat: nec aut recubet, aut confidat: nam nisi procedit, stare debet, quoniam grex quidem custodis officium, sublimem, celsissimamq; oculorum ueluti speculā desyderat, ut neq; tardiores, & grauidas, dum cūctantur, neq; agiles, & foetas, dū procurrūt, separari à ceteris sinat, ne fur, aut bestia hallucinatē pastore decipiat: sed haec cōia ferē sunt in oī pecore ouillo: nunc quae sunt genicrosi propria dicemus.

De ouibus tectis.

CAP. IIII.

Gracum pecus, quod pleriq; tarentinum uocant, nisi cum domini praesentia est, uix expedit haberi: siquidem & curam & cibum maiorem desyderat: nam cum sit uniuersum genus lanigerum ceteris pecudibus mollius, tum ex omnibus tarentinum est mollissimum, quod nullam domini, aut magistrorum inertiam sustinet, multo que minus auaritiam, nec aestus, nec frigoris patiens. Raro foris, plerunq; domi alitur, & est auidissimum cibi, cui si detrahitur fraude uillici, clades sequitur gregem: singula capita per hyemem recte pascuntur ad praesepia tribus ordeī, uel fresae cū suis ualuulis fabae, aut cicerculae quatuor sextarijs, ita ut & aridam frondem praebat, aut siccam, uel uiridem medicam, cythisum uel, tum etiam cordi foeni septena pondo, aut leguminum paleas adfatim. Minimus

agnis

agnis uēdendis in hac pecude, nec ullus lactis reditus haberi potest: nam & qui summoueri debent, paucissimos post dies quā editi sunt, immaturi ferē mactantur, orbae que natis suis matres alienae soboli praebent ubera: quippe singuli agni binis nutricibus summittuntur, nec quicquam subtrahi summisis expedit, quo saturior lactis agnus celeriter confirmetur, & parua nutrici consociata minus laboret in educatione foetus sui: quam ob causam diligentia cura seruandum est, ut & suis quotidie matribus, & alienis non amantibus, agni subruentur. Plures autem in eiusmodi gregibus, quā in hirtis masculos enutrire oportet: nam prius quā foeminas inire possint mares castrati, cum bimatum expleuerint, enecantur: & pelles eorum propter pulchritudinē lanae maiore pretio, quā alia uelera mercantibus traduntur: liberis autem campis, & omni surculo, ruboq; uacantibus ouem graecam pascere meminerimus, ne, ut supra dixi, et lana carpatur, & tegumen: nec tamen ea minus sedulā curam foris, quia nō quotidie procedit in pascua, sed maiorem domesticā postulat: nam saepius detergenda et refrigerāda est: saepius eius lana diducenda, uinoq; & oleo insuccanda: nonnunquam etiā tota est eluenda, si diei permittit apricitas: idq; ter anno fieri sat est. stabula uero frequenter euerrenda, & purgāda, humorq; omnis urinae deuerrendus est, qui commodissime siccatur perforatis tabulis, quibus ouilia consternuntur, ut grex supercubet: nec tantum coeno, aut stercore, sed exitiosis quoq; serpentibus tecta liberentur, quod ut fiat,

Disce & odoratam stabulis incendere caedrum,
Galbanioq; agitare graues nidore chelydros.
Saepē sub immotis praesepibus aut mala tactu
Vipera deliuit, coelumq; exterrita fugit,

Aut

Aut tecto affuetus coluber. — Quare, ut idem iubet,
Cape saxa manu, cape robora pastor,
Tollentemq; minas, et sibila, colla tumentem

Deijcc. — Vel ne istud cum periculo facere necesse sit, mulie-
bres capillos, aut ceruina sepius ure cornua: quorum odor
maxime non patitur stabulis praedictam pestem consistere. Ton-
suræ certum tempus anni per omnes regiones seruari non
potest, quoniam nec ubiq; tardè, nec celeriter æstas ingru-
it: et est modus optimus considerare tempestates, qui-
bus ovis, neque frigus, si lanam detraxeris, neque æstum
si nondum detonderis, sentiat: uerum ea quancumque
detonsa fuerit, ungi debet tali medicamine, succus excocti
lupini, ueterisq; uini sex, et amurca pari mensura miscen-
tur, eoq; liquanone tonsa ovis imbutur, atq; ubi per tri-
duum delibuto tergo medicamina perbiberit, quarto
die, si est uicinia maris, ad littus deducta mersatur: si
minus est, coelestis aqua sub dio salibus in hunc usum durata
paulum decoquitur: eaq; grex perluitur: hoc modo curatum
pecus anno scabrum fieri non posse Celsus affirmat, nec
dubium est, quin etiam ob eam rem lana quoq; mollior atq;
prolixior renascatur.

Medicinæ pecoris ouilli.

C A P. V.

ET quoniam recensuimus cultum, curamq; rectè ua-
lentium, nunc quemadmodum uitijis, aut morbo lae-
borantibus subueniendum sit, præcipiemus, quanquam
pars hæc exordij penè tota iam exhausta sit, cum de me-
dicina maioris pecoris priore libro disputaremus, quia
cum sit ferè eadè corporum natura minorum, maiorumq;
quadrupedum, pauca, paruaq; morborum, et remediorum
differentiæ possunt inueniri: quæ tamen quantulecumq;
sint, non omittentur à nobis. Si ægrotat uniuersum pecus,
ut et

ut et ante præcepimus, et nunc (quod remur esse maxime
salutare) iterum adseueramus in hoc casu, quod est remedium
presentissimum: pabula mutemus, et aquationes totius re-
gionis, et alium quæramus statum cœli, curemusq;, si ex calo-
re, et æstu concepta pestis inuasit, ut opaca rura, si inuasit
frigore, ut eligatur aprica. sed modice, ac sine festinatio-
ne persequi pecus oportebit, ne imbecillitas eius longis iu-
neribus aggrauetur, nec tamen in totum pigre, ac segniter
agere: nam quemadmodum fessas morbo pecudes uehemen-
ter agitare, et extendere non conuenit, ita conducit me-
diocriter exercere, et quasi torpentes excitare, nec pati
ueterno consensescere, atq; extingui: cum deinde grex ad
locum fuerit perductus in lacinas colonis distribuatur:
nam particulatim facilius quam uniuersus conualescit, si-
ue quia ipsius morbi halitus minor est in exiguo numero,
seu quia expeditius cura maior adhibetur paucioribus.
Hæc ergo, et reliqua (ne nunc eadem repetamus) quæ su-
periore exordio percensuimus, obseruare debemus, si uni-
uersæ laborabunt: illa, si singulæ. Oues frequentius, quam
ullum aliud animal infestantur scabie, quæ ferè nascitur,
sicut noster memorat poeta,

— Cum frigidus imber

Altius ad uiuum peredit, et horrida cano

Bruma gelu. — Vel post tonsuram, si remedium prædicti
medicaminis non adhibeas, si æstiuum sudorem mari, uel
flumine non abluas, si tonsum gregem patiaris syluestri-
bus rubis, ac spinis sauciari: si stabulo utaris, in quo mule,
aut equi, aut asini steterunt: præcipue tamen exiguitas ci-
bi maciem, macies autem scabiem facit: hæc ubi coepit ir-
reperere, sic intelligitur, uitiosum locum pecudes, aut mor-
su scalpunt, aut cornu, uel ungula tundunt, aut arbori ad-
r
fricant,

fricant, parietibus ue detergent: quod ubi aliquam facientem uideris, comprehendere oportebit, & lanam diducere, nam subest aspera cutis, & uelut quaedam prurigo, cui primo quoq; tempore occurrendum est, ne totam progeniem coinquinet, & quidem celeriter, cum & alia peccata, tum praecipue oues contagione uexentur: sunt autem complura medicamina, quae idcirco enumerabimus, non quia cunctis uti necesse sit, sed quoniam nonnullis regionibus quaedam reperiri nequeunt, ex pluribus aliquid inuentum remedio sit. Facit autem commodè primum ea compositio, quam paulò antè demonstrauimus, si ad fecem, & amurcā, succumq; decocti lupini misceas portione aequa detritum album eulcorum: potest etiam scabriciem tollere succus uiridis cicuta: quae uerno tempore, cum iam caulem nec adhuc semina facit, decisa contunditur, atque expressus humor eius fictili uase reconditur, duabus urnis liquoris, admixto salis torridi semodio: quod ubi factum est, oblitum uas in sterquilinio defoditur, ac toto anno summi uapore concoctum, mox promitur: tepefactumq; medicamentum linitur scabrae parti, quae prius aspera testa, uel pumice defricta redulceratur: eidem remedio est amurca duabus partibus decocta, item uetus hominis urina testis candēribus inusta: quidam tamen hanc ipsam subiectis ignibus quinta parte minuunt, admiscētq; pari mensura succum uiridis cicutae. Deinde figularibus tritis, & picis liquidae, & fricti salis singulos sextarios infundunt: facit etiam sulfuris triti, & picis liquidae modus aequalis igne lento coactus: sed Georgicum carmen affirmat, nullam esse praestantiorē medicinam,

Quam si quis ferro potuit rescindere summum
Vlceris os, alitur uitium, uiuitq; tegendo.

Itaq;

Itaq; referandum est, & ulcera medicamentis curandum. Subijcit deinde aequè prudenter fibricitantibus ouibus, de talo uel inter duas ungulas sanguinem emitti oportere: nam plurimum id quidem,

Profuit incensos aestus auertere, & inter

Ima ferire pedis salientem sanguine uenam.

Nos etiam sub oculis, & de auribus sanguinem detrahimus. Clauis quoq; dupliciter infestant ouē, siue cum subluuies, atq; intertrigo in ipso discrimine ungula nascitur, seu cum idem locus tuberculū habet, cuius media ferè parte canino similis extat pilus, eiq; subest uermiculus. Subluuies, & intertrigo pice per se liquida, uel alumine & sulfure, atq; aceto mistis rite eruentur, uel tenero punico malo, prius quam grana faciat, cum alumine pinsito, superfusq; aceto, uel aeris ærugine infriata, uel combusta galla cum austero uino leuigata, & superposita: tuberculum, cui subest uermiculus, ferro quamacutiſsimè circumsecari oportet, ne, dum amputatur etiā, quod infra est, animal uulneremus: id enim cum sauciatur, uenenatā saniem mittit, qua respersum uulnus ita insanabile facit, ut totus pes amputandus sit: & cum tuberculum diligenter circūcideris, candens seuum uulneri per ardentem tedā instillato. Ouem pulmonariam similiter ut suem curari conuenit, inserta per auriculam, quam ueterinarij consiliginem uocant: de ea iam diximus, cum maioris pecoris medicinā tradidimus: sed is morbus æstate plerunque concipitur, si defuit aqua, propter quod uaporibus omni quadrupedi largius bibendi potestas danda est. Celso placet, si est in pulmonibus uitium, acris aceti tantum dare, quātum ouis sustinere possit, uel humane ueteris urinae tepefactae trū heminarum instar per sinistra narem corniculo infunde-

re, atq; axungie sextantem faucibus inserere. Est etiã in-
sanabilis sacer ignis, quã pusulã uocant pastores: ea nisi
compescitur intra primã pecudem, quæ tali malo corre-
pta est, uniuersum gregem contagione prosternit: sic qui-
dem quoddã nec medicamentorum, nec ferri remedia patitur.
Nam penè ad omnẽ tactum ex candescit: sola tamẽ ea fi-
menta non aspernatur lactis caprini, quod infusum tantũ
ualet, ut & blandiatur igneam seuitiam, differens magis
occidionem gregis, quã prohibes. Sed Aegyptiæ gentis
autor memorabilis Dolus Mendesiũs, cuius commenta,
quæ appellantur Græcè *ὄνομαχια*, sub nomine Demo-
criti falsò produntur, censet propter hanc sapius, ac dili-
gẽter ouium terga perspicere, ut si fortè sit in aliqua tale
uitium deprehensum, confestim scrobem defodiamus in li-
mine stabuli, & uiuam pecudem, quæ fuerit pusulosa, re-
supinam obruamus, patiamurq; super obrutam meiere to-
tum gregem, quoddã eo factò, morbus propulsetur. Bilis
æstiuo tempore non minima perniciēs potione depellitur
humanae ueteris urina, quæ ipsa remedio est etiam pecori
arcuato. At si molesta pituita est, cunelæ bubulæ, uel ne-
petæ syluestris surculi lana inuoluti naribus inseruntur,
uersanturq; donec sternutet ouis. Fracta pecudum nõ ali-
ter, quã hominũ crura sanãtur, inuoluta lanis oleo, atq;
uino insuccatis, & mox circumdati ferulis conligata. Est
etiã grauis perniciēs herbæ sanguinariæ, quam si pasta
est ouis, toto uentre distenditur, cõtrahiturq; & spumam
quãdam tenuem tetri odoris expuit. Celeriter sanguinem
mitti oportet sub cauda in ea parte, quæ proxima est clu-
nibus, nec minus in labro superiore uena soluenda est. Su-
spirose laborantibus, auriculæ ferro rescindendæ, mutan-
dæq; regiones, quod in omnibus morbis, ac pestibus fieri
deberet

deberet censemus. Agnis quoque succurrendum est uel fe-
bricitantibus, uel ægritudine alia affectis: qui ubi morbo
laborant, admitti ad matres non debent, ne in eas perni-
ciem transferant. Itaq; separatim mulgendæ sunt oues, et
coelestis aqua pari mensura lacti miscenda est, atq; ea po-
tio febricitantibus danda: multi lacte caprino iisdem me-
dentur, quod per corniculum infunditur faucibus. Est etiã
mentigo, quam pastores ostiginem uocant, mortifera la-
tentibus. Ea plerunq; fit, si per imprudentiam pastoris
emissi agni, uel etiam hœdi rosidas herbas depauerint,
quod minime cõmitti oportet. Sed cum id factum est, uelut
ignis sacer, os, atq; labra fœdis ulceribus obsidet. Reme-
dio sunt hyssopus, & sal æquis ponderibus contrita. Nam
ea mistura palatum, atq; lingua, totumq; os perfricatur.
Mox ulcera lauantur aceto, & tunc pice liquida, cũ ad-
ipe sullo perlinuntur. Quibusdam placet aruginis tertiam
partem duabus ueteris axungie portionibus commiscere,
tepefactoq; uti medicamine. Nonnulli folia cupressi trita
miserunt aquæ, & ita perluunt ulcera, atq; palatum. Ca-
strationis autem ratio iam tradita est. Neq; enim alia in
agnis, quã in maiore quadrupede seruat.

De caprino pecore.

CAP. VI.

ET quoniam de ouiarico satis dictum est, ad caprinum
pecus nunc reuertar. Ad autem genus dum etia potius,
quam campestrẽ situm desiderat: asperisq; etiam locis, ac
syluestribus optime pascitur. Nã nec rubos auersatur, nec
uepribus offenditur, & arbusculus, frutetisq; maxime gau-
det. Ea sunt arbutus, atq; alaternus, cythifusq; agrestis.
Nec minus ilignei, querniçq; frutices, qui in altitudinem
nõ profiliunt. Caper, cui sub maxillis binæ uerruculæ col-
lo dependent, optimus habetur, amplissimi corporis, cru-

r 3 ribus

ribus crassis, plena, & breui cervice, flaccidis, & prægrauantibus auribus, exiguo capite, nigro, densisq; & nitido, atq; longissimo pilo. Nam & ipse tundetur

Vsum in castrorum, ac miseris uelamina nautis.

Est autem mensium septem satis habilis ad procreandum, quoniam immodicus libidinis, dum adhuc uberibus alitur, matrem supra superuenit, & ideo celeriter, & ante sex annos confenescit, quod immatura ueneris cupidine primis pueritiæ temporibus exhaustus est. Itaq; quinquennis parum idoneus habetur sceminis implendis. Capella præcipuè probatur similima hirco, quem descripsimus, si etiam est uberis maximi, & lactis abundantissimi. Hanc pecudè mutilam parabimus quieto cœli statu. Nā procelloso, atq; imbrifero cornuta semper. Nam & omni regione maritos gregum mutilos esse oportebit, quoniã cornuti serè perniciosi sunt propter petulãtiam. Sed numerum generis huius maiorem, quã centum capitũ sub uno clauso non expedit habere, cum lanigeræ mille pariter commodè stabulentur. Atq; ubi capræ primum comparantur, melius est unum gregem totum, quã ex plurius particulatim mercari, ut nec in pastione separatim laciniæ deducantur, & in caprili maiore concordia quietè consistant. Huic pecudi nocet æstus, sed magis frigus, & præcipuè fœtæ, quæ gelicidio hyemis conceptũ fecit. Nec tamen ea sola creant abortus, sed etiam glans cum citra satietatem data est. Itaq; nisi potest affatim præberi, non est gregi permittenda. Tempus admissuræ per autumnum serè ante mensem Decembrem præcipimus, ut propinquante uere gemmantibus frutetis, cum primũ syluæ noua germinant fronde, partus edatur. Ipsum uerò caprile uel naturali saxo, uel manu constratum eligi debet, quoniam

niam huic pecori nihil substernitur. Diligensq; pastor quotidie stabulũ cõuerit, nec patitur stercus, aut humorè consistere, lutum uè fieri, quæ cuncta sunt capris inimica. parit autem, si est generosa proles, frequenter duos, nonnunquã trigeminos. Pessima est foetura cũ matres bimæ, ternos hædos efficiunt. Qui ubi editi sunt, eodem modo, quo agni educantur, nisi quod magis hædorum lasciuia compescenda, & arctius cohibenda est. Tum super lactis abundantia samera, uel cythifus, aut edera præbenda, uel etiã cacumina lentisci, aliæq; tenues frondes obijciendæ sunt. Sed ex geminis singula capita, quæ uidentur esse robustiora, in supplementũ gregis referuantur, cætera mercatibus traduntur. Anniculæ, uel bimæ capellæ (nam utraq; ætas partum edit) submitti hædum non oportet. Neque enim educare, nisi trima debet. Sed anniculæ cõfestim depellenda soboles, bimæ tandiu admittendæ, dum possit esse uendibilis. Nec ultra octo annos matres seruandæ sunt, quod assiduo partu fatigatæ steriles existat. Magister autem pecoris acer, durus, strenuus, laboris patientissimus, alacer, atq; audax esse debet, & qui per rupes, per solitudines, per uepres facîle uadat, & non ut alterius generis pastores sequatur, sed plerũq; ut antecedit gregẽ. Quare eum esse maxime strenuum opus est. Capellæ, dum dumeta pasunt, capris cedunt, subinde quæ cedit compesci debet, ne procurrat. Sed placidè, ac lentè pabuletur, ut & largi sit uberis, & non strigosissimi corporis.

De medicina caprarum.

CAP. VII.

Alia nanq; genera pecorum, cum pestilentia uexantur, prius morbo, & langoribus macescunt, solæ capellæ quamuis opimæ, atq; bilares subito cõcidunt, uelut aliqua ruina gregatim prosternantur. Id accidere maxime

solet ubertate pabuli. Quamobrem statim cum unam, uel alteram pestis percussit, omnibus sanguis detrahendus. Nec tota die pascenda, sed medijs quatuor horis intra septa claudenda. Sin alius langor infestat, pabulo medicantur arundinis, & alba spina radicibus, quas cum ferreis pilis diligenter contuderimus, admiscemus aquam pluuialem, so lamq; potandam pecori praebemus. Quod si ea res agritudinem non depellit, uendenda sunt pecora. uel si neq; id cotingere potest, ferro necada, saliendaq;. Mox interposito spatio coueniet alium gregem reparare. Nec tamen ante quam pestilens tempus anni, siue id fuit hyemis, uertatur aestate: siue autumnus, uere mutetur. Cum uero singula domo laborabunt, eadem remedia, quae etiam ouibus adhibebimus. Nam cum distendetur aqua cutis, quod uitium Graeci uocant ὑψηλόν, sub armo pellicula leuiter incisa perniciosum transmittet humorem, tum factum uulnus pice liquida curetur. Cum effoetae loca genitalia tumebunt, aut secunda non responderint, defruti sextarius, uel cum id defuerit, boni uini tantundem faucibus infundatur, & naturalia cerato liquido repleantur. Sed ne nunc singula persequar, sicut in ouillo pecore praedictum est, caprino medebimur.

Casei faciendi ratio.

CAP. VIII.

Casei quoq; faciendi non erit omittenda cura, utique longinquis regionibus, ubi mulctram deuehere non expedit. Is porro si tenui liquore conficitur, quam celerrime uendendus est, dum adhuc uiridis succum retinet, si pingui, & opimo longiore patitur custodiam, sed lacte fieri debet sincero, & quam recentissimo. Nam requietum, uel mistum celeriter acorem concipit. Id plerumq; cogi agni, aut haedi coagulo, quauis possit & agrestis cardui flore conduci, & seminibus gneti, nec minus ficulneo lacte, quod

emittit

emittit arbor, si eius uirentem saucies corticem. Verum optimus caseus est, qui exiguum medicaminis habet. Minimum autem coagulum recipit sinum lactis argentei pondus denarium. Nec dubium, quin fici ramulis glaciatus caseus iucundissime sapiat. Sed mulctra, cum est repleta lacte, non sine tempore aliquo debet esse. Nec tamen admouenda est flammis, ut quibusdam placet, sed haud procul igne constituennda, & confectum cum concreuit, liquor in fiscellas, aut in calathos, uel formas transferendus est. nam maxime refert primo quoq; tempore serum percolari, & a concreta materia separari. Quam ob causam rustici nec patiuntur quidem sua sponte pigro humore defluere, sed cum paulo solidior caseus factus est, pondera superponunt, quibus exprimitur serum: deinde ut formis, aut calathis exceptus est, opaco, ac frigido loco, ne possit uitari, quamuis mundissimis tabulis componitur, aspergitur tritis salibus, ut exudet acidum liquorem. Atque ubi duratus est, uehementius premitur, ut conspissetur. Et rursus torrido sale contingitur, rursusq; ponderibus condensatur. Hoc cum per dies nouem factum est, aqua dulci eluitur, & sub umbra cratibus in hoc factis, ita ordinatur, ne alter alterum caseus contingat, & ut modice siccat: deinde quod tenerior permaneat, clauso neq; uentis obnoxio loco stipatur per copulata tabulata. Sic neq; fistulosus, neq; salsus, neq; aridus prouenit. Quorum uitorum primum solet accidere, si parum pressus: secundum, si nimio sale imbutus: tertium, si sole exustus est. Hoc genus casei potest etiam trans maria permitti. Nam is, qui reces intra paucos dies absumi debet, leuiore cura conficitur, quippe fiscellis exemptus in salem, muriamq; demittitur, & mox in sole paulum siccat. Nonnulli autem quam pecus numellis inducant, uirides pineas nucas in

r s mulct

mulctra demittunt, & mox super eas emulgent, nec sepa-
rant, nisi cum tranſmiserint in formas coactam materiam.
Ipsos quidam uirides coterunt nucleos, & lacti permiscet,
atq; ita congelant. Sunt qui thymum contritum, cribroq;
colatum cum lacte cogant. Similiter qualiscunq; uelis sa-
poris efficere possis adiecto quod elegeris, condimento. Illa
uerò notissima est ratio faciendi casei, quem dicimus manu
pressum. Namq; is paulum gelatus in mulctra dum est tepe-
factus, rescinditur, & feruente aqua persusus, uel manu si-
guratur, uel buxeis formis exprimitur. Est etiã non ingrati
saporis muria perduratus, atq; ita maligni ligni, uel culmi
fumo coloratus. Sed iam redeamus ad originem.

De suis, & eorum medicinis. CAP. IX.

In omni genere quadrupedum species maris diligenter
eligitur, quonia frequenter patri similior est progenies,
quam matris. Quare etiam in suillo pecore probandi sunt
totius quidam corporis amplitudine eximij, et qui quadrati
potius, quam qui longi, aut rotundi sunt, uentre promisso,
clunibus uastis, nec perinde cruribus, aut ungulis peris,
ample, & glandulosa ceruicis, rostris breuibus, & resupi-
nis. Maximeq; quod ad rem pertinet, quam salacissimos oportet
esse mares, qui & ab annicula etate comode progenerant,
dum quadratum agant: possunt tamen etiam semestres
implere foemina. Scrofae probantur longissimi status, & ut
sint reliquis membris similes descriptis ueribus. Si regio
frigida, & pruinosae est, quam durissima, densaeq; & nigrae
setae grex eligendus est. Si temperata, atq; aprica, glabra
pecus, uel etiam pristinale album potest pasci. Foemina
sua habetur ad partus edendos idonea ferè usq; in annos
septem, quae quanto seculior est, celerius senescit. Annicula
non improbe concipit, sed iniri debet mense Februarii.

Quatuor

Quatuor quoq; mensibus foeta, quinto parere, cum iam herba
solidiores sunt, ut & firma lactis maturitas porcis con-
tingat, et cum desierint uberibus aliis stipula pascatur, cae-
terisq; leguminum caducis frugibus. Hoc autem fit longinquis
regionibus, ubi nihil nisi submittere expedit. Nam subur-
banis lactens porcus aere mutandus est: sic enim mater non
educando, labori subtrahitur, celeriusq; iterum conceptum par-
tum edet. Idemq; bis anno faciet. Mares uel cum primum
ineunt semestres, aut cum saepius progenerauerunt, trimi,
aut quadrimi castrantur, ut possint pinguescere. Foeminae
quoq; uuluae ferro exulcerantur, & cicatricibus clauduntur,
ne sint genitales. Quod facile non intelligo, quae ratio com-
pellat, nisi penuria cibi: nam ubi est ubertas pabuli, sub-
mittere prolem semper expedit. Omnem porro situm ruris pec-
cus hoc usurpat: nam & montibus, & campis comode pas-
citur, melius tamen palustribus agris, quam sitiētibus. Ne-
mora sunt conuenientissima, quae uestiuntur quercu, subere,
fago, cerris, ilicibus, oleastris, tamaricibus, corylis, pomife-
risq; syluestribus, ut sunt alba spina, Graecae siliquae, iu-
niperus, lotos, pinus, cornus, arbutus, prunus, & paliurus,
atq; achraides pyri. Haec enim diuersis temporibus mite-
scunt, ac penè toto anno gregem saturant. At ubi penuria est
arborum, terrenum pabulum consecrabimur, & siccum limosum
preferemus, ut paludem rimetur, effodiatq; lumbricos, atq;
in luto uolutetur, quod est huic pecori gratissimum, quin
etiam ut aquis abuti possint: namq; & id fecisse maxime per
aestatem profuit, & dulcis eruisse radículas aquatilis syl-
uae, tanquam scyrpi, iunciq; & degeneris arundinis, quam
uulgus cannam uocat: nam quidem cultus ager optimas reddit
sues, cum est graminosus, & pluribus generibus pomorum
constitus, ut per anni diuersa tempora, mala, pruna, pyrura,
multi

multiformes nuces, ac ficū præbeat: nec tamē propter hæc parceretur horreis: nā sæpe de manu danā est, cū foris deficit pabulū, propter quod plurima glans uel cisternis in aquā, uel fumo tabulatis recōdenda est. Fabæ quoq; & similitū leguminū, cum uilitas permittit, faciēda est potestas, et utiq; uere, dum adhuc lactāt. Viridia pabula suis ple runq; nocēt: itaq; mane prius, quā procedant in pascua, cōditiuus cibus sustinēdæ sunt, ne immaturis herbis citetur aluus. Eoq; uitio pecus emacietur: nec ut ceteri greges uniuersi claudi debēt, sed per porticus haræ faciēdæ sunt, quibus aut à partu, aut etiā prægnātes includantur: nam præcipuē sues cateruatim, atq; incōditæ, cum sint pariter incluse, super alias aliæ cubāt, & fœtus elidūt. Quare, ut dixi, iunctæ parietibus haræ cōstruendæ sunt in altitudinem pedū quatuor, ne sus trāsire septa queat: nam cōtegi nō debet, ut à superiore parte custos numerū porcorū recenseat, & siquē decumbens mater oppresserit, cubanti subtrahat. Sit autem uigilans, impiger, industrius, nauus omnium, quas pascit. Et matricum, & iuniorum meminisse debet, ut uniuscuiusq; partum consideret. Semper obseruet enitentem: claudatq; ut in hara fœtum edat. Tum denotet protinus quotq; & quales sint nati, & curet maxime nequis sub nutrice aliena educetur: nā facillime porci, si euaserint haram, miscent se, & scrofa cum decubuit, aquē alieno, ac suo præbet ubera. Itaq; porculatoris maximum officium est, ut unamquāq; cum sua prole claudat, qui si memoria deficitur, quo minus agnoscat cuiusque progeniē, pice liquida eandē notam scrofæ, & porcis imponat, & siue per literas, siue per alias formas uniuersumq; fœtum cum matre distinguat: nam in maiore numero diuersis notis opus est, ne confundatur memoria custodis

stodis. Attamen quia id facere gregibus amplis uidetur operosum, commodissimum est haras ita fabricare, ut limen earum in tantam altitudinem consurgat, quantum possit nutrix euadere, lactens autem supergredi non possit. Sic nec alienus irrepit, & in cubili suam quisq; matrē nidus expectat, qui tamen non debet octo capitum numerum excedere. Non quin ignorem fœcunditatem scrofarum maioris esse numeri, sed quia celerrime fatiscit, quæ plures educat. Atq; eæ quibus partus summittitur, cocto sunt ordeo sustinendæ, ne ad maciem summam perducantur, & ex ea ad aliquam perniciem. Diligens autem porculator frequenter suile conuerrat, & sepius haras: nam quamuis prædictum animal in pabulationē spurcæ uersetur, mundissimum tamen cubile desyderat. Hic serē cultus est suilli pecoris rectē ualentis.

De medicina suum.

CAP. X.

Sequitur ut dicamus, quæ sit cura uitiosi. Febricitantium signa sunt, cum obstipæ sues trāsuersa capita fuerunt, ac per pascua subito cum paululum procurrerunt, consistunt, et uertigine correptæ concidūt. Earum notanda sunt capita, quam in partem proclinētur, ut ex aduersa parte de auricula sanguinem mittamus. Item sub cauda duobus digitis à clunibus intermissis uenam feriamus, quæ est in eo loco satis ampla, eamq; sarmento prius oportet uerberari, deinde abictu uirgæ tumentem ferro rescindā, detractōq; sanguine colligari saligneo libro, uel etiam ulmeo. Quod cū fecerimus, uno, aut altero die sub tecto pecudem continebimus, & aquam modicē calidam quantam uolēt, farinæq; ordeaccæ singulos sextarios præbebimus. Strumosis sub lingua sanguis mittendus est, qui cum profluxerit, sale trito cum farina triticea conficari totum os conueniet.

conueniet. Quidam praesentius putant esse remedium, cum per cornu singulis ternos cyathos gari demittunt. deinde fissas tales ferularum lineo funiculo religant: & ita collo suspēdunt, ut strumae ferulis contingantur. Nauseantibus quoque salutaris habetur eburnea scobis sale fricto, et fabae minuta fresca commista, ieiunisque prius quam in pascula prodeant obiecta. Solet etiam uniuersum pecus egrotare ita, ut emaciatur, nec cibos capiat, productumque in pascula medio campo procumbat, & quodam ueterno pressum somnos aestiuo sub sole captet. quod cum facit, totus grex tecto clauditur stabulo, atque uno die abstinetur potione, & pabulo: postridie radix anguinei cucumeris trita, & commista cum aqua datur sitientibus: quam cum pecudes biberunt, nausea correpta uomitant, atque expurgantur, omniisque bile depulsa cicercula, uel faba, dura muria conspersa, deinde (sicut hominibus) aqua calida potanda permittitur. Sed cum omni quadrupedi per aestatem sitis sit infesta, tum sullo maxime est inimica, quare non ut capellam, uel ouem, sic & hoc animal bis ad aquam duci praecipimus, sed si fieri potest, iuxta flumen, aut stagnum per ortum caniculae detineri, quia cum sit aestuosissimum, non est contentum potione aquae, nisi obesam illuuiem, atque distenta pabulis aluum demerserit, ac refrigerauerit: nec ulla re magis gaudet, quam riuus, atque coenoso lacu uolutari. Quod si locorum situs repugnat, ne ita fieri possit, puteis extracta et large canalibus immissa praebenda sunt pocula, quibus nisi affatim satiatur, pulmonariae fiunt. Isque morbus optime sanatur auriculis inserta consilagine: de qua radícula diligenter, ac sepius iam locuti sumus. Solet etiam uitio si splenis dolor eas infestare, quod accidit, cum siccitas magna prouenit, & ut Bucolicon loquitur poema,

Strata

Strata iacent passim sua quaeque sub arbore poma. Nam pecus insatiabile est, sues enim, dum dulcedinem pabuli consecretantur, supra modum aestate splenis incrementum laborant. Cui succurritur, si fabricentur canales ex tamaricibus, & rusco, repleanturque aqua, & deinde sitientibus admoueantur. Quippe ligni succus medicabilis, epotus intestinum tumorem compefcit.

De castratione suum.

CAP. XI.

Castrationis autem in hoc pecore duo tempora seruantur, ueris, & autumnii: & eius administrandae duplex ratio. Prima illa quam iam tradidimus, cum duobus uulneribus impressis per unamquamque plagam singuli exprimuntur testiculi: altera est speciosior, sed magis periculosa, quam tamen non omittam. Cum uirilem partem unam ferro resectam detraxeris, per impressum uulnus scalpellum inscrito, & mediam quasi cutem, quae intcruenit duobus membris genitalibus, rescindito: atque uncis digitis alterum quoque testiculum educito, sic fiet una cicatrix adhibitis caeteris remedijs, quae prius docuimus. Illud autem, quod pertinet ad religionem patrisfamilias, non reticendum putauimus: sunt quaedam scrofae, quae mandunt foetus suos: quod cum fit, non habetur prodigium: nam sues ex omnibus pecudibus impatientissime famis sunt, ita ut aliquando si indigeant pabuli, non tantum alienam (si liceat) sobolem, sed etiam suam consumant. De armentis, caeterisque pecudibus, & magistris, per quos quadrupedum greges humana solertia domi, forisque curantur, atque obseruantur (nisi fallor) satis accuratè differui.

De canibus.

CAP. XII.

Nunc, ut exordio priore sum pollicitus, de mutis custodibus loquar. quanquam canis falso dicitur mutus

tus

tus custos: nam quis hominum clarius, aut tanta uociferatione bestiam, uel furem prædicat, quam iste latrat? quis famulus amantior domini? quis fidelior comes? quis custos incorruptior? quis excubitor inueniri potest uigilantior? quis denique ultor, aut uindex constantior? quare uel in primis hoc animal mercari, tueriq; debet agricola, quod & uillam, & fructus, familiamq;, & pecora custodit. cuius autem paradi, tuendiq; triplex ratio est: nanq; unū genus aduersus hominū insidias eligitur, & id uillā, quæq; iuncta sunt uillæ, custodit: at alterum propellendis iniurijs hominū, ac ferarū, & id obseruat domi stabulū, foris pecora pascentia. Tertium uenandi gratiā cōparatur, idq; non solum nihil agricolā iuuat, sed & auocat, desidēq; ab opere suo reddit: de uillatico igitur, & pastorali dicendū est: nā uenaticus nihil pertinet ad nostram professionē. Villa custos eligendus est amplissimi corporis, uasti latratus, canoricq;, ut prius auditu maleficum, deinde etiā conspectu terreat, & tamen nonnunquā, ne uisus quidē horribili fremitu suo fuget insidiantē: sit autem coloris unius, isq; magis eligitur albus in pastorali, niger in uillatico: nam uarius in neutro est laudabilis: pastor albū probat, quoniā est fera dissimilis, magnoq; opus interdū discrimine est in propulsandis lupis sub obscuro mane, uel etiam crepusculo, ne si non sit albo colore cōspiciuus, pro lupo canem feriat. Uillaticus, qui hominum maleficijs opponitur, siue luce clara fur aduenerit, terribilior niger conspicitur, siue nocte, ne conspicitur quidē propter umbræ similitudinē, quamobrē tectus tenebris canis tutiorē accessū habeat ad insidiantē: probatur quadratus potius, quam lōgus, aut breuis, capite tam magno, ut corporis uideatur pars maxima, deiectis, & propendentibus auribus, nigris, uel glaucis oculis acri

lumine

lumine radiantibus, amplo, uilosoq; pectore, latis armis, curuib; crassis, et hirtis, cauda breui, uctigiorū articulis, & unguibus amplissimis, q; Græcè *ἄρκος* appellatur. Hic erit uillatici canis status præcipuē laudandus: mores autē neq; mitissimi, neq; rursus truces, atq; crudeles, q; illi fure quoq; adulatur, hi etiā domesticos inuadūt: satis est seueros esse, nec blandos, ut nonnunquā etiā cōseruos iratius intueantur, semper excandescāt in exteros. Maxime autē debent in custodia uigilaces cōspici, nec erronci, sed assidui, & circūspēcti magis, quam temerarij: nam illi nisi quid certum cōpererunt, nō indicant: hi uano strepitu, & falsa suspitione cōcitātur. Hæc idcirco memorāda credidi, quia non natura tantū, sed etiam disciplina mores facit, ut cū emēdi potestas fuerit, eiusmodi probemus, & cū educabimus domi natos, talibus institutis formemus. Nec multum refert an uillatici corporibus graues, & parum ueloces sint: plus enim cominus, & in gradu, quam eminus, & in spatio cursu facere debet: nā semper circa septa, & intra ædificium cōsistere, imō ne longius quidē recedere debent, satisq; pulchrē funguntur officio, si & aduenientē sagaciter adoriūtur, & latratu cōterrent: nec patiuntur propius accedere, uel cōstantius appropinquantē uiolenter inuadūt. Primum est enim nō adtentari, secundum est lacestitū fortiter, & persecrante uindicari: atq; hæc de domesticis custodibus, illa de pastoralibus. Pecuarius canis neq; tam strigosus, aut pernix debet esse, quam qui damas, ceruosq;, & uelocissima sectatur animalia, nec tam obesus, aut grauis, quam uil. horreicq; custos, sed & robustus nihilominus, et aliquatenus promptus, ac strenuus, quoniā & ad rixam, & ad pugnā, nec minus ad cursum comparatur, cum & lupi repellere insidias, & raptorem

s

ferum

ferū cōsequi fugiētē, prædā excutere, atq; auferre debeat: quare status eius lōgior, productiorq; ad hos casus magis habilis est, quā breuis, aut etiā quadratus, quoniam (ut dixi) nōnunquam necessitas exigit celeritate bestiam cōfessādā: ceteri artus similes membris uillatici canis æquē probantur. Cibaria ferē eadem sunt utrique generi præbenda. Nam si tam laxa rura sunt, ut sustineant pecorum greges, omnes sine discrimine canes ordeacea farina cum fero commode pascit. Sin autem surculo cōsitus ager sine pascuo est, farreo, uel triticeo pane satiendi sunt, admistotamen liquore coctæ fabæ, sed tepido, nam feruens rabiem creat: huic quadrupedi neq; foeminae, neq; mari, nisi post annum permittenda uenus est, quæ si teneris conceditur, carpit & corpus, & uires, animosq; degenerat. Primus effectus partus amouendus est, quoniam tiruncula nec rectē nutrit, & educatio totius habitus aufert incrementum. Ma res iuueniliter usq; in annos decem progenerant: post id tempus ineundis foeminis nō uidentur habiles, quorū seniorum pigra soboles existit. Foeminae concipiunt usq; in annos nouē, nec sunt utiles post decimū. Catulos sex mēsisibus primis, dum corroborentur, emitti non oportet, nisi ad matrē lusus, ac lasciniæ causa, postea & cathenis per diem continendi, & noctibus soluendi, nec unquam eos, quorum generosam uolumus indolem conseruare, patiemur alienæ nutricis uberibus educari, quoniā semper & lac, & spiritus maternus longē magis ingenij, atq; incrementa corporis auget: quōd si effecta lacte deficitur, capritum maximē cōueniet præberi catulis, dum fiant mēsum quatuor: nominibus autem nō longissimis appellandi sunt, quō celerius quisq; uocatus exaudiat, nec tamen breuioribus, quā quæ duabus syllabis enūtiuntur, sicuti Græcum

Græcum est σκύλαξ, Latiniū serox: Græcum λέκων, Latiniū celer: uel foemina, ut sunt Græca κωδύς, ἀλκον, γόων, Latina lupa, cerua, tigris. Catulorum caudas post diem quadragesimum, quam sint editi, sic castrare conueniet: neruus est, qui per articulos spinæ prorepat, usq; ad ultimam partē caudæ: is mordacius comprehensus, & aliquatenus eductus abruptitur: quo factō, neq; in longitudinem cauda secundum capit incrementum, & (ut plurimi pastores affirmant) rabies arceatur letifer morbus huic generi.

De morbis & medicinis

canum.

CAP. XIII.

FERē autem per æstatem sic muscis aures canum exulcerantur, sepe ut totas amittant: quod ne fiat, amaris nucibus contritis liniendæ sunt, quōd si ulceribus iā præoccupate fuerint, coctam picem liquidā suille adipi uulneribus stillari conueniet: hoc eodem medicamine contra tūricini decidunt. Nā manu non sunt uellendi, ne, ut antè prædixeram, faciant ulcera. Pulicosa cari remedia sunt, sume cuminum tritum pari pondere, cum ueratro, aquaq; mistum, & inlinitum, seu cumeris anguinei succum: uel si hæc non sunt, uetus amurca per totum corpus infusa. Si scabies infestabit, cythisi, & sisami tantundem conterito, & cum pice liquidā permisceto, uitiosamq; partem linito: quod medicamentum putatur etiam hominibus esse cōueniens: eadem pestis, si fuerit uehementior, cedrino liquore aboletur: reliqua uitia sicut in cæteris animalibus præcepimus curanda sunt. Hactenus de minore pecore. mox de uillaticis pastionibus, quæ continet uolucrum, pisciumq; & syluestrium quadrupedum curam, sequenti uolumine præcipiemus.

s 2

LVCII

LVCII IVNII MO:
 DERATI COLVMELLAE
 DE RE RVSTICA
 LIBER VIII.

De uillaticis pastionibus, CAP. I.

QVAE ferè consummabāt Publi Siluine
 ruris exercendi, colendiq; scientiā, quæq;
 pecuariæ negotiationis exigebat ratio,
 septem memorauimus libris. hic nunc se-
 quētis numeri titulu possidebit, nec quia
 proximam, propriamq; rustici curā desiderent ea, quæ di-
 cturi sumus, sed quia non alio loco, quā in agris, aut uil-
 lis debeat administrari, & tamen agrestibus magis, quā
 urbana:is profint, quippe uillaticæ pastiones, sicut pecua-
 riæ, non minimam colono stipem conferunt, cum et auium
 stercore macerrimis uineis et omni surculo, atq; aruo me-
 deantur, & eisdem familiarem focum, mensamq; pretiosis
 dapibus opulentent: postremo uenditorum animaliu pre-
 tio uille redditum augent. Quare de hoc quoque genere
 pastionis dicendum censui. Est autem id ferè uel in uilla,
 uel circa uillam, in uilla est, quod appellant Græci *δῆρυθδ=*
νας, καὶ περιεργεῖνας, atque etiam cum datur liquoris fa-
 cultas *ἰ χυροτοφῆα* sedula cura exercentur. Ea sunt omnia,
 ut Latine potius loquamur, sicut auium cohortaliū stabu-
 la, nec minus earum, quæ conclauibus septæ saginantur,
 uel aquatiliū animalium receptacula. rursus circa uil-
 lam ponuntur *μελισσῆνας ἢ χυροτοφῆα*, quin etiam *λαγοτο-*
φῆα studiosè administrantur, quæ nos similiter appella-
 mus apum cubilia, apiaria: uel nantium uolucrum, quæ
 stagnis,

stagnis piscinisq; letantur, auitaria: uel etiam pecudum syl-
 ustrium, quæ nemoribus clausis custodiuntur, uiuaria.

De gallinarum generibus, gallis cohortalibus
 parandis, & nutriendis.

CAP. II.

PRIUS igitur de his præcipiam, quæ intra septa uil-
 læ pascuntur: ac de alijs quidem forsitan ambigitur,
 an sint agrestibus possidenda. gallinarum uerò plerunq;
 agricolæ cura solennis est. Earum genera sunt uel cohorta-
 lium, uel rusticarum, uel Africanarum. Cohortalis est a-
 uis, quæ uulgo per omnes ferè uillas conspicitur. Rustica,
 quæ non dissimilis uillaticæ per aucupem decipitur: eaq;
 plurima est in insula, quā nauæ in Ligustico mari sitam
 producto nomine alitis gallinariam uocitauerunt. Africa-
 na est, quā pleriq; Numidicam dicunt, meleagridi simi-
 lis, nisi quod rutilam galeam, & cristam capite gerit, quæ
 utraq; sunt in meleagride cærulea. Sed ex his tribus gene-
 ribus cohortales fœminæ propriæ appellatur gallina, ma-
 res autem galli, seminares capi, qui hoc nomine uocan-
 tur, cum sint castrati, libidinis abolendæ causa. Nec tamen
 id patiuntur amissis genitalibus, sed ferro candente calca-
 ribus inustis, quæ cum ignea ui consumpta sunt, facta ulce-
 ra dum consanescant, figulari creta linuntur. Huius igitur
 uillatici generis non spernendus est redditus, si adhibeatur
 educandi scientia, quā pleriq; Græcorū, & præcipuè ce-
 lebrauere Deliaci. sed & ij, quoniā procera corpora, &
 animos ad prælia pertinaceis requirebant, præcipuè tana-
 gricum genus, & rhodium probabant, nec minus chalcide-
 cum, et medicum, quod ab imperito uulgo litera multata
 medicum appellatur. nobis nostrum uernaculum maximè
 placet, omisso tamen illo studio Græcorum, qui sero cissimū
 quensq; alitem certaminibus, & pugnæ præparabant. nos

enim cōsemus insituere uectigal industrij patrisfamilias,
 non rixosari auium lanistæ, cuius plerunq; totum patri-
 monium pignus alæ uictor gallinaceus pyles abstulit.
 igitur cui placebit sequi nostra præcepta, consideret o-
 portet primū quam multas, et cuiusmodi parare debeat
 matrices: deinde qualiter eas tueri, et pascere: mox qui-
 bus anni temporibus earum partus excipere: tum demum
 ut incubent, et excludant efficere: postremo ut commodè
 pulli educantur opera dare. his enim curis, et ministerijs
 exercetur ratio cohortalis, quam Græci uocant *δενδρο-
 φία*. Parandi autem modus est, ducentorum capitum, quæ
 pastoris unius curam dispendant, dum tamen anus sedu-
 la uel puer adhibeatur custos uagantium, ne obsidijs ho-
 minum, aut infidiosorum animalium diripiantur. Mercari
 porro nisi fecundissimas aues non expedit: cæ sint rubi-
 cunda uel fusca plumæ, nigrisq; pennis: ac si fieri poterit,
 omnes huius, et ab hoc proximi coloris eligantur. sin ali-
 ter, euitentur albæ, quæ serè cum sint molles, ac minus ui-
 uaces, tum ne fecunda quidem facile reperiuntur, atque
 etiam conspicua, propter quod insigne candoris ab acci-
 pitibus, et aquilis sepius abripiuntur. Sint ergo matrices
 probi coloris, robusti corporis, quadrata, pectorosa, ma-
 gnis capitibus, rectis, rutilisq; cristulis, albis auribus, et
 sub hac specie quam amplissima, nec paribus unguibus: ge-
 nerosissimaq; creduntur, quæ quinos habent digitos, sed
 ita ne cruribus emineant transuersa calcaria. nā quæ hoc
 uirile gerit insigne, contumax ad concubitum dedigna-
 tur admittere marem, raroq; fecunda, etiā cum incubat,
 calceis aculeis oia perfringit. Gallinaceos mares nisi sala-
 cissimos habere non expedit, atque in his quoq; sicut in
 feminis, idem color, idemq; numerus unguium: status al-
 tior

tior queritur. Sublimes, sanguineaq; nec obliquæ cristæ:
 raudi, uel nigrantes oculi: breuia, et adunca rostra: ma-
 xime, candidissimaq; aures: palæ ex rutilo albicantes,
 quæ uelut incana barbæ dependent: iubæ deinde uaria,
 uel ex auro flauæ per colla, ceruicesq; in humeros diffu-
 se: tum lata, et musculoſa pectora, lacertos æquè similes
 brachijs, alæ tum procerissimæ: caudæ duplici ordine sin-
 gulis utrinq; prominentibus pinnis inflexæ: quinctiā ua-
 sta foemina et frequenter horrentibus plumis hirta: robu-
 sta crura, nec longa, sed infestis uelut sudibus nocenter ar-
 mata. Mores autem quamuis non ad pugnam, neq; ad ui-
 ctoriæ laudem præparentur, maxime tamē generosi pro-
 bantur, ut sint elati, alacres, uigilaces, et ad sepius canē-
 dum prompti, nec qui facillè terreatur: nam interdum res-
 sistere debent, et protegere cōiugalem gregē: quin attol-
 lentē minas serpētcm, uel aliud noxiū animal interficere.
 Talibus autem maribus quinae singulis foemina cōparan-
 tur: nam Rhodij generis, aut Medici propter grauitatē,
 neq; patres nimis salaces, nec fecunda matres, quæ tamē
 ternæ singulis maritantur: et cum pauca oua posuerūt,
 incertes ad incubandū, multoq; magis ad excludendū raro
 factus suos educant. Itaq; quibus cordi est ea genera pro-
 pter corporum specie possidere, cum exceperunt oua ge-
 nerosarum, uulgaribus gallinis subijciūt. et ab his exclusi
 pulli nutriūtur: Tanagrici plerūq; Rhodijs, et Medicis
 amplitudine pares, non multum moribus a uernaculis di-
 stant, sicut et Chalcidici. Omnium tamen horum generū
 nobis sunt optimi puli, quos cōceptos ex peregrinis ma-
 ribus, nostrates ediderunt. Nam et paternam specie ge-
 runt, et salacitatem fecunditatemq; uernaculam retinet.
 pumiliones aues, nisi quem humilitas earum delectat, nec
 propter

propter fecunditatem, nec propter alium reditum nimium probo, tam hercule, quam nec pugnacem, nec rixosam libidinis marem. Nam plerumque ceteros infestat, et non patitur iniri feminas, cum ipse pluribus sufficere non queat: impedienda est itaque procacitas eius ampullaceo corio, quod cum in orbiculum formatum est, media pars eius rescinditur, et per excisam partem galli pes inseritur: eaque quasi compede cohibentur feri mores. Sed, ut proposui, iam de tutela uniuersi generis precipiam.

De gallinarijs constituendis. CAP. III.

Gallinaria constitui debent parte uille, que hybernium spectat orientem: iuncta sint ea furno, uel culinae, ut ad auem perueniat fumus, qui est huic generi precipue salutaris. Totius autem officinae, id est, ornithonis tres continue extruuntur cellae, quarum, sicuti dixi, perpetua frons orienti sit obuersa. In ea deinde fronte exiguus detur unus omnino aditus mediae cellae, que ipsa tribus minima esse debet in altitudine, et quoquoersus pedes septem: in ea singuli dextro, laeuoque pariete aditus ad utramque cellam faciendi sunt, iuncti parieti, qui est intransitibus aduersus. Huic autem focus applicetur tam longus, ut nec impediatur praedictos aditus, et ab eo fumus perueniat in utramque cellam: eaque longitudinis, et altitudinis duodenos pedes habeat, nec plus latitudinis, quam media sublimitas: diuidantur tabulatis, que supra se quaternos, et infra septenos liberos pedes habeat, quonia ipsa singulos occupant: utraque tabulata gallinis seruire debet, et ea paruis ab oriente singulis illuminari fenestellis, que et ipsae matutinum exitum praebent auibus ad cohortem, nec minus uespertinum introitum, sed curandum erit, ut semper noctibus claudatur, quod tutius aues maneant: intra tabulata maiores fenestrae aperiantur,

et c.

et ea clatris muniatur, ne possint noxia irrepere animalia. Sic tamen, ut illustria sint loca, quod commodius habitent, auariisque subinde debet speculari aut incubatis, aut parituriotis focus. Nam etiam in istis ipsis locis ita crassos parietes edificare conuenit, ut excisa per ordinem gallinarum cubilia recipiant: in quibus aut oua edantur, aut excludantur pulli: hoc enim et salubrius, et elegantius est, quam illud, quod quidam faciunt, ut palis in parietes uehementer actis, uimneos qualos superimponant: siue autem parietibus, ita, ut diximus, cauatis, aut qualis uimineis, praeposenda erunt uersibula, per quae matrices ad cubilia uel pariedi, uel incubandi causa perueniant: neque enim debent ipsis nidis inuolare, ne dum adfiliunt, pedibus oua confringant: ascensus deinde auibus ad tabulata per utramque cellam datur iunctis parieti modicis asserculis, qui paulum formatis gradibus asserantur, ne sint aduolantibus lubrici. Sed ab cohorte forinsecus praedictis fenestellis scadulae similiter iniungantur, quibus irrepant aues ad requiem nocturnam: maxime autem curabimus, et ut haec auaria, et cetera, de quibus mox dicturi sumus, intrinsecus, et extrinsecus poliantur opere tectorio, ne ad aues seles habeant, aut coluber accessum, et aequae noxae prohibeantur pestes. Tabulatis insistere dormientem aue non expedit, ne suo ledatur stercore, quod cum pedibus unciis adhaesit, podagra creat: ea perniciosa ut euitetur, perticae dolantur in quadrum, ne teres leuitas carum supersilientem uolucrum non recipiat: conuadrate deinde foratis duobus aduersis parietibus induuntur, ita ut tabulato pedalis altitudinis, et inter se bipedalis latitudinis spatium distent: haec erit cohortalis officinae dispositio: ceterum cohors ipsa, per quam uagatur, non tam stercore, quam uligine careat: nam plurimum refert aquam non esse

in ea nisi uno loco, quā bibant, canq; mundissimam: nam stercoreosa pituitam cōcitāt: puram tamen seruare nō possis, nisi clausam, uasis in hunc usum fabricatis: sunt autē, qui aut aqua replentur, aut cibo plumbei candelas, quos magis utiles esse ligneos, aut fictiles cōpertū est: hi superpositis operculis clauduntur, & à lateribus super mediā partē altitudinis per spatia palmaria modicis forātur cauis, ita ut autū capita possint admittere: nā nisi operculis muniantur, quātulumcūq; aquae, uel ciborū inest, pedibus euertitur: sunt q̄ à superiore parte foramina ipsis operculis imponant: quod fieri non oportet: nam supersiliens auis proluuie uentris cibos, & aquam conspurcat.

De cibarijs gallinarum. CAP. IIII.

Cibaria gallinis praebentur optima, pinsitū ordeū, & quicia, nec minus cicercula, tum etiā milū, aut panicū: sed haec ubi uilitas ammonē permittit: ubi uerō ea est carior, excreta tritici minutē cōmodē dantur: nam per se id frumētū, etiā quibus locis uilissimū est, nō utiliter praebetur, quia obest auibus: potest etiā lolū decoctū obijci, nec minus surfares modicē à farina excreti, qui si nihil habēt farris, nō sunt idonei, nec tantū appetūtur. Ieiunij cythisi folia, seminaq; maxime probatur, & sunt huic generi gratissima: neq; est ulla regio, in qua nō possit huius arbuscule copia esse uel maxima. Vinacca quamuis tolerabiliter pascāt, dari nō debēt, nisi quibus tēporibus anni auis foetus nō edit: nā & partus raro, & oua faciunt exigua. Sed cum planē post autumnū cessant à foetu, possunt hoc cibo sustineri: attamē quaecūq; dabitur esca per cohortē uagātibus die incipiente, & iā in uesperū declinatē bis diuidēda est, ut et mane nō protinus à cubili latius euagētur, & ante crepusculū propter cibi spem tēporius ad officinam

nam redeant, possitq; numerus capitū saepius recognosci: nam uolatile pecus facile pastoris custodiam decipit. Sic) cus etiam puluis, et cinis ubicūq; cohortem porticus, uel tectum protegit, iuxta parietes reponendus est, ut sit, quōd aues se perfundāt: nā his rebus plumā, pinnasq; emundāt: si modo credimus Ephesio Heracleto, qui ait sues cœno, cohortales aues puluere, uel cinere lauari. Gallina post prima emitti, & ante horā diei undecimam claudi debet: cuius uagae cultus hic, quem diximus, erit: nec tamen alius clausa, nisi quōd ea non emittitur, sed intra ornithonem ter die pascitur maiore mensura: nam singulis capitibus quaterni cyathi diurna cibaria sunt, cum uagis terni, uel bini praebantur. Habere etiam clausam oportet amplum uestibulum, quō prodeat, & ubi apricetur: idq; sit retibus munitum, ne aquila uel accipiter inuolet, quas impensas, & curas nisi locis, quibus harum rerum uigent precia, nō expedit adhiberi. Antiquissima est autem cum in omnibus pecoribus, tū in hoc fides pastoris, qui nisi cā domino seruat, nullus ornithonis questus uincet impensas. De tutela satis dictum est: nunc reliquum ordiēem prosequemur.

De seruandis, & supponendis ouis. CAP. V.

Consecta bruma parere ferē id genus auium consueuit. atq; earum, quae sunt fecundissima, locis tepidioribus circa Calen. Ian. oua cadere incipiunt, frigidis autē regionibus eodem mense post idus. Sed cibus idoneis fecunditas earum elicienda est, quo maturius partum edant. Optime praebetur ad satietatem ordeum semicoctum: nam & maius facit ouorum incrementum, & frequentiores partus. Sed is cibus quasi condiendus est interiectis cythisi folijs, ac senine eiusdem, quae utraque maxime putantur augere fecunditatem auium. Modus autem cibariorum

reriorū sit, ut dixi, uagus binorum cyathorū ordeī, aliquid tamen admiscendū erit cythisi, uel si id non fuerit, uicia, aut miliij. Curā autem debet esse custodi, cum parturiēt aues, ut habeāt quammundissimis paleis constrata cubilia, eaq; subinde conuertat, & alia stramenta quamrecentissima reponat: nā pulicibus, alijsq; similibus animalibus replentur, quæ secū affert auis, cum ad idem cubile reuertitur. Assiduus autem debet esse custos, & speculari parietes, quod se facere gallinæ testantur crebris singultibus interiecta uoce acuta. Obseruare itaq; dum edant oua, & confestim circumire oportebit cubilia, ut quæ nata sunt recolligātur, notēturq; quæ quoq; diē sint edita, ut quæ recentissima supponantur glorientibus: sic enim rustici appellant aues eas, quæ uolunt incubare. Cetera uel reponantur, uel ære mutantur. Aptissima porro sunt ad excludendum recentissima quæq; Possunt tamen etiam requieta supponi, dum ne uetustiora sint, quam dierum decem. Fere autem, cum primum partum consummauerint, gallinæ incubare cupiunt ab Idibus Ianuarijs, quod facere non omnibus permittendū est, quoniam quidē nouellæ magis edendis, quam excubandis ouis utiliores sunt. Inbibeturq; cupiditas incubandi pinnula per nares traiecta. Veteranas igitur aues ad hanc rem eligi oportebit, quæ iam sæpius id fecerint, moresq; carū maxime pernosci, quoniā aliæ melius excubāt, aliæ aditos pullos cōmodius educāt. At è contrario quædā & sua, & aliena oua comminuit, atq; consumunt, quod facientem prætinus submouere cōueniet. Pulli autem duarum aut trium auium excludi, dum adhuc teneri sunt, ad unam, quæ sit melior nutritrix, transferri debent, sed primo quoq; die, dum mater suos, & alienos propter similitudinem dignoscere non potest. Ve-

run

run tamen seruare oportet modum: neq; enim debet maior esse quam triginta capitum: negant enim hoc ampliorē gregem posse ab una nutriri. Numerus ouorū, quæ subijciuntur, impar obseruatur, nec semper idem: nā primo tempore, id est mense Ianuario quindecim, nec unquam plura subijci debent, Martio x i x. nec his pauca, unum & uiginti Aprili, tota deinde æstate usque in calendās Octobris totidem. Postea superuacua est huius rei cura, quod frigoribus exclusi pulli plerunq; intereant. Plerique tamen etiam ab æstiuo solstitio non putant bonam pullationem habent, iustum tamen non capiunt incrementum. Verum suburbanis locis, ubi à matre pulli non exiguus precijs uencunt, nec plerunq; intereunt, probanda est æstiuæ educatio. Semper autem, cum supponuntur oua, considerari debet, ut luna crescente à decima usque ad quintandecimam id fiat: nam & ipsa suppositio per hos fere dies est commodissima, & sic administrandum est, ut rursus cum excluduntur pulli, luna crescat. Diebus quibus animantur oua, & in speciem uolucrum conformantur, ter septenis opus est gallinaceo generi. At paulino, et anserino, paulò amplius ter nouenis, quæ si quædo fuerint supponenda gallinis, prius eas incubare decem diebus fortibus alienigenis patiemur. Tum demum sui generis quatuor oua, nec plura quam quinque fouenda recipient. Sed & hæc quammaxima: nā ex pusillis aues minute nascuntur. Cum deinde quis uolet quā plurimos mares excludi, longissima quæq; & acutissima oua subijciet, & rursus cum seminas, quamrotundissima. Supponendi autē consuetudo tradita est ab ijs, qui religiosius hæc administrat eiusmodi. Primum quam secretissima cubilia eligunt, nec

ne incubantes matricēs ab alijs aubus inquietentur: dein de antequam consternant ea, diligenter emundant, paleasq; quas substraturi sunt, sulfure, & bitumine, atque ardente tēda perlustrant, & expiatis cubilibus injiciunt, ita factis concavatis nidis, ne ab aduolantibus, aut etiā defilientibus euoluta decidant oua. Plurimi etiā infra cubilium stramenta graminis aliquid, & ramulos lauri, nec minus allij capita cum clauis ferreis subiiciunt: quae cuncta remedia creduntur esse aduersus tonitrua, quibus uitantur oua, pulliq; semiformes interimuntur antē, quā toti partibus suis consumentur. Seruat autem qui subiicit, ne singula oua in cubili manu componat, sed totum ouorum numerum in alueolum ligneum conferat: deinde uniuersum leniter in preparatū nidū transfundat. Incubantibus autē gallinis iuxta ponendus est cibus, ut saturā studiosius nidis immorentur, ne uel longius euagatē refrigerēt oua, quae quamuis pedibus ipsae cōuertant, auarius tamen cum defilierint matres circumire debet, ac manu uersare, ut aequaliter calore concepto faciliē animētur. Quin etiā si qua unguibus lesa, uel fracta sunt, ut remoueat. Idq; cum fecerit, die undeuigesimo animaduertat, an pulli rostellis oua pecuderint, & auscultetur si pipiant: nam saepe propter crassitudinem putaminum erumpere non queunt. Itaque herentes pullos manu eximere oportebit, & matri fouendos subiicere, idq; non amplius triduo facere: nam post unum & uigesimum diem silentia oua carēt animalibus: eaq; remouenda sunt, ne incubans inani spe diutius detineatur effecta. Pullos autem non oportet singulos, ut quisq; natus sit tollere, sed uno die in cubili sine cū matre, & aqua, ciboq; abstinere, dum omnes excludantur. Postero die, cū grex fuerit effectus, hoc modo deponitur. Cribro uituario, uel etiā loliario, qui iam fuerit in usu,

pulli superponantur: deinde pulegij surculis fumigentur: eares uideatur prohibere pituitam, quae celerrimē teneros interficit. Post haec cauca cū matre claudēdi sunt, & farre ordeacco cū aqua incocto: uel adoreo farre uiuo resperso modicē alendi: nā maximē cruditas uitanda est, & ob hoc tertia die cauca cum matre cōtinendi sunt, priusq; quā emittantur ad recentē cibū, singuli tētandi, nequid hesterni habeat in gutture: nā si uacua nō est ingluuiēs, cruditate significat, abstinereq; debent, dum concoquant. Longius autē nō est permittendū teneris euagari, sed circa caucam continendi sunt, & farina ordeacea pascendī, dum corroborentur. Cauendumq; ne a serpentibus adsentur, quarū odor tam pestilēs est, ut interimat uniuersos: id uitatur saepius incenso cornu ceruino, uel galbano, uel musliebri capillo: quorū omnium serē nidoribus praedicta pestis submouetur. Sed & curandū erit, ut tepidē habeatur: nā nec calore, nec frigus sustinet. Optimumq; est infra officinam clausos haberi cum matre, & post quadragesimum diem potestate uagandi fieri. Sed primis quasi infantiae diebus pertractandi sunt, plumulaq; sub cauda elunibus detrahendae, ne stercore coinquinata durecant, & naturalia pracludat. Quod quamuis caueatur, saepe tamē euenit, ut aluus exitū non habeat: itaq; pinna pertunditur, & iter digestis cibis praebetur. Sed & iam ualidioribus factis, atq; ipsis matribus etiā uitāda pituita pernicies erit. Quae ne fiat, mundissimis uasis, & quam purissimam praebimus aquam: nec minus gallinaria semper fumigabimus, & emundata stercore liberabimus: quōd si tamen pestis peruaserit, sunt qui spicas allij tepido malefactas oleo faucibus inferant. Quidam hominis urina tepida rigant ora, & tandiu comprimunt, dum eas amaritudo co-

gat per

f. Vaa

gat per nares emoliri pituita nauscam. Vna quoq; quam Graeci *ἰσχυρὰ ἐπιλάσῃ* uocāt, cum cibo *μιστὰ* prodest. Vel eadem pertritā, & cū aqua potui data. Atq; haec remedia mediocriter laborātib; adhibentur: nā si pituita circūuenit oculos, & iam cibos auis respuit, ferro rescindūtur genae, & coacta sub oculis sanies omnis exprimitur: atq; ita paulum triti salis uulneribus infriatur. Id porro uitū maximē nascitur cum frigore, & penuria cibi laborant aues. Itē cūm per astatē cōsistens in cohortibus aqua potatur: item cūm ficus, aut uua immatura nec ad satietatem permissa est, qbus scilicet cibis abstinēda sunt aues, eosq; ut fastidiāt efficit una labrusca de uepribus immatura lecta, quae cū farre triticeo minuto cocta obijcitur esuriētibus, eiusq; sapore offensa aues, omnē aspernantur uuam. Similis ratio est etiā caprifici, quae decocta cū cibo praebetur auibus, & ita fici fastidiū creat. Mox quoq; sicut in ceteris pecoribus eligēda quaeq; optima, & deteriora uēdenda: seruetur etiā in hoc genere, ut per autumnū tēpus omnibus annis, cūm fructus earum cessat, numerus quoq; minuatur. Simonebimus autē ucteres, id est, quae trimatū excesserūt. Item quae aut parum foecunda, aut parum bone nutrices sunt, & praecipue quae oua uel sua, uel aliena cōsumunt. Nec minus, quae uelut mares cantare, atq; etiā calcare coeperūt. Itē serotini pulli, qui ab solstitio nati capere iustū incrementū non potuerunt. In masculis autem non eadem ratio seruabitur, sed tandiu custodiemus generos, quādiu foemina implere potuerint. Nam rarior est in his auibus mariti bonitas. Eodem quoq; tempore cum parere desinēt aues, id est, ab Idibus Nouembris praeciosiores cibi subtrahendi sunt, & uinacea praebēda, quae satis commodē pascent adiectis interdū tritici excremētis.

De ouis.

De ouis.

CAP. VI.

Ouorum quoq; longioris temporis custodia non aliena est huic curae: quae commodē seruantur per hyemem, si paleis obruas: astate, si furfuribus. Quidam prius trito sale sex horis adoperiunt: deinde eluunt, atq; ita paleis, aut furfuribus obruunt: nonnulli solida, multi etiā fresca faba coaggerant: alij salibus integris adoperiunt: alij muria tepesacta durant. Sed omnis sal quemadmodum nō patitur putrescere, ita minuit oua, nec sinit plena permanere, quae res ementem deterret. Itaq; ne in muriam quidem qui dimittunt, integritatem ouorum conseruant.

De gallinis farciendis.

CAP. VII.

Pinguem quoq; facere gallinam, quamuis fartoris, non rustici sit officium, tamen quia non aegre contingit, praecipendum putauī. Locus ad hanc rem desyderatur calidus maximē, & minimi luminis, in quo singula caueis angustioribus, uel sportis incluse pendeant aues, sed ita coarctate, ne uersari possint. Verū habeant ex utraq; parte foramina. Vnum, quō caput exeratur: alterum, quo cauda, clunesque, ut & cibos capere possint, & eos digestos sic edere, ne stercore coinquantur. Substernatur autē mundissima palea, uel molle scenum, id est, cordū. Nam si dure cubant, non facillē pinguescunt. Pluma omnis è capite, & sub alis, atq; clunibus detergetur. Illic ne pediculum creet, hic ne stercore loca naturalia exulceret. Cibus autē praebetur ordeacea farina, quae cum est aqua conspersa, & subacta, formantur offae, quibus aues saginantur. Eae tamen primis diebus dari parcius debent, dum plus concoquere consuescant. Nam cruditas uitanda est maximē, tantumq; praebendum, quantum digerere possint: neq; antē recēs admouenda est, quam tētato gutture apparuerit nihil ueteris escae

t reman

remanſiſſe. Cùm deinde ſatiata eſt auis, pallulum depoſita cauca dimittitur, ſed ita ne uagetur, ſed potius, ſiquid eſt, quod eam ſtimulet, aut mordeat, roſtro perſequatur. Hæc enim ferè cõmunis eſt cura farciẽtium. Nam illi qui uolunt non ſolùm opimas, ſed etiã teneras auẽs efficiere, mulſea recente aqua prædicti generis farinam cõſpergunt, & ita farciunt: nonnulli tribus aquæ partibus unam boni uini miſcent, madefactoq; triticeo panc obefant auẽm, quæ prima luna (quoniam id quoq; cuſtodiendum eſt) ſaginari cõcepta, uigeſima pergluſcit. Sed ſi faſtidiet cibum, totidem diebus minuere oportebit, quot iam farturæ proceſſerint; ita tamen, ne tempus omne opimandi quintam & uigeſimã lunam ſuperueniat. Antiquiſſimum eſt autem maximam quanq; auẽm lautioribus epulis deſtinare. Sic enim digna merces ſequitur operam, & impenſam.

De palumbis, & columbis farciẽdis, & columbarijs conſtituendis.

CAP. VIII.

HAc eadem ratione palumbos, columbosque cellares pinguiſſimos facere contingit: neque eſt tamen in columbis farciẽdis tantus reditus, quantus in educãdis. Nam etiam horum poſſeſſio non abhorret à cura boni ruſtici. Sed id genus minore tutela paſcitur. longinquis regionibus, ubi liber egreſſus auibus permittitur, quoniã uel ſummis turribus, uel editiſſimis edificijs aſignatas ſedes frequentant patentibus fenestris, per quas ad requirendos cibos euolitant. Duobus tamen, aut tribus menſibus accipiunt conditiua cibaria, cæteris ſeipſas paſcunt ſeminibus agreſtibus. Sed hoc ſuburbanis locis facere non poſſunt, quoniam intercipiuntur uarijs aucupum inſidijs. itaque claufe

claufe intra teſtum paſci debent, nec in plano uille loco, nec in frigido, ſed in edito fieri tabulatum oportet, quod afficiat hybernũ meridiem. Eiuſq; parietes, ne iam diſta iteremus, ut in ornithone præcepimus, continuis cubilibus excauentur. uel ſi ita non competit, paxillis adactis tabule ſuperponantur, quæ uel loculamenta, quibus nidificent auẽs, uel fictilia columbaria recipiãt præpoſitis ueſtibulis, per quæ ad cubilia perueniant. Totus autem locus, & ipſæ collumbarum cellæ poliri debent albo teſtorio, quoniam eo colore præcipuè delectatur hoc genus auium. Nec minus extrinſecus leuigari parietes maxime circa fenestram, & ea ſit ita poſita, ut maiore parte hyberni dici ſolem admittat, habeatq; appoſitam ſatis amplam caueam retibus emunitam, quæ excludat accipitres, & recipiat egredientes ad apricationem columbas, nec minus in agros emittant matricẽs, quæ ouis, uel pullis incubant, ne quaſi graui perpetuæ cuſtodie ſeruitio contriſtata ſeneſcant. Nam cum paulum circa ædificia uolitaerint, exhilaratæ recreantur, & ad foetus ſuos uegetiores redeunt, propter quos ne longius quidem cuagari, aut fugere conantur. Vaſa, quibus aqua præbeat, ſimilia eſſe debent gallinarijs, quæ colla bibentium admittant, & cupientes lauari propter anguſtias nõ recipiant. Nam id facere eas nec ouis nec pullis, quibus plerunq; incubant, expedit. Cæterum cibos iuxta parietem conueniet ſpargi, quoniã ferè partes eæ columbarij carent ſtercore. Commodiſſima cibaria putantur uicia, uel eruum, tum etiam lenticula, miliumq; & lolium, nec minus excreta tritici, & ſiqua ſunt alia legumina, quibus etiam gallinæ aluntur. Locus autem ſubinde conuerri, & emundari debet. Nam quanto eſt cultior, tanto letior auis conſpicitur, eaq; tam faſtidioſa eſt, ut

est, ut saepe sedes suas perosa, si detur euolandi potestas, relinquat, quod frequenter in his regionibus, ubi liberos habent egressus, accidere solet. Id ne fiat uestus est Democriti praeceptum. Genus accipitris tinunculum uocant rustici, qui ferè in edificijs nidos facit. Eius pulli singuli sitilibus ollis conduntur, stipatisq; opercula supponuntur, & gypso lita uasa in angulis columbarij suspenduntur, quæ res auibus amorem loci sic conciliat, ne unquam deserant. Seligendæ uerò sunt ad educationem neque uetulae, nec nimium nouellæ, sed corporis maximi. Curandumq; si fieri possit, ut pulli, quemadmodum exclusi sunt, nunquam separentur. Nam ferè, si sic maritatæ sunt, plures educant foetus. Sin aliter, certè nec alieni generis coniunguntur, ut alexandrinæ, & campanæ. minus enim impares suas diligunt, & ideo nec multum incunt, nec sæpius foctant. Plumæ color non semper, nec omnibus idem probatus est: atq; ideo qui sit optimus, non facile dictu est: Albus, qui ubique uulgò conspicitur, à quibusdam non nimium laudatur, nec tamen uitari debet in ijs, quæ clauso continentur. Nam in uagis maximè est improbandus, quòd cū facilimè speculatur accipiter. Fecunditas autem, quamuis longè minor sit, quam est gallinarum, maiorem tamen refert quæstum. Nam & octies anno pullos educat, si est bona matrix, & precijs eorum domini complent arcem, sicut eximius autor M. Varro nobis affirmat, qui prodidit etiam illis seuerioribus suis temporibus paria singula, millibus singulis sestertiorum solita uenire. Nam nostri pudet seculi, si credere uolumus, inueniri qui quaternis millibus nummum binas aues mercentur. Quanquam uel hos magis tolerabiles putem, qui oblectamenta deliciarum possidendi, habendiq; causa graui ere, & argento pensent, quam illos, qui ponticum

Ponticū Phasim, & Scythica stagna Mæotidis eluant. Iam nunc Gangeticæ, & Aegyptias aues temulèter eructant. potest tamen etiam in hoc auario, sicut dictum est, sagina exerceri. Nam si quæ steriles, aut sordidi coloris interueniunt, similiter ut gallinæ farciuntur. Pulli uerò facilius sub matribus pinguescunt, si iam firmis, prius quam subuolent, pauca subtrahas pinnas, & obteras crura, ut uno loco quiescant, præbeasq; copiosum cibum parientibus, quo & se, & eos abundantius alant. Quidam leuiter obligant crura, quoniam si frangantur, dolorem, & ex eo maciem fieri putent. Sed nihil ista res pinguitudinis efficit. Nam dum uincula exerere conantur, non conquiescunt, & hac quasi exercitatione corpori nihil adiiciunt. Fractæ crura non plus quam bidui, aut summum tridui dolorem afferunt, & spem tollunt euagandi.

De alendis turturibus.

CAP. IX.

Turturum educatio superuacua est, quoniam id genus in ornithone nec parit, nec excludit. A uolatura ita ut capitur, farturæ destinatur: eoq; leuiore cura, quam cætere aues saginatur, uerum non omnibus temporibus. Per hyemem, quamuis adhibeatur opera, difficulter gliscit. Et tamen, quia maior est turdi copia, precium turturum minuitur. Rursus æstate uel sua sponte, dummodo sit facultas cibi, pinguescit. nihil enim aliud, quam obijcitur esca, sed præcipuè milium, nec quia tritico uel alijs frumentis minus crassescant, uerum quòd semine huius maximè delectantur. Hyeme tamen offæ panis uino madefactæ, sicut etiam palumbos, celerius opimant, quam cæteri cibi. Receptacula non tanquam columbis, loculamenta, uel cellule cauate efficiuntur, sed ad lineam mutuli per parietem defixi, tegeticulas cannabinas accipiunt, prætentis retibus, quibus

prohibeantur uolare, quoniam si id faciant, corpori detrahunt. In his autem assidue pascuntur nilio, aut tritico, sed ea semina dari nisi sicca non oportet. Satiatque semodius cibi in diebus singulis uicenos, et centenos turbines. Aqua semper recens, et quammundissima uasculis qualibus columbis, atque gallinis praebetur. Tegeticulaeque mundentur, ne steruus urat pedes, quod tamen et id ipsum diligenter reponi debet ad cultus agrorum arborumque, sicut et omnium auium, praeterquam nantium. Huius uis auis etas ad saginam non tam uetus est idonea, quam nouella. Itaque circa messem, cum iam confirmata est pullities, eligitur.

De turdis educandis.

CAP. X.

Turdis maior opera, et impensa praebetur, qui omnium quidem rure, sed salubrius in eo pascuntur, in quo capti sunt. Nam difficulter in aliam regionem transferuntur, quia caueis clausi plurimum despondent: quod faciunt etiam cum eodem momento temporis a rete in auaria coniecti sunt: itaque ne id accidat, ueterani debent intermisceri, qui ab aucupibus in hunc usum nutriti, quasi allectores sint captiuorum, moestitiamque eorum mitigent interuolando. Sic enim consuescent et aquam, et cibos appetere feri, si manufetos id facere uiderint: locum aequè munitum, et apricum, quam columbi desiderant, sed in eo transversa pertica perforatis parietibus aduersis aptantur, quibus insident, cum satiati cibo requiescere uolunt: ea pertica non altius a terra debent subleuari, quam hominis statura patitur, ut a stante contingi possint: cibi ponuntur ferè partibus his ornithonis, quae super se perticas non habent, quò mundiores permaneant: semper autem arida ficus diligenter pinfit, et permista polline, praeberi debet, tam largè quidem,

quidem, ut supersit: hanc quidam mandunt, et ita obijciunt. Sed istud in maiore numero facere uix expedit, quia nec paruo conducuntur, qui mandant, et ab ijs ipsis aliquantum propter iucunditatem consumitur: multi uarietatem ciborum, ne unum fastidiant, praebendam putant: ea est cum obijciuntur myrti, et lentisci semina: item oleastri, et ederaceae baccæ, nec minus arbuti. Ferè enim etiam in agris ab eiusmodi uolucris haec appetunt, quae in auarijs quoque desiderantium deterget fastidia, faciuntque audierem uolaturam, quod maxime expedit. Nam largiore cibo celerius pinguescit, semper tamè etiam canaliculi nilio repleti apponuntur, quae est firmissima esca. Nam illa, quae supra diximus, pulmentariorum uice dantur: uasa quibus recens, et munda praebetur aqua, non dissimilia sint galinarijs: hac impensa, curaque M. Terentius ternis saepe denarijs singulos emptitatos esse significat auorum temporibus, quibus qui triumphabant, populo dabant epulum. At nunc etatis nostrae luxuries quotidiana fecit haec praetia: propter quae ne rusticis quidem contemnendus sit hic reditus. Atque ea genera, quae intra septa uillae cibantur, ferè persecuti sumus: nunc de his dicendum est, quibus etiam exitus ad agrestia pabula dantur.

De pauonibus educandis.

CAP. XI.

Pauonum educatio magis urbani patris familiae, quam tetrici rustici curam poscit. Sed ne haec tamen aliena est agricolae captantis undique uoluptates acquirere, quibus solitudines ruris eblandiantur. Harum autem decor auium etiam exteros, nedum dominos oblectat: itaque genus alitum nemorosissis, et paruulis insulis, quales obiacent Italiae, facillimè continetur. Nam quoniam nec sublimiter potest, nec per longa spatia uolitare, tum etiam quia su-

ris, ac noxiorum animalium rapinae metus non est, sine custodia tuto uagatur, maioremque pabuli partem sibi acquirit. Foeminae quidem sua sponte tanquam seruitio liberatae suadiosius pullos enutriunt: nec curator aliud facere debet, quam ut dici certo tempore signo dato, iuxta uillam gregem commoet, et exiguum ordei concurrentibus obijciat, ut nec auis esuriat, et numerus aduenientium recognoscatur. Sed huius possessionis rara conditio est, quare mediterraneis locis maior adhibenda cura est: eaque sic administraretur, herbibus, syluestribusque ager planus sublimi clauditur maceria, cuius tribus lateribus porticus applicantur: et in quarto duae cellae, ut sit altera custos habitatio, atque altera stabulum pauonum: sub porticibus deinde per ordinem sunt arundinea septa in modum cauearum, qualia columbarij tectis superponuntur: ea septa distinguuntur uelut clatris intercurrentibus calamis, ita ut ab utroque latere singulos aditus habeant. Stabulum autem carere debet uligine, cuius in solo per ordinem figuntur breues paxilli, eorumque partes summae lingulas edolatas habent, quae transversis foratis perticis inducantur: haec porro quadratae perticae esse debent, quae paxillis superponuntur, ut auem recipiant adsilientem: sed idcirco sunt exepitiles, ut cum res exigat, a paxillis deductae liberum aditum conuerrentibus stabulum praebent. Hoc genus auium, cum trimatum expleuit, optime progenerat: siquidem tenerior aetas, aut sterilis, aut parum foecunda est. Masculus pauo gallinaceam salacitatem habet, atque ideo quinque foeminas desiderat: nam si unam, uel alteram foetam sepius comprehendit: uix dum concepta in aluo uitiat oua, nec ad partum finit perducit, quoniam immatura genitalibus locis excidunt. Ultima parte hyemis concitantibus libidinem cibus utriusque sexus accendenda uenus

da uenus est: maxime facit ad hanc rem, si fauilla leui torrens fiam, tepidamque des ieiunis quinto quoque die: nec tamen excedas modum sex cyathorum in singulas aueis: haec cibaria non omnibus promiscue spargenda sunt, sed in singulis septis, quae arundinibus intexi oportere proposueram, portione seruata quinq; foeminarum, et unius maris ponenda sunt cibaria, nec minus aqua, quae sit idonea potui: quod ubi factum est, mares sine rixa deducuntur in sua quisque septa cum foeminis, et aequaliter uniuersus grex pascitur: nam etiam in hoc genere pugnaces inueniuntur masculi, qui et a cibo, et a coitu prohibent minus ualidos nisi sint hac ratione separati. Fere autem locis apricis inueniunt cupiditas exercet mares, cum Fauonii spirare coeperint, id est, tempus ab idibus Februarii ante Martium mensis. Signa sunt extimulatae libidinis, cum semetipsum ueluti mirantem caudae gemmantibus pinnis protegit: idque cum facit, rotare dicitur. Post admissuram tempus confestim matricem custodienda sunt, ne alibi quam in stabulo foetus edant, sepiusque digitis loca foeminarum tetanda sunt: nam in promptu gerunt oua, quibus iam partus appropinquat: itaque includendae sunt enitentes, ne extra clausum foetum edant: maximeque temporibus istis, quibus parturiunt, pluribus stramentis exaggerandum est auarium, quo tutius integri foetus excipiatur: nam fere pauones, cum ad nocturnam requiem uenerunt, praedictis perticis insistentes, enituntur oua, quae quo propius, ac mollius deciderint, illibatam seruant integritate: quotidie ergo diligenter mane temporibus foeturae stabula circumeunda erunt, et iacentia oua colligenda: quae quanto recentiora gallinis subiecta sunt, tanto commodius excluduntur: idque fieri maxime patris familiaris ratione conducit: nam foeminae pauones quae non incubant,

ter anno ferè partus edunt: at quæ fuerint oua, totum tempus fecunditatis aut excludendis, aut etiã educandis pullis consumunt. Primus est partus quinq; ferè ouorum. Secundus quatuor. Tertius aut trium, aut duorũ: neq; est quod commutatur, ut Rhodiæ aues pauoninis incubent, quæ ne suos quidem foetus cõmodè nutriunt, sed ueteres maxime quæq; gallinæ uernaculi generis eligantur: eaq; nouè diebus a primo lunæ incremẽto, nouenis ouis incubent, sintq; ex his quinque pauonina, & cætera gallinacei generis. Decimo deinceps die omnia gallinacea subtrahantur: & totidem recentia eiusdem generis supponantur, ut trigesima luna, quæ est ferè noua, cum pauoninis excludantur. Sed custodis cura non effugiat obseruare defilientem matricẽ, sæpiusq; ad cubile peruenire, & pauonina oua, quæ propter magnitudinem difficilius à gallina mouëtur, uersare manu: idq; quo diligentius faciat, una pars ouorũ notanda est atramento, quod signum habebit auarius an à gallina cõuersa sint. Sed, ut dixi, meminimus cohortales quammaximas ad hanc rem præparari, quæ si mediocris habitus sunt, nõ debent amplius quàm terna pauonina, & sena generis sui fouere: cum deinde fecerit pullos ad aliam nutricem gallinacei debebunt transferri, & subinde qui nati fuerint pauonini ad unam congregari, donec quinq; & uiginti capitum grex efficiatur. Sed cum erunt editi pulli, similiter ut gallinacei primo die non amoueantur, postero die cum educatrice transferantur in caueam: primisq; diebus alantur ordeaceo farre uino resperso: nec minus ex quolibet frumento cocta pullicula, & refrigerata: post paucos deinde dies huic cibo adijciendum erit concisum porrũ tarentinũ, & caseus mollis uehementer expressus: nam serum nocere pullis manifestũ est. Locustæ quoq; pedibus

pedibus ademptis utiles cibandis pullis habentur, atq; ijs pasci debent usq; ad sextum mensẽ: postmodum satis est ordeum de manu præbere. Possunt autem post quintũ, & trigessimũ diem quàm nati sunt, etiam in agro satis tutò educi, sequiturq; grex uelut matrem gallinã singultientè: ea cauea clausa fertur in agrum à pastore, & emissã ligato pede longa linea gallina custoditur, ad quam circumuolant pulli, qui cum ad satietatem pasti sunt, reducuntur in uillam persequentibus, ut dixi, nutricis singultus. Satis autem conuenit inter autores, non debere alias gallinas, quæ pullos sui generis educãt, in eodẽ loco pasci: nam cum conspexerunt pauoninã prolem, suos pullos diligere desinũt, & immaturos relinquunt, perosæ uidelicet, quòd nec magnitudine, nec specie pauoni pares sint: uitiã quæ gallinaceo generi nocere solèt, eadẽ has aueis infestant: sed nec remedia traduntur alia, quàm quæ gallinaceis adhibëtur: nam & pituita, & cruditas, & si quæ aliæ sunt pestes, ijsdem remedijs, quæ præposuimus, prohibentur. Septimũ deinde mensẽ cum exceßerunt, in stabulo cum cæteris ad nocturnam requiem debent includi: sed erit curandum, ne humi maneant: nam qui sic cubitant, tollèdi sunt, & supra perticas imponendi, ne frigore laborent.

De Numidicarum, & rusticarum galli-

narum educatione.

CAP. XII.

Numidicarum eadem est ferè, quæ pauonum educatione: cæterum syluestres gallinæ, quæ rustice appellantur, in seruitute non fectant: & ideo nihil de his præcipimus, nisi ut cibus ad satietatem præbeat, quo sint conuiuiorum epulis aptiores.

De auibus, quas Græci ἀμφίβια, Latini duplicis uitæ appellant.

CAP. XIII.

Venio

Venio nunc ad eas aues, quas Græci uocant ἀνθρώπων, quia nō tantū terrestria, sed aquatilia quoq; desiderāt pabula, nec magis humo, quam stagno consueuerūt: eiusq; generis anser præcipuē rusticis gratus est, quōd nec maximam curam poscit, & solertiorē custodiā præbet, quam canis: nam clangore prodit insidiantem, sicut etiam memoria tradidit in obsidione capitoli, cum aduētū Gallorum uociferatus est, canibus silentibus: us autem non ubiq; haberi potest, ut existimat uerisimē Celsus, qui sic ait: Anser neq; sine aqua, nec sine multa herba facile sustinetur, neq; utilis est locis consitis, quia quicquid tenerū contingere potest, carpit. Sicubi uerō flumen, aut lacus est, herbaq; copia, nec minus iuxta satæ fruges, id quoque genuū nutriendū est: quod etiam nos facere censemus, nō quia magni sit fructus, sed quia minimi oneris: at tamen præstat esse pullos, atq; plumā, quam, non ut in ouibus lanam, senel demetere, sed bis anno, uere, & autumnō uellere licet. atque ob has quidem causas, si permittit locorum conditio, uel paucos utiq; oportet educare, singulisq; maribus ternas scœnānas destinare: nam propter grauitatem plureis inire non possunt: quin etiam intra cohortem, ut protecli sint, secretis angulis haras facere oportet, in quibus cubitent, & foetus edant.

De anseribus educandis, & anserario
constituendo.

CAP. XIII.

Qui uerō greges nantium possidere student, chœnoboscia cōstituant, quæ tum demum uigebunt, si fuerint ordinata ratione tali. Cohors ab omni cetero pecore secreta clauditur, alta nouem pedum, maceria porticibusq; circumdata, ita, ut in aliqua parte sit cella custodis: sub porticibus deinde quadrata hara cœmentis, uel etiam laterculis

culis extruuntur: quas singulas satis est habere quoquoersus pedes ternos, & aditus singulos firmis ostiis munitos, quia per foeturam diligenter claudi debent, & extruillam: deinde non longè ab ædificio si est stagnum, uel flumen, alia nō queratur aqua: sin aliter, lacus, piscināq; manū fiant, ut sint quibus inurinare possint aues: nam sine isto præsidio, non magis, quam sine terreno recte uiuere queunt. Palustris quoq; seā herbidus ager destinetur, atq; alia pabula cōserantur, ut uicia, trifoliū, scœnum græcum, sed præcipuē genus intubi, quod ἀνθραξ Græci appellant: lactuca quoq; in hunc usum semina uel maximè serenda sunt, quoniam & mollissimū est olus, & libētissimè ab his auib; appetitur. Tum etiam pullis utilissima est esca, hæc cum præparata sunt, curandum est, ut mares foeminae que quam amplissimi corporis, & albi coloris eligantur: nam est aliud genus uarium, quod à fero mitigatum domestium factū est: id neq; æquè fecundū est, nec tam preciosum, propter quod minimè nutriendum est. Anseribus admittendis tempus aptissimum est à bruma, mox ad parientium, & ad incubandum à Calen. Martij usq; ad solstitiū, quod sit ultima parte mensis Iunii. Ineunt autem non, ut priores aues, de quibus diximus, insistentes humi, nam ferè in flumine, aut piscinis id faciunt: singulae que ter anno pariunt, si prohibeantur foetus suos excludere, quod magis expedit, quam quod ipsæ suos fouent: nam & à gallinis melius enutriuntur, & longè maior grex efficitur: pariunt autem singulis foetibus oua, primo quina, sequenti quaternā, nouissimo terna: quem partum nonnulli permittunt ipsis matribus educare, quia reliquo tēpore anni uacaturæ sunt à foetu. Minimè autē concedendū est foeminis extra septum parere, sed cū uidebuntur sedē querere, comprimendæ

primendæ sunt atq; tentandæ: nam si appropinquant par-
tus, digito tanguntur oua, quæ sunt prima parte locorum
genitalium: quam ob rem perducere ad haram debent, inclu-
diq; ut fœtum edant: idq; singulis semel fecisse satis est,
quonia unaquæq; recurrit eodem, ubi primo peperit: sed
nouissimo fœtu cum uolumus ipsas incubare, notandi erunt
uniuscuiusq; partus, ut suis matribus subijciantur, quonia
negatur anser aliena excludere oua, nisi subiecta sua quo-
que habuerit. Supponuntur autem gallinis huius generis
oua, sicut pauonina plurima quinq; paucissima tria: ipsis
autem anseribus paucissima VII. plurima xv. Sed custodiri
debet, ut ouis subijciantur radices urticarum, quod quasi re-
medio medicatur, ne noceri possit excussis anserculis, quos
enecat urtica, si teneros pupugerint: pullis autem forman-
dis excudendisq; triginta diebus opus est, cum sunt frigo-
ra: nam tepidis x v. satis est. Sæpius tamen anser trige-
simo die nascitur, atq; is dum exiguus est, decem primis diebus
pascitur in hara clausus cum matre: postea cum serenitas per-
mittit, producit in prata, et ad piscinas: cauendumq; est,
ne aut aculeis urticae commungatur, aut esuriens mittatur in
pascuum, sed ante concisis intubis: uel lactuce folijs satu-
retur: nam si adhuc parum firmus, et indigens ciborum
peruenit in pascuum, fruticibus, aut solidioribus herbis
obluctatur ita pertinaciter, ut collum abrumpat: milium
quoque, aut etiam triticum mistum cum aqua recte præ-
betur, atq; ubi se paulum confirmauit, in gregem coequalium
compellitur, et ordeo alitur: quod et matricibus
præbere non inutile est. Pullos autem non expedit plures
in singulas harras, quam uicenos adijci, nec rursus omni-
no cum maioribus includi, quonia ualidior enecat infir-
mum. Cellas, in quibus incubitant, siccissimas esse oportet,
substra-

substratasq; habere paleas, uel si eæ non sunt, gratissimum
quodq; fœnum: cætera eadem, quæ in alijs generibus pul-
lorum seruanda sunt, ne coluber, ne uipera, felesq;, aut eti-
am muscicilla possit aspirare: quæ ferè perniciosæ ad interne-
tionem prosternunt teneros. Sunt qui ordecum maceratum
incubantibus apponant, nec patiantur matricem sæpius ni-
dum relinquere: deinde pullis exclusis primis quinq; die-
bus polentam, uel maceratam far, sicut pauonibus obijciunt.
Nonnulli etiam uiride nasturtium confectum minutatim
cum aqua præbent, eaq; eis est esca iucundissima: mox ubi
quatuor menses sunt, sarturæ maximus quisq; destinatur,
quonia tenera ætas præcipue habetur ad hæc rem aptis-
sima: et est facilis harum auium sagina: nam præter po-
lentam, et pollinè ter die nihil sanè aliud dari necesse est,
dummodo largè bibendi potestas fiat: ne uagandi facul-
tas detur: sintq; calido et tenebroso loco: quæ res ad cre-
andas adipem multum conferunt: hoc modo duobus mensi-
bus pinguescunt, et ea propter etiam tencerrima pullities
sepe x l. diebus redditur opima.

De anatibus, querquedula, &
familiaribus.

CAP. XV.

NE ossotrophij cura similis, sed maior impensa est:
nam clausæ pascuntur anates, querquedula, boschi-
des, phalerides, similesq; uolucres, quæ stagna, et palu-
des rimantur: locus planus eligitur, isq; munitur sublimi-
ter pedum quindecim maceria: deinde clatris superposi-
tis, uel grandi macula retibus contegitur, ne aut euolan-
di sit potestas domesticis auibus, aut aquilis, uel accipitri-
bus inuolandi. Sed ea tota maceries opere testorio leuiga-
tur extra, intraq;, ne feles, aut uipera perrepat: media de-
inde parte neossotrophij lacus defoditur in duos pedes al-
titudinis

titudinis, spaciūq; longitudini datur, & latitudini quantum loci conditio permittit. Ora lacus ne corrumpantur uiolentia restagnatis undæ, quæ semper interfluere debet, opere signino consternuntur, eaq; non in gradus oportet erigi, sed paulatim cliuo subsidere, ut tanquam è litore descendatur in aquam. Solum autem stagni per circuitum, quod sit instar modi totius duarum partium lapidibus inculcatis, ac tectorio muniendum est, ne possit herbas euomere, præbeat que nantibus aquæ puram superficiem. Mædia rursus terrena pars esse debet, ut colocasijs constatur, alijsq; familiaribus aquæ uiridibus, quæ inopacant auium receptacula: sunt enim quibus cordi est uel in syluulis tamaricum, aut sirporum frutetis immorari: nec ob hanc tamen causam totus locus syluulus occupetur, sed ut dixi, per circuitum uacet, ut sine impedimento, cum apricitate diei gestiunt aues, nandi uelocitate cõcertent. Nam quemadmodum desiderant esse ubi irrepant, & ubi delitescantibus fluuiaticis animalibus insidientur, ita offenduntur, si non sunt libera spatia, quæ permeent extra lacum, deinde per uicenos undique pedes gramine ripæ uestiantur: sintq; post hunc agri modum circa maceriam, lapide fabricata, & exposita tectorijs pedalia in quadratum cubilia, quibus nidificent aues: eaq; contegantur intersitiis buxæ, aut myrteis fruticibus, qui non excedant altitudinem parietum: statim deinde perpetuus canaliculus humi depressus construat, per quem quotidie misti cum aqua cibi decurrat, sic enim pabulatur id genus auium: gratissima est & esca terrestris leguminis panicum, & milium, necnon & ordeum, sed ubi copia est, etiam glans, ac uinacea præbeantur. Aquatilibus autem cibus, si sit facultas, datur canmarus, & riuialis allecula, uel si qua sunt incre-

menti

menti parui fluuiorum animalia. Tempora cõcubitus eadem quæ ceteri syluestres alites obseruat Martij, sequentisq; mensis, per quos festuæ, surculiq; in auarijs passim spargedi sunt, ut colligere possint aues, quibus nidos construunt: sed antiquissimum est, cum quis uocoropopæq; constituere uolet, ut prædictarū auium circa paludes, in quibus plerunq; foctant, oua colligat, & cohortalibus gallinis subijciat: sic enim exclusi, educatiq; pulli deponunt ingenia syluestria, clausiq; uiuarijs haud dubitanter progenerant. Nam si modò captas aues, quæ consuecre libero uictu, custodie tradere uelis, parere cunctantur in seruitute. Sed de tutela nantium uolucrum satis dictum est.

De piscinis, & piscibus alendis. CAP. XVI.

Verum opportunè, dum meminimus aquatiliū animalium, ad curā peruenimus piscium, quorū reditū quamuis alienissimū agricultoribus putem (quid enim tam contrarium excogitare queam, quàm terrenum fluido) tamen non omittam, nam & harum studia rerū maiores nostri celebrauerūt, adeo quidè, ut etiam dulcibus aquis marinos clauderent pisces, atq; eadem cura mugilem, scarrumq; nutrent, qua nunc murena, & lupus educantur. Magni enim aestimabat uetus illa Romuli, & Numæ rustica progenies, si urbana uitæ cõparetur uillatica, nulla parte copiarū defici. quamobrè non solum piscinas, quas ipsi cõstruxerant, frequentabant, sed etiam quos rerū naturalis lacus fecerat, conuectis marinis seminibus replebant. inde uelinus, inde etiam sabatinus, & item uulsinensis, & ciminus lupos, auratasq; procreauerunt, ac si qua sint alia piscium genera dulcis undæ toleratia. Mox istam curam sequens ætas aboleuit, & lautitia locupletum maria ipsa, Neptunumq; clauserunt. Et iam cum auorum memoria

u

circuit

circunfertur M. Philippi (uelut urbanissimum, quod erat luxuriosissimum) factum, atque dictum. Nam is forte Castani, cum apud hospitem cenaret, appositumque è uicino flumine lupum degustasset, atque expuisset, improbum factum dicto prosecutus: Perream inquit, nisi piscem putauit. Hoc igitur periurium multorum subtiliore fecit gulam, doctaque, et erudita palata fastidire docuit fluuialem lupum, nisi quem Tyberis aduerso torrente defatigasset. Itaque Terentius Varro, Nullus est, inquit, hoc seculo nebulo, ac rhynton, qui non iam ducat, nihil sua interesse, utrum eiusmodi piscibus, an ranis frequens habeat uiuarium. Attamen iisdem temporibus, quibus hanc memorabat Varro luxuriam, maxime laudabatur seueritas Catonis, qui nihilo minus et ipse tutor Luculli grandi aere festertium milliumquadringentorum piscinas pupilli sui uenditabat. Iam enim celebres erant deliciae popinales, cum ab mari deferrentur uiuaria, quorum studiosissimi, uelut ante deuictarum gentium Numantinus, et Isauricus, ita Sergius Orata, et Licinius Murana captorum piscium letabantur uocabulis. Sed quoniam sic mores obcalluere, non ut haec usitata, uerum ut maxime laudabilia, et honesta iudicarentur: nos quoque, ne uideamur tot iam seculorum feri castigatores, hunc etiam questum uillaticum patrisfamilias demonstrabimus, qui siue insulas, siue maritimos agros mercatus, propter exilitatem soli, quae plerumque littori uicina est, fructus terrae praecipere non poterit, ex mari redditum constituat. Huius autem rei quasi primordium est naturam loci contemplari, quo piscinas* facere constitueris: non enim omnibus littoribus omne genus piscium haberi potest. Limosa regio planum educat piscem, uelut solem, rhombum, passerem. Eadem quoque maxime idonea est conch

*facile

est conchylis, muribus, et ostreis, purpurarumque tum concharum pectuculis, balanis, uel sphaedilis. At arenosi gurgites planos quidem non pessime, sed pelagios melius pasunt, ut auratas, ac detices, punicasque, et indigenas, umbras uerum conchylis minus apti. Rursus optime saxosum mare nominis sui pisces nutrit, qui scilicet, quod in petris stabuletur, saxatiles dicti sunt, ut merulae, turridaeque, nec minus melanuri. Atque ut littorum, sic et fretorum differentias nosse oportet, ne nos alienigeni pisces decipiant: non enim omni mari potest omnis esse, ut helops, quae Paphylia profundo, nec alio pascitur, ut Atlantico faber, qui et in nostro Gadum municipio generosissimis piscibus adnumeratur, cumque prisca consuetudine Zeu appellamus, ut Scaurus, quae totius Asiae, Graeciaeque littoribus Sicilia tenuis frequentissimus exit, nunquam in Ligusticum, nec per Gallias enauit ad Ibericum mare. Itaque ne si capti quidem perferatur in nostra uiuaria, diuturni queat possideri. Sola ex pretiosis piscibus murena, quae uis Tarsensis, Carpathique pelagi, quod est ultimae, uernacula, quouis hospes freto peregrinum mare sustinet. Sed iam de situ piscinarum dicendum est.

De positione piscinae. CAP. XVII.

Stagnum censemus eximie optimum, quod sic positum est, ut insequens maris unda priorem submoueat, nec intra conspectum sinat remanere ueterem: namque id simillimum est pelago, quod agitatam uentis assidue renouatur, nec coalescere potest: quoniam gelidum ab imo fluctum reuoluit in partem superiorem. Id autem stagnum uel exciditur in petra, cuius rarissima est occasio, uel in litto re costruitur opere signino. Sed utcumque fabricatum est, si semper influente gurgite riget, habere debet specus iuxta solum. Eorumque alios simplices, et rectos, quod scedant

squamosi greges, alios in cochleā retortos, nec nimis spatiosos, in quibus murenæ delitecāt. Quāquam nōnullis cōmisceri eas cum alterius notæ piscibus, nō placet, quia si rabie uexātur, quod huic generi uelut canino solet accidere, sc̄uissime persequuntur squamosos, plurimosq; mādēdo cōsumūt. Itinerāq; si loci natura permittit, omni lateri piscinæ dari cōuenit. Facilius enim uetus submouetur unda, cum quacūq; parte fluctus urget, per aduersam patet exitus. Hos autē meatus fieri censemus per imā consepti partē. si loci situs ita cōpetit, ut in solo piscina posita libella septē pedibus sublimius esse maris æquor ostēdat, nam piscibus stagni hæc in altitudinē gurgitis mēsurā abunde est. Nec dubiū, quin quāto magis imo mari uenit unda, tanto sit frigidior, quod est aptissimū nantibus. Sin autē locus, ubi uiuariū cōstituere censemus, pari libra cum æquore maris est, in pedes nouē defodiatur piscina, & infra duos à summa parte cuniculus riuī perducatur, curandumq; est, ut quam largissimē ueniāt, quoniā modus ille aquæ iacentis infra librā maris nō aliter exprimitur, quā si maior recētis freti uis incesserit. Multi putant in eiusmodi stagnis longos piscibus recessus, & fluxuosos in lateribus specus esse fabricādos, quo sint opaciores æstuatibus latebræ. Sed, si recens mare non semper stagnū permeat, id facere contrarium est. Nam eiusmodi receptacula nec facīle nouas admittūt aquas, nec nisi difficulter ueteres emittunt: plusq; nocet putris unda, quā prodest opacitas. Debent tamen similes uelut cellæ parietibus excauari, ut sint, quæ protegant refugientes ardorem solis, & nihilo minus facile, quā conceperint aquam, remittant. Verum meminisse oportebit, ut riuus, per quos exūdāt piscina, præfigātur aenei foraminibus exiguis cancelli, quibus

bus impediatur fuga piscium. Si uerò laxitas permittit, è littore scopulos, qui præcipuè herbis algæ uestiuntur, nō erit alienum per stagni spatia disponere, & quantū cōminisci ualet hominis ingenium, representare faciem ueri maris, ut clausi quamminime custodiam sentiant. hac ratione stabulis ordinatis aquatile pecus inducemus. Sitq; nobis antiquissimum meminisse etiam in fluuiatili negotio, quod in terreno precipitur, & quid quæque ferat regio: neq; enim si uelimus, ut in mari nonnunquam conspeximus, in uiuario multitudinē mulorum pascere queamus, cum sit mollissimum genus, & seruitutis indignantissimum. Raro itaque unus, aut alter de multis millibus claustra patitur. At contra frequenter animaduertimus intra septa pelagicos greges inertis mugilis, & rapacis lupi. Quare, ut proposueram, qualitatē littoris nostri cōtemplamur, si uitemus scopulos, an probemus. Turdi cōplura genera, merulasq; & auidas mustellas, tum etiam sine macula (nam sunt & uarij) lupos includemus. Item stutas, quæ maximè probantur, murenas, & si quæ sunt aliæ saxatilis notæ, quarum pretia uigent. Nam uile ne captare quidem, nedum alere conducit. Possunt ista eadem genera etiam littoris arenosi, stagnis cōtineri. Nam quæ limo, cænoq; lutescunt, ut antè iam dixi, conchilijs magis, & iacentibus apta sunt animalibus. Neque est eadem lacus positio, quæ recipit cubantes: atq; eadem præbentur cibaria, & prostratis piscibus, & erectis: nanque soleis, ac rhombis, & similibus animalibus, humilis in duos pedes piscina deprimitur in ea parte littoris, quæ profluo recessu nunquam destituitur. Spissi deinde clatri marginibus insiguntur, qui super aquam semper emineant, etiam cum maris æstus intumuerit. Mox præiaciuntur in gyrum

moles, ita ut complectantur sinu suo, nec tamen excedant stagni modum. Sic enim et maris atrocitas obiectu crepidinis frangitur, & in tranquillo consistens piscis sedibus suis non exturbatur, neque ipsum uiuarium repletur algarum congerie, quam tempestatibus eructat pelagi uolentia. Oportebit autem nonnullis locis moles intercedi more Mæandri: paruis sed angustis itineribus, quæ quantalibet hyemis sæuitia mare sine fructu transmutat. Hinc esca iacentium mollior esse debet, quam saxatilium. Nam quia dentibus carent, aut lambunt cibos, aut integros hauriunt, mandere quidem non possunt. Itaque præberi conuenit tabentis haleculas, & salibus exesca chalcidem, putremq; sardiniam, nec minus scaurorum branchias, uel quicquid intestini pelamis, aut lacertus gerit. Tum scomberi, charchariq; & elacatæ uentriculos, & ne per singula enumerem salsamentorum omnium purgamenta, quæ cetariorum officinis euerrütur. Nos autem plura nominauimus genera, non quia cuncta cunctis littoribus exeunt, sed ut ex his aliqua, quorum erit facultas, præbeamus. Facit etiã ex pomis uiridibus adaperita ficus. Et nuces digitis infractæ sunt dandæ, nec minus elixum molle sorbum, quiq; sunt cibi sorbilibus proximi, ut mulctra, recens caesus, si loci conditio, uel lactis annona permittit: nullatamen æquæ, quam prædictæ salsuræ pabula commode dantur, quoniam odorata sunt: omnis enim iacens piscis magis naribus escam, quam oculis uestigat. Nam dum supinus semper cubat, sublimius aspectat, & ea, quæ in plano sunt dextra, læuaq; non facile peruidet. Itaq; cum salsamenta obiecta sunt, eorum sequens odorem peruenit ad cibos. Cæteri autem saxatiles, aut pelagici satis ex his, sed ex recentibus melius pascuntur. Nam & halecula modò

capta,

capta, & cammarus, exiguusq; gobio, & quisquis deniq; est incrementi minuti piscis maiorem alit. Siquãdo tamen hyemis sæuitia non patitur eius generis escam dari, uel sordidi panis offæ, uel siqua sunt temporis poma concisa præbentur. Ficus quidem arida semper obijcitur, eximia si sit (ut Bætica, Numidiaq; regionum) larga. Cæterum illud cõmitti non debet, quod multi faciunt, ut nihil præbeant, quia semetipsos etiam diu clausi tolerare possint: nam nisi piscis domini cibarijs saginatur, cum ad piscatorium forum perlatus est, macies indicat eum non esse libero mari captũ, sed de custodia elatum, propter quod plurimum pretio detrahatur. Atq; hæc uillatica pastio finem præsentis disputationi faciat, ne immodico uolumine lector fatigetur. Redibimus autem sequenti exordio ad curam syluestrium pecorum, cultumq; apum.

L I V N M O D E R A

T I COLVMELLAE

DE RE RVSTICA

LIB. IX.

NENIO nunc ad tutelam pecudum syluestrium, & apium educationem, quas & ipsas Publi Siluine uillaticas pastiones iure dixerim. Siquidẽ mos antiquus lepusculis, capreisq; ac similibus feris iuxta uillam plerunque subiecta dominicis habitationibus ponebat uiuaria, ut & conspectu suo clausa uenatio possidentis oblectaret oculos, & cum exegisset usus epularum, uelut è cella promerentur. Apibus quoque dabatur sedes adhuc nostra memoria, uel in ipsis uillæ parietibus

u 4

excisis,

excisis, uel in protectis porticibus, ac pomarijs. Quare quoniã tituli, quem scripsimus, huic disputationi ratio redita est, ea nunc quæ proposuimus singula persequamur.

De uiuarijs faciendis, & includendis
pecudibus feris.

CAP. I.

Feræ pecudes, ut capreoli, damæq; nec minus orygu, ceruorumq; genera, & aprorũ modò lautitijs, & uoluptatibus dominorũ seruiunt, modò questui, ac redditibus. Sed qui uenationẽ uoluptati suæ claudunt, contenti sunt, utcũq; competit proximus ædificio loci situs, munire uiuariũ, semperq; de manu cibos, & aquã præbere. Qui uerò questum, redditumq; desyderant, cum est uicinum uillæ nemus (id enim refert non procul esse ab oculis domini) sine cunctatione prædictis animalibus destinatur. Et si naturalis desuit aqua, uel inducitur fluens, uel in fossi lacus signino consternuntur, qui receptam pluuiatilem contineant. Modus syluæ pro cuiusq; facultatibus occupatur, ac si lapidis, & operæ uilitas suadeat haud dubie camentis, & calce formatus circumdatur murus. Sin aliter, crudo latere, ac luto constructus. Vbi uerò neutrum patrifamiliaẽ cõducit, ratio postulat uacerris includi: sic enim appellatur genus clatrorũ: idq; fabricatur ex robore, quercu, uel subere: nam oleæ rara est occasio. Quicquid deniq; sub iniuria pluuiarum magis diuturnũ est, pro conditione regionis ad hunc usum eligitur. Et si ueteris arboris truncus, siue ut crassitudo postulat, erit fissilis stipes, cõpluribus locis perlatus efforatur, & in circuitu uiuarij certis interuenientibus spatijs defixus erigitur, deinde per transuersa laterũ caua transmittuntur ramices, qui exitus ferarũ obserent. Satis est autẽ uacerras inter pedes octonos defigere, serisq; transversis ita clatrare, ne spatiorum laxitas,

quæ

quæ foraminibus interuenit, pecudi præbeat fugam. Hoc autẽ modo licet etiam latissimas regiones, tractusq; montium claudere, sicuti Galliã, necnon & in alijs quibusdam prouincijs locorũ uastitas patitur: nam & fabricãdis ingens est uacerris materia copia, & cætera in hanc rem feliciter suppetunt. Quippe crebris fontibus abundat solum, quod est maxime prædictis generibus salutare. Tum etiam sua sponte pabula feris benignissimè subministrat, præcipueq; saltus eliguntur, qui & terrenis foetibus, & arboreis abundant: nam ut gramminibus, ita frugibus roburneis opus habent, maximeq; laudantur, qui sunt feracissimi, quernæ glãdis, & ilignæ, nec minus cerrea, tum & *acernæ arbuti, cæterorumq; pomorum syluestrium, quæ diligentius persecuti sumus, cum de cohortalibus pecudibus disputaremus. Nam eadem ferè sunt pecudũ syluestrium pabula, quæ domesticarum. Contentus tamen non debet esse diligens paterfamilias cibus, quos suapte natura terra gignit, sed temporibus anni, quibus syluæ pabulis carèt, condita messe, clausis succurrere, ordeoq; alere, uel ad oreo farre, aut faba, plurimumq; etiam uinaceis, & quicquid denique uilissimè constiterit dare. idq; ut intelligant feræ præberi, unam, uel alteram domi mansuesactam conueniet immittere, quæ peruagata totum uiuariũ cunctanteis ad obiecta cibaria pecudes perducatur. Nec solũ istud per huius penuriã fieri expedit, sed cum etiam foetæ partus ediderint, quo melius educent natos. Itaq; custos uiuarij frequenter speculari debebit, si iam effoetæ sint, ut manu datis sustineantur frumentis: nec uerò patiendus est oryx, aut aper, alijs ue quis ferus ultra quadrimatũ senescere, nam usq; in hoc tempus capiunt incrementa, postea macescunt senectute, quare dum uiridis ætas pulchritudinẽ corporis

u s con

conseruat ere mutandi sunt. Cereus autem compluribus annis substineri potest: nam diu iuuenis possidetur, quod cui longioris uitam sortitus est. De minoris autem incrementi animalibus, qualis est lepus, haec praecipimus, ut in ijs uiuarijs, quae maceria munita sunt, farraginis, & oleum ferè intubi, lactucaeq; semina paruulis areolis per diuersa spatia factis iniiciantur. Itemq; punicum cicer, uel hoc uernaculum, nec minus ordeum, & cicercula condita ex horreo promantur, & aqua coelesti macerata obijciantur: nam sicca non nimis ab lepusculis appetitur. Haec porò animalia, uel similia his (etiam silente me) facile intelligitur, quam non expediat conferre in id uiuarium, quod uacerris circumdatum est, siquidem propter exiguitatem corporis facile clatris subrepunt, et liberos nocte egressus fugam moliantur.

De apibus.

CAP. II.

VENIO nunc ad alueorum curam, de quibus neq; diligentius quicquam praecipitur, quam ab Higiniō iam dictum est, nec ornatius, quam Vergilio, nec elegantius, quam Celso. Higinius ueterum autorum placita secretis dispersa monimentis industriè collegit. Vergilius poetice floribus illuminauit. Celsus utriusq; memorati adhibuit modum. Quare ne attètanda quidem nobis fuit haec disputationis materia, nisi quod cōsummatio susceptae professionis hanc quoq; sui partè desiderabat, ne uniuersitas inchoati operis nostri uelut membro aliquo reciso, mutila, atq; imperfecta cōspiceretur. Atq; ea, quae Higinius fabulose tradita de originibus apum nō intermisit, poetice magis licètie, quam nostrae fidei cōcesserim. Nec sanè rustico dignum est sciscitari, fuerit ne mulier pulcherrima specie Mellissa, quā Iupiter in apem cōuertit, an (ut Euhemerus poeta

poeta dicit) crabronibus, et sole genitas apes, quas nympha Phryxonides educauerint, mox Dictæo specu Iouis existisse nutrices, easq; pabula munere dei sortitas, quibus ipse paruū educauerat aluū. Ista enim, quāuis non dedecant poetam, summam tamen, & uno tantummodo uersiculo leuiter attigit Vergilius, cum sic ait:

Dictæo caeli regem pauere sub antro.

sed ne illud quidem pertinet ad agricolas, quando, & in qua regione primum natae sint. Vtrum in Thessalia sub Aristæo, an in insula Cea, ut scribit Euhemerus, an Eriethonij temporibus in monte Hymeto, ut Euthronius, an Cretæ Saturni temporibus, ut Nicæder. Nō magis quam utrum ex amina, tanquam caetera uidemus animalia, concubitu sobolem procreent, an heredē generis sui floribus eligant, quod affirmat noster Maro: & utrum euomant liquore mellis, an alia parte reddant. Haec enim, & his similia magis scrutantiū rerum naturae latebras, quam rustico est inquirere. Studiois quoq; literarū gratiora sunt ista in otio legentibus, quam negotiosis agricolis, quoniam neq; in opere, neq; in re familiari quicquam iuuant.

Quot genera sint apum, & quod

ex ijs optimum.

CAP. III.

QUARE reuertamur ad ea, quae alueorum cultoribus magis apta sunt. Peripateticæ sectae cōditor Aristoteles in ijs libris, quos de animalibus conscripsit, apū siue exaniminum genera complura demonstrat, earumq; alias uastas, sed glomerosas, easdemq; nigras, & hirsutas apes habent: alias minores quidē, sed aequae rotundas, & infusci coloris, horridiq; pili. alias magis exiguas, nec tam rotundas, sed obesas tamen, et latas, coloris meliusculi, nonnullas minimas, gracilesq;, & acuti aluci ex aureolo, uarias, atq;

atq; leues, eiusq; auctoritatem sequens Vergilius maxime probat paruulas, oblongas, leues, nitidas, ardenteis auro, & paribus lita corpora guttis, moribus etiam placidis. Nam quanto grandior apis, atq; etiam rotundior, tanto peior. Si uero seuior maxime pessima est, sed tamen iracundia nota melioris apium facile delinitur asiduo interuentu eorum, qui curat aluearia: nam cum saepius tractantur, celerius mansuescunt. Durantq; si diligenter ex culta sunt, in annos decem, nec ullum ex amē hanc aetate potest excidere, quauis in demortuarū locū quotannis pullos substituant. Nam ferē decimo ab internitione anno, gens uniuersa totius aluei consumitur. Itaq; ne hoc in toto apiario fiat, semper propaganda crit soboles, obseruandumq; uere cum se noua profundent examina, ut excipiatur, & domiciliorū numerus augetur: nā saepe morbis intercipiuntur, quibus quemadmodum mederi oportet, suo loco dicetur.

Quales pastiones, & qui situs pastionum

apum esse debeat.

CAP. IIII.

Interim per has notas, quas iam diximus, probatis apibus destinari debent pabulationes: eaq; sint secretissima, ut & noster praecipit Maro, uiduae pecudibus, apri-
co, & nunimē procelloso caeli statu:

Quo neque sit uentis aditus, nam pabula uenti

Ferre domum prohibent: neque oues, haediq; petulci

Floribus insultent, aut errans bucula campo

Decutiat rorem, & surgenteis atterat herbas.

Eademq; regio fecunda sit fruticis exigui, & maxime thymi, aut origani, tum etiā tymbrae, uel nostratis cunila, quā saturciā rustici uocāt. Post haec frequēs sit incrementi maioris surculus, ut rosmarinus, & utraq; cythisus. Est enim satina, et altera sua spōtis, itemq; semp uirēs pinus,

& minor

& minor ilex: nā prolixior ab omnibus improbat. Ede-
re quoq; nō propter bonitatē recipiuntur, sed quia praebet plurimum mellis. Arbores uero sunt probatissima rutila, atq; alba ziziphus, nec minus amarāthus, tum etiā amygdale, & persici, atq; pyri, deniq; pomiferarū pleraq; ne singulis immorer. At syluestriū comodiissime faciūt gladi-
fera robora, quin etiā terebinthus, nec dissimilis huic lentiscus, & odorata caedrus. At tiliā solā ex omnibus sunt nocētes, taxi repudiatur. Mille praeterea semina uel crudo cepite uirētia, uel subacta sulco, flores amicissimos apibus creat, ut sunt in irriguo solo frutices amelli: caules acanthini, scapus asphodeli, gladiolus narcisi. At in hortēsi lira cōstita nitēt cādida lilia, nec his sordidiora leu-
coia, tum punicae rosae, luteolaeq; & sarranae uioleae, nec minus caelestis numinis hyacinthus, coritius itē, ficulusq; bulbus croci deponitur, qui coloret, odoretq; mella. Iam uero nota uilioris innumerabiles nascuntur herbae, cultisq; atque pascuis regionibus, quae fauorum ceras exuberāt, ut uulgares lapsanae, nec his pretiosior armoratia, rapistrisq; olius, et intubi syluestris, ac nigri papaueris flores. Tum agrestis pastinaca, & eiusdē nominis edomita, quam Graeci *σικυλλιον* uocāt. Verum ex cunctis, quae pro-
posui, quaeq; omni temporis compendia sequēs (nam in-
computabilis erat numerus) saporis praecipui mella reddit thymus. Thymo deinde proxima tymbra, serpillumq; & origanū. Tertiae notae, sed adhuc generosae, marinus ros, & nostras cunila, quā dixi satureiā. Mediocris deinde gustus amarāthini, ac ziziphi flores, reliquaq; quae pro-
posuimus cibaria: sed ex omnibus deterrimae notae mel habetur nemorēse, q. ex sparto, atq; arbuto puenit: uillati-
cū, q. nascitur in oleribus, & stercorosis herbis. Et quonia
situm

sitū passionum, atq; etiam genera pabulorū exposui, nunc de ipsis receptaculis, & domicilijs examinum loquar.

De sedibus apum eligendis. CAP. V.

Sedes apibus collocanda est contra brumalem meridiem procul à tumultu, & coetu hominum, ac pecudum, nec calido loco, nec frigido, nam utraque re infestantur. Hæc autem sit ima parte uallis, & ut uacua cum prodeunt pabulatum apes, facilius editioribus aduolent, & collectis utensilibus, cum onere per procliuia non ægrè deuolent. Si uillæ situs ita competit, nõ est dubitandum, quin adificio iunctum apiarium maceria circūdemus, sed in ea parte, quæ tetrus latrinæ, sterquiliniq; & balinei libera est odoribus. Verum si positio repugnabit, nec maxima tamen incommoda congruent, sic quoque magis expedit, & sub oculis domini esse apiariū: sin autem cuncta fuerint inimica, certè uicina uallis occupetur, quò sæpius descēdere nõ sit graue possidenti. Nā res ista maximā fidē desiderat, quæ quoniā rarissima est interuētū domini tutius custoditur: neq; ea curatorē fraudulētū tātū, sed etiā immundæ segnitie perosa est: æquæ enim dedignatur, si minus pure habita est, ac si tractetur fraudulēter. Sed ubicunq; fuerint aluearia, nõ editissimo claudātur muro, qui si metu prædonū sublimior placuerit, tribus elatis ab humo pedibus, exiguis in ordinē fenestellis apibus sit peruius: iūgaturq; tuguriū, quò & custodes habitent, & cōdatur instrumentū: sitq; maximè repletum præparatis alueis ad usum nouorū examinum, nec minus herbis salutari-
ribus, & si qua sunt alia, quæ læguentibus adhibentur.

Palmasq; uestibulum, aut ingens oleaster obumbret,
Vt cum prima noui ducent examina reges,
Vere suo, ludetq; fauis emissā iuuentus

Vicina

Vicina inuitet decedere ripa calori,
Obuiaq; hospitij teneat frondentibus arbor.

Tum perennis aqua, si est facultas, inducatur uel extru-
sto canali manu detur, sine qua neque faui, neque mella,
nec pulli deniq; figurari queunt. Siue igitur, ut dixi, præ-
terfluens unda, uel putealis, canalibus immissa fuerit, uir-
gis, ac lapidibus aggeretur apum causa,

Pontibus ut crebris possint consistere, & alas
Pandere ad æstiuum solem, si fortè moranteis

Sparsit, aut præceps Neptuno immerferit Eurus.
Conferi deinde circa totum apiarium debent arbusculæ
incrementi parui, maximeq; propter salubritatē. Nā sunt
etiam remedio languētibus cythisi, tum deinde castia, atq;
pini, & rosmarinus, quin etiā cunilæ, & thymi frutices:
itemq; uiolarū, uel quacūq; utiliter deponi patitur quali-
tas terræ. Grauis, & tetri odoris non solum uirentia, sed
& qualibet res prohibeantur, sicuti cancri nidus, cum est
ignibus adustus, aut odor palustri cœni, nec minus uitentis
tur caua rupes, aut ualles argutæ, quas Græci ἄχρη uocāt.

De uasis alueorum probandis. CAP. VI.

Itur ordinatis sedibus, aluearia fabricanda sunt pro
conditione regionis: siue illa ferax est suberis, haud du-
bitanter utilissimas aluos faciemus ex corticibus, quia nec
hyeme rigent, nec candēt æstate, siue ferulis exuberat, ijs
quoq; cum sint naturæ corticis similes, è quibus cōmodè
uasa texuntur. Si neutrum aderit, opere textorio salicibus
connectuntur: uel si nec hæc suppetent, ligno cauata ar-
boris, aut in tabulas defectæ fabricabuntur. Deterrima est
conditio fistilium, quæ & accendūt æstatis uaporibus,
& gelantur hyemis frigoribus. Reliqua sunt alueorū ge-
nera duo, ut uel ex fimo fingātur, uel lateribus extruātur:
quorum

quorum alterum iure damnauit Celsus, quoniam maximè est ignibus obnoxium: alterum probauit, quamuis incommodum eius præcipuū non dissimulauerit, quòd si res potestulet, trāsferri non possit. Itaq; non assentior ei, qui putat nihilo minus eius generis habendas esse aluos: neq; enim solū id repugnat rationibus domini, quòd immobiles sint, cum uedere, aut alios agros instruere uelit (hoc enim commodum pertinet ad utilitatem solius patrisfamiliās) sed quòd ipsarū apium causa fieri debet, cum aut morbo, aut sterilitate, aut penuria locorum uexatas conueniat in aliam regionem mitti, nec propter prædictam causam moueri poterūt. hoc maximè uiuandum est. Itaq; quamuis doctissimi uiri auctoritatem reuerabar, tamen ambitione submota, quid ipse censerem, non omisi. Nam quod maximè mouet Celsum, ne sint stabula uel igni, uel furibus obnoxia, potest uitari opere lateritio circumstructis aluis, ut impediatur rapina prædonis, & contra flammaram uiolentiam protegantur: easdemq; cum fuerint mouendæ, resolutis structuræ compagibus, licebit transferre.

Quemadmodum aluei collocandi sint,

CAP. VII.

Sed quoniam plerisq; uidetur istud operosum, qualidæcumq; uasa placuerint collocari, debet suggestus lapideus extendi per totum apiarium in tres pedes altitudinis, totidemq; crassitudinis, isq; sic extractus, diligenter opere tectorio leuigari, ita ne ascensus lacertis, aut anguibus, alijs uel noxijs animalibus præbeatur, superponuntur deinde, siue (ut Celso placet) lateribus facta domicilia, siue (ut nobis) aluearia, præterquā à tergo circumstructa, seu quod penè omnium in usu est, qui modo diligenter ista curant, per ordinē uasa disposita ligantur, uel laterculis, uel

cæmen

cæmentis, ita ut singula binis parietibus angustis cōtineatur, liberæq; frontes utrinq; sint. Nā & quæ procedunt, nonnunquam patefaciendæ sunt, & multo magis à tergo, quia subinde curantur examina. Sin autē nulli parietes al uicis interueniēt, sic tamen collocandæ erunt, ut paulūm altera ab altera distet, ne, cum inspicūtur ea, quæ in curatione tractantur, herentē sibi alterā concutiat, uicinasq; apes cōterat, quæ omnē motum imbecillis cercis operibus suis, tanquam ruīnam timent. Ordines quidē uasorum superinstructos in altitudinē treis esse abunde est, quoniam summum sic quoq; parum cōmodè curator inspicit. Ora cauearum, quæ præbent apibus uestibula, proniora sint, quā terga, ut ne influāt imbres, & si fortè tamē ingressi fuerint, nō immorentur, sed per aditum effluant, propter quod cōuenit aluearia porticibus supermuniri, sin aliter, luto punico frondibus illinitis adumbrari, quod tegmen cum frigora, & pluuias, tum æstus arceat. Nec tamē ita nocet huic generi calor æstus, ut hyems, itaq; semper ædificium sit post apiarium, quod aquilonis excipiat iniuriā, stabulisq; præbeat teporē, nec minus ipsa domicilia, quāuis ædificio protegantur, obuersæ tamen ad hybernum orientem componi debebunt, ut apricum habeāt apes matutinū egressum, & sint experectiores. Nā frigus ignauiam creat, propter quod etiam foramina, quibus exitus, aut introitus datur, angustissima esse debent, ut quamminimū frigoris admittant: eaq; satis est ita forari, ne possint capere plus unius apis incrementum, sic nec uenenatus stellio, nec obscœnum scarabæi, uel papilionis genus, lucifugæq; blatæ, ut ait Maro, per laxiora spatia ianue fauos populantur, atq; utilissimum est pro frequentia domicilij, duos, uel tres aditus in eodem operculo distantes

x inter

inter se fieri contra fallaciam lacerti, qui uelut custos ue-
stibuli prodeuntibus inhians apibus affert exitium, eaq;
pauciores intereunt, cum licet uitare pestis obsidia per
aliud uadentibus effugium.

De comparandis apibus, & quemadmo-
dum syluestria examina ca-
pianur.

CAP. VIII.

ATq; hæc de pabulationibus, domicilijs, & sedibus
eligēdis abūde diximus: quibus prouisis, sequitur ut
examina desyderemus, ea porro uel ere parata, uel gratui-
ta cōtingūt. Sed quas pretio cōparabimus, studiosius præ-
dictis cōprobemus notis, & earū frequētiam prius, quam
merceremur, apertis aluearibus cōsyderemus. uel si nō fue-
rit inspiciēdi facultas, certē id quod cōtemplari licet, no-
tabimus: ut in uestibulo ianuæ cōplures consistant, & ue-
hemēs sonus intus murmurantiū exaudiatur, atq; etiā (si
omnes intra domicilium silentes fortē cōquiescant) labris
foramini aditus adnotis, & inflato spiritu ex respōdente
carū subito fremitu poterimus æstimare uel multitudinē,
uel paucitatē. Præcipuē autē custodiendum est, ut ex uici-
nia potius, quam ex peregrinis regionibus petantur, quo-
niā solent cœli nouitate lacefsiri, quod si non cōtingit, ac
ne cesse habuerimus longinquis itineribus aduhere, cura-
bimus, ne salebris sollicitetur, optimeq; noctibus collo-
tabitur. Nā diebus requies danda est, & infundendi sunt
grati apibus liquores, quibus intra clausum alatur. Mox
cum perlatæ domū fuerint, si dies superuenerit, nec ape-
riri, nec collocari oportebit alueū, nisi uesperī, ut apes pla-
cide mane post totius noctis requiē egrediatur, specula-
riq; debemus ferē triduo, an uniuersæ se profundat, quod
cum faciunt, fugā meditatur. Ea remēdia, quibus debeant
inhiberi

inhiberi, mox præcipiemus. At quæ dono, uel aucupio cō-
tingunt, minus scrupulose probantur, quanquam nec sic
quidem uelim nisi optimas possidere, cum & impensam
& eandem operam custodis postulent bonæ, atq; impro-
bæ, & quod maximē refert, non sunt degeneres intermi-
scendæ, quæ infamēt generosas. Nam minor fructus mellis
respondet, cū segniora interueniunt examina. Veruntamē
quoniam interdum propter conditionē locorū uel medio-
cre pecus (nam malum nullo quidem modo) parandum
est, curam uctigandis examiniibus hac ratione adhibebi-
mus. V bicunq; saltus sunt idonei, mellifici nihil antiquius,
quam apes, quibus utantur, uicinos eligūt fontes: et s itaq;
conuenit plerunq; ab hora secunda obsideri, speculariq;
quæ turba sit aquantiū. Nam si pauca admodū circumuo-
lant (nisi tamen complura capita riuorū diductas faciunt
rariores) intellīgenda est earū penuria, propter quam lo-
cum quoq; non esse mellificum suspicabimur. At si comme-
ant frequentes, spem quoq; aucupandi examina maiorem
faciunt, eaq; sic inueniuntur. Primū quam longē sint ex-
plorandum est, preparandumq; in hanc rem liquida ru-
brica, qua cum festucas illitis contigeris apum terga fon-
tem libantium, commeratus eodem loco facilius redeuntēs
agnoscere poteris. At si nō tardē id facient, scias eas in ui-
cino consistere. Sin autē serius, pro more tempore æstima-
bis distantiam loci: sed cum animaduertis celeriter rede-
ntes, si nō ægrē persequeris iter uolantiū, ad sedem per-
duceris examinis. In ijs autem, quæ longius meare uidebū-
tur, solertior adhibebitur cura, quæ talis est, arundinis in-
ternodiū cum suis articulis exciditur, & terebratur ab la-
tere talea, & per id foramē exiguo melle, uel defruto instil-
lato, ponitur iuxta fontem, deinde cum ad odorē dulcis li-

quoris complures apes irrepserūt, tollitur talea, & appo-
 sito foramini pollice nō emittitur, nisi una, quæ cū euasit,
 fugā suā demonstrat obseruāti, atq; is, dū suffecit, psequi-
 tur euolantē. Cū deinde conspicere desijt apē, tū alteram
 emittit: et si eandē petit cœli partē uestigijs prioribus in-
 heret, & si minus aliam quoq; atq; aliā foramine adaper-
 to patitur egredi, regionēq; notet, i quā plures reuolent,
 & eas persequatur, donec ad latebrā perducatur exami-
 nis: quod si est abditū specu, fumo elicitur, & cū erupit,
 eris strepitu coërcetur. Nā statim sono territū, uel in fru-
 tice, uel in editiore syluæ fronde confidet, & à uestigato-
 re preparato uase reconditur. Sin autem sedem habet ar-
 boris caue, & aut extat ramus, quem obtinent, aut sunt in
 ipsius arboris trunco, tunc, si mediocritas patitur, acutis-
 sima ferra, quō celerius id fiat, prœciditur primum super-
 ior pars, quæ ab apibus uacat, deinde inferior quatenus
 uidetur inhabitari, tū recisus utraq; parte mundo uestimē-
 to contegitur, quoniā hoc quoq; plurimū refert, ac si qui-
 bus rimis hiat, illinitur, & ad locū perfertur: relictisq; par-
 uis (ut iā dixi) foraminibus, more cæterarū aluorū colloca-
 tur. Sed indagatorē cōuenit matutina tempora uestigadi
 eligere, ut spatium diei habeat, quō exploret cōmeatus apū:
 sæpe enim, si serius cœpit eas denotare, etiā cū in propin-
 quo sunt, iustis operū peractis se recipiunt, nec remeant,
 ad aquam: quō euenit ut uestigator ignoret, quā longē
 fonte distet examen: sunt qui per initia ueris apiastrū, atq;
 (ut ille uates ait) trita meliphilla, & cærinthæ ignobile
 gramē aliasq; colligāt similes herbas, quibus id genus ani-
 maliū delectatur, & ita aluos perfricēt, ut odor & succus
 uasi inhereat: quæ deinde mundata exiguo melle resper-
 gant, & per nemora nō longē à fontibus disponant, eaq;
 cum

cūm repleta sunt examinibus, domum referant, sed hoc ni-
 si locis, quibus abundant apes, facere non expedit. Nam
 sæpe inania uasa nacti, qui fortē prætereunt, secum aufe-
 runt: neq; tamē est tanti uacua perdere complura, ut uno,
 uel altero potiarc pleno: at in maiore copia etiam si mul-
 ta intercipiuntur, plus est quod in repertis apibus acqui-
 ritur. Atq; hæc est ratio capiendi syluestria examina.

Quemadmodum uernacula examina obseruan-
 tur, & in aluos condantur. CAP. IX.

Dinceps talis altera est uernacula retinendi: semper
 quidem custos sedulē circumire debet aluaria: neq;
 enim ullum tempus est, quo non curam desiderent, sed eā
 postulant diligentiorē, cū uernant & exundant nouis
 scetibus, qui nisi curatoris obsidio protinus excepti sunt,
 diffugiunt: quippe talis est apū natura, ut pariter quæq;
 plebs generetur cum regibus, qui ubi euolandi uires ade-
 pri sunt, consortia dedignantur uetustiorū, multoq; ma-
 gis imperia: quippe cū rationabili genere mortalium,
 tum magis egentibus consilij mutis animalibus nulla sit
 regni societas: itaq; noui duces procedunt, cum sua iuuen-
 tute, quæ uno aut altero die in ipso domicilij uestibulo glo-
 merata consistens, egressu suo propria desiderium sedis
 ostendit: eaq; uelut patria contenta est, si à procuratore
 protinus assignetur. Sin autem desuit custos, uelut iniuria
 repulsa peregrinam regionem petit: quod ne fiat, boni cu-
 ratoris est uernis temporibus obseruare alueos in octauā
 ferē diei horam, postquam non temere se noua proripiunt
 agmina, eorumq; egressus regressusq; ut diligentius custo-
 diat. Nam quædam solent, cum sinito euaserunt, sine cun-
 ctatione se proripere: poterit exploratam fugā præsciscere
 ne uestertinis temporibus aurem singulis alueis admouen-
 do: si-

do: si quidem ferè ante triduum, quàm eruptionem facturae sint, uelut militaria signa mouentiũ tumultus, ac murmur exoritur: ex quo, ut uerisimè dicit Vergilius:

Corda licet uulgi praesciscere, nanq; moranteis
Martius ille æris rauici canor increpat, & uox
Auditur fractos sonitus imitata tubarum.

Itaque maximè obseruari debet, quæ istud faciunt, ut sine ad pugnam cruperint (nam inter se tanquam ciuilibus bellis, et cum alteris, quasi cum exteris gentibus præliantur) sine fugæ causa se proripuerint, præstò sit ad utriusq; casum paratus custos, pugna quidè uel unius inter se disidentis, uel duorum exanimum discordantium facillè compefcitur: nam ut idem ait,

Pulueris exigui iactu compressa quiescit.
Aut nullo, passò ue, aut alio quouis liquore simili resper-
so uidelicet familiari dulcedine saeuientium iras mitigatè:
nam eadem mirè etiã dissidentes reges conciliant. Sunt enim sepe plures unius populi duces, & quasi procerum seditione plebs in partes diducitur: quod frequenter fieri prohibendum est, quoniam intestino bello totæ gentes cõsumuntur. Itaq; si constat principibus gratia, manet pax incruenta. Sin autem sæpius aciem dimicantis notaueris, duces seditionũ interficere curabis: dimicantiũ uerò prælia prædictis remedijs sedantur: ac deinde cum agmen glomeratum in proximo frondentis arbusculæ ramo conserderit, animaduertito, an totum examen in speciem unius uuæ dependeat: idq; signum erit aut unum regem inesse, aut certè plures bona fide recõciliatos, quos sic patieris, dum in suum reuelent domicilium: sin autem duobus, aut etiam cepluribus uelut uberibus diductum fuerit examen, ne dubitaueris & plures proceres, & adhuc iratos esse.

esse, atq; in ijs partibus, quibus maximè uideris apes glomerari, requirere duces debebis: itaq; succo prædictarũ herbarũ, id est, melissophylli, uel apiastri manu illita, ne ad tantũ diffugiãt, leuiter iseres digitos, & diductas apes seruaberis, donec autore pugnae, quæ elidere debes, reperias.

Quæ sit forma regis apum. CAP. X.

Sunt autem ij reges maiores paulò, & oblongi magis quàm ceteræ apes, rectoribus cruribus, sed minus amplius pinnis, pulchri coloris, et nitidi, leuesq; ac sine pilo, sine spiculo, nisi quis fortè pleniorẽ quasi capillum, què in uentre gerunt, aculeum putet, quo & ipso tamè ad nocendum non utuntur: quidam etiã infusci, atq; hirsuti reperiuntur, quorum pro habitu, damnabis ingenium.

Nanq; duæ regum facies, duo corpora gentis.

Alter erit maculis auro squallentibus ardens,

Et rutilis clarus squamis insignis, & ore.

Atq; hic maxime probatur, qui est melior: nã deterior sordido sputo similis tam foedus est, quàm puluere ab alto

Cum uerit, et sicco terrã spuit ore uiator. Et, ut idè ait,

Desidia, latamq; trahens inglorius aluum.

Omnes igitur duces notæ deterioris

Dede neci, melior uacua sine regnet in aula.

Qui tamè & ipse spoliandus est aliis, ubi sæpius cum examine suo conatur eruptione facta profugere: nam uelut quadam compede retinēbinus erronem ducem detractis aliis, qui fugæ destitutus præsidio, finem regni non audet excedere, propter quod ne ditionis quidem suæ populo permittit longius euagari.

Quomodo apium paucitas

emendetur. CAP. XI.

Sed nonnunquam necandus est, cum uetus alueare num-

mero apum destituitur, atq; infrequentia eius aliquo examine replenda est. Itaq; cum primo uere in eo uase nata est pullitica, nouus rex eliditur, ut multitudo sine discordia cum parentibus suis conuerteretur: quod si nullam progeniem tulerint faui, duas, uel tres alueorum plebes in unum contribuere licebit, sed prius respersas dulci liquore: tum demum includere, & posito cibo dum conuersari consuefcent, exiguis spiramentis relictis triduo ferè clausas habere. Sunt qui seniores potius regem submoueant, quod est contrarium: quippe turba uetustior, si elidatur uelut quidam senatus iunioribus pareat necesse est, & si quæ sint imperia ualidiorum contumaciter spernentes, pœnis, ac moribus afficiuntur: illud tamen incommodum iuniori examini solet accidere, cum antiquarum apium relictus à nobis rex senectute deficit, quod tanquam domino mortuo familia nimia licentia discordat, cui facillè occurritur, nam ex ijs alueis, quæ plurcis habent principes, dux unus eligitur: isq; translatus ad eas, quæ sine imperio sunt, rector constituitur. Potest autè minore molestia in ijs domicilijs, quæ aliqua peste uexantur, paucitas apium emendari. Nam ubi cognita est clades infrequentis aluei, quos habeat fauos oportet considerare: tum deinde ceræ, quæ semina pullorum continent, partem recidere, in qua regij generis proles animatur: est autem facilis conspectu, quoniam ferè in ipso fine cerarum uelut papilla uberis apparet eminentior, & laxioris fistule, quam sint reliqua foramina, quibus popularis notæ pulli detinentur. Celsus quidem affirmat in extremis fauis transuersas fistulas esse, quæ cõtineant regios pullos. Higinius quoq; auctoritatem Græcorum sequens negat ex uernaculo (ut cæteras apes) fieri ducem, sed in circuitu fauorum paulo maiora, quam sint plebeij seminis inueniri

inueniri recta foramina repleta quasi sordè rubri coloris, ex qua protinus alatus rex figuretur.

De condendo examine, & eius fuga inhibenda.

CAP. XII.

Est & illa uernaculi examinis cura, si fortè prædicto tempore facta eruptione patriam fastidians sedem longiorem, fuga denuntiauit. Id autem significat, cum sic apis euadit uestibulum, ut nulla intro reuollet, sed se cõfestim leuet sublimius. Crepitaculis æreis, aut testarum plerunq; uulgo iacentium sonitu terreatur fugiens iuuentus. Etq; quæ uel pauida, cum repetierit aluum maternam, & in eius aditu glomerata pepèderit, uel statim se ad proximam frontem contulerit, protinus custos nouum loculamentum in hoc præparatum perliniat intrinsecus prædictis herbis: deinde guttis mellis respersum admoueat. Tum manibus, aut etiam trulla congregatas apes recondat. Atq; uti debet, adhibita cætera cura, diligenter compositum, & illitum uas interim patiatum in eodem loco esse, dum aduerserascat. Primo deinde crepusculo transferat, & reponat in ordinem reliquorum alueorum. Oportet autem etiã uacua domicilia collocata in apiarijs habere: nam sunt nonnulla examina, quæ cum processerint, statim sedem sibi querant in proximo, eandemq; occupent, quam uacuum repererint. Hæc ferè acquirendarum, ac etiam retinendarum apium traditur cura.

Remedia apum laborantium

morbo.

CAP. XIII.

Sequitur ut morbo, uel pestilentia laborantibus remedia desideretur. Pestilentia rara in apibus perniciosa, nec tamen aliud, quam quod in cætero pecore præceptimus, quid fieri possit reperio, nisi ut longius aluei transferantur

x 3

ferantur. Morborum autem facilius in his & causae inspicuntur, & inveniuntur medicinae. Maximus autem annuus earum labor est initio ueris, quo thymalli floret frutex, & quo sanerum ulmi promunt: namque sicut nouis pomis, ita his primitiuis floribus illectae auide uescitur post hybernā famem, nil alioquin citra satietatem, tali nocete cibo, quo cum se affatim repleuerint, profluuiū alui, nisi celeriter succurritur, intereunt: nam & thymallus maiorum quoque animalium uentrem soluit, & proprie ulmus apium. Eaque causa est, cur in regionibus Italiae, quae sunt eius generis arboribus consistat, raro frequētes durent apes. Itaque ueris principio si medicatos cibos praebas, iisdem remedijs & prouideri potest, ne tali peste uexetur, & cum iam laborant, sanari: nam illud quod Higinius maiores secutus auctores prodidit, ipse non expertus asseuerare non audeo, uolentibus tamen licebit experiri. Siquidem praecipit apum corpora, quae cum eiusmodi pestis incesit, sub fauis aceruatim enectae reperiuntur, sicco loco per hyemem reposita circa aequinoctium uernū, cum clementia diei suaserit, post horam tertiam in solem proferre, siculneque cinere obruere. Quo facto, affirmat intra duas horas cum uuido halitu caloris animatae sunt, resumpto spiritu in praeparatum uas, si obijciatur, irrepere. Nos magis ne intereat, quae deinceps dicturi sumus, aegris examinibus exhibenda censemus: nam uel grana mali punici tunsa, & uino amineo conspersa, uel uuae passae cum rore syriaco pari mensura pinisita, & austero uino insuccatae dari debent: uel si per se ista frustrata sunt, omnia eadem aquis ponderibus in unum leuigata, & fistili uase cum amineo uino inferuesceta, mox etiam refrigerata ligneis canalibus apponi. Nonnulli rorem marinum aqua mulsa decoctum, cum gelauerit, imbrici

imbricibus infusum praebent libandum. Quidam bubulam, uel hominis urinam (sicut Higinius affirmat) alueis apponunt: nec non etiam ille morbus maxime est conspicuus, qui horridas, contractasque carpit, cum frequenter aliae mortuarum corpora domicilijs suis efferunt, aliae intra tecta ut in publico luctu, moesto silentio torpent. Id cum accidit, aridius infusi canalibus offeruntur cibi, maxime decocti melilis, & cum galla, uel arida rosa detriti. Galbanum etiam, ut eius odore medicentur, incendi conuenit, passoque, et defrutu uetere fissas sustinere. Optime tamen facit amelli radix, cuius est frutex luteus, purpureus flos: ea cum uetere amineo uino decocta exprimitur, & ita liquatus, eius succus datur. Higinius quidem in eo libro, quae de apibus scripsit, Aristomachus, inquit, hoc modo succurrendum laborantibus existimat. Primum, ut omnes uitiosi faui tollantur, & cibus ex itegro reces ponatur: deinde ut fumigetur. Prodesse etiam putat apibus uetustate corruptis examen nouum contribuere, quamuis periculum sit, ne seditione consumerentur, ueruntamen adiecta multitudine lataturas. Sed ut corderes maneant, earum apium, quae ex alio domicilio transferuntur, quasi peregrinae plebis submoueri reges debere: nec tamen dubium, quin frequentissimorum examinum faui, qui iam maturos habent pullos, transferri, & subijci paucioribus debeant, ut tanquam nouae prolis adoptione domicilia confirmantur, sed & id cum fiet, animaduertendum, ut eos fauos subijciamus, quorum pulli iam sedes suas adaperiunt, & uelut opercula foraminum obductas ceras erodunt exercentes capita: nam si fauos immaturo foetu transferimus, emorientur pulli, cum foueri desierint. Saepetiam uitio, quod Graeci φαρμακία uocant, intereunt. Siquidem cum sit haec apium consuetudo, ut prius tantum cerarum confi

confringant, quantum putant explere se posse, nonnunquã euenit, ut consummatis operibus cereis, ut examen conquirendi mellis causa longius cuagatum subitis imbribus, aut turbinibus in syluis opprimatur, & maiorem partem plebis amittat: quod ubi factum est, reliqua paucitas fauis complendis non sufficiat, tunc quæ uacua cerarum partes computrescant, & uitijs paulatim serpentibus corrupto melle ipsæ quoq; apes intereant. Id ne fiat duo populi coniungi debent, qui possint adhuc integras ceras explere: uel si non est facultas alterius examinis, ipsos fauos antè quam putrescant, uacuis partibus acutissimo ferro liberare: nam hoc quoq; refert, ne admodum hebes ferramentum (quia non facîle penetret) uehementius impressum fauos sedibus suis commoueat. Quod si factum est, apes domicilium derelinquunt. Est & illa causa interitus, quod interdum continuis annis plurimi flores proueniunt, & apes magis mellificijs, quam foetibus studet: itaq; nonnulli, quibus est minor harum rerum scientia, magnis fructibus delectantur, ignorantes exitium apibus imminere, quoniam & nimio fatigatæ opere plurimæ pereunt, nec ullis iuuentutis supplementis frequetate nouissimæ reliquæ intereunt: itaq; si tale uer inceffit, ut & prata, & arua floribus abundent, utilissimum est tertio quoq; die alueorũ exitus præcludi, exiguis foraminibus relictis, per quæ non possint apes exire, ut ab opere mellifico euocatæ, quoniam se non speret posse ceras omnes liquoribus stipare, foetibus explent. Atq; hæc ferè sunt examinum uitio laborantium remedia.

Quid quoquo tempore faciant apes, & quid earum curator facere

debeat.

CAP. XIII.

DEinceps illa totius anni cura, ut idẽ Higinius commo
dissi

dissime prodidit. Ab æquinoctio primo, quod mense Martio circa v i i i. Calendas Aprilis in octaua parte aricis conficitur, ad exortum uergiliarum dies uerni temporis habentur duodequingenta, per hos primum ait apes curandas esse adaperis alueis, ut omnia purgamenta, quæ sunt hyberno tempore congesta, eximantur, & ut araneis, qui fauos corrumpunt, detractis, fumus immittatur factus incenso bubulo fimo, hic enim quasi quadam cognatione generis maxime est apibus aptus. Vermiculi quoque qui tinæ uocantur, & item papiliones enecandi sunt. Quæ pestes plerumq; fauis adherentes decidunt, si fimo medullam bubulam misceas, & hic incensis nidorem admo ueas. Hac cura per id tẽpus, quod diximus, examina firma buntur, caq; fortius operibus inseruient. Verum maxime custodiendum est curatori, qui apes nutrit, cum aluos tractare debet, uti pridie castus sit ab rebus ueneris, ne ue temulentus, nec nisi lotus ad eas accedat, abstineatq; fere ab omnibus redolentibus esculentis, ut sunt salsamenta, & eorum omnia eliquamina, itemq; foetibus acrimonijs allij, uel ceparũ, cæterarumq; rerum similitũ. Duodequingente fimo die ab æquinoctio uerno, cum fit uergiliarum exortus circa v. Idus Maiis incipiunt examina uiribus, & numero augeri. Sed & ijsdem diebus intereunt quæ paucas, & ægras apes habent. Eodemq; tempore progenerantur in extremis partibus fauorum amplioris magnitudinis foetus, quàm sint cæterarũ apum, eosq; nonnulli putant esse reges. Verum quidam Græcorum autores oisps appellat, ab eo, quod exagitent, neq; patiantur examina conquiscescere. Itaq; præcipiunt eos necari. Ab exortu uergiliarum ad solstitium, quod fit ultimo mense Iunio circa octauam partem cancri, ferè examinant alij, quo tempore uehementius

tius custodiri debent, ne nouæ soboles diffugiant. Tuncq; pacto solstitio, usq; ad ortū caniculæ, qui serè dies triginta sunt, pariter frumēta, & faui demetuntur. Sed ij quæ admodum tolli debeāt, mox deinde, cum de cōfectura mellis præcipiemus. Caterū hoc eodē tempore prognerari posse apes iuueno perempto, Democritus, & Mago nec minus Vergilius prodiderunt, Mago quidē uentribus etiam bubulis idē fieri affirmat. Quā rationem diligentius prosequi Superuacuum puto, consentiens Celso, qui prudētissimè ait, non tanto interitu pecus istud admitti, ut sic requirèdū sit: uerū hoc tempore, & usq; in autumnū æquinoctiū decimo quoq; die alui aperiendæ sunt, & fumigādæ. Quod cum sit molestū examinibus, saluberrimū tamen esse conuenit. Suffitas deinde, & æstuantēs apes refrigerare oportet, cōspersis uacuis partibus aluorū, & quā recentissimū rigoris aqua infusa: deinde si quid ablui non poterit, pinnis aquilæ, uel etiam cuiuslibet uastæ alitis, quæ rigorem habent, emundari. Præterea ut tineæ, si apparuerint, euerrantur, papiliones enecentur, qui plerunq; inter aluos morantes apibus exitio sunt. Nam & ceras erodūt, & stercore suo uermes prognerant, quos aluorū tineas appellamus. Itaq; quo tempore maluæ florent, cum est eadem maxima multitudo, si uas æneum simile miliario uespere ponatur inter aluos, & in fundū eius lumē aliquod demittatur, undique papiliones concurrunt: dumq; circa flammulam uolitant, adurantur, quòd nec facile ex angusto sursum euolare, nec rursus longius ab igne possunt recedere, cū lateribus æneis circumueniantur, ideoq; propinquo ardore consumūtur. A canicula serè post diem quinquagesimū arcturus oritur, cū irroratis floribus thymī, et cunilæ, thymbræq; apes mellā conficiunt: idq; optime no-

te enitescit autumnū æquinoctio, quod est ante Cal. Octobris, cum octauam partē libræ sol attingit. Sed inter canicula, & arcturi exortum cauendum erit, ne apes intercipiantur uolentia crabronum, qui ante aluearia plerunq; obfidiantur prodeuntibus. Post arcturi exortū circa æquinoctium libræ (sicut dixi) fauorū secūda est exemptio. Ab æquinoctio deinde quod cōficatur circa v i i i. Cal. Octobris ad Vergiliarū occasum diebus x i. & floribus tamaricis, & syluestribus frutetis apes collecta mella cibarijs hyemis reponunt, quibus nihil est omnino detrahendum, ne sepius iniuria cōtristate, uelut desperatione rerū profugiant. Ab occasu Vergiliarū ad brumam, quæ serè conficitur circa v i i i. Cal. Ianuarij, in Octaua parte capricorni iam recōdito melle utūtur examina, eodq; usq; ad arcturi exortū sustinentur. Nec me fallit Hipparchi ratio, quæ docet solstitia, & æquinoctia nō octauis, sed primis partibus signorū confici. Verū in hac ruris disciplina se quor nūc Eudoxi, & Metonis, antiquorūq; sistus astrologorum, qui sunt aptati publicis sacrificijs, quia & notior est ista uetus agricolis cōcepta opinio. Nec tamē Hipparchi subtilitas pinguioribus, ut aiunt, rusticorum literis necessaria est. Ergo Vergiliarū occasu primo statim cōuenit aperire aluos, & depurgare quicquid immūdi est, diligentiusq; curare, quoniā per tempora hyemis nō expedit mouere, aut patefcere uasa. Quam ob causam dū adhuc autūni reliquæ sunt apricissimo die purgatis domicilijs opercula intus usq; ad fauos admouenda sunt, omni uacua parte sedes exclusa, quo facilius angustie cauedrum per hyemem concalēcant. idq; semper faciendum est etiam in ijs aluis, quæ paucitate plebis infrequentes sunt. Quicquid deinde rimarum est, aut foraminum luto,

et fimo bubulo mistis illinemus extrinsecus, nec nisi aditus, quibus commeent, relinquemus. Et quamuis porticu protecta uasa, nihilo minus congestu culmorum, et frondium superetegenus, quantumque res patietur a frigore, et tepestatibus muniemus. Quidam exemptis interranecis oecisas aues intus includunt, quae tempore hyberno plumis suis delitescantibus apibus praebent teporem. Tum etiam si sunt absumpta cibaria, commodè pascuntur esurientes nec nisi ossa earum relinquunt. Sin autem faui sufficient, permanent illibatae. Nec quamuis anatisimas munditiarum offendunt odore suo. Melius tamen esse nos existimamus tempore hyberno fame laborantibus, ad ipsos aditus in canaliculis uel contusam, et aqua madefactam ficum ardam, uel defrutum, aut passum praebere. Quibus liquoribus mundam lanam imbucere oportebit, ut infisietes apes quasi per syphonem succum euocent. Uas etiam passas, cum infregerimus, paulum aqua respersas probe dabimus. atque his cibariis non solum hyeme, sed etiam quibus temporibus (ut iam supra dixi) tithymallus, atque etiam ulmi florebut, sustinendae sunt. Post coactam brumam diebus fere quadraginta quicquid est repositi mellis (nisi liberalius a curatore relictum sit) consumunt, et saepe etiam uacuatibus ceris usque in ortum arcturi, qui est ab Idibus Februariis ieiuna fauis accubantes torpent more serpenti, et quiete sua spiritum conseruant, quem tamen ne amittant, si longior fames inceserit, optimum est per aditum uestibuli syphonibus dulcia liquamina immittere, et ita penuriam temporum sustinere, dum arcturi ortus, et hirundinis aduentus commodiores polliceantur futuras tempestates. Itaque post hoc tempus, cum diei permittit hilaritas, procedere audeat in pasqua. Nam ab aequinoctio uerno sine cunctatione, iam passim

passim uagantur, et idoneos ad factum decerpunt flores, atque intra tecta coportant. Haec obseruanda per anni tempora diligentissime Higinius praecipit. Caterum illa Celus adijcit, paucis locis eam felicitate suppetere, ut apibus alia pabula hyberna, atque alia praebantur aestiua. Itaque quibus locis post ueris tempora flores idonei deficiunt, negat oportere immota examina relinqui, sed uernis pastionibus absumptis, in ea loca transferri, quae serotinis floribus thymi, et origani, thymbræque benignius apes alere possunt. Quod fieri ait et Achaiae regionibus, ubi transferuntur in atticis pastiones, et Euboea, et rursus insulis Cycladibus, cum ex alijs transferuntur. Scyrum, nec minus in Sicilia cum ex reliquis eius partibus in Hyblam conferuntur. Idemque ait ex floribus ceras fieri, ex matutino rore mella, quae tanto meliorem qualitatem capiunt, quanto iucundiore sit materia, cera confecta. Sed ante translationem diligenter alueos inspicere praecipit, ueteresque, et tineosos, et labantes fauos eximere. Nec nisi paucos, et optimos reseruare, et simul etiam ex meliore flore quam plurimi fiant: eaque uasa, quae quis transferre uelit, non nisi nodibus et sine concussionem portare.

De melle conficiendo, & quando castrari debent alui.

CAP. XV.

Mox uere transacto sequitur, ut dixi, mellis uindemia, propter quam totius anni labor exercetur. Eius maturitas intelligitur cum animaduertimus fucos ab apibus expelli, ac fugari, quod est genus amplioris incrementi simillimum apibus. Et, ut ait Vergilius, ignauum fucos pecus, et sine industria fauis assidens. Nam neque alimenta congerit, et ab alijs inuecta consumit. Veruntamen ad procreationem sobolis conferre aliquid hi fuci uidentur insidentes

dentes seminibus, quibus apes figurantur. Itaq; ad fouendam & educandam nouā prolem familiarius admittuntur. Exclufis deinde pullis, extra tecta proturbantur. Et, ut idē ait, à præsepibus arcent. Hos quidam præcipiunt in totū exterminari oportere, quod ego Magoni cōfentiens faciendum non cenfeo, uerū ſeuitiæ modū adhibendum. Nam nec ad occidionē gens interimenda eſt, ne apes inertia laborent, quæ cum fuci aliquam partē cibariorū abſumunt, ſarciendo damna fiunt agiliores, nec rurfus multitudinem prædonū coaleſcere patiendum eſt, ne uniuerſas opes alienas diripiant. Ergo cum rixam fucorum, et apium ſæpius committi uideris, ad apertas aluos inſpicias, ut ſiue ſemipleni faui ſint, differantur: ſiue iam liquore completi, & ſuperpoſitis ceris tanquā operculis oblitī demetātur. Dies uerò caſtrandi ferè matutinus occupandus eſt. neq; enim conuenit æſtu medio exaſperatas apes laceſſiri: duobus feramentis ad hunc uſum opus eſt ſeſquipedali, uel paulò ampliore meſſura factis, quorū alterum ſit culter oblongus ex utraq; parte acie lata, uno capite aduncū habens ſcalprum, alterum prima fronte planum, & acutiſſimum, quo melius hoc faui ſuccidantur. illo eradantur, & quicquid ſordidum deciderit, attrahatur. Sed ubi à poſteriore parte nullum ueſtibulum patefactū habuerit alueare, fumū ad-mouebimus factum galbano, uel arido ſimo. E a porro uafe fictili prunis immiſta conduntur: idq; uas anſatum ſimile auguſtæ olle figuratur, ita ut altera pars ſit acutior, per quam modico foramine fumus emanet. altera latior, & ore patulo, per quam poſſit afflari. Talis olla, cum eſt alueari obiecta, ſpiritu admoto fumus ad apes promouetur, quæ conſeſſim midoris impatientes in priorē partem domicilij, & interdum extra ueſtibulum ſe cōferunt, atq; ubi pote-
 ſtas

ſtas facta eſt liberius inſpiciendi, ferè, ſi duo ſunt examina duo genera quoq; fauorū inueniuntur. Nam etiam in concordia ſuum quæq; plebs morem figurandi ceras, ſingendiq; obſeruat. Sed omnes faui ſemper cauearum tectis, & paululum lateribus adherentes, dependēt, ita ne ſolū contingant, quoniā id præbet examiniſus iter. Ceterū figura cerarū talis eſt, qualis eſt habitus domicilij. Nam & quadrata & rotunda ſpatia, nec minus longa ſuā ſpeciem uelut forme quædā fauis præbent. Ideoq; non ſemper eiſdē figuræ reperiūtur faui. Sed hi qualeſcunq; ſint, nō omnes eximantur. Nam priore meſſe, dum adhuc rura paſtionibus abundāt, quinta pars fauorū: poſteriore, cum iam metuitur hyems, tertia relinquēda eſt. Atq; hic tamen modus non eſt in omnibus regionibus certus, quoniam pro multitudine florum, & ubertate pabuli apibus conſulendū eſt. At ſi ceræ dependentes in longitudinē decurrunt, eo ferramēto, quod eſt ſimile cultro, inſecādi ſunt faui: deinde ſubiectis duobus brachijs excipiendi, atq; ita promēdi. Sin autem tranſuerſi tectis cauearū inhaerent, tunc ſcalprato ferramento eſt opus, ut aduerſa fronte impreſſi deſecentur. Eximi autē debent ueteres uel uitioſi, & relinquī maxime integri, ac melle pleni. Et ſiqui tandem pullos continent, ut examini prognerando referuentur. Omnis deinde copia fauorum cōferenda eſt in eum locum, in quo mel conſicere uoles. linendaq; ſunt diligenter foramina parietum & fenestrarum, nequid ſit apibus peruium, quæ uelut amiffas opes ſuas pertinaciter ueſtigant, & perſecutæ conſumunt. Itaque ex iſdem rebus fumus etiam in aditu loci faciendus eſt, qui propulſet intrare tentantes. Caſtrate deinde alui ſiquæ tranſuerſos fauos in aditu habebunt, conuertendæ erunt, ut alterna uice poſteriores partes ueſti-
 y 2 bula

bula fiant. Sic enim proximè cum castrabuntur ueteres potius faui, quam noui eximentur, ceræq; nouabuntur, quæ tanto deteriores sunt, quanto uetustiores. Quòd si fortè aluearia circumstructa, & immobilia fuerint, curæ erit nobis, ut modò à posteriore, modò à priore parte castrantur: idq; fieri ante dici quintam horam debet: deinde reapieti uel post nonam, uel postero mane. Sed quotcūq; faui sunt demessi eodem die, dum tepent mella conficere conuenit. Saligneus qualus, uel tenui uimine rarius contentus succus inuerse melle similis, qualis est, quo uinum liquatur, obscuro loco suspenditur: in eum deinde carptim congeruntur faui. Sed adhibenda cura est, ut separentur eae partes cerarum, quæ uel pullos habent, uel rubras fordes: nam sunt mali saporis, & succo suo mella corrumpit. Deinde ubi liquatum mel in subiectum alueum deflucit, transfertur in uasa fictilia, quæ paucis diebus aperta sint, dum musteus fructus defruescat: isq; sæpius ligula purgatus est. Mox deinde fragmina fauorum, quæ in sacco remanserunt, retractata exprimuntur. Atque id secundæ notæ mel defluit, & ab diligentioribus seorsum reponitur, ne quod est optimi saporis hoc adhibito, fiat deterius.

De cera facienda.

CAP. XVI.

Cera fructus, quamuis aris exigui, nõ tamè omittendus est, cū sit eius usus ad multa necessarius. Expresse fauorū reliquiæ, posteaquam diligenter aqua dulci perlutæ sunt, in uas aeneū coniiciuntur: adiecta deinde aqua liquantur ignibus, quod ubi factū est, cera per stramenta, uel iunco defusa colatur: atq; iterū similiter de integro coquitur, & in quas quisq; uoluit formas, aqua prius adiecta, defunditur: eamq; cœcretam facile est eximere, quoniã qui subest humor non patitur formis inherere. Sed iam consummata

disputa

disputatione de uillaticis pecudibus, atq; pastionibus, quæ reliqua nobis rusticarū rerum pars superest, de cultu hortorum, Publi Siluine, deinceps ita, ut & tibi, & Gallioni nostro complacuerat, in carmen conferemus.

L I V N M O D E R A

T I COLVMELLAE IN

LIBRVM X. DE CVL-

TV HORTORVM,

PRAEFATIO.

P OENORIS tui Siluine, quod stipulanti sponderam tibi, reliquam pensunculam percipe. Nam superioribus nouem libris hac minus parte debitum, quod nunc persoluo, reddideram: superest ergo cultus hortorum insigniter neglectus quondam ueteribus agricolis, nunc uel celeberrimus: siquidem cum parrior apud prios esset frugalitas, largior tamè pauperibus fuit usus epularum, lactis copia, ferinaq; ac domesticarum pecudum carne, uelut aqua, frumentoq; summis, atq; humilimè uictum tolerantibus. Mox cum sequens, & præcipuè nostra ætas dapibus libidinosis pretia constituerit, cœnæq; non naturalibus desiderijs, sed censibus æstimentur, plebeia paupertas summota à pretiosioribus cibis ad uulgares compellitur. Quare cultus hortorum, quoniam & fructus magis in usu est, diligentius nobis, quam traderunt maiores, præcipiendus est: isq; sicut instituerã prosa oratione prioribus subnecteretur exordijs, nisi propositum meum expugnasset frequēs postulatio tua, quæ peruenit, ut poeticiis numeris explerem Georgici carminis

omissas partes, quas tamen et ipse Vergilius significauerat, posteris post se memoranda relinquere, neque enim aliter istud nobis fuerat audendum, quam ex uoluntate uatis maximè uenerandi: cuius quasi numine instigante (pigre sine dubio propter difficultatem operis, ueruntamen non sine spe prosperi successus) aggressi sumus tenuem admoldum, et penè uiduam corpore materiam, quæ tam exilis est, ut in consummatione quidem totius operis annumerari uelut particula possit laboris nostri, per se uerò et quasi suis finibus terminata nullo modo speciose conspici. Nam etsi multa sunt eius quasi membra, de quibus aliquid possumus effari, tamè eadè tam exigua sunt, ut (quod aiunt Græci) ex incomprehensibili paruitate arenae finis effici non possit. Quare quicquid est istud, quod elucubra uimus, propriam sibi laudem non uendicat, ut boni consulat, si non sit dedecori prius editis à me scriptorum monumentis: sed iam præfari desinamus.

DE CVLTV HORTORVM
LIBER X.

Hortorum quoque te cultus Siluine docebo,
Atque ea, quæ quoddam spatij exclusus iniquis,
Cùm caneret lætas segetes, et munera Bacchi,
Et te magna Pales, nec non cœlestia mella,
Vergilius nobis post se memoranda reliquit.
Principio sedem numerofo præbeat horto
Pinguis ager putres glebas, resolutaque terga
Qui gerit, et fossus gracileis imitatur arenas.
Atque habilis natura soli, quæ gramine læto
Parturit, et rutilas ebulli creat uuida baccas.

Nam

Nam neque sicca placet, nec quæ stagnata palude
Perpetitur querule semper conuitia ranae.
Tum quæ sponte sua frondosas educat ulmos,
Palmiubusque feris lætatur, et aspera syluis
Achrados, aut pruni lapidosi obruta pomis
Gaudet, et iniusi consternitur ubere mali,
Sed negat helleboros, et noxia galbana succo,
Nec patitur taxos, nec strenua toxica sudat,
Quamuis semihominis uesano gramine foeta
Mandragora pariat flores, moestamque cicutam, 20
Nec manibus mutis ferulas, nec cruribus aequè,
Terga rubi, spinisque ferat paliuron acutis.
Vicini quoque sint amnes, quos incola durus
Attrahat auxilio semper sitientibus hortis,
Aut fons illacrymet putei non sede profunda.
Ne grauis hausturis tendentibus ilia uellat.
Talus humus, uel parietibus, uel sepibus hirtis
Claudatur, neu sit pecori, neu peruia furi,
Neu tibi Dædalea querantur munera dextra, 30
Nec Polycletea, nec Phradmonis, aut Ageladæ
Arte laboretur, sed truncum forte dolatum
Arboris antiquæ numen uenerare Ithyphalli
Terribilis membri, medio qui semper in horto
Inguinibus puero, prædoni falce munetur.
Ergo age nunc cultus, et tempora quæque serendis
Seminibus, quæ cura satis, quo sydere primum
Nascantur flores, Pestiisque rosaria gemment,
Quo Bacchi genus, aut aliena stirpe grauata
Mitis adoptatis curuetur frugibus arbor,
Pierides tenui deducite carmine Muse. 40
Oceanus sitiens cum iam sanis hauserit undas,

y 4

Et p4

Et paribus Titan orbem librauerit horis,
 Cum satur autumnus quassans sua tempora pomis,
 Sordidus, & musto spumanteis exprimet uuas,
 Tum mihi ferrato uersetur robore Pale
 Dulcis humus, si iam pluuijs defossa madebit.
 At si cruda manet caelo durata sereno,
 Tum iussi ueniant decliui tramite riuu,
 Terra bibat fonteis, & hiantia compleat ora.
 Quod si nec caeli, nec campi competit humor,
 Ingeniumq; loci, uel Iuppiter abnegat imbrem,
 Expectetur hyems, dum Bacchi gnosijs ardor
 Aequore caeruleo celetur, uertice mundi,
 Solis & aduersos metuant Atlantes ortus.
 Atq; ubi iam tuto necdum confusus olympo,
 Sed trepidus profugit chelas, & spicula Phœbus
 Dira Nephe, tergoq; Croti festinat equino,
 Nescia plebs generis, matri ne parcite falsa.
 Ista Prometheæ genitrix fuit altera Crete,
 Altera nos enixa parens, quo tempore saeuus
 Tēluxem ponto mersit Neptunus, & inum
 Concutiens barathrum letheas terruit undas.
 Tumq; semel stygium regem uidere trementem
 Tartara, cum pelagi streperent sub pondere manes.
 Nos fecunda manus uiduo mortalibus orbe
 Progenerat, nos abruptæ tum montibus altis
 Deucalionæ cautes peperere: sed ecce
 Durior, æternusq; uocat labor: eia agē segnes
 Pellite nunc somnos, & curui uomere dentis
 Iam uirides lacerate comas, iam scindite amictus.
 Tu grauib; rastris cunctantia perfode terga,
 *maria. Tu penitus *clatris eradere uiscera matris

Ne de

Ne dubita, & summi frequentia cespite mista
 Ponere, quæ canis iaceant urenda pruinis,
 Verberibus gelidis, iræq; obnoxia cauri,
 Alliget & saeuus Boreas, Eurûsq; resoluat.
 Post ubi Rhyphæa torpentia frigora brumæ
 Candidus aprica Zephyrus regelauerit aura,
 Sydereoq; polo cedit lyra mersa profundo,
 Veris & aduentum nidus cantarit hirundo, 70
 Rudere tum pingui, solido uel stercore Aselli,
 Armenti ue fimo satures iciunia terræ
 Ipse ferens olitor diductos pondere qualos.
 Pabula nec pigeat fesso præbere nouali
 Immundis, quæcunq; uomit latrina, cloacis,
 Deniq; iam pluuijs, durataq; summa pruinis
 Aequora dulcis humi, repetat mucrone bidentis.
 Mox bene cum glebis uiuacem cespitis herbam
 Contundat maræ, uel fracti dente ligonis, 70
 Patria maturi soluantur ut ubera campi.
 Tunc quoq; trita solo splendentia sarcula sumat,
 Angustosq; foros aduerso limite ducens
 Rursus in obliquum distinguat tramite paruo.
 Verum ubi iam puro discrimine pectita tellus,
 Deposito squallore nitens sua semina poscit,
 Pingit & in uarios terrestria sydera flores,
 Candida leucoia, & flauentia lumina calthæ,
 Narcissi q; comas, & hiantis sæua leonis
 Ora feri, calathisq; uirentia lilia canis,
 Nec non uel niueos, uel ceruleos hyacinthos. 70
 Tu quæ pallet humi, quæ frondes purpurat auro,
 Ponatur uiola, & nimium rosa plena pudoris.
 Nunc medica panacem lacryma, succoq; salubri

y s Glaucæ

Glaucea, et profugos uinctura papauera somnos
 Spargite, quæq; uiros acuunt, armantq; puellas.
 Iam Megaris ueniant genitalia femina bulbi,
 *scilla. Et quæ sicca legit Getulus obruta glebis,
 Et quæ frugifero seritur uicina Priapo,
 Excitet ut Veneri tardos eruca maritos.
 Iam breue cherophyllum, et torpenti grata palato
 Intyba, iam teneris frondens lactucula fibris,
 Alliaq; infractis spicis, et olentia late
 Vlpica, quæq; fabis habilis fabrilia miscet.
 Iam siser, Alysarioq; uenit quæ semine radix,
 Sectaq; præbetur madido sociata lupino,
 Ut Pelusiaci proritet pocula Zythi.
 Tempore non alio uili quoq; salgama merce
 Capparis, et tristes inula, ferulaq; minaces
 Plantantur, necnon serpentia gramina mentæ.
 Et bene odorati flores sparguntur aneti,
 Rutaq; Palladiæ bacce uictura saporem,
 Seq; lacessenti fletum factura sinapis,
 Atq; oleris pulli radix, lacrymosaq; cepa
 Ponitur, et lactis gustum quæ condiat herba
 Deiectura quidem fronti data signa furcarum,
 Vinq; suam idcirco profitetur nomine Graio.
 Tum quoq; conseritur, toto quæ plurima terræ
 Orbe uirens pariter plebi, regi; superbo
 Frigoribus caules, et ueri cymata mittit.
 Quæ pariunt ueteres cespioso litore Cumæ,
 Quæ Marrucini, quæ signia monte Lepino,
 Pinguis item Capua, et Caudinis faucibus horti,
 Fontibus et Stabiæ celebres, et Vesulia rura,
 Doctaq; Parthenope Sebetide roscida lympha,

100

110

120

Quæ ducis Pompeia palus uicina Salinis
 Herculeis, uitreoq; siler qui defluit anni,
 Quæ duri præbent cymosa stirpe Sabelli,
 Et Turni lacus, et pomosi Tyburis arua,
 Brutia quæ tellus, et mater Aritia porri.
 Hec ubi credidimus resolutæ semina terræ,
 Assiduo grauidam cultu, curaq; fouemus,
 Ut redeant nobis cumulato fœnore messes.
 Et primum moneo largos inducere fontes,
 Ne sitis exurat concepto semine partum.
 At cum foeta suos nexus adoperta resoluit,
 Florida cum soboles materno pullulat aluo,
 Primitijs plantæ modicos tum præbeat imbres
 Sedulus irrorans olitor, ferroq; bicorni
 Pectat, et argentem sulcis exterminet herbam.
 At si dumosis positi sunt collibus horti,
 Nec summo nemoris labuntur uertice riuu,
 Aggere præposito cumulatis area glebis
 Emineat, sicco ut consuescet puluere planta,
 Nec mutata loco siccos exhorreat æstus.
 Mox ubi nubigenæ Phryxi, nec portitor Helles
 Signorum, et pecorum princeps caput efferet undis
 Alma sinum tellus iam pandet: adultaq; poscens
 semina depositis cupient se nubere plantis,
 Inuigilate uiri, tacito nam tempora gressu
 Diffugiunt, nulloq; sono conuertitur annus.
 Flagitat ecce suos genitrix mitissima foetus,
 Et quos enixa est partus iam querit alendos,
 Præignasq; rogat proles, date nunc sua matri
 Pignora, tempus adæst, uiridi redimite parentem
 Progenie, tu cinge comam, tu disere crines.

130

*ARHO,

140

150

Nunc

Quæ

Nunc apio uiridi crispetur florida tellus,
 Nunc capitis porri longo resoluta capillo
 Letetur, mollemq; sinum sta phelinus in umbret.
 Nunc & odorata peregrino manere planta
 Sicanijs crocæ descendant montibus Hyble,
 Natq; iam ueniant hilari sampsuca Canopo,
 Et lacrymas imitata tuas Cinericia uirgo,
 Sed melior stactis ponatur achaica myrrha,
 Et male damnati mæsto qui sanguine surgunt
 Aeacij flores, immortalesq; amaranthi,
 Et quos mille parit diues natura colores,
 Disponat plantis olitor, quos semine feuit.
 Nunc ueniat quamuis oculis inimica corambele.
 Iamq; salutari properet lactuca sapore,
 Tristia quæ releuat longi fastidia morbi.
 Altera crebra uiret, fusco nitet altera crine,
 Vtraq; Cæcilij de nomine dicta Metelli.
 Tertia, quæ spisso, sed puro uertice pallet,
 Hæc sua Cappadocæ seruat cognomina gentis
 Et mea, quam generant Tarthesi littore Gades,
 Candida uibrato discrimine, candida thyrsos est.
 Cypros item Paphio, quam pingui nutrit in aruo
 Punicea depexa coma, sed lactea crure est.
 Quot facies, totidem sunt tempora quanq; serendi.
 Cæciliam primo deponit Aquarius anno,
 Cappadocamq; premit ferali mense lupercus.
 Tuq; tuis Mauors Tarthesida pange Calendis,
 Tuq; suis Paphien iterum iam pange Calendis,
 Dum cupit, & cupida quærit se iungere matri,
 Et mater facili mollissima subiacet aruo.
 Ingenera nunc sunt genitalia tempora mundi.

160

190

190

Nunc amor ad coitus properat, nunc spiritus orbis
 Bacchatur Veneri, stimulusq; Cupidinis actus
 Ipse suas amat partes, & foetibus implet.
 Nunc pater æquoreus, nunc & regnator aquarum
 Ille suam Thetyn, hic pellicit Amphitritem.
 Et iam caruleos partus enixa marito
 Vtraq; nunc reserat, pontumq; natantibus implet.
 Maximus ipse Deum posito iam fulmine fallax
 Acrifoneos ueteres imitatur amores,
 Inq; sinus matris uiolento depluit imbre.
 Nec genitrix nati nunc aspernatur amorem,
 Sed patitur nexus flammata cupidine tellus.
 Hinc maria, hinc montes, hinc totus deniq; mundus
 Ver agit: hinc hominum, pecudum, uolucrumq; cupido,
 Atq; amor ignescit menti, seuitq; medullis,
 Dum satiata Venus foecundos compleat artus,
 Et generet uarias soboles, semperq; frequentet
 Prole noua mundum, uacuo ne torpeat æuo.
 Sed quid ego in fræno uolitare per æthera cursu
 Passus equos audax sublimi tranite raptos?
 Ista canat maiora Deo, quem Delphica laurus
 Impulit, & rerum causas, & sacra mouentem
 Orgia naturæ, secretaq; foedera cœli.
 Extimulet uatem per Dindyma castra Cybelles,
 Perq; Cytheronem, Nysæaq; per iuga Bacchi,
 Per sua Parnasi, per omnia silentia Musis
 Pierij nemoris, Bacchea uoce frementem
 Delic te Pæan, & te eui eui Pæan,
 Me mea Calliope cura leniore uagantem
 Iam reuocat, paruq; iubet decurrere gyro,
 Et secum gracili connectere carmina filo,

190

200

210

Nunc

Quæ

Quae canat inter opus musa modulante putator
 Pendulus arbutis, olitor uiridantibus hortis.
 220. Quare agè quod sequitur, paruo discrimine sulci
 Spargantur caecis nasturcia dira colubris,
 Indomito male sana cibo, quas educat aluos,
 Et saturcia thymi referens, tymbraeque saporem,
 Et tenero cucumis, fragiliisque cucurbita collo.
 Hispida ponatur cinara, quae dulcis Iaccho
 Potanti ueniat, nec Phoebus grata canenti.
 Haec modo purpureo surgit glomerata corymbo,
 Myriolo modo crine uiret, deflexaque collo
 230. Nunc adoperta manet, nunc pinea uertice pungit,
 Nunc similis calatho, spinisque minantibus horret,
 Pallida nonnunquam tortos imitatur achantos.
 Mox ubi sanguineis se floribus induit arbos
 Punica, quae rutilo mitescit tegmine grani,
 Tempus hauris satio, famosaque tunc coriandra
 Nascuntur, gracili melantia grata cumino,
 Et bacca asparagi spinosa prosilit herba,
 Et malache, prono sequitur quae uertice solem,
 Quaeque tuas audax imitatur Nisite uiteis,
 240. Nec metuit senteis, nam uepribus improba surgens
 Achrados, indomitasque bionias alligat alnos.
 Nomine tum Graio, ceu littera proxima prima,
 Pangitur in cera docti mucrone magistri,
 Sic et humo pingui ferratae cuspidis ictu
 Deprimatur folio uiridis, pede candida, beta.
 Quin et odoratis menses iam floribus instat,
 Iam uer purpureum, iam uersicoloribus anni
 Fortibus alma parens cirgi sua tempora gaudet.
 Iam Phrygiae loti gemmantia lumina pronunt,

Et con

Et conuiuentis oculos uiolaria solunt,
 Ofciat, et leo, et ingenuo confusa robore
 250. Virgineas adoperta genas rosa praebet honores
 Calitibus, templisque Sabaeum miscet odorem.
 Nunc uos pegasidum comites Acheloidas oro,
 Menaliumque choros Dryadum, nymphasque Napeas,
 Quae colitis nemus Amphrysi, quae Thessala tempe,
 Quae iuga Cyllenes, et opaci rura Lycae,
 Antraque Castalijs semper rorantia guttis,
 Et quae Sicanijs flores legistis Halesi,
 Cum Cereris proles uestris intenta choreis
 260. Acquoris Aetnei uernantia lilia carpsit,
 Raptaque, lethaei contux mox facta tyranni
 Syderibus tristes umbras, et tartara coelo
 Praeposuit, Ditemque Ioui, letumque saluti,
 Et nunc inferno potitur Proserpina regno.
 Vos quoque iam posito luctu, mae stoque timore
 Huc facili gressu teneras aduertite plantas,
 Tellurisque comas sacris optate canistris.
 Hinc nulla insidiae nymphis, non ulla rapina,
 270. Casta fides nobis colitur, sanctique penates,
 Omnia plena iocis, securo plena cachinno,
 Plena mero, letisque uirent conuiuia pratis.
 Nunc uer egeidum, nunc est mollissimus annus,
 Dum Phoebus tener, ac tenera decumbere in herba
 *Suadet, et arguto fugientes gramine fontes
 Nec rigidos potare iuuat, nec sole tepenteis.
 Iamque Dioneis redimitur floribus hortus.
 Iam rosa mitescit, Sarrano clarior ostro.
 Nec tam nubifugo Borea Latonia Phoebe
 280. Purpureo radiat uultu, nec Syrius ardor

Sic

Sic micat, aut rutilus Pyrosus, aut ore corusco
 Hesperus, eo remeat cum Lucifer ortu,
 Nec tam sydereo fulget Thaumantias arcu,
 Quam nitidis hilares collucent foetibus horti.
 Quare agē uel iubare exorto, iam nocte: suprema,
 Vel cum Phœbus equos in gurgite mersat Hiberno.
 Sic ubi odoratas pratexit amaracus umbras,
 Carpit, narcissiq; comas, sterilisq; balausi.
 Et tu, ne Corydonis opes despiciat Alexis,
 Formoso Nays puero formosior ipsa
 Fer calathis uiolam, & nigro perniusta ligustro
 Balsama cum casta nectens, croceosq; corymbos,
 Sparge mero Bacchi, nam Bacchus condit odores.
 Et uos agrestes, duro qui pollice molles
 Demetius flores, cano iam uimine textum
 Syrpiculum ferrugineis cumulatae hyacinthis.
 Iam rosa distendat contorti stanina iunci,
 Pressaq; flammecola rumpatur fiscina calta,
 Mercibus & uernis diues Portunus abundet,
 Et titubante gradu multo madefactus Iaccho
 Aere sinus gerulus plenus grauis urbe reportet.
 Sed cum maturae flauabit messis arisis,
 Atq; diem gemino Titan extenderit astro,
 Hausit & flammis Lernei brachia Cancri,
 Allia cum cepis cereale papauer ancto
 Iungite, dumq; uirent nexos deserite maniplos,
 Et celebres fortis fortuna dicite laudes
 Mercibus exactis, hilareisq; recurre in hortos.
 Tum quoq; proficisso, riguoq; inspersa nouali
 Ozyma comprimite, & grauibus densate cylindris,
 Exurat sata ne resoluti pulueris estus,

Paruulus

Paruulus aut pulex irrepens dente laceffat,
 Neu formica rapax populari semina possit.
 Nec solum teneras audent erodere frondes
 Implicitus conchæ limax, hirsutaq; campe:
 Sed cum iam ualido turgescit lurida caule
 Brassica, cumq; tument pallentia robora betæ,
 Mercibus atq; olitor gaudet securus adultis,
 Et iam maturis querit supponere falcem,
 Sæpe ferus duros iaculatur Iuppiter imbres
 Grandine dilapidans, hominumq; boumq; labores,
 Sæpe etiam grauidis irrorat pestifer undis,
 Ex quibus infestæ Baccho, glaucisq; salictis
 Nascuntur uolucres, serpitq; eruca per hortos,
 Quos super ingrediens exurit semina morsu,
 Quæ capitis uiduata coma, spoliataq; nudo
 Vertice, trunca iacent tristi consumpta ueneno.
 Hæc ne ruricola paterentur monstra, salutis
 Ipsa nouas artes uaria experientia rerum,
 Et labor ostendit miseris, usq; magister
 Tradidit agricolis, uentos sedare furentes,
 Et tempestatem Thufcis aduertere sacris.
 Hinc mala rubigo uirideis ne torreat herbas,
 Sanguine lactentis catuli placatur, & extis.
 Hinc caput Arcadici nudum cute fertur aselli
 Tyrrenus fixisse Tages in limite ruris.
 Utq; Iouis magni prohiberet fulmina Tarchon,
 Sæpe suas sedes percinxit uitibus albis.
 Hinc Amythaonius docuit quæ plurima Chiron,
 Nocturnas crucibus uolucres suspendit, & altis
 Culminibus* metuit feralia carmina flere.
 Sed ne dira nouas segetes animalia carpent,

~ Profuit

Profuit interdum medicantem semina pingui
 Palladia sine fruge salis conspergere amurca,
 Innata'ue laris nigra satiare fauilla.
 Profuit & plantis latices infundere amarus
 Marrubij, multoq; sedi contingere succo.
 At si nulla ualet medicina repellere pestem,
 Dardaniae ueniant artes, nudataq; plantas
 Foemina, quae iustis tum demum operata iuuentae
 Legibus, obsceno manat pudibunda cruore,
 Sed resoluta sinus, resoluto moesta capillo,
 Ter circum arcolas, & sepem ducitur horti.
 Quae cum lustrauit gradiens (mirabile uisu)
 Non aliter quam decussa pluit arbore nimbus,
 Vel teretis mali, uel testae cortice glandis,
 Voluitur ad terram distorto corpore campe.
 Sic quondam magicis sopitum cantibus anguem
 Vellere Phryxio delapsum uidit Iolchos.
 Sed iam prototomos tempus decidere caules,
 Et Tarthesiacos Paphiosq; reuellere thyrsos,
 Atque apio fascies, & secto cingere porro,
 Iamq; eruca salax foecundo prouenit horto.
 Lubrica iam lapathos, iam thanni sponte uirescunt.
 Et scylla, hirsuta sepes nunc horrida rusco
 Prodit, & asparagi corruda simillima filo,
 Humidaq; andrachne sitientis protegit antes,
 Et grauis atriplici consurgit longa fascelus.
 Tum modo dependens trichili, modo more * chelidri
 Sole sub aestiuo gelidas per graminis umbras
 Intortus cucumis, praegransq; cucurbita serpit.
 Vna neq; est illis facies: nam si tibi cordi
 Longior est, gracili capitis quae uertice pendet,

E' tenui

E' tenui collo semen lege, siue globosi
 Corporis, atq; utero nimium quae uasta tumescit,
 Ventre leges medio, sobolem dabit illa capacem
 Narycia piscis, aut actaei mellis Hymeti,
 Aut habilem lymphis hamulam, Baccho'ue lagœnam,
 Tum pueros eadem stuujs innare docebit,
 Liuidus ac cucumis grauida qui nascitur aluo,
 Hirtus & ut coluber nodoso gramine testus
 Ventre cubat flexo, semper collectus in orbem,
 Noxius ex acuit morbos aestatis iniquae.
 Foetidus hic succo, pingui quoq; semine fartus.
 At qui sub trichila manantem repit ad undam.
 Labentemq; sequens nimio tenuatur amore
 Candidus effœtae tremebundior ubere porcae.
 Mollior infuso calathis modo lacte gelato,
 Dulcis erit, rigoq; madescit luteus aruo,
 Et fert auxilium quondam mortalibus agris.
 Cum canis Erigones flagrans Hyperionis aestu
 Arboreos aperit foetus, cumulataq; moris
 Candida sanguineo manat fisciella cruore,
 Tunc praecox bifera descendit ab arbore ficus,
 Armenijsq; & cereolis, prunisq; damasci
 Stipantur calathi, & pomis quae barbara Persis
 Miserat (ut fama est) patrijs armata uenenus.
 At nunc expositi paruo discrimine Leti
 Ambrosios praebent succos, oblita nocendi.
 Quin etiam eiusdem gentis de nomine dicta
 Exiguo properant mutescere Persica malo.
 Tempestiua manent, quae maxima Gallia donat,
 Frigoribus pigro ueniunt Astatica foetu.
 At grauis arcturi sub sydere parturit arbos

z z

Liuid,

Liuia, Chalcidicis, & caunis æmula Chijs,
 Purpuræq; Chelidonia, pinguesq; Marisca,
 Et Challistrutis roseo quæ semine ridet,
 Albaq; quæ seruat flauæ cognomina cera,
 Scissa Libysca simul picto quoque Lydia tergo.
 Quin & Tardipedi sacris iam rite solutis
 Nube noua feritur, cœli pendentibus undis
 Congilis illustri mittit quam Nursia campo,
 Quæq; Amîterninis deservitur bunias aruis.
 Sed iam maturis nos flagitat anxius uuis
 Eubius, excultosq; iubet claudamus ut hortos.
 Claudimus, imperioq; tuo paremus agrestes,
 Ac metimus læti tua munera dulcis Iacche,
 Inter lasciuos Satyros, Panasq; bifformes
 Brachia iactantes uetulo marcentia uino.
 Et te Mænialium, te Bacchum, teq; Lyæum,
 Lenæumq; patrem canimus sub tectâ uocantes,
 Ferueat ut lacus, & multo completa salerno
 Exudent pingui spumantia dolia musto.
 Hactenus aruorum cultus Siluine docebam
 Syderei uatis referens præcepta Maronis,
 Qui primus ueteres ausus recludere fontes
 Ascreum cecinit Romana per oppida carmen.

L. I V N. M O D E R A -
 T I C O L V M E L L A E
 D E R E R V S T I C A
 L I B. X I.

Quæ intra uillam agi debeant ab homine
 officio uillicationis
 præposito. C A P. I.

L A V D I V S Augustalis tam ingenuæ
 naturæ, quàm eruditionis adolescens cõ-
 plurium studiorum & præcipuè agricul-
 tationum sermonibus instigatus excudit
 mihi, cultus hortorum prosa ut oratione
 componerè. Nec me tamè fallebat hic euctus rei, cum præ-
 dictam materiam carminis legibus implicarem: sed tibi Pu-
 bli Siluine pertinaciter expetenti uersificationis nostræ
 gustum negare nõ sustinebam, facturus mox, si collibuis-
 set, quod nunc aggredior, ut olitoris curam subtexerem
 uillici officijs: quæ quanuis primo rei rustica libro uide-
 bar aliquatenus executus, quoniam tamen eam simili de-
 siderio noster idem Augustalis sæpius flagitabat, nume-
 rum, quem iam quasi consummaueram, uoluminũ excessi,
 & hoc undecimum præceptũ rusticationis memoriæ tra-
 didi. V illicum fundo, familiæq; præponi cõuenit ætatis nec
 primæ, nec ultimæ: nam seruitia sic tirunculum contem-
 nunt, ut senem, quoniam ille nondum nouit opera ruris,
 hic exequi iam non potest. Atq; hunc adolescentia negli-
 gentem, senectus illum facit pigrum. Media igitur ætas
 huic officio est aptissima: poteritq; ab anno trigesimo us-
 que in sexagesimũ, si nõ interueniat fortuita corporis uia-
 tia, satis ualidi fungi muneribus agricolæ. Quisquis autẽ
 2 3 destina

desinabitur huic negotio, sit oportebit idē scientissimus, robustissimusq; , ut edoceat subiectos, & ipse commodē faciat, quæ præcipit: si quidem nihil rectē sine exemplo doceatur, aut discitur. Præstatq; uillicum magistrum esse operariorum, non discipulum, cum etiam de patrefamiliâs præsci moris exemplū Cato dixerit, Male agitur cum domino, quē uillicus docet. Itaq; in æconomico Xenophōtis, quem M. Cicero Latino sermone tradidit, uir egregius ille Ischomachus Atheniensis rogatus à Socrate utrū ne, si res familiaris desiderasset, mercari uillicum tanquam fabrum, an à se instituere consueuerit: Ego uerò inquit ipse instituo. Et enim qui me absente in meum locum substituitur, & uicarius meæ diligentie succedit, is ea, quæ ego, scire debet. Sed hæc nimium præca, & eius quidem temporis fuit, quo idem Ischomachus negabat quenquam rusticari nescire. Nos autem memores ignorantie nostre uigentis sensus adolecentulos, corporisq; robusti peritissimus agricolis commendemus, quorum monitionibus, uel unus ex multis (nam est difficile erudire) non solum rusticationis, sed imperandi consequatur scientiam. Quidam enim, quamuis operum probatissimi artifices, imperitandi parum prudentes, aut sæuius, aut etiam lenius agendo rem dominorum corrumpunt. Quare, sicut dixi, docendus, & à pueritia rusticis operibus educandus, multisq; prius experimentis inspiciendus erit futurus uillicus. Nec solum an perdidicerit disciplinam ruris, sed an etiam domino fidem, ac beneuolentiam exhibeat, sine quibus nihil prodest uillici summa scientia. Potissimum autem est in eo magisterio scire, & æstimare, quale officium, & qualis labor sit cuiq; iniungendus: nam nec ualentissimus posset exequi, quod imperatur, si nesciat quid agat: nec peritissimus, si

fit inualidus. Qualitas ita cuiusque rei consideranda est. Quippe aliqua sunt opera tantummodo uirium, tanquam promouendi onera, portandiq; : aliqua sociata uiribus, & arti, ut fodiendi, arandiq; , segetes, & prata desecandi: nonnullis minus uirium, plus artis adhibetur, sicut putationibus, insitionibusq; uineti. Plurimum etiam scientia pollet in aliquibus, ut in pastione pecoris, atq; eiusdē medicina. Quorum omnium officiorū uillicus, quem iam prius dixi, estimator bonus esse non potest, nisi fuerit etiam peritus, ut in unoquoq; corrigere queat perperam factum: neque enim satis est reprehendisse peccatē, si non doceat recti uiam. Libenter igitur eadē loquor, tam docendus est futurus uillicus, quam futurus figulus, aut faber. Et haud facile dixerim, num illa tanto expeditiora sint discantibus artificia, quanto minus ampla sunt. Rusticationis autem magna, & diffusa materia est, partesq; si uelimus eius percensere, uix numero comprehendamus. Quare satis admirari nequeo, quod primo scriptorum meorum exordio iure conquestus sum: Caterarum artium minus uitæ necessariorū repertos antistites, agriculturæ neq; discipulos, neque præceptores inuentos: nisi magnitudo rei pepererit reuerentiam uel discendi, uel profitendi penē immensam scientiam, cum tamen non ideo turpi desperatione oportuerit eam negligi. Nā nec oratoria disciplina deseritur, quia perfectus orator nusquam repertus est: nec philosophia, quia nullus consummata sapientia: sed è contrario plurimi semetipsos exhortantur uel aliquas partes earum addiscere, quamuis uniuersas percipere non possint. Et enim quæ probabilis ratio est obmutescēdi, quia nequeas orator esse perfectus, aut in socordiam compelli, quia desponderis sapientiam? Magnæ rei, quantuluncūq; possederis,

deris, fuisse participem, non minima est gloria. Quis ergo inquis, docebit futurum uillicum, si nullus professor est? Et ego intelligo difficilimū esse ab uno uelut autore cuncta rusticationis consequi praecepta. Veruntamen ut uniuersae disciplinae uix aliquem consultū, sic plurimos partium eius inuenias magistros, per quos efficere queas perfectum uillicum: nam et arator reperitur aliquis bonus, et optimus fossor, aut foeni sector, nec minus arborator, et uinitor, tum etiā ueterinarius, et probus pastor, qui singuli rationem scientiae suae desideranti non subtrahant. Igitur complurium agrestium formatus artibus, qui susceperit officium uillicationis, in primis conuictum domesticum, multoq; etiam magis externum uitet. Somni, et uini sit abstinentissimus, quae utraque sunt inimicissima diligentiae. Nam et ebrioso cura officij pariter cū memoria subtrahitur, et somnuculo plurima effugiunt. Quid enim potest aut ipse agere, aut cuiquam dormiens imperare? Tum etiam sit à ueneris amoribus auersus, quibus si se dederit, non aliud quicquam possit cogitare, quàm illud, quod diligit. Nam uitij eiusmodi plectus animus, nec praemium iucundius, quàm fructum libidinis, nec supplicium grauius, quàm frustrationē cupiditatis existimat. Igitur primus omnium uigilet, famuliamq; semper ad opera cunctantem pro temporibus anni festinanter producat, et strenuē ipse praecedat. Plurimum enim refert colonos à primo mane opus aggredi, nec lentos per otium pigrè procedere. Siquidem Ischomachus idem ille, Malo inquit unius agilem, atq; industriam, quàm decem hominum negligentem, et tardam operam. Quippe plurimum affert mali, si operario meretricandi potestas fiat: nam ut in itinere cōficiendo saepe dimidio maturius peruenit is, qui nauiter,

nauiter, et sine ullis cōcessionibus permeabit, quàm is, qui cum sit unā profectus umbras arborū, fonticolorumq; auocnitatem, uel aera refrigerationē captauit: sic in agro si negotio dici uix potest, quid nauus operarij ignauo, et cessatore praestet. Hoc igitur custodire oportet uillicum, ne statim à prima luce familia cunctanter, et languidē procedat, sed uelut in aliquod praeliū cum uigore, acritate animi procedentē cum tanquam ducem strenuē sequatur, uarijsq; exhortationibus in opere ipso exhiberet laborantes. Et interdum tanquam deficienti succursurus ferramentum auferat parumper, et ipse fungatur eius officio, moneatq; sic fieri debere, ut ab ipso fortiter sit effectum. Atq; ubi crepusculū inceserit, neminē post se relinquat, sed omnes subsequatur more optimi pastoris, qui è grege nullā pecudē patitur in agro relinquī. Tū uerò, cum tectum subierit, idem faciat, quod ille diligēs opilio: nec in domicilio suo statim delitecat, sed agat cuiusq; maximam curam. Siue quis (quod accidit plerūq;) sauciatus in opere noxam ceperit, adhibeat fomenta: siue alter languidior est, in ualentinarianum confestim deducat, et conuenientem ei ceteram curationē adhiberi iubeat. Eorum uerò, qui rectē ualebunt, non minor habenda erit ratio, ut cibus, et potio sine fraude à cellarijs praebatur. Consuecatq; rusticos circa larem domini, focumq; familiarē semper epulari, atq; ipse in conspectu eorum similiter epuletur. Sitq; frugalitatis exemplum, nec nisi sacris diebus acubans cocnet, festosq; sic agat, ut fortissimum quenq; et frugalissimum largitionibus prosequatur, nonnunquam etiam suae mensae adhibeat, et uelit alijs quoq; honoribus dignari. Tum etiā per ferias instrumentū rusticū, sine quo nullum opus effici potest, recognoscat, et saepius inspiciat

ferramenta: eaq; semper duplicia comparet, ac subinde re-
fecta custodiat, ne si quod in opera uitiatum fuerit, à uici-
no petendum sit, quia plus in operis seruorum auocadis,
quam in pretio rerum eiusmodi depeditur. Cultam, uesti-
tamq; familiã utiliter magis habeat, quàm delicatè, id est,
munitam diligenter à frigoribus, & imbribus, quæ utraq;
prohibentur optimè pellibus manicatis, & sagatis cucul-
lis: idq; si fiat, omnis penè hyemalis dies in opere tolera-
ri possit. Quare tam uestem seruitiorum, quàm, ut dixi,
ferramenta bis debet singulis mensibus recensere: nam
frequens recognitio nec impunitatis spem, nec peccandi
locum præbet. Itaq; mancipia uincta, quæ sunt ergastuli,
per nomina quotidie citare debet, atque explorare, ut
sint compedibus diligenter innexa: tum etiã custodie
sedes an tuta, & rectè munita sit: nec si quem dominus, aut
ipse uinxerit, sine iussu patrisfamiliæ resoluat. Sacrificia
nisi ex præcepto domini facere nesciat: aruspiciè, sagamq;
sua sponte non nouerit, quæ utraq; genera uana supersti-
tione rudes animos instant. Non urbem, nõ ullas nundi-
nas nisi uendè d.e, aut emendæ rei necessariæ causa frequè-
tauerit: neq; enim coloniæ suæ terminos egredi debet, nec
absentia sua familiæ cessandi, aut delinquèdi spatium da-
re. Semitas, nouosq; limites in agro fieri prohibeat. Hospi-
tem nisi ex amicitia domini quàm rarissimè recipiat: ad-
ministra sua conseruos non adhibeat. Nec ulli terminos
egredi (nisi magna coegerit necessitas) permittat. Pecuniã
domini neq; in pecore, nec in alijs rebus promercalibus oc-
cupet: hæc enim res auocat uillici curã, & eum negotia-
torem potius facit, quàm agricolam, nec unquã finit eum
cum rationibus domini paria facere, sed ubi æris numerati-
o exigitur, res pro numis ostenditur. Itaq; tam istud ui-
tare

tare debet, quàm hercule fugiendũ uenãdi, aut aucupã-
di studiũ, quibus rebus plurimæ operæ auocatur. Iam illa,
quæ etiam in maioribus imperijs difficulter custodiuntur,
considerare debet, ne aut crudelius, aut remissius agat
cum subiectis: semperq; foueat bonos, & sedulos, parcat
etiam minus probis, & ita temperet, ut magis eius ureã-
tur seueritatem, quàm ut seuitiam detestetur. Poteritq; id
custodire, si maluerit cauere ne peccet operarius, quàm,
cum peccauerit, serò punire. Nulla est autè uel nequissimĩ
hominis amplior custodia, quàm quotidiana operis exa-
ctio. Nam illud uerum est M. Catonis oraculum, Nihil
agèdo homines male agere discunt. Itaq; curabit uillicus,
ut iusta reddantur. Itaq; non agrè consequentur, si sem-
per se repræsentauerit. Sic enim & magistri singulorum
officiorũ diligenter exequetur sua munia: & familiã post
operis exercitationem fatigata cibo, quietiq; potius, ac
somno, quàm maleficijs operam dabit. In uniuersa porro
uillicatiõne, sicut in cætera uita, pretiosissimũ est intelligen-
te queng; nescire se quod nesciat, semperq; cupere, quod
ignoret addiscere. Nam etsi multum prodest scientia, plus
tamen obest imprudentia, uel negligentia maximè in ru-
sticatione, cuius disciplinæ caput semel est fecisse quic-
quid exegerit ratio cultura. Nam quamuis interdũ emẽ-
datum sit perperam factum uel imprudentia, uel negligẽ-
tia, res tamè ipsa iam domino decoxit. Nec mox in tantũ
exuberat, ut & iacturam capitis amissi restituat, & quæ-
sum resarciat. Prælabentis uerò temporis fuga quàm sit
inreparabilis, quis dubitet? Eius igitur memor præcipuè
semper caueat, ne improuidus ab opere uincatur. Res est
agrestis insidiosissima cunctati: quod ipsum expressius ue-
rustissimus autor Hesiodus hoc uersu significauit,

Αἰεὶ δὲ ἀμβολιστρὸς ἀνὴρ ἄνωσι παλαιῶν.

Quare uulgare illud de arborum positione rusticis usurpatum, Serere ne dubites : id uillicus ad agri totum cultū referri iudicet: credatq; prætermittas nō duodecim horas, sed annū perijisse, nisi sua quaq; die quod instat effecerit. Nam cum proprijs penē momentis fieri quicquam debeat, si unum opus tardius quā oporteat peractum sit, cetera quoq; quæ sequuntur, cultura, post iusta tempora serius adhibentur, omnisq; turbatus operis ordo spem totius anni frustratur : quare necessaria est mensuri cuiusque officij monitio ea, quæ pendet ex ratione syderum cœli. Nam ut ait Vergilius:

— Tam sunt arcturi sydera nobis

Hædorumq; dies seruandi, & lucidus anguis,

Quam quibus in patriam uentosa per æquora uestis
Pontus & ostrifri fauces tentantur Abydi.

Contra quā obseruationē multis argumētationibus disse-
ruisse me nō inficior in ijs libris, quos aduersus astrologos
cōposueram. Sed illis disputationibus exigebatur id, quod
improbissimè Chaldæi pollicētur, ut certis quasi terminis,
ita diebus statis aëris mutationes respondeāt. In hac autē
ruris disciplina non desideratur eiusmodi scrupulositas,
sed (quod dicitur pingui Minerua) quantūuis utile cōtin-
get uillico tēpestatis futuræ præsagiū, si persuasum habue-
rit, modò antè, modò post, interdū etiā stato die orientis,
uel occidentis competere uim syderis. Nam satis prouidus
erit, cui licebit ante multos dies cauere suspecta tēpora.

Quid quoq; mense faciendum sit, temporibus
accommodando opera. CAP. II.

ITaq; præcipientis quid quoque mense faciendum sit,
sic temporibus accommodantes opera ruris, ut permi-
serit

serit status cœli. Cuius uarietate, mutationemq; si ex hoc
commentario fuerit præmonitus uillicus, aut nūquam de-
cipietur, aut certè non frequenter : & ne discedamus ab
optimo uate, qui ait, ille uere nouo terrā pscindere inci-
piat. Noui autem ueris principium non sic obseruare ru-
sticus debet, quemadmodum astrologus, ut expectet certū
diem illum, qui ueris initium facere dicitur. Sed aliquid etiā
sumat de parte hyemis, quoniam consumpta bruma, iam
intepescit annus, permittitq; clementior dies opera moli-
ri: posunt igitur ab idibus Ianuarijs (ut principē men-
sem Romani anni obseruet) auspiciari culturarū officia,
quorū alia ex pristinis residua consummabit, atq; alia fu-
turi temporis inchoabit. Satis autē erit per dimidijs men-
ses exequi quodq; negotiū, quia neq; præfestinatū opus
nimium immaturè uideri possit ante quindecim dies factū,
nec rursus post totidē nimium tardè. Idibus Ianuarijs uen-
tosa tempestas, & incertus status. XVIII. Cal. Febr. tēpe-
stas incerta. XVII. Cal. Febr. Sol in Aquariū transit, Leo
mane incipit occidere, africanus, interdū auster cum pluuiā.
XVI. Cal. Febr. Cancer desinit occidere, hyemat. XV. Cal.
Febr. Aquarius incipit oriri. uentus africanus tempestatem
significat. XI. Cal. Febr. Fidicula uespere occidit, dies plu-
uius. IX. Cal. Febr. ex occasu pristini syderis significat
tempestatem interdum etiam tempestas. VI. Calen. Febr.
Leonis quæ est in pectore clara stella occidit, nonnunquā
significatur hyems bipartita. V. Calend. Februar. auster,
aut africanus, hyemat, pluuius dies. III. Calend. Febr. del-
phinus incipit occidere. Item fidicula occidit. Pridie Cal-
lend. Februar. eorum, quæ supra sunt, syderum occasus,
tempestatem facit, interdum tantummodo significat. Hoc
igitur semestrium, & deinceps sequentia tempestatibus
annotatis

annotatis percensuimus, quò cautior uillicus (ut iam dixi) uel abstinere possit operibus, uel festinationem adhibere. Itaque ab idibus Ianuarijs, quod habetur tempus inter brumam, & aduentum fauonij, si maior est uinea, uel arbusi modus, quicquid ex autumnno putationis superfluit, repetendum est, sed ita ne matutinis temporibus uitis saucietur, quoniam pruinis, & gelicidijs nocturnis adhuc rigentes materiae, ferrum reformidat. itaq; dum haec regere sinuntur, usq; in horam secundam, uel tertiam poterunt uopres attenuari, ne incremento suo agrum occupet, segetes enundari, acerui uirgarum fieri, ligna deniq; confici, ut tum demum tepenti iam die putatio administretur, apricis etiã, & macris, aut aridis locis prata iam purganda, & a pecore sunt defendenda, ut foeni sit copia. Siccos quoq; & pingues agros tepestiuu est proscindere. Nam & uliginosi, & mediocris habitus sub aestate, uere uel agendi sunt. Macerrimi uero, & aridi post aestatem, primo autumnno arandi, & subinde conferendi. Sed iugeru agri pinguis hoc tempore anni commodè duabus operis proscinditur, quia hybernis pluuijs adhuc madens terra facili cultum sui praebet. Eodemq; mense ante Cal. Feb. sarricidae segetes autumnales, siue illae seminis adorei sunt, quod quidam sar uernaculu uocant, seu tritici. Eorumq; tempestiua sarritio est, cum enata si uemeta quatuor fibraru esse coeperunt. ordeu quoq; maturum quibus superest opera, nunc demum sarrire debebunt. Sed & faba candem culturam exigit, si iam coliculus eius in quatuor digitos altitudinis creuerit: na prius sarriuisse nimium teneram non expedit. eruũ quidem melius priore mense, nec tamen improbe hoc ipso uel proximo seremus. Nam Martio nullo modo terra committendu esse rustici praecipunt: uinea, quae sunt palata,

lata, & ligata recte iam fodiuntur. surculi, qui primi florem afferunt, statim circa idus inferendi sunt, ut cerasoru, tuborum, amygdalarum, persicorumq; ridicis, uel etiam palis conficiendis, idoneum tempus est, nec minus in adificia succidere arborem conuenit, sed utraq; melius fiunt luna decrescente ab uigesima usq; in trigesima, quoniam omnis materia sic caesa iudicatur carie non infestari. Palos una opera caedere & exputatos acuire centum numero potes. Ridicas autem quernae, siue oleagineae findere, & dedolatas utraque parte exacuere numero sexaginta. Item ad lucubrationem uespertinam palos decem, uel ridicas quinque conficere, totidemq; per antelucanam lucubrationem. Materies si roborea est, ab uno fabro dolari ad unguem per quadrata debet pedu xxx. haec erit uehis una. Pinus autem v. & xxx. pedum aequè ab uno expeditur, quae & ipsa uehis dicitur: nec minus ulmus, & fraxinus pedum xxx. cupressus autem pedum xl. tum etiam sexagenum pedum abies, atq; populus, singulis operis ad unguem quadrantur, atque omnes haec mensurae similiter uehis appellantur. His etiam diebus maturi agni, & reliqui factus pecudu, nec minus maiora quadrupedia caractere signari debent. Cal. Feb. Fidis incipit occidere, uentus eurus, & interdum auster cum grandine est. iiii. nonas Feb. Fidis tota, & leo medius occidit, corus, aut septentrio, nonnunquam fauonius. Nonis Febr. mediae partes Aquarij oriuntur, uentosa tempestas. vii. Idus Febr. Calisto sydus occidit, fauonij spirare incipiunt. vi. Idus Febr. uentosa tempestas. iiii. Idus Febr. curus. per hosce dies locis maritimis, & calidis, & siccis prata, uel arua purgantur, & in foenum submituntur. Reliquae partes uinearum propter brumam, uel frigora omisae, nunc palandae, & alligandae

gandæ sunt, ne postea tumentes gemma lædantur, & oculi atterantur. Item uinearum fossio iisdem locis peragenda, arborumque siue putatio, siue alligatio finienda est, quorum iusta certa esse non possunt. Inter nonas deinde, & idus, pomorum seminaria facienda sunt, & mature plantæ de seminarijs in scrobes transferendæ. Pastinatio quoque, quæ mense Decembri, uel Ianuario coepta est, iam nunc includenda, & uitibus conferenda est. Pastinatur autem terreni iugerum ita, ut solum in altitudinem trium pedum defodiatur operis LX XX. uel in altitudinem dipodij semis, operis L. uel ad bipedalium, cui est altitudo duorum pedum operis XL. Hæc tamen in agro sicco surculis conferendis minima pastinationis mensura est. Nam oleis deponendis possit uel sesquipedalis altitudo satisfacere, quæ plerumque in singula iugera triginta operis conficitur. hoc eodem tempore stercoreis pars in prata digerenda, pars oleis, & cæteris arboribus inspergenda. quintiã uitiaria diligenter faciendâ, malleolisque quàm recentissimis curiosissimè pangenda. Populos & salices, & fraxinos, prius quàm frondeant, plantisque ulmorum nunc ponere utile est, aut antè satas nunc exputare, & circumfodere, ac summam earum æstiuas radículas amputare. Sarmen- ta quoque (uineis nondum fossis) atque arborum ramos è segetibus, aut rubos, & quicquid denique iacens, fodientem, uel alio genere terram molientem potest impedire, nunc egere, & ad sepe applicare oportet. Rosaria noua conferere, uel antiqua curare. Arundineta nunc ponere, uel etiã pristinã colere. Salicã facere, uel deputare, runcare, ac fodere. Genistam semine, uel plantis in pastinato, uel etiam sulco deponere. Trimestrium quoque satio non est aliena huic tempori, quamuis tepidis regionibus melius admini-

stretur

stretur per mensem Ianuarium. Idibus Februarijs Sagittarius uespere occidit, uehementer hyemat. xvi. Cal. Martij uespere crater oritur, uenti mutatio. xv. Calend. Martij sol in pisces transitum facit, nonnunquam uentosa tempestas. xiiii. & xii. Calend. Martij fauonius, uel auster cum grandine, & nimbis. x. Calend. Martij leo desinit occidere, uenti septentrionales, qui uocantur ornithie, per dies triginta esse solent, tum & hirundo aduenit. ix. Calen. Martij arcturus prima nocte oritur, frigidus dies aquilone, uel coro, interdum pluuia. viii. Cal. Martij sagitta crepusculo incipit oriri, uariæ tempestates: halcyoni dies uocatur, in Atlantico quidam mari summa tranquillitas notata est. vii. Cal. Martij uentosa tempestas, hirundo conspicitur: per hos dies frigidis locis earum rerum, quas supra scripsimus, tempestiua est administratio. Locis autem calidioribus, quamuis sera, tamen necessaria: cæterum malleoli, & uiuæ radices positio huius temporis esse uidetur optima. Nec tamen deterior etiã inter Cal. & Idus sequentis mensis, utique si non sit feruentissima regio: si uero etiã magis frigida, uel melior est. In sitio quoque arborum, atque uitium tepidis locis hoc tempore comode administrabitur. Cal. Martij africanus, interdum auster cum grandine. vi. Nonas Martij uindemiator apparet, quæ Græci πυρρὴ dicunt, septentrionales uenti. iiii. Nonas Martij fauonius, interdum auster hyemat. Nonis Martij equus mane oritur, flatu aquilonis. iiii. Idus Martij piscis aquilonius desinit oriri, septentrionales uenti. Pridie Idus Martij argonauis exoritur, fauonius, aut auster, interdum aequilo. His diebus comode instruuntur horti, de quibus suo loco dicam secretius, ne inter hanc quasi turbam operum negligentius olitoris officia descripsisse uidear, aut

A nunc

nunc ordinem reliquarum culturarum coeptum interrumpisse: Igitur à Cal. Martij eximia est uitium putatio usq; in decimum Calend. Aprilium, si tamen se gemæ nondum moueant: surculi quoq; silentes ad infontem nunc præcipue, utiliterq; leguntur, & ipsa infontio uitium, atq; arborum longè nunc est optima. Frigidis quoq; locis, & humidis uitium satio nunc præcipua est, sed & ficulnea cacumina iam tumètia utilissimè ponuntur. Sarritura quoq; frumentorum iteratur egregiè: modios tres una opera rectè sarrit: prata purgare, & à pecore defendere iam tepestiuum est: locis quidem calidis, & siccis etiam à mense Ianuario, ut supra diximus, id fieri debet, nam frigidis uel à quinquatribus prata rectè submittuntur. Scrobes omnis generis, quos eris autumnno constiturus, hoc tempore præparare oportebit: eorum quaternarij, hoc est quatuor versus pedum IIII. si est comodum terrenū, XIII, ab uno fiunt. Ternarij autè XVIII. Cæterū ad deponendas uites, uel non magni incrementi arbores, sulcus qui sit pedum centum & uiginti, latitudine bipedanea, in altitudinem deprimi debet dipondio semisse, cumq; similiter una opera efficit. Rosarium serotinum permissum, & cultum habere iam tempus est. Oleis laborantibus circumradices amurcam, quæ salem non habeat, nunc cõueniat infundere, maximis sex congij, medio cribus arboribus urna satis faciunt, cæteris æstimanda erit portio. Sed tamen quæ nihil uitij habuerint, aliquanto lætiores fient, si amurca rigètur in sulfæ. Nonnulli hoc optimum tempus esse seminarijs instituendis dixerunt. Tum etiam baccas lauri, & myrti, cæterorumq; uiridium semina in areolas dissekere præceperunt: orthocissos, & ederas ab Idibus Februarij, uel etià Cal. Martijs poni oportere ijdè cõsuerunt. Idibus

Mart.

Mart. nepa incipit occidere, significat tempestatè. XVII. Calen. April. nepa occidit, hyemat. XVI. Calen. April. Sol in Arietè transitum facit, fauonius, uel corus. XII. Calen. April. equus occidit mane, septentrionales ueti. X. Calen. April. Aries incipit exoriri, pluuius dies, interdū ningit. IX. & VIII. Calendarum Aprilium, æquinoctium uerum tempestatem significat. Ab Idibus eadem, quæ supra, utique peragenda sunt: optimè autem uliginosa, & pingua loca nunc demum proscinduntur: & quæ mense Ianuario ueruacta fecimus, nunc ultima parte Martij sunt iteranda, & si quæ per gulæ uitium generosarū, uel si quæ in agris, aut uepribus singulares arbores maritæ à putatoribus relictæ sunt, ante Calend. April. utiq; deputari debent, post quem diem sera, & infructuosa fit huiusmodi rerū cultura. Milij quoq; & panici hæc prima satio est, quæ peragi debet circa Idus April. utriusq; seminis sextarij quini singula iugera occupant: quinetiam pecus lanatum, cæteraq; quadrupedia tempus idoneum est castrandi. Locis autem tepidis ab Idibus Februarij usque in Idus Aprilis. In locis frigidis ab Idibus Martij usque in Idus Maias omnia rectè pecora castrantur. Calend. April. nepa occidit mane, tempestatem significat. Nonas April. fauonius, aut auster cum grandine, nonnunquam hoc idem pridie. VII. Idus April. uergiliæ uespere celantur, interdum hyemat. VII. Id. April. & VI. & V. austru, & africici tempestatem significat. IIII. Idus April. Sole oriente, Libra occidere incipit, interdum tempestatem significat. Pridie Idus April. fuculæ celantur, hyemat. His diebus locis frigidis prima uinearum fossio utiq; ante Idus peragèda est: quæq; mense Martio post confectū æquinoctiū fieri debuerunt, nunc deniq; quamprimum exequenda sunt.

A 2

Fici,

Fici, uitesq; adhuc recte inferuntur: seminaria, quæ sunt ante facta, runcari, & adhuc comode fodiri possunt. Oues tarentinæ radice lanaria lauari debent, ut tonsuræ præparentur. Idibus Aprilis, ut supra, libra occidit, hyemat. xviii. Calend. Maias uentosa tempestas, & imbres, nec hoc constante. xv. Calend. Maias sol in taurum transitum facit, pluuiam significat. xiiii. Calend. Maias succula se uesperis celant, pluuiam significat. xi. Calen. Maias uer bipartitur, pluuias, & nonnunquam grandis. x. Calen. Maias uergilia cum sole oriuntur, africanus, uel auster, dies humidus. ix. Calend. Maias prima nocte fidicula apparet, tempestatem significat. viii. Calend. Maias auster ferè cum pluuias. vii. Calen. Maias mane capra exoritur, austrinus dies, interdum pluuias. Pridie Calen. Maias canis se uespere celat: tempestatem significat. Per hos dies eadem, quæ supra persequemur. Possuntq; si iam librum remittunt, inseri olea, uel emplastrari, cæteraq; pomiferæ arbores eodem emplastrationis genere inseri: sed & prima pampinatio recte inchoatur, dum prorepentes oculi digito decuti possint: si qua præterea in uineis aut fossor disturbauit, aut negligentia omisit, diligens uinitor restituere debet, & fracta iuga considerare, & resarcire, aut disiectos palos reponere, ita ne teneros pãpinos explanter: eodem tempore secundi fœtus, pecudes signari oportet. Calen. Maias hoc biduo sol unam dicitur tenere particulam. vi. Nonas Maias succula cum sole exoritur, septentrionales uenti. v. Non. Maias centaurus totus apparet, tempestatem significat. iiii. Non. Maias idem sydu pluuias significat. Pridie Nonas Maias nepa medius occidit, tempestatem significat. Nonis Maias Vergilia exoriuntur mane, fauonius. v. i. Idus Maias æstatis initium, fau

fauonius, aut corus, interdum etiam pluuias. vi. Idus uergilia tota apparent, fauonius, aut corus, interdum & pluuias. Tertio Idus Maias fides mane oritur, significat tempestatem. Per hos dies runcandæ segetes sunt, scenificia instituentur. Bonus operarius prati iugerum deserat, nec minus mille ducentos manipulos unus obligat, qui sint singuli quaternarum librarum. Arbores quoq; tempus est ablaqueatas circumfodere, & operire: una opera nouellas circumfodiet arbores octuaginta, mediocres lxv. magnas quinquaginta: hoc mense seminaria omnia crebro fodere oportebit, sed à Calendis Martijs usq; in Idus Septembres, omnibus mensibus non solum seminarijs, sed etiam nouellis uineis danda fossio est. Iisdem diebus, ubi prægelidum, & pluuium cœlum est, olea putantur, & emuscantur. Cæterum tepidis regionibus duobus temporibus anni facere istud oportebit. Primò ab Idibus Octob. usq; in Idus Decembres, iterum ab Idibus Febr. usque in Idus Martias: si tamen arbor librum non remittit, hoc eodem mense in pastinato seminario nouissima positio est olearis talea, eamq; oportet, cum panxeris, fimo, & cinere mistis oblinire, & superponere muscum, ne sole findatur: sed hoc idè opus melius fiet ultima parte mensis Martij, uel prima mensis April. & cæteris temporibus, quibus præcepimus seminaria platis, uel ramis cõserere. Idibus Maias fides mane exoritur, auster, aut euronotus, interdum dies humidus. x. vi. Calen. Iunias idè quod supra. xv. & xv. Cal. Iunias euronotus, uel auster cum pluuias. xiiii. Cal. Iun. sol in geminos introitum facit. xi. Calen. Iun. succula exoriuntur, septentrionales uenti, nonnunquam auster cum pluuias. x. & x. Calend. Iunias arcturus mane occidit tempestatem significat. viii. & vii. & vi. Cal.

Iun. capra mane exoritur, septentrionales uenti. Ab Idibus usq; in Calend. Iunias ueteranam uincā priusquam florere incipiat, iterum fodere oportet, eandemq; & cæteras omnes uineas itidem pampinare. Quid si sapius fueris, puerilis una opera iugerum uineti pampinabit: quibusdam regionibus oues nunc tondentur, & pecoris nati, aut amissi ratio accipitur: item qui lupinum stercoreandi agri causa serit, nunc demum aratro subuertit. Calen. Iun. & I I I I. Non. aquila exoritur, tempestas uentosa, & interdum pluuia. VII. Idus Iun. arciturus occidit, fauonius, aut corus. I I I I. Id. Iun. dclphinus uespere exoritur, fauonius, interdum rorat. His diebus, si non opere uicti sumus, eadem, quæ extremo mense Maio, facienda sunt: item omnes arbores fructifera circumfissa aggerari debent, ut ante solstitium id opus peractum sit: quinctiam pro conditione regionis, et cæli terra uel proscinditur, uel iteratur: eaq; si est difficilis, proscinditur operis tribus, iteratur duabus, tertiatu una. Lirantur autem iugera duo opera una: at si facilis est terra, proscinditur iugerū duabus operis, iteratur una: liratur una iugera quatuor, cum in subacta iam terra latiores porcæ sulcatur: quæ ratio colligit, ut per autumnū facile possint uno iugo, tritici obseri modij centumquinquaginta, cæterorumq; leguminum modij centum. Iisdem diebus arca triturae præparanda est, ut quæq; res defecta erit, in eam conferatur. Vincarum quoq; cultus, quibus maior est modus, iteratus esse debet. Ante solstitium pabulum (si facultas est) uel nunc, uel etiam superioribus x v. diebus, qui fuerint ante Calen. Iunij, pecori preberi oportet. A Cal. autem Iunij, si iam deficit uiridis herba, usq; in ultimum autumnū frondem casam præbebimus. Idibus Iunij calor incipit. x I I I. Cal. Iul. sol

introitum

introitum in cancro facit, tempestatē significat. x I. Cal. Iunij anguifer, qui à Grecis dicitur ὄφις, mane occidit, tempestatē significat. VIII. & VII. & VI. Cal. Iulij solstitium, fauonius, & calor. I I I. Calen. Iul. uentosa tempestas. His diebus eadem, quæ supra. Sed & uiciam in pabulum secare oportet, priusquam siliquæ eius duventur, ordeum metere, fabam serotinam ducere, fabam maturam conterere, & paleam eius diligenter recondere, ordeum terere, & paleam omneis recondere, alius castrare, quas fabinde nono quoq; aut x. die ad Calē. Matas consyderare, & curare oportet. Nunc autem si sunt pleni, atque operculati faui demetendi sunt. Sin autem maiore parte uacant, aut sine operculis adaperiti sint, nondum esse maturos significatur, itaq; mellatio est differenda. Quidam in prouincijs transmarinis uel hoc, uel sequente mense sama serunt. Calen. Iulij fauonius, uel auster, & calor. Quarto Non. Iul. corona occidit mane. Fride Non. Iul. cancer medius occidit, calor. Octauo Idus Iul. capricornus medius occidit. Septimo Idus Iul. cepheus uespere exoritur, tempestatē significat. Sexto Id. Iul. prodromi flare incipiunt. His diebus eadē, quæ supra. Sed & proscissum ueructū optimè nunc iteratur, & syluestris ager decrescente luna utilissimè extirpatur. Idibus Iulij procyon exoritur mane, tempestatē significat. Tertio decimo Cal. Augustas sol in leonem transitum facit, fauonius. Nono Calendas Augustas Leonis in pectore clara stella exoritur, interdum tempestatem significat. Octauo Calen. Augustas aquarius incipit occidere clarè, fauonius, uel auster. Septimo Cal. Augustas canicula apparet, caligo æstiuosa. Sexto Cal. Augustas aquila exoritur. I I I I. Calen. Augustas leonis in pectore clara stella exoritur, inter-

A 4 dum

dum tempestatem significat. III. Calen. Augustas aquila occidit, significat tempestatem. His diebus locis temperatis, & maritimis mensis conficitur, & intra dies triginta qua defecta est, stramenta præcisa in acervum congeruntur. Iugerum stramentorū opera una defecat, quibus remotis priusquam sol acrior exurat terram, omnes arbores, quæ fuerant in segete, circumfodere, & adobruere oportet. Item quibus magna sementis preparatur, nunc debent iterare. Nam de fodiendis, colendis ue nouellis uineis, sæpius iam dixi nullum esse mensem omittendum, donec autumnale æquinoctium cõficiatur. Meminisse autē oportebit, ut per hos, & Augusti mēsis dies antelucanis, & uespertinis temporibus frondem pecudibus cædamus. Item quasunque uineas culturi sumus, ne per æstium, sed mane usq; in tertiam, & à decima usq; in crepusculum fodiamus. Quibusdam regionibus sicut in Cilicia, & Pamphilia hoc mense sesama seruntur. Italiæ autē regionibus humidis possunt ultimo mense Iun. scri. Quinetiã tempus est ficulneis arboribus caprificū suspendere. Quod quidã existimant idcirco fieri debere, ne fructus decidat, & ut celerius ad maturitatem pcrueniat. Cal. Augusti ethesia. Pridie Non. Augusti leo medius exoritur, tempestatē significat. V. Idus Aug. aquarius occidit medius, nebulosus æstus. Pridie Idus Aug. fidis occidit mane, & autumnus incipit. His diebus eadem, quæ supra. Nonnullis tamē locis faui demetuntur: qui si nō sunt melle repleti, nec operculati, differenda est in mensem Octob. mellatio. Idibus Aug. delphini occasus tempestatē significat. X. Idus. Calē. Septemb. eiusdem syderis matutinus occasus tempestatē significat. XIII. Cal. Septemb. sol in uirginem transitum facit. Hoc & sequenti die tempestatē significat, interdum & tonat.

& tonat. Hoc eodē die fidis occidit. Decimo Cal. Septēb. ex eodem sydere tempestas plerunq; oritur, & pluuia. VII. Cal. Septēb. uindemiator exoritur mane, & arcturus incipit occidere, interdum pluuia. III. Cal. Septemb. humeri uirginis exoriuntur, ethesia desinūt flare, & interdum hyemat. Pridie Cal. Septemb. andromeda uesperis exoritur, interdum hyemat. His quidē diebus arbores ficorum inoculantur, quod genus infitionis emplastratio uocatur. Idq; licet uel commodius facere superiore mense post Idus Iul. quo tempore etiam aliarum arborum nō nulli emplastrationē faciunt. Quibusdam locis, ut in Bætica maritimis regionibus, & in Africa uindemia conficitur. Sed frigidioribus regionibus puluerationem faciunt, quam uocāt rustici occationē, cum omnis gleba in uineis refringitur, & resoluitur in puluerē. Hoc eodē tempore prius quam uinea puluerentur, si perexilis est, uel rara ipsa uitis, lupini modij tres, uel quatuor in singula iugera sparguntur, & innocantur, qui, cum fruticauerint, primum fossione conuersi satis bonum stercus uineis præbent. Multi etiam, si pluuius est status cœli, sicut suburbana regione Italiæ pampinis uitē spoliant, ut percoqui fructus possint, nec putrescere imbris. At è cōtrario locis calidioribus, ut modò nominatis prouincijs, circa uindemiam adumbrantur, uel stramentis, uel alijs tegumentis uua, ne uentis, aut caloribus exarescant. Hoc idē tempus est aridis uuis, ficisq; conficiendis, de quibus quæadmodum passè fiant, suo loco dicemus, cum uillicæ persequenur officia. Filix quoque, aut cærex ubicunque nascitur, Augusto mense rectē extirpatur, melius tamē circa Idus Iulias ante caniculæ exortū. Calē. Septemb. calor. Quarto Nonas Septemb. piscis ausstrinus desinit occidere, calor. Non. Septembris

ptembris arcturus exoritur, fauonius, uel corus. VII. Idus Septemb. piscis aquilonius desinit occidere, & capra exoritur, tempestas significat. Tertio Idus Septembris fauonius, aut africanus, uirgo media exoritur. His diebus locis maritimis, & calidis uindemia, & cetera, quae supra scripta sunt, commode administrantur. Iteratio quoque arationis esse debet, si serius terra proficissa est. Sin autem celerius, etiam tertiatum solum esse conuenit. Hoc etiam tempore qui consueuerunt uitia condire, aquam marinam preparant, & aduectam decoquunt: de qua conficienda, cum uillicae officia exequar, praecipiam. Idibus Septemb. ex pristino sydere nonnunquam tempestas significat. x. v. Cal. Octob. arcturus exoritur, fauonius, aut africanus, interdum eururus, quem quidam uulturum appellant. xiiii. Calend. Octob. spica uirginis exoritur, fauonius, aut corus. xiiii. Cal. Octobris sol in libram transitum facit, crater matutino tempore apparet. xi. Calēd. Octobris pisces occidunt mane, item Aries occidere incipit, fauonius, aut corus, interdum auster cum imbris. x. Calē. Octobris argonauis occidit, tempestatem significat, interdum etiam pluuiam. ix. Calend. Octobris Centaurus incipit mane oriri, tempestatem significat, interdum & pluuiam. viii. Cal. Octobris: & vii. & vi. aequinoctium autumnale pluuiam significat. v. Cal. Octobris haec di exoriuntur, fauonius, nonnunquam auster cum pluuiis. iiii. Calē. Octobris uirgo desinit oriri, tempestatem significat. His diebus uindemia pluribus regionibus sunt, quarum maturitatem alij aliter interpretati sunt. Quidam cum uidissent partem aliquam uuarum uirescere, crediderunt tempestiuam esse uindemiam. quidam cum coloratas, & perlucidas uuas animaduertissent: nonnulli etiam cum pampinos, ac folia decidere

cidere considerassent: quae omnia fallacia sunt, quoniam immaturis uuis eadem omnia possunt accidere, propter intemperiem solis, aut anni. Itaque nonnulli gustu explorare maturitatem tentauerunt, ut siue dulcis esset sapor uuae, siue acidus, proinde aestimarent. Sed & haec ipsa res habet aliquam fallaciam. Nam quaedam genera uuarum nonquam dulcedinem capiunt propter austeritatem nimiam. Itaque opportunum est (quod nos facimus) ipsam naturalem contemplari maturitatem. naturalis autem maturitas est, si cum expresseris uinacea, quae acinis celantur, iam infuscata, & nonnulla propemodum nigra fuerint. Nam colorem nulla res uinaceis potest afferre, nisi naturae maturitas, praesertim cum ita media parte acinorum sint, ut & a sole aestiuante, & a uentis protegatur, humorque ipse non patitur ea percoqui, aut infuscari, nisi suapte natura. Hoc igitur cum exploratum habuerit uillicus, sciat uindemiam sibi esse faciendam. Sed ante quam fructum cogere incipiat, cuncta preparanda erunt superiore (si fieri posset) mense. Si minus, certe ut ante quindecim dies dolia partim picata, partim defricata, et diligenter lota marina, uel aqua salsa, & recte siccata. Tum & opercula, colaque, & cetera, sine quibus probe confici mustum non potest. Torcularia uero, & fora diligenter emundata, lotaque. Et, si res ita exegerit, picata, preparataque habeat ligna, quibus defrutum, & saram decoquat. Tum etiam salem, atque odoramenta, quibus condire uina consueuerint, multo ante reposita esse oportet. Nec tamen haec cura totum auocet cum a cetera ruris cultura. Nam & napina, itemque rapinae siccaneis locis per hos dies fiunt. Farraginata quoque pecori futura per hyemem praesidio. Itemque siliqua, quod rustici foenum graecum uocant, nec minus in pabu-

lum uicia nunc demum conferuntur. Tum etiam lupini hæc erit præcipua satio, quem quidam uel ab arca protinus in agrum deferri putant oportere. Milium & panicum hoc tempore demittitur, quo faseolus ad escam scribitur. Nam ad præcipiendum semen ultima parte Octobris circa calendæ Nouembris melius obruitur. Quare cum hæc cuncta in agris exequi debeant, possit eorum curam, quæ intra uillam facienda sunt, uillicæ delegare. Ita tamē, ut ipse consideret an recte facta sint. Calendis Octobribus, & vi. Non. interdum tempestatē significat. Quarto Non. Octobris auriga occidit mane, uirgo desinit occidere, significat nonnunquam tempestatem. iiii. Non. Octobris corona incipit exoriri, significat tempestatem. Pridie Non. Octobris hædi oriuntur uespere, aries medius occidit. aquilo. viii. Idus Octobris coronæ clara stella exoritur. vi. Idus Octobris uergiliæ exoriuntur uespere, faunus, & interdum africanus cum pluuia. Tertio, & pridie Idus Octobris corona tota mane exoritur, auster hybernus, & nonnunquam pluuia. Per hos dies frigidis regionibus uindemia, et cætera, quæ supra scripta sūt, fieri solent. Iisdemq; regionibus frumēta matura seruntur, et præcipuè far adorem. Locis etiam opacis triticū nūc recte seritur. Et quoniam sementis mentionem fecimus, nō intempestiuè quantū cuiusq; seminis iugerum agri recepiat referemus. Iugerū agri recipit tritici modios quatuor, uel quinque, faris adorem modios nouē, uel decem, ordci modios quinque, uel sex, milij, uel panici sextarios quatuor, uel quinque, lupini modios octo, uel decem, faseoli modios quatuor, pisi modios tres, uel quatuor, fabæ modios sex, lentis modiu unū, uel paulo amplius, feni seminis modios nonem, uel decē, cicercule modios tres, uel quatuor, ciceris modios duos, uel

tres

tres, sesami sextarios quatuor, uel quinque, uitæ pabularis modios septem, uel octo, uiciæ seminalis modios quinque, uel sex, erui modios quatuor uel quinque, ferruginis orleacæ modios septē, uel octo, filiquæ modios sex, medicæ singulos cyathos serere oportet in areolis longis pedum denū, latis pedum quinū. Canabis grana sex in pede quadrato ponuntur. Idibus Octobris, & sequenti biduo interdum tempestat, nonnunquam rorat. x i i i. Calend. Nouembris sol in scorpionem transitum facit. Tertio decimo, & duodecimo Calendæ Nouēbris solis exortu uergiliæ incipiunt occidere, tempestatē significat. Undecimo Calend. Nouembris tauri cauda occidit, auster, interdum pluuia. Octauo Calen. Nouembris centaurus exoriri mane desinit, tempestatem significat. Septimo Calend. Nouembris nepæ frons exoritur, tempestatē significat. Quinto Calendæ Nouembris uergiliæ occidunt, hyemat cū frigore, & gelicidijs. Quarto calendæ Nouembris arcturus uespere occidit, uentosus dies, Tertio Calendæ, & pridie Nouembris cassiope incipit occidere, tempestatem significat. Per hos dies quæcunq; semina differri debent, arbusculeq; omnis generis recte ponuntur. Vlni quoq; uitis recte maritantur, ipsæq; uites in arbutis, & uineis commodè propagantur. Seminaria runcare, & fodere tempus est. Tum etiam arbores ablaqueare, nec minus uineas, eisdemq; putare. Itemq; in arbutis uitem deputare. Seminaria, quæ suo tempore pampinata non sunt, arbusculeq; ficorum in seminarijs putari, & ad singulos stylos redigi debent. quæ tamen melius, dum tenera sunt, per germinationem pampinantur. Sed cum omnia in agricultura strenuè facienda sint, tum maximè sementis. Vetus est agricolarum prouerbium, Maturam sationem sæpe decipere solent,

lere, seram nunquam, quin mala sit. Itaque in totum præcipimus: ut quisque natura locus frigidus erit, is primus conferatur, ut quisque calidus nouissimus. Vicia, & siba stercore agrum dicuntur. Lupinum nisi in florem uerteris, nihil agrum stercoreaueris. Sed nec ullares magis uacuis operarijs aut seritur, aut conditur. Nam & primis temporibus ante aliam sementim potest id obrui, & nouissimis post coactos fructus tolli. Sementi facta inoecare oportet, quod sparseris. Duc iugera tres operæ commodè occubunt, arboresq; quæ intereunt, ablaqueabunt, quamuis antiqui singulis operis singula iugera sarriri, & occari uelint. quod an rectè fieri possit, affirmare nõ ausim. Eodem tempore fossas, riuosq; purgare, et elices, sulcosq; aquarios conuenit facere. Iisdem temporibus si sit, fraxineam, si minus, orneam, si nec hæc sit, iligneam frondem bubus rectè præbebimus. Glandis quoque non inutile est singulis iugis modios singulos dare, nec tamen amplius, ne laborent, nec minus diebus x x præbueris. Nam si paucioribus diebus detur (ut ait Higinius) per uer scabiosi boues fiunt. Glans autem paleis immiscenda est, atq; ita bubus apponenda. Tum etiam sylvam si quis barbaricam, id est consemineam uelit facere, rectè conferet glandibus, et cæteris seminibus. Tum et olea distringenda est, ex qua uelut uiride oleum efficere, quod sit optimū ex uaria oliua, cum incipit nigrescere. Nam acerbum nisi ex alba olea fieri non debet. Calen. Nouembribus, & postridie caput tauri occidit, pluuiam significat. III. Non. Nouembribus fidecula mane exoritur, hyemat, & pluit. V. Idus Nouembribus idem sydus totum exoritur, auster, uel fauonius, hyemat. V. Idus Nouembribus stella clara Scorpionis exoritur, significat tempestatem, hyemat, uel uerturus

turnus, interdum rorat. Sexto Idus Nouembribus uergilia mane occidunt, significat tempestatem, hyemat. Quinto Idus Nouembribus hyemis initium, auster, aut eurus, interdum rorat. His diebus usq; in Idus, quæ superiore mense facere non potueris, adhuc tolerabiliter efficies. Sed & propriè hoc obseruabis, ut pridie, quam plenilunium sit, si minus certè ipso plenilunio omnem, quam saturus es, fabam uno die spargas, sed postea licebit ab auibus, & pecore defensam obruas. Eamq; si ita cõpetierit lunæ cursus, ante Idus Nouembribus occatam habeas quam pinguisimo, & nouo loco, si minus quam stercoreatissimo. Satis erit in singula iugera uehes stercoreis comparare numero decem & octo. Uebes autem stercoreis habet modios octoginta. Ex quo colligitur oportere in denos quoquoersus pedes, modios quinos stercoreis spargere. Quæ ratio docet uniuerso iugero satisfacere modios M. CCCCXL. Tum etiã conuenit oleas ablaqueare, & si sunt parum fructuosæ, uel cacuminibus retorridæ frõdis, magnis arboribus quaternos modios stercoreis caprini circûspargere, in cæteris autè pro magnitudine portionè seruare. Eodem tempore uineis ablaqueatis columbinum stercur ad singulas uites, quod sit instar unius sextarij, uel urinæ hominis congios, uel alterius generis quaternos sextarios stercoreis infundere. Iugerum uinearum in senos pedes positarum duæ operæ ablaqueant. Idibus Nouembribus dies incertus, sæpius tamè placidus. Sextodecimo Calendas Decembris fides exoritur mane, auster, interdum aquilo magnus. Quintodecimo Calendas Decembris aquilo, interdum auster cum pluuiâ. Quartodecimo Calendas Decembris sol in sagittarium transitum facit, sucule mane oriuntur, tempestatem significat. Duodecimo Calendas Decembris tauri cornua uer-

spere

fperi occidunt, aquilo frigidus, & pluuia. Vndecimo Calendas Decembris fucula mane occidit, hyemat. Decimo Calendas Decembris lepus occidit mane, tempestatē significat. Septimo Cal. Decembris canicula occidit solis ortu, hyemat. Pridie Calendas Decembris tota fucula occidit, fauonius, aut auster, interdum pluuia. His diebus, quae praeterita erunt, superioribus opera cōsequi oportet. Ei si nō plurimum serimus, optimū est intra Calendas Decembris fementē confecisse. Sed etiā longis noctibus ad diurnum tempus aliquid adiciendum est. Nam multa sunt, quae in lucubratione recte aguntur. Siue enim uineas possidemus, pali, & ridicae possunt dolari, exacuiq; siue regio ferula, uel corticis ferax est, apibus aluearia fieri debent: siue palmae spartinae focūda est, fiscina, sportaeq; seu uirgultorū corbes ex umine. Ac ne caetera nunc persequar, nulla regio nō aliquid affert, quod ad lucubrationem cōfici possit. Nam inertis est agricolae expectare diei breuitatem, praecipue in ijs regionibus, in quibus brumales dies horarum nouē sunt, noctesq; horarū quindecim. Possit etiā salix decisa pridie ad lucubrationē expurgari, & ad uitiū ligamina preparari. Quae si natura minus lenta est, ante dies quindecim praecidenda, & purgata in stercore obrūda est, ut lentescat. Sin autem iam pridem caesa exaruit, in piscina maceranda est. Tum etiā per lucubrationem ferramenta acuere, & ad ea facere, uel facta manubria aptare, quorum optima sunt ilignea, deinde carpineae. post haec fraxinea. Calēdis Decembris dies incertus, saepius tamen placidus. Octauo Idus Decembris sagittarius medius occidit, tempestatem significat. Septimo Idus Decembris aquila mane oritur, africanus, interdum auster, irrorat. Tertio Idus Decembris corus, uel septentrio, inter-

terdum

terdum auster cum pluuia. His diebus quae praeterita erunt superiore mense opera peragi debebunt, utiq; in locis temperatis, aut calidis: nam frigidis recte fieri iam non possunt. Idibus Decembris scorpio totus mane exoritur, hyemat. Sexto decimo Calendas Ianuarij Sol in Capricornium transitum facit, brumale solstitium, ut Hipparcho placet, itaque tempestatem saepe significat. x. v. Calend. Ianuarias uentorum commutationem significat. x. Calendas Ianuarias capra occidit mane, tempestatem significat. Nono Calendas Ianuarias Brumale solstitium (sicut Chaldaei obseruant) significat. Sexto Calendas Ianuarias delphinus incipit oriri mane, tempestatem significat. Quarto Calendas Ianuarias aquila uespere occidit, hyemat. Tertio Calendas Ianuarias canicula uespere occidit, tempestatem significat. pridie Calendas Ianuarias tempestas uentosa. His diebus qui religiosius rem rusticam colunt, nisi si uinearum causa pastines, negant debere terram ferro commoueri. Itaque quicquid citra id genus effici potest, id ab his comprehenditur, ut olea legatur, & oleum conficiatur, ut uitis paletur, & capite tenuis alligetur, ut iuga uineis imponantur, & capistrentur. Caeterum palmare, id est, materias alligare hoc tempore non expedit, quia plurimae propter rigorem, qui fit ex frigore, franguntur. Possunt etiam his diebus cerafi, & tuberes, & armeniaca, atq; amygdale, caeteraq; arbores, quae primae florent, inseri commodē. Nonnulli etiam legumina serunt. Calēdis Ianuarij dies incertus. Tertio Nonas Ianuarij Cancer occidit, tempestas uaria. Pridie Nonas Ianuarij media hyems, auster multus, interdum pluuia. Non. Ianuarij fides exoritur mane, tempestas uaria. Sexto Idus Ianuarias auster, interdum fauonius. Quinto Idus Ian. auster, interdum imber. Pridie Idus

B

Ianua

Ianuarias incertus status cœli. Per hos quoq; dies abstinēt terrenis operibus religiosiores agricolæ, ita tamen ut ipsis Calen. Ianuarijs auspiciandi causa omne genus operis instarent. Ceterum differant terrenam molitionem usq; in proximam Idus. Sed nec ignorare debet uillicus, quid uni iugo boum quoquo mense per singulos dies præstari satis sit. Quare huius quoq; curæ rationem subijciemus. Mense Ianuario paleas cum erui macerati sextarijs sex, uel paleas cum cicerculæ fræsæ semodio, uel frondis corbem pabulatorium modiorum uiginti, uel paleas quantum uelini, & fœni pondo uiginti, uel affatim uiridem frondem ex ilice, uel lauro, uel quod his omnibus præstat, farraginem ordeaceam dabit siccam, Februario mense idem, Martio idem. Vel si opus facturi sunt, fœni pondo quinquaginta. Aprili frondem querneam, & populneam. Ex Calend. ad Idus, uel paleas, uel fœni pondo quadraginta. Maio pabulum affatim, Iunio ex Calen. frondem affatim, Iulio idem, Augusto idem, uel paleas ex aruo pondo quinquaginta, Septembri frondem affatim, Octobri frondem, & ficulnea folia, Nouemb. ad Idus frondem, uel folia ficulnea, quæ sint corbis unius. Ex Idibus glandis modium unum paleis immistum, & lupini macerati modium unum paleis immistum, uel maturam farraginem. Decemb. frondem aridam, uel paleas cum erui semodio macerato, uel lupini, quod ex semodio macerato exierit, uel glandis modium unum, ut supra scriptum est, uel farraginem.

Prosa de cultu hortorum, & herbis hortenlibus.

C A P. III.

ET quoniam percensuimus opera, quæ suis quibusque temporibus anni uillicum exequi oporteret, memores polliciti nostri subiungemus cultus hortorum, quorum æquē

æquē curam suscipere debet, ut & quotidiani uictus sui leuet sumptum, & aduenienti domino præbeat, quod ait pœta, inemptas ruris dapes. Democritus in eo libro, quem Georgicon appellauit, parum prudenter censet eos facere, qui hortis extruant monimenta, quod neq; latere fabricata materies perennare possit, pluuijs, ac tempestatibus plerunque infestata, neq; lapides supra rei dignitatem poscat impensa: si uerò amplum modum sepire quis uelit, patri- monio esse opus. Ipse igitur ostendam rationem, qua non magna opera hortum ab incurso hominum, pecudumque munimus. Vetusissimi autores uiuam sepem structili prætulunt, quia non solum minorem impensam desideraret, uerum etiam diuturnior immensis temporibus permaneret: itaque uepres efficiendi consitis spinis rationem talem reddiderunt. Locus, quem sepire destinaueris, ab æquinoctio autumnali simulatque terra maduerit imbribus, circumuallandus est duobus sulcis tripedaneo spatium inter se distantibus: modum altitudinis, & latitudinis eorum abunde est esse bipedaneum, sed eos uacuos perhyemare patiemur præparatis seminibus, quibus obserantur: ea sint uastissimarum spinarum, maximeq; rubi, & paliuri, & eius, quam Græci uocant *κωνία βαβυ*, nos sentem canis appellamus. Horum autē ruborū semina quammaxime eligi oportet, & erui moliti farinæ immiscere: quæ cum est aqua conspersa, illinitur uel nauticis ueteribus funibus, uel quibuslibet alijs restibus. siccati deinde funiculi reponuntur in tabulato. mox ubi bruma confecta est, intermissis quadraginta diebus circa hirundinis aduentum, cum iam fauonius exoritur, post Idus Februarij, si qua in sulcis per hyemem constitit aqua, exhauritur, resoluta que humus, quæ erat autumnno regesta, usq; ad mediam sulco-

rum altitudinem reponitur. Prædicti deinde funes de tabulato prompti explicantur, & in longitudinem per utrumque sulcum porrecti obruuntur, sed ita ut non nimium supergesta terra semina spinarum, quæ inherere toris funiculorum enasci possint: ea ferè circa trigesimū diem prorepunt: atq; ubi cœperunt aliquod incrementum habere, sic insuesci debent, ut in id spatium, quod sulcis interiacet, inclinentur. Oportebit autem uirgeam sepe interponere, quam superascendant sentes utriusque sulci, & sit quo interdum quasi admiculo prius, quam corroborentur, acquiescant. Hunc uepremanifestum est interim non posse, nisi radicitus effodere uelis: Cæterum etiam post ignis iniuriam melius renasci nulli dubiū est: & hæc quidem claudendi horti ratio maximè est antiquis probata. Locum autem prius eligi conueniet, si permittit agri situs, iuxta uillam præcipuè pinguem, quicquid adueniente riuo, uel si non sit fluens aqua, fonte puteali possit irrigari. Sed ut certam perennitatis puteus habeat fidem, tum demum effodiendus est, cū sol ultimas partes uirginis obtinebit, id est mense Septemb. ante æquinoctiū autumnale: si quidè tunc maximè exploratur uires fontium, cum ex longa siccitate æstatis terra caret humore pluuiali. Prouidendum est autem, ne hortus areæ subiaceat, ne per trituram uenti possint paleas, aut puluerem in eum perferre, nam utraq; sunt oleribus inimica. Mox ordinandi pastinandiq; soli duo sunt tempora: quoniam duæ quoque olerum sationes: nam & autumnō, & uere plurima seruntur, melius tamen uere riguis locis, quoniam & nascentis anni clementia excipit prodeuntia semina, & sitis æstatis restringitur fontibus. At ubi loci natura neque manu illatam, neque suæ spontis aquam ministrari patitur, nullum quidem aliud auxilium est,

est, quàm hyemales pluuia. Potest tamen etiam in siccissimis locis opus custodiri, si depressius pastinetur solum, cuiusq; abunde est gradum effodere tribus pedibus, ut in quatuor consurgat regeslum. At ubi copia est rigadi, satis erit non alto bipalio, id est, manus quam duos pedes ferramento nouale conuertit. Sed curabimus, ut ager quem uere conseri oportet, autumnō circa Calend. Nouemb. pastinetur: quæ deinde uelimus autumnō insituere, mense Maio conuertemus, ut aut hyemis frigidibus, aut æstiuis solibus & gleba soluat, & radices herbarum necentur: nec multo antè stercoreare debemus, & cum sationis appropinquabit tempus, ante quintum diem exherbandus erit locus, stercoreandusq; & ita diligenter fossione iterandus, ut fimo terra commisceatur. Optimum uerò stercus est ad hunc usum asini, quia minimum herbarum creat, proximum uel armenti, uel ouium si sit anno maceratum: nam quod homines faciunt, quamuis habeatur excellentissimū, non tamen necesse est adhibere, nisi aut nudæ glareæ, aut sine ullo robore solutissimæ arenæ, cum maior scilicet uis alimenti desideratur: igitur solū, quod conserere uere destinauerimus, post autumnū patiemur effossum iacere brumæ frigidibus, & pruinis inuendum: quippe è contrario sicut calor æstatis, ita uis frigoris excoquit terram, fermentatamq; soluit: quare peracta bruma tum demum stercus iniicietur, & circa Idus Ianuarias humus refossa in areas diuiditur, quæ tamen sic informandæ sunt, ut facile runcantium manus ad dimidiam partem latitudinis earum perueniant, ne qui prosequuntur herbas, semina proculcare cogantur, sed potius per semetas ingrediantur, & alterna uice dimidias areas eruncent. Hæc, quæ ante sationem faciendæ sunt, dixisse abunde est. Nunc quid quoque

que tempore uel colendum, uel serendum sit, praecipiamus, & primum de his generibus loquendum est, quae possunt duobus feri temporibus, id est autumno & uere. Sunt autem semina brassicae, & lactucae, cinariae, erucae, nasturcij, coriandri, cherephylli, aneti, pastinacae, siferis, papaue-
ris: haec enim uel circa Calendas Septembres, uel melius ante Calendas Martias Februario seruntur. Locis uero sic-
cis, aut tepidis qualia sunt Calabriae, & Appuliae mariti-
ma, possunt circa Idus Ianuarias terrae committi. Rursus
quae tantum autumno conseri debent (si tamen uel mariti-
mum, uel apricum agrum incolimus) haec ferè sunt, ali-
lium, cepae capitula, ulpicum, sinapis. Sed etiam nunc quo
quidque tempore terrae mandari plerunque conueniat,
per menses digeramus. Ergo post Calendas Ianuarias
confestim rectè ponetur lepidium. Mense autem Februa-
rio uel planta, uel semine ruta, atque asparagus, & ite-
rum cepe semen, & porri: nec minus si uernum, & aesti-
uum fructum uoles habere, syriacae radicis, & rapae, napi-
q; semina obrues: nam allij, & ulpici ultima est huius tem-
poris positio. At circa Calendas Martij locis apricis licet
porrum (si iam ingranduit) transferre. Item panacem ul-
tima parte Martij mensis. Deinde circa Calendas Apri-
les aequè porrum, atq; inulam, & serotinam plantam ru-
tae. Item ut maturius nascatur cucumis, cucurbita, cappar-
is serenda est: nam semen betae, cum punicum malum flore-
bit, tum demum optimè scribitur. Porri autem caput circa
Idus Maias tolerabiliter adhuc transfertur. Post hoc, ni-
hil ingruente aestate obrui debet, nisi semen apij, si ta-
men rigaturus es, sic enim optimè per aestatem prouenit.
Ceterum, Augusto circa uulcanalia tertia satio est: eaq;
optima radicis, & rapae, itemq; napi, & siferis, nec minus
oltris

oltris atri. atque haec sunt sationum tempora: nunc de ijs,
quae aliquam curam desiderant, singulis loquar, quae que
praeteritè intelligi oportebit nullam operam postulare nisi
nunciatoris: de qua semel hoc dicendum est, omni tempore
consulendum esse, ut herbae exterminentur. Ulpicum quod
quidam allium punicum uocant, Graeci autè ἀγροκόκοσος
appellant, longè maioris est incrementi, quàm allium: idq;
circa Calendas Octobris, antè quàm deponatur ex uno ca-
pite in plura diuidetur. Habet enim uelut allium plures
coherentes spicas, eaq; cum sint diuisae, liratum feri de-
bent, ut in puluine positae minus infestentur hyemis aquis.
Est autem lira similis ei porcae, quam in sationibus cam-
pestribus rustici faciunt, ut uliginem uitent: sed haec in hor-
is minor est facienda, & per summam partem eius, id est
in dorso inter palmaria spatia spicae ulpici, uel allij (nam
id quoq; similiter conseritur) disponendae sunt: sulci lirarum
inter se distent semipedali spatio. Deinde cum ternas fibras
enuserunt spicae, sarriantur: nam quò saepius id factum est,
maius semina capiunt incrementum: deinde antè quàm cau-
lem faciant, omnem uiridem superficiem intorquere, &
in terram prosternere conueniet, quò uastiora capita fi-
ant. Regionibus autem pruinosi neutrum horum per au-
tumnum feri debet, nam brumali tempore corrumpuntur:
quod ferè mense Ianuario mitescit: & idcirco frigidis lo-
cis tempus optimum est allium, uel ulpicum ponendi circa
Idus praedicti mensis: sed quando cunque uel conseremus,
uel iam matura in tabulatum reponemus, seruabimus in ijs
locis, quibus aut obruentur, aut eruentur, ut luna infra ter-
ram sit: nam sic sata, & rursus sic recondita existimantur,
neq; acerrimi saporis existere, neque mandentium halitus
inodorare. Multi tamen haec ante Calen. Ianuarias medijs

diebus serunt mense Decembri, si cœli tepor, & situs terræ permittit. Brassica, cum v i. foliorum erit, transferri debet, ita ut radix eius liquido fimo prius illita, & inuoluta tribus algæ tenuolis pangatur: hæc enim res efficit, ut in coctura celerius madescat & uiridem colorem sine nitro conseruet. Est autem frigidus, & pluuijs regionibus positio eius optima post Idus Aprilis, cuius depressæ plantæ, cum tenuerint quantum olitoris ratio patitur, sæpius sarrita, & stercoreata melius conualescit, pleniorisq; incrementi, & coliculum facit, & cymam: Nonnulli hanc eandem locis apricioribus à Calendis Martijs deponunt: sed maior pars eius in cymam profilit, nec postea hybernium caulem amplum facit, cum est semel desecta. Possis autem uel maximos caules bis transferre, idq; si facias, plus seminis, & maioris incrementi præbere dicuntur. Lactuca totidem foliorum quot Brassica transferri debet. Locis quidem apricis, & maritimis optime autumno ponitur, mediterraneis, & frigidis contra hyeme non æquè commodè dispergitur: sed & huius quoque radix fimo liniri debet, maioremq; copiam desiderat aquæ, sicq; fit tenerioris folij. Sunt autem complura lactucæ genera, quæ suo quoq; tempore feri oportet: earum, quæ fuscæ, & ueluti purpureæ, aut etiam uiridis coloris, & crispæ folij uti Cæciliana mense Ianuar. rectè diseritur. At Cappadocia, quæ pallida, & pexo, densq; folio uiret, mense Februario: quæ deinde candida est, & crispissimæ folij, ut in provincia Batica est finibus Gaditani municipij, mense Mart. rectè pangitur. Est & cyprij generis ex albo rubicunda, leui, & tenerissimo folio, quæ in Idibus April. commodè disponitur. Ferè tamen aprico cœli statu, quibus locis aquarum copia est, penè toto anno lactuca feri potest: quæ quò tardius

dius caulem faciat, cum aliquod incrementum habuerit, exigua testam media parte accipiat, eo quasi onere contracta in latitudinem se diffundit: eadem est ratio etiam interibi, nisi quòd hyemem magis sustinet: ideoq; uel frigidis regionibus proximo autumno feri potest. Cinare sobole melius per autumnum a quinoctium disponemus, semen commodius circa Calendas Martij seremus: eiusq; plantam circa Calend. Nouemb. deprimemus, & multo cinere stercoreabimus. Id enim genus stercoreis huic oleri uidetur aptissimum. Sinape atq; coriandrum, nec minus erucam, & oximum ita uti sata sunt, sua sede immota permanent: neq; est eorū cultus alius, quam ut stercoreata runcentur. Possunt autem non solum autumno, sed & uere conseri. Plantæ quoq; sinapis prima hyeme translata plus cymæ uere afferunt. Panax utroq; tempore leui, & subacta terra rarissime differitur, quo maius incrementum capiat: melius tamè eius uerna satio est. Porrum si sectiuum facere uelis, densius satum præceperunt priores relinquere: & ita cum increuerit, secari. Sed nos docuit usus longe melius fieri, si differas, & eodem more, quo capitati modicis spacijs, id est, inter quaternos digitos depangas, & cum conualuerit, deseces. In eo autem, quod magni capitis efficere uoles, seruandum sit, ut ante quàm translatum deponas, omnes radículas amputes, & fibrarum summas partes intondeas. Tum testulæ, uel conchæ, quasi sedes in singulis subiectæ semini bus adobruuntur, ut fiant capita latioris incrementi. Cultus autem porri capitati assidua sarritio, & stercoreatio est. Nec alius tamen sectiui, nisi quòd toties rigari, & stercoreari, sarririq; debet, quoties demettitur. Semen eius locis calidis mense Ianuario, frigidis Februario seritur: cuius incrementum quò maius fiat, raris linteolis complura gra

na illigantur, atq; ita obruuntur. Enatum autem in ijs locis, quibus aqua subministrari non potest, deferri debet circa æquinoctium autumni. At quibus possis humorẽ præbere, mense Maio rectè transfertur. Apium quoque possis plantis serere, nec minus semine, sed præcipuè aqua lactatur, & ideo secundum fontem commodissime ponitur: quod si quis id ueluti lati folij facere, quãtum seminis possint tres digiti cõprehendere, raro linteolo illiget, & ita in areolas dispositũ releget. Vel si crispæ frondis id fieri maluerit, semen eius inditum pile, & saligno palo pinsitum, expositum que, similiter in linteolis ligatum obruet. Potest etiam circa hanc operam fieri crispum qualitercunque satum, si cum est natum, incrementum eius superuoluto cylindro coercet. Satio eius est optima post Idus Maias usque in solstitium, nam teporem desiderat. Ferè etiam his diebus ozima seruntur, quorum cum semen obrutum est, diligenter inculcatur pauicula, uel cylindro. Nam si terram suspensam relinquant, plerumq; corrumpitur. Pastinaca, & fiser, atq; inula conualescunt altè pastinato, & stercorato loco, sed quàm rarissime ponenda sunt, ut maiora capiant incrementa. Inulam uerò interuallo trium pedum seri conuenit, quoniam uastos facit frutices, & radicibus, ut oculi harundinis serpit: nec est alius cultus horum omnium, nisi ut sarritionibus herbæ tollantur. Commodissime autem deponentur prima parte Septembris, uel ultima Augusti parte. Atrum olus, quod Græcorum quidam uocant *ἄτρον*, nonnulli *σάουρον* pastinato loco semine debet conferri, maxime iuxta maceriam, quoniam & umbra gaudet, & qualicunque conualescit loco: idq; cum semel fueris, si non totum radicitus tollas, sed alternos frutices in semen summittas, euo manet, paruamq; sarritionis exigit culturam

culturam. seritur à uulcanalibus usq; in Calendas Septembris, sed etiam mense Ianuario menta dulcem desiderat aliginem, quam ob causam iuxta fontem mense Martio rectè ponitur. Cuius si fortè semina defecerunt, licet de nouilibus syluestre mentastrum colligere, atque ita inuersis cacuminibus disponere, quæ res feritatem detrahit, atque edomitam reddit. rutam autumno semine satam mense Martio differre oportet in apricum, & cinerem aggerare, runcariq; donec conualescat, ne herbis enecetur, sed uelata manu debeat runcari, quam nisi cõtexeris, perniciofa nascuntur ulcera. Si tamè per ignorantiam nuda manu runcaueris, & prurigo, atque tumor inceserit, oleo subinde perungito. eiusdem frutex pluribus annis permanet innoxius, nisi si mulier, quæ in mensuris est, contigerit eũ, & ob hoc exaruerit. Thymũ, & transmarina cumila, & serpyllum, sicut priore libro iam retuli, magis aluearia curantibus, quàm olitoribus studiosè cõseruntur. Sed nos ea cõdimetorum causa (nam sunt quibusdam esculentis aptissima) non alienũ putamus etiam in hortis habere locũ neq; pinguem, neque stercoratum, sed apricum desiderant, ut quæ macerrimo solo per se maritimis plerumq; regionibus nascuntur. hæ res & semine, & plantis circa æquinoctium uernum seruntur, melius tamen est thymi nouellas plantas disponere, quæ cum subactõ solo depressæ fuerint, ne tardè comprehendant, aridi thymi fruticem contundi oportet, atq; ita pinsito pridie quàm uolueris uti, aqua medicare, quæ cum succũ eius perceperit, depositis fruticibus infunditur, donec eos rectè confirmet. Ceterũ cumila uiuacior est, quàm ut impensius curanda sit. Lepidium cũ ante Cal. Martias habueris dispositum, uelut porrum sectiuum demetere poteris, rarius tamen. Nam post Cal. Nouemb. secundum

secandū non erit, quoniā frigoribus uiolatum emoritur, biennio tamen sufficit, si diligenter sarritum, & stercoratū fuerit. Multis etiā locis uiuacitatē suam usq; in annos decē prorogat. Be.a florēti punico malo semine obruitur, & simulatq; quinq; foliorū est, ut brassica differit aestate, si riguus est hortus: at si siccaneus autumnno, cum iam pluuie inceperint, dissoni debet. chærephyllū, itemq; olus triplicis, quod Græci uocant *ἀρραφύλλιον* circa Cal. Octob. obrui oportet nō frigidissimo loco. Nam si regio sauas hyemes habet, post Idus Februarias semine differenda sunt, suaq; de sede partienda. Papauer, & anethū eandē habet conditionē sationis, quam chærephyllum & *ἀρραφύλλιον*. Satiui asparagi, quam corudam rustici uocant, semina ferē biennio preparantur, ea cum pingui, & stercoroso solo post Idus Februarias sic obrueris, ut quantum tres digiti seminis comprehendere queunt, singulis fossulis deponas. Ferē post quadragesimum diem inter se implicantur, & quasi unitatē faciunt, quas radículas sic illigatas, atq; conexas oltores spongias appellant. easq; post quatuor & uiginti menses in locum apricum, & bene madidum, stercoratūq; transferri conuenit. Sulci autem inter se pedali mensura distantes fiunt non amplius dodrantalis altitudinis, in quam ita spongiolæ deprimuntur, ut faciliē superposita terra germinent. sed in locis siccis partibus sulcorū imis disponenda sunt semina, ut tanquā in alueolis manent. at uliginosis è contrario in summo porcæ dorso collocanda, ne humore nimio ledantur. Primo deinde anno, cū ita cōsita sunt, asparagū quem emisserint, infringi oportet. Nam si ab imo uellere uolueris, adhuc teneris, inualidisq; radiculis tota spongiola sequetur. Reliquis annis non erit decerpendus, sed radicitus uellendus. Nam nisi ita fiat,

stirpes

stirpes præfractæ angunt oculos spongiarum, & quasi excecant, nec patiuntur asparagum emittere. Cæterum stylus, qui nouissime autumnali tempore nascitur, non omnis est tollendus, sed aliqua pars eius in semen summittenda est. Deinde cum spinam fecerit, collectis seminibus ipsis, Scorpiones ita uti sunt, in suo loco perurendi sunt, & deinde sulci omnes consarriendi, herbæq; eximendæ, mox uel stercus, uel cinis iniiciendus, ut tota hyeme succus eius pluujs manans ad radicem perueniat. Vere deinde prius quam coeperit germinare, capreolis, quod genus bicornis ferramenti est, terra commoueatur, ut & facilius stylus emicet, & relaxa humo plenioris crassitudinis fiat radix. Raphani radix bis anno rectē seritur, Februario mense, cū uerum fructum expectamus, & Augusto mense circa uulcanalia, cum maturius. Sed hæc satio sine dubio melior habetur. cura est eius, ut terra stercorata, & subacta obruatur, post ubi coeperit aliquod incrementū, subinde aggeretur. Nam si super terrā emerit, dura, & fungosa fiet. Cucumis, & Cucurbita, cum copia est aquæ, minorem curam desiderant, nam plurimum iuuantur humore. Sin autem sicco loco seri debuerint, quo rigationem ministrari non expediat, mense Februario sesquipedali altitudine sulci faciendi sunt. Post Idus deinde Martias, quasi tertia pars altitudinis sulci stramētis inditis tegenda, mox stercorata terra usq; in dimidium sulcum aggerenda, postusq; seminibus tam diu est aqua præbenda, donec enascentur: atque ubi conualescere coeperint, adiecta humo incrementa eorum prosequenda sunt, donec sulcus coæquetur. Sic exculta semina sine rigatione tota ætate satis ualebunt, fructumq; iucundioris saporis, quam rigua præbebunt. Aquosis autem locis primo quoq; tempore non tam

men

men ante Cal. Mar. semen ponendum est, ut deferri possit æquinoctio confecto. idq; de media parte cucurbitæ semen inuerso cacumineposito, ut fiat incrementi uasiosius. Nã sunt ad usum uasorum satis idoneæ, sicut Alexandrinæ cucurbitæ, cū exaruerint. At si esculentæ merci præparabis, recto cacumine de collo cucurbitæ sumptum semen serendum erit, quod prolixior, & tenuior fructus eius enascatur, qui scilicet maius ceteris inuenit precium. Sed custodiendum est, ut quamminime ad eum locum, in quo uel cucumis, aut cucurbitæ cõsita sunt, mulier admittatur. Nam ferè contactu eius languescunt incrementa uirentiũ, si uerò etiam in mensuris fuerit, nisi quoque suo nouello foetus necabit. Cucumis tener, & iucundissimus fit, si ante quam seras, semen eius lacte maceres. Nonnulli etiam quò dulcior existat, aqua mulsã idem faciunt. Sed qui præmaturũ fructum cucumeris habere uolet, cõfecta bruma stercorata terrã inditam cophynis obserat, modicumq; præbeat humorem. Deinde cum enata semina fuerint, tepidis diebus, & insolatis iuxta ædificium sub diuo ponat, ita ut ab omni afflatu protegantur. Cæterum frigoribus, ac tempestatibus sub tectum referat. idq; tandiu faciat, dum æquinoctium uernum conficiatur. postea totos cophynos demutat in terram. Sic enim præcoquem fructum habebit. Possunt etiam, si sit operæ precium, uasis maioribus rotulæ subijci, quo minore labore producantur, & rursus intra tecta recipiantur. Sed nihilo minus specularibus integri debebunt, ut etiam frigoribus serenis diebus tutò producantur ad solem. Hac ratione ferè toto anno Tiberio Cæsari cucumis præbebatur. Nos autem leuiore opera istud fieri apud Aegyptiæ gentis Dolum Mædesium legimus, qui præcipit aprico, & stercoroso loco alternis ordinibus

bus ferulas, alternis rubos in hortis consitas habere: deinde eas cõfecto æquinoctio paululum infra terram secare, & ligneo stylo laxatis uel rubi, uel ferulæ medullis stercus immittere, atq; ita semina cucumeris inserere, quæ scilicet incremento suo cõeant rubis, & ferulis. Nam ita nõ sua, sed quasi materna radice aluntur: sicq; instam stirpem frigidibus quoque cucumeris præbere fructum. Satio secunda eius seminis ferè quinquatribus obseruatur. Capparis plurimis prouincijs sua sponte noualibus nascitur. Sed quibus locis eius inopia est, si sereda fuerit, siccum locum desiderabit. Isq; debet ante circumdari fossula, quæ repleatur lapidibus, & calce, uel punico luto, ut sit quasi quedã lorica, ne possint eam perumpere prædicti seminis frutices, qui ferè per totum agrum uagantur, nisi munimento aliquo prohibiti sint. Quod tamen non tantum incommodum est (subinde enim possunt extirpari) quantum quod noxium uirus habent, succoq; suo sterile solum reddunt. Cultu aut nullo, aut leuissimo contenta est. Quippe quæ res etiam in desertis agris citra rustici operam cõualefcit. Seritur utroq; æquinoctio. Cepina magis frequenter subactam postulat terram, quam altius conuersam. Itaque ex Calendis Nouembris profcindi solum debet, ut hyemis frigoribus, & gelicidijs putrescat, intermissisq; quadraginta diebus, tum demum iterari, & interpositis uno, ac uiginti diebus tertiarum, ac protinus stercorari. Nõox bidentibus æqualiter perfossum in areas disponi deletis radicibus omnibus. Deinde ad Calendas Februarias sereno die conueniat semina spargi, quibus aliquod saturiæ semen intermiscendum erit, ut eam quoq; habeamus. Nam & uiridis esui est iucunda, nec arida inutilis ad pulmētaria condienda. Sed cepina uel sæpius, certè nõ minus debet quam quater

quater sarviri. Cuius si semen excipere uoles, capita maxima generis ascalonij, quod est optimum, mense Februario disponito quaternorum, uel etiam quinum digitorum spatij distantia, & cum coeperint uirere, ne minus ter confarrito, deinde cum fecerint caulem, humilioribus quasi canteriolis interpositis rigorem stylosum conseruato. Nam nisi arundines transuersas in modum iugate uinea crebras disposueris, thalli ceparum uentis prosternentur, totumque semen excutietur, quod scilicet non ante legendum est, quam cum maturescere coeperit, coloremque nigrum habere. Sed nec patiendum est, ut perarescat, aut totum decidat, uerum integri thalli uellendi sunt, & sole siccandi. Napus & rapa duas sationes habent, & eandem culturam, quam raphanus. Melior est tamen satio mensis Augusti. Iugerum agri quatuor sextarios seminis eorum possit, sed ita ut radicis syriacae super hanc mensuram paulo plus, quam heminam seminis recipiat. Qui aestate ista seret, caueat, ne propter siccitates culex adhuc tenera folia prorepentia consumat. Id quoque ut uitetur, puluis etiam, qui supra cameram inuenitur, uel etiam fuligo, quae supra focos testis inhaeret, colligi debet: deinde pridie quam satio fiat, commisceri cum seminibus, & aqua conspergi, ut tota nocte succum trahant. Nam sic macerata postero die recte seruntur. Veteres quidam autores, ut Democritus, praecipunt, semina omnia succo herbae, quae sedum appellatur, medicare, eodemque remedio aduersus bestiolas uti, quod uerum esse nos experientia docuit. Sed frequentius tamen, quoniam huius herbae minus larga est facultas, fuligine, & praedicto puluere utimur, satisque commode tuemur his incolumitatem plantarum. Rapae semina Higinus putat post trituram iacentibus adhuc in area paleis inspergi debere

bere, quoniam fiunt uastiora capita, cum subiaccens soli duritia non patitur in altum descendere. Nos istud saepe frustra tentauimus: itaque rapum, & raphanum, & napum melius existimamus subacta terra obrui. Seruatque adhuc antiquorum consuetudinem religiosiores agricola, qui cum ea serunt, precatur, ut & sibi, & uicinis nascantur. Locus frigidus, ubi timor est, ne autumnalis satio hyemis gelicidij peruratur, arundinibus humiles canterij fiunt, iisque uirga transuersae imponuntur, & uirgis stramenta supra iaciuntur, & sic a pruinis semina defenduntur. Vbi uero apricis regionibus post pluias noxia inceserunt animalia, quae a nobis appellantur eruce, Graece autem κάρπυρα nominantur, uel manu colligi debent, uel matutinis temporibus frutices olerum concuti. Sic enim dum adhuc torpent nocturno frigore, si deciderint, non amplius in superiorem partem prorepunt. Id tamen superuacuum est facere, si ante sationem semina, uti iam praedixi, succo herbae sedi macerata sunt: nihil enim sic medicatis nocent eruce. Sed Democritus in eo libro, qui Graece inscribitur περὶ ἀγρονομίας, affirmat has ipsas bestiolas enecari, si mulier, quae in mensuris est, solutis crinibus, & nudo pede unquamque aream ter circumeat, post hoc enim decidere omnes uermiculos, & ita emori. Hactenus praecipendum existimaui de cultu hortorum, & officijs uillici, quem quamuis instructum, atque eruditum omni opere rustico esse oportere prima parte huius exordij censuerim, quoniam tamen plerumque euenit, ut eorum quae didicerimus, memoria nos deficiat, eaque saepius ex commentarijs renouanda sint, omnium librorum meorum argumenta subiici, ut cum res exegisset, facile reperiri possit, quid in quoque quaerendum, & qualiter quidque faciendum sit.

L I V N M O D E R A

T I C O L V M E L L A E D E

R E R V S T I C A L I B . X I I .

E T V L T I M V S .

V I L L I C A .

XENOPHON Atheniensis eo libro P. Silvine, qui æconomicus inscribitur, prodidit maritalæ cõiugium sic cõparatũ esse natura, ut non solum iucũdissima, uerum etiã utilissima uitæ societas iniretur: quod iam pridem etiã Cicero ait, & ne genus humanum tẽporis longinquitate occideret, propter hoc marem cum fœmina esse coniunctum: deinde ut ex hac eadem societate mortalibus adiutoria senectutis, nec minus propugnacula præpararentur, tum etiam cum uictus, & cultus humanus non uti feris in propatulo, ac syluestribus locis, sed domũ sub tecto accurandus erat, necessarium fuit alterutrũ, foris & sub dio esse, qui labore, & industria compararet, intus qui tectis reconderet, atq; custodiret: si quidem uel rusticiari, uel nauigare, uel etiam alio genere negotiari necesse erat, ut aliquas facultates acquireremus. Cum uero paratæ res sub tectum essent congestæ, alium esse oportuit, qui & illas custodiret, & cætera conficeret opera, quæ domũ deberent administrari: nam & fruges, & cætera alimenta terrestria indigebãt tecto, & ouium, cæterarumq; pecudum foetus, atq; fructus clauso custodiẽda erant, nec minus reliqua utensilia, quibus aut alitur hominũ genus, aut etiam excolitur. Quare cum & operam, & diligentiam ea, quæ propofuimus, desiderarent, nec exigua cura foris acquirerentur, quæ domũ custodiri oporteret iure, ut dixi,

dixi, à natura comparata est opera mulieris ad domesticam diligentiam, uiri autem ad exercitationem forensem & extraneam: itaq; uiro calores, & frigora perpetienda, tum etiam itinera, & labores pacis, ac belli, id est rusticationis, & militarium stipendiorum distribuit. Mulieri deinceps, quod omnibus his rebus eam fecerat inhabilem, domestica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc sexum custodiæ, & diligentia assignauerat, idcirco timidiores reddidit, quàm uirilem: nam metus plurimum cõfert ad diligentiam custodiendi. Quod autem necesse erat foris, & in aperto uictum querentibus nonnunquam iniuriam propulsare, idcirco uirum, quàm mulierem fecit audaciorẽ. Quia uerò partis opibus æquẽ fuit opus memoria, & diligentia, non minorem fœminæ, quàm uiro earum rerum tribuit possessionem. Tum etiam quod simplex natura non omnes res commodas amplecti uolebat, idcirco alterum alterius indigere uoluit, quoniam quod alteri deest, præstò plerunque est alteri. Hæc in æconomico Xenophon, & deinde Cicero, qui eum Latine consuetudini tradidit, non inutiliter differuerunt: nam & apud Græcos, & mox apud Romanos usq; in patrum nostrorum memoriam, serè domesticus labor matronalis fuit, tanquam ad requiem forensium exercitationum omni cura deposita patribus familiãs intra domesticos penates se recipientibus. Erat enim summa reuerentia cum concordia, & diligentia mixta, flagrabatq; mulier pulcherrima diligentia emulatione, studens negotia uiri cura sua maiora, atq; meliora reddere. Nihil conspiciebatur in domo diuiduum. Nihil, quod aut maritus, aut fœmina proprium esse iuris sui diceret, sed in commune conspirabatur ab utroq; , ut cũ foris negotijs, matronalis sedulitas in-

dusti.e rationem parem faceret. Itaq; nec uillici quidem, aut uillicæ magna erat opera, cum ipsi domini quotidie negotia sua reuicerent, atq; administrarent. Nunc uerò cū pler. eq; sic luxu, & inertia defluat, ut ne lanificij quidem curam suscipere dignentur, sed domi sedentes confectas uestes fastidio habeant, peruersaq; cupidine pretiosiores alijs à uiris pelliceant, quæ grandi pecunia, & totis penè censibus redimuntur, nihil mirum est easdem raris, & instrumentorum agræstium cura grauari, sordidissimumq; negotium ducere paucorū dierū tempus in uilla morari. Quam ob causam cum in totum non solum exleuerit, sed etiā occiderit uetus ille matrum familiarū mos Sabinarum, atq; Romanarum, necessaria irrepsit uillicæ cura, quæ tueretur officia matronæ: quoniam & uillici quoq; successerunt in locum dominorum, qui quondam Prisca consuetudine non solū coluerant: sed habitauerant rura. Verum, ne uidear intempestiuè censorium opus oburgandis moribus nostrorum temporum suscepisse, iam nunc officia uillicæ prosequar.

Cura rei domesticæ, & præcepta, quæ uillica exequi debeat.

C A P. I.

EA porro (ut institutum ordinem teneamus, quem priore uolumine inchoauimus) iuuenis esse debet, id est non nimium puella, propter easdem causas, quas de etate uillici retulimus, integræ quoq; ualitudinis, nec fœdi habitus, nec rursus pulcherrimi: nam illibatum robur et uigilijs, & alijs sufficiet laboribus, fœditas fastidiosum, nimia species desidiosum faciet eius contubernalem. Itaq; curandum est, ut nec uagum uillicū, nec auersum cõtubernio suo habeamus, nec rursus intra tecta desidem, & complexibus adiacentem fœminam. Sed nec hæc tantum, quæ diximus,

ximus,

in uillica custodienda sunt. Nam in primis consyderandum erit, an à uino, ab escis, à superstitionibus, à somno, à uiris remotissima sit, et ut cura eā subeat, quid memisse, quid in posterum prospicere debeat, ut ferè eum morem seruet, quem uillico præcepimus, quoniã pleraq; similia esse debent in uiro, atq; fœmina, & tam etiam malū uitare, quam præmium recte factorum sperare. Tum elaborare, ut quàm minimam operam uillicus intra tectum impendat, cui & primo mane cum familia procedendū est, & crepusculo peractis operibus fatigato redeundum. Nec tamen instituendo uillicam, domesticarum rerum uillico remittimus curam, sed tantummodo laborē eius, adiutrice data, leuamus. Cæterum munia, quæ domi capeffenda, non in totū muliebri officio relinquenda sunt, sed ita deleganda ei, ut identidem oculis uillici custodiatur. Sic enim erit diligentior uillica, si meminertit ibi esse, cui ratio frequenter reddenda sit: ea porro persuasissimum habere debet, aut in totum, aut certè plurimum domi se morari oportere. Tunc quibus aliquid in agro faciendum erit seruis, eos foras emittere, quibus autem in uilla quid agendum uidebitur, eos intra parietes continere, atq; animaduertere, ne diuturna cessatione frustrentur opera. Quæ domum autē inferuntur diligenter inspicere, ne delibata sint, et ita explorata, atq; inuiolata recipere, tum separare, quæ consuenda sunt, & quæ superficri possunt custodire, ne sumptus annuus menstruus fiat. tum si quis ex familia coeperit aduersa ualitudine affici, uidendum erit, ut is quàm commodissimè ministretur. Nam ex huiusmodi cura nascitur beneuolentia, nec minus obsequium. Quinetiam fidelius, quàm prius seruire student, qui conualuerint, cum est ægris adhibita diligentia.

C 3

Quemad

Quemadmodum tractare debeat penora,
siue caellaria.

CAP. II.

Post hæc meminisse debet, quæ inferatur, ut idoneis, & salubribus locis recondita sine noxa permaneant. Nihil enim magis curandū est, quam præparare, ubi quæq; reponatur, ut cui opus sit, præmatur: ea loca qualia esse debeant, & in primo uolumine, cum uillā cōstitueremus, et in undecimo, cum de officio uillici disputarem, iam dicta sunt. Sed ne nūc quidē demonstrare breuiter pigebit: nam quod excelsissimū est cōclauē, pretiosissima uasa, & uestes desiderat, quod deniq; horreū siccum, atq; aridū, frumētis habetur idoneū, quod frigidū cōmodissimū uinū custodit, quod bene illustre fragilem supellectilem, atq; ea postulat opera, quæ multi luminis indigent. Præparatis igitur receptaculis, oportebit suo quidq; loco generatim, atq; etiā specialiter nonnulla disponere: quod facilius, cum quid ex postulabit usus recipere possit: nam uetus est prouerbiū, paupertatem certissimam esse, cum alicuius indigeas, uti eo non posse, quia ignoretur, ubi proiectum iaceat, quod desideratur. Itaq; in re familiari laboriosior est negligentia, quam diligentia. Quis enim dubitet nihil esse pulchrius in omni ratione uitæ dispositione, atq; ordine: quod etiā ludicris spectaculis licet sæpe cognoscere. Nam ubi chorus canentium non ad certos modos, neq; numeris præeuntis magistri consensit, dissonum quiddā, ac tumultuosum audientibus canere uidetur: at ubi certis numeris, ac pedibus uelut facta conspiratione consensit, atq; concinuit, ex eiusmodi uocum cōcordia non solum ipsis canentibus amicū quiddā, et dulce resonat, uerum etiam spectantes, audientesq; lætissima uoluptate permulcetur. Iam uerò in exercitu neq; miles, neq; imperator sine ordine, ac

dispo

dispositione quicquam ualeat explicare, cum armatus inermem, eques peditem, plaustrum equites, si sint permisti confundant. Hæc eadem ratio præparationis, atq; ordinis etiam in nauigijs plurimum ualeat: nam ubi tempestas incessit, & est rite disposita nauis, suo quidq; ordine locatū armamentum sine trepitatione minister promit, cum est à gubernatore postulatum. Quod si tantum hæc possunt, uel in theatris, uel in exercitibus, uel etiam in nauigijs, nihil dubiū est, quin cura uillicæ ordinē, dispositionemq; rerū, quas reponit, desideret. Nam & unum quodque facilius cōsideratur, cum est assignatum suo loco, & si quid fortè abest, ipse uacuus locus admonet, ut quod deest, requiratur. Siquid uerò curari, aut cōcinnari oportet, facilius intelligitur, cum ordine suo recensetur, de quibus omnibus M. Cic. autoritatē Xenophōtis secutus in œconomico sic inducit Ischomachum sciscitanti Socrati hæc narrantem.

Distributio instrumenti, & su-

pellectilis.

CAP. III.

Præparatis idoneis locis instrumentū, & supellectilē distribuere cœpimus: ac primū ea secreuimus, quibus ad res diuinas uti solemus, postea mundum mulicbrem, qui ad dies festos cōparatur, deinde ad uirilcm item diuini solennium ornatum, nec minus calciamētā utriq; sexui conuenientia: tum iam seorsum arma, ac tela seponebantur, & in altera parte instrumenta, quibus ad lanificia utuntur. Post quæ ad cibum conficiendū uasa (ut assolent) constituebantur: inde quæ ad lauationem, quæ ad exornationem, quæ ad mensam quotidianam, atque epulationem pertinerent, exponebantur. Postea ex ijs, quibus quotidie utimur, quod menstruum esset seposuimus, quod annum quoq; in duas partes diuisimus: nam sic minus fallit, qui

C 4 exitus

exitus futurus sit. Hæc postquam omnia secreuimus, tum suo quæq; loco disposuimus: deinde quibus quotidie seruari utuntur, quæ ad lanificia, quæ ad cibaria coquenda, & conficienda pertinent, hæc ipsa ei, qui uti solet, tradidimus, & ubi ea ponrent, demonstrauiamus, & ut salua essent, præcepimus. Quibus autem ad dies festos, & ad hospitum aduentum utimur, & ad quedam rara negotia, hæc primo tradidimus, & loca singulis demonstrauiamus, & cuiq; sua annumerauimus, atque annumerata ipsi descripsimus, eumq; admonuimus, ut quodcumq; opus esset, sciret unde daret, & meminisset, atq; annotaret quid, & quando, & cui dedisset, & cum recepisset, ut quidq; suo loco reponeret. Igitur hæc nobis ab antiquis per Ischomachi personam præcepta industriae, ac diligentiae tradiderunt, quæ nunc nos uillicæ demonstramus. Nec tamen una eius cura esse debet, ut clausa custodiat, quæ tectis illata receperit, sed subinde recognoscat, atq; consideret, ne aut supellex, uestis uel cõdita situ dilabatur, aut fruges, alia uel utensilia negligentia, desidia uel sua corrumpantur. Plurimij uero diebus, uel cum frigoribus, aut pruinis mulier sub dio rusticum opus obire non poterit, ut ad lanificium reducatur, præparata sint, & petita lanæ, quod facilius in lana lanificio persequi, atq; exigere possit: nihil enim nocebit, si sibi, atq; actoribus, & alijs in honore seruilis uestis domi confecta fuerit, quod minus patrisfamilias rationes onerentur. Illud uero etiam in perpetuum custodiendum habebit, ut eos, qui foris rusticiari debebunt, cum iam è uilla familia processerit, requirat, ac si quis (ut cucurbit) curam tubernalis eius intra tectum tergiversans fecerit, causam desidia sciscitetur, exploretq; utrum aduersa ualitudine inhibitus resisterit, an pigritia delituerit. Et si com-

pererit,

pererit, uel simulantem langorem sine cunctatione in uale tudinarium deducat: præstat enim opere fatigatum sub custodia requiescere unum, aut alterum diem, quam pressum nimio labore ueram noxam concipere. Deniq; uno loco quam minime oportebit eam consistere, neq; enim sedentaria eius opera est, sed modò ad telam debet accedere, ac siquid melius sciat docere: si minus, addiscere ab eo, qui plus intelligat, modò eos, qui cibum familie conficiunt, inuisere: tum etiam culinam, & bubilia, nec minus præsepia mundanda curare. Valetudinaria quoq; uel si uacent ab imbecillis, identidem aperire, & immunditij liberare, ut cum res exegerit, bene ordinata, & ornata, & salubria languentibus præbeantur. Promis quoq; & cellarijs aliquid attendentibus, aut metuentibus interuenire: nec minus interesse pastoribus in stabulis fructum cogentibus, aut foetus ouium, aliarum uel pecudum subrumantibus: tonsuris uellerum quoq; interesse, & lanas etiam diligenter percipere, & uellera ad numerum pecoris recensere: tum insistere atricibus, ut supellectilem exponant, & ferramenta deterfa nitidentur, atq; rubigine liberentur. Ceteraq; si refectionem desiderant, fabris cocinnada tradantur. Postremo his rebus omnibus constitutis, nihil hanc arbitror distributionem profuturam, nisi, ut iam dixi, uillicus sepius, & aliquando tamen dominus, aut matrona considerauerit, animaduertitq; ut ordinatio constituta conseruetur. Quod etiam in bene moratis ciuitatibus semper est obseruatum, quarum primoribus, atque optimatibus, non satis uisum est bonas leges habere, nisi custodes earum diligentissimos ciues creassent, quos Græci *πολιάρχους* appellat. Horum erat officium, eos, qui legibus parerent, laudibus persequi, nec minus honoribus: eos autem, qui non parerent,

C 3 poena

pena multare. Quod nunc scilicet faciunt, magistratus assidua iurisdictione uim legum custodientes. Sed hæc in uniuersum administranda tradidisse abunde sit.

Quæ, & qualia uasa parare debeat penoribus, & salgamis condiendis.

CAP. IIII.

Nunc de cæteris rebus, quæ omiffæ erant prioribus libris, quoniam uillicæ referuabantur officijs, præcipimus, & ut aliquis ordo custodiatur, incipimus à uerbo no tempore, quoniã uere maturis herbis atq; trimestribus consummationibus uacua tēpora iam contingunt, ad ea exequēda, quæ deinceps docebimus. Paruarum rerum curam non dedisse Pœnis, Græcisq; autoribus, atq; etiam Romanis memoria tradidit. Nam & Mago Carthaginēsis, & Hamilcar, quos secuti uidentur Græcæ gentis non obscuro scriptores Mnaseas, atq; Paxamus, tum demum nostri generis, postquam à bellis otium fuit, quasi quoddam tributum uictui humano conferre dedignati non sunt, ut M. Ambuius, & Mænas Licinius, tum etiam C. Matius, quibus studium fuit pistoris, & coci, nec minus cellarij diligentius suis præceptis instituere. His autem omnibus placuit eum, qui rerum harum officium susceperit, castum esse continentemq; oportere, quoniam totum in eo sit, ne contrahantur pocula, uel cibi nisi aut ab impube, aut certè abstinentissimo rebus ueneris. quibus si fuerit operatus uel uir, uel scemna, debere eos flumine, aut perenni aqua, prius quam penora cōtingant, abluī. propter quod his necessarium esse pueri, uel uirginis ministeriū, per quos promantur, quæ usus postulauerit. Post hoc præceptū locū et uasa idonea salgamis præparari iubent: locū esse debere auersum à sole, quàm frigidissimū, et siccissimū, ne situ penora mucorē contrahāt. Vasa autē fictilia, uel uitrea plura potius,

tius, quàm ampla, & eorū alia rectè picata, nonnulla tamen pura prout conditio cōdituræ exegerit. Hæc uasa dedita opera fieri oportet patēti ore, & usq; ad imum æqualia, nec in modum doliōrū formata, ut exemptis ad usum salgamis quicquid superest æqualiter pondere usq; ad fundum deprimatur, cum ea res innoxia penora conseruet, ubi non innatent, sed semper sint iure submersa. quod in utero dolij uix fieri posset propter inæqualitatē figuræ. maximè autem ad hoc necessarium esse aceti, & duræ muria usum, quæ utraq; sic conficiuntur.

Quemadmodum ex uino uapido

acerum fiat.

CAP. V.

In uini uapidi, ut acre fiat, sextarios duodequinguentis, fermenti libram, sici aridæ pondo quadrante, salis sextarii subterito, & subtrita cū quartario mellis aceto diluito, atq; ita in prædictam mēsurā adijcito. Quidā ordei tosti sextarios quatuor, & nuces ardentes iuglandes quadraginta, & mentæ uiridis pondo selibræ in eandem mēsurā adijciunt. quidā ferri massas exurunt, ita ut ignis speciem habeant, easq; in eandem mēsuram demittunt. tum etiã exemptis nucleis ipsas nuces pineas uacuas numero quinq; uel sex incendunt, & ardētes eodem demittunt. alij nucibus sapineis ardentibus idem faciunt.

Quomodo muria dura fiat.

CAP. VI.

Muriam duram sic facito, dolium quàm patentissimū moris locato in ea parte uillæ, quæ plurimum solis accipit. id doliū aqua cœlesti repleto, ea est enim huic rei aptissima, uel si non fuerit pluuiialis, certè fontana dulcissima saporis. In eam tum indito sportam iuncea, uel sparTEAM, quæ replenda sit sale candido, quò candidior muria fiat: cum salem per aliquot dies uidebis liquefcere, ex eo intelli

intelliges nondū esse muriam maturam. Itaq; subinde aliū salem tandiu ingeres, donec in spora permaneat integer, nec minuatur, quod cū animaduertes scies habere muriam maturitatem suā. & si aliam in id uas facere uolueris, hęc in uasa bene picata diffundes, & opertam in sole habebis, omnem enim mucorem uis solis aufert, & odorem bonum præbet. Est aliud murie mature experimentum. Nam ubi dulcem caseum demiseris in eam, si pessum ibit, scies esse adhuc crudam, si innabit, maturam.

Quæ per quatuor anni tempora herbæ, & quomodo condiantur. CAP. VII.

His præparatis circa uernum æquinoctium herbas in usum colligi, & reponi oportebit, cymam, caulem, capparim, apij coliculos, rutam, olusatrum cum suo caule antè quàm de folliculo exeat, item ferulæ cum coliculo filentes, quam tenerrimum florem pastinacæ agrestis, uel satiuæ cum coliculis, silentem florem uitis albæ, & asparagi, & rusci, & thanni, & digitelli, & puleij, & nepetæ, & lapsanæ, & battis, & eius coliculum, qui mulinus pes appellatur, quin etiam tenerum coliculum fœniculi. Hęc omnia una conditura commodè seruatur, id est aceti duas partes, & tertiam duræ murie si miscueris. Sed uitis albæ, rusci, & thannum, & asparagus, lapsanæ, & pastinacæ, & nepetæ, & battis generatim in alueos cõponuntur, & sale conspersa biduo sub umbra, dum consudēt, reponuntur: deinde si tantū remiserint humoris, ut suo sibi iure abluui possint, si minus superfusa dura muria lauantur, & pondere imposito exprimuntur: tum suo quidq; uase cõditur, & ius, ut supra dixi, quod est mistum duabus partibus aceti, et una murie infunditur. fœniculiq; aridi, quod est per uindemiā proximo anno lectum spissamentum im-

ponitur,

ponitur, ita ut herbas deprimat, & ius usq; in summum latrum fidelitè perueniat. Olusatrum, & ferulam, et fœniculum legeris sub tecto exponito, dum flaccescat: deinde filia, et corticem omnem folliculorum detrahito. Caules si* coliculo= pierint pollice crassiores, arundine secato, et in duas partes diuidito. ipsos quoq; flores, ne sint immodici, diduci, & partiri oportebit, atque ita in uasa condi. deinde ius, quod supra scriptū est, infundi, & paucas radículas laseris, quod Græci σιλκρον uocāt adiectas, ita spissamēto fœniculi aridi contegi, ut ius superueniat. Cymam caulem, capparim, pedem milui, puleium, digitellum compluribus diebus sub tecto siccari, dum flaccescat, & tum eodē modo condiri conuenit, quo ferulam, rutam, satireiam, cunilam. Sunt qui rutam muria tantum dura sine aceto condiant, deinde, cum usus exigit, aqua, uel etiā uino abluāt, & supersuso oleo utantur. Hęc conditura posset cõmodè satireia uiridis, & æquè uiridis cunila seruari.

Oxygala quomodo fiat. CAP. VIII.

Oxygalam sic facito, ollam nouā sumito, eamq; iuxta fundum terebrato: deinde cauum, quem feceris surculo obturato, & lacte ouillo quàm recentissimo uas repleto, eoq; adijcito uiridiū condimentorū fasciculos origani, mentæ, cepe, coriãdri. has herbas ita in lacte demittito, ut ligamina earum extent. Post diem quintum, surculum, quo cauum obturaueras, eximito, & serum emittito: cum deinde lac coeperit manare, eodem surculo cauum obturato, intermissioq; triduo, ita, ut supra dictū est, serū emittito, & fasciculos condimentorum exemptos abijcito: deinde exiguum aridi thymi, & cunilæ aridæ super lac distringito, concisq; sectiui porri quantum uidebitur, adijcito, & p̄misceto: mox intermisso biduo rursum serū emittito

tito, cauumq; obturato, & salis triti, quantum satis erit, adijcito, & misceto, deinde operculo imposito, & obli-
to, non antè aperueris ollam quàm usus exegerit: sunt qui
satiui, uel etiam syluestris lepidij herbam cum collegerit,
in umbra siccent, deinde folia eius abiecto caule die, et no-
cte muria macerata, expressaq; lacti misceant sine condi-
mentis, & salis quantum satis arbitrantur, adijciant: tum
cetera, quæ suprâ præcepimus faciant. Nonnulli recentia
folia lepidij cum dulci lacte in olla miscent, & post diem
tertium quemadmodum præcipimus, serum emittit: deinde
comperitâ saturiciam uiridem: tum etiam arida semina
coriandri, atque anethi, & thymi, & apij in unum bene
trita adijciunt, salemq; bene coctum cribratum permiscet.
Cetera eadem quæ suprâ faciunt.

Conditura lactucæ.

C A P. IX.

C Aules lactucæ ab imo depurgatos eatenus, quate-
nera folia uidebuntur, in alueo salire oportet, diemq;
unum, & noctem sinere, dum muriam remittant: deinde
muria eluere, & expressos in cratibus pädere, dum asic-
cescant: tum substernere anethum aridum, & foeniculum,
rutaq; aliquid & porri concidere, atq; ita miscere: tum sic-
catos coliculos ita componere, ut faseoli uirides integri
interponantur, quos ipse antè dura muria die, & nocte
macerare oportebit: similiterq; asiccatos cum fasciculis
lactucarum condi, & superfundi ius quod sit aceti duarum
partium, atq; unius murie: deinde arido spissamento foeni-
culi sic comprimere, ut ius supernatet: quod ut fiat, is, qui
huic officio præerit, sæpe suffundere ius debebit, nec pati
sitire salgama, sed extrinsecus munda sponsia uasa per-
tergere, & aqua fontana quàm recentissima refrigerare:
simili ratione intubum, & cacumina rubi, qua lactucam
condire

condire oportet, nec minus thymi &atureia, & origa-
ni, tum etiam armoraciorum cymam. Hæc autem, quæ su-
prâ scripta sunt, uerno tempore componuntur.

Cepæ, pyrorum, & malorum, cæterorumq;
pomorum compositio.

C A P. X.

Nunc quæ per æstatem, circa messem, uel etiam exa-
ctis iam messibus colligi, & reponi debeant, præci-
piemus. Pompcianâ, uel ascaloniam cepam, uel etiam mar-
sicam simplicem, quam uocant unionem rustici, eligito: ea
est autem, quæ nõ fruticauit, nec habuit soboles adhen-
teis: hanc prius in sole siccato, deinde sub umbra refrige-
ratam substrato thymo, uel cunila composito in fidelia,
& infuso iure, quod sit aceti trium partium, & unius nu-
rie fasciculum cunilæ superponito, ita ut cepa deprima-
tur, quæ cum ius cõbiberit, simili mistura uas suppleatur.
Eodem tẽpore corna, & pruna onychina, & pruna syl-
uestria, nec minus genera pyrorum, & malorum cõdiun-
tur. Corna, quibus pro oliuis utamur: item pruna sylue-
stria, & pruna onychina adhuc solida, nec maturissima
legenda sunt, nec tamen nimium cruda, deinde uno die um-
bra siccanda: tum æquis partibus acetum, & sapa, uel de-
futum misceatur, & infundatur. Oportebit autẽ aliquid
salis adijcere, ne uernuculus, aliud ue animal innasci pos-
sit: uerum cõmodius seruantur, si duæ partes sapæ cõ aceti
una parte misceantur: pyra delobelliana, crustumina, re-
gia, ueneria, uolema, neuiana, lateritiana, decumana, lau-
rea, mirappia, pruna purpurea, cum immatura, non tamen
percruda legeris, diligenter inspicio, ut sint integra sine
uitio, aut uerniculo: tum in fictili picata fidelia cõponito,
& aut passo, aut defuto cõpleto, ita ut omne pomũ sub-
mersum sit, operculo deinde imposito gypsato. Illud in
totum

totū præcipiendū existimavi, nullū esse genus pomi, quod non possit melle seruari: itaque cum sit hæc res interdum ægrotatibus salutaris, censeo uel pauca poma in melle custodiri, sed separata generatim: nam si cōmiscas, alterum ab altero genere corrumpitur, & quoniam opportune mellis fecimus mentionē, hoc eodem tempore alui castrandæ, ac mel conficiendū, cera faciendā est: de quibus nono libro iam diximus: nec nunc aliam curā exigimus a uillico, quā ut administrantibus intersit, fructumq; custodiat.

De mella faciendā, qua in condituris utuntur.

CAP. XI.

CAeterum cum eodem tempore mella, nec minus aqua mulsā in uetustatem reponi debeat, meminisse oportebit, ut cum secundariū mel de fauis fuerit exceptū, cera statim minutē resoluatur, & aqua fontana, uel cœlesti macerentur: expressa deinde aqua coletur, & in uas plumbeum defusa decoquatur, omnisq; spurcitiā cum spumis eximatur: quæ decocta, cum tam crassa fuerit quā defrutum, refrigeretur: & bene picatis lagœnis condatur. Hæc quidam mella pro aqua mulsā utuntur, nonnulli etiam pro defruto in condituras oliuarum, quibus quidem magis idoneam censeo, quod cibarium sapore habet, nec potest languentibus pro aqua mulsā remedio esse, quoniam si bibatur, inflationem stomachi, & præcordiorum facit: itaque seposita esse, & ad condituras destinata.

De aqua mulsā faciendā.

CAP. XII.

PER se faciendā erit optimo melle aqua mulsā: hæc autem non uno modo componitur: nam quidam multos ante annos cœlestē aquam uasis includunt, & sub dio in sole habent: deinde cum sæpius eam in alia uasa transferint, & eliquauerint (nam quoties etiam per longum

tempus

tempus diffunditur, aliquod crassamentum, in imo simile feci reperitur) ueteris aquæ sextarium cum libra mellis miscent: nonnulli tamē cum austeriorem uolūt efficere gustum, sextarium aquæ cum dodrante pondo mellis diluūt, & ea portione repletam lagœnam, gypsatamq; patiūtur per caniculā ortum in sole quadraginta diebus esse, tum demum in tabulatum, quod sumum accipit, reponunt: nonnulli, quibus non fit curæ cœlestem inueterare aquā, recentem sumunt, eamq; usq; in quartam partē decoquunt: deinde cum refluxerit, siue dulciorem mulsam facere uolunt, duobus aquæ sextarijs sextarium mellis permiscēt. Si uerē austeriorem, sextario aquæ dodrantem mellis adiiciunt, & his portionibus factam in lagœnam diffundunt: eamq; ut supra dixi, quadraginta diebus in solatā, postea in tabulatum, quod suffumigatur, reponunt.

De caseo in usus domesticos seruando, & de quibusdam herbis condiendis.

CAP. XIII.

Caseo usibus domesticis præparādo, hoc maxime idoneum tēpus est, quo & caseus seri minimū remittit, & ultimo tēpore, cum iam exiguū lactis est, nō tam expedit operas morari ad forum fructibus deferendis, & sanè sæpe deportati per æsum, acore uitiat: itaq; præstat eos hoc ipso tēpore in usum cōficere: id autē ut quam optimi fiat opilionis officinū est, cui septimo libro præcepta dedimus, qua sequi debeat. Sunt etiā quedam herbe, quas appropinquante uindemia condire possis, ut portulaca, & olus cordū, quod quidā satiuū battim uocāt: hæc herbe diligenter purgantur, & sub umbra expanduntur: deinde quarto die sal in fundis fideliarū substernitur, & separatim unaquæq; earum componitur, acetocq; infuso iterum sal superponitur, nam his herbis muria non conuenit.

D

De malis

De malis, & pyris, in sole siccādis. CAP. XIII.

Hoc eodem tempore, uel etiam primo mense Augusto mala, & pyra dulcissimi saporis mediocriter maturata eliguntur, & in duas, uel tres partes arundine, uel osseo cultello diuisa in sole ponuntur, donec arescant: eorū si est multitudo, non minimam partem cibariorum per hycem rusticū uindicant: nam pro pulmentario cedit: sicuti ficus, quae cum arida seposita est, hycem temporibus rusticorum cibaria adiuuat.

De ficis aridis.

CAP. XV.

EA porro neq; nimium uicta, neq; immatura legi debet, & in eo loco expandi, qui toto die solem accipiat: pali autē quatuor pedibus inter se distantes figuntur, & perticis iunguntur: factae deinde in hūc usum cānae iugis superponuntur, ita ut duobus pedibus absint à terra, ne humorem, quē serē noctibus remittit humus, trahere possint: tunc ficus iniicitur, & crates pastorales culmo, uel carice, uel filice textae ex utroq; latere super terram planae disponuntur, ut cum sol in occasum fuerit, erigantur, & inter se accliuēs testudineato tecto more tuguriorum inarescentem ficum à rore, & interdum à pluuia defendant, nam utraq; res praedictum fructum corrumpit: cum deinde aruerit, in orcas bene picatas meridiano tempore calentem ficum condere, & calcare diligenter oportebit, subiecto tamen arido foeniculo, & iterum uasis repletis superposito, quae uasa confestim operculare, & oblinere cōuenit, & in horreum siccissimum reponi, quo melius ficus perennet. Quidam lectus ficis pediculos admittit, & in sole expandunt, cum deinde paulum siccatae sunt, antequam indurescant in labra fistilia, uel lapidea cogerunt eas: tum pedibus lotis in modum farinae proculcant,

& admi

& admiscent torrefacta sesama cum aniso Aegyptio, & semine foeniculi, & cymani: haec cū bene proculcauerint, & totam massam comminute fici permiscuerint, modicas offas folijs ficulneis inuoluūt, ac religatas iunco, uel quaelibet herba offas reponunt in crates, & patiuntur siccari: deinde cum peraruerint, picatis uasis eas condūt: nōnulli hanc ipsam formā fici orcis sine pice includunt, & oblitā uasa clibano, uel furno torrefaciūt, quo celcrius omnis humor excoquatur, siccata in tabulatū reponūt, et cū exegerit usus, testam comminuit: nā duratam massam fici aliter eximere non possunt: alij pinguisimam quamq; uiridem ficorum eligunt, & arundine, uel digitis diuisam dilant, atq; ita in sole arescere patiuntur, quas deinde bene siccatas meridiano teperebus, cum calore solis emolliatae sunt, colligunt: & ut est mos Afris, atq; Hispanis, inter se compositas comprimunt in figuram stellarum, flosculorumq; uel in formam parvis redigentes: tum rursus in sole assiccant, & ita in uasis recondunt.

De uuis pallsis faciendis, & forbis

seruandis.

CAP. XVI.

Similem curam uuae desiderant, quas dulcissimi saporis Salbas, maximis acinis, nec spissis luisa decrescante, sere no, & sicco caelo post horam quintam legi oportet, & in tabulas paulisper porrigi, ne inter se pondere suo pressae collidantur: deinde abeno, uel in clia noua fistili ampla, preparatam lixiuiam cineris samentis calefieri conuenit, quae cum seruebit exiguum olei quam optimi adijci, & ita permisceri: deinde uuas pro magnitudine binas, uel ternas inter se colligatas in abenum seruens demitti, & exiguum pati, dum decolorentur, nec rursus committere, ut excoquantur, nam quadam moderatione tempera-

D. 2 mentoq;

mentōq; opus est. Cum deinde exemeris, in crate disponito rarius quā ut altera altera contingat. Post tres deinde horas, unā quāq; uua conuertito, nec in eodē uestigio reponito, ne in humore, qui defluxerit, corrumpatur: notatibus autem contegi debent quemadmodum fici, ut à rore, uel pluuia tuta sint. cum deinde modicè aruerint, in uasa noua sine pice operculata, & gypsata, sicco loco reponito: quidam uua passam folijs ficulneis inuoluunt, & asiccāt: alij folijs uitigineis, nonnulli plataninis semiuetas uuas contegunt, & ita in amphoras recondunt. Sunt qui culmos sabæ exurant, & ex eo, quod cremauerint, cinere lixiuiam faciunt: deinde in lixiuiæ sextarios decē salis tres cyathos, & olei cyathum adijciunt: tum adhibito igne calesciant, & cætera eodem modo administrent. quod si uidebitur in aheno parum inesse olei: subinde quantū satis erit adijciatur, quō sit pinguior, et nitidior uua passa. eodem tempore sorba manu lecta curiosè in urceolos picatos adijcitur, & opercula picata imponito, & gypso linuto, tum scrobibus bipedaneis sicco loco intra tectū factis urceolos ita collocato, ut obliuā ora eorū deorsum spectent: deinde terrā congerito, et modicè desuper calcato: melius est autem pluribus scrobibus pauciora uasa distātia inter se disponere: nā in exemptione eorū dum unū tollis, si reliqua commoueris, celeriter sorba uitiantur: quidam hoc spissamento aridi fœniculi, quo deprimantur, ita sorba, ut semper ius supernatet, ac nihilominus picata opercula diligenter gypso linunt, ne possit spiritus introire.

De aceto ficulneo faciēdo. CAP. XVII.

Sunt quædam regiones, in quibus uini, ideoq; etiā aceti penuria est: itaq; hoc eodē tempore ficus uiridis quā maturi

maturissima legenda est, utiq; etiam si iam pluuia incesserunt, & propter imbres in terram decidit, quæ cum subleuata est, in dolium uel in amphoras conditur, & ibi sinitur fermentari: deinde cum exacuit, & remisit liquorem: quicquid est aceti diligenter colatur, & in uasa picata bene clauda diffunditur: hoc primæ notæ acerrimi aceti usum præbet, nec unquā situm, aut mucorem contrahit, si nō humido loco positum est: sunt qui multitudini studentes aquā ficis permisceant, & subinde maturissimas ficus recentes adijciāt, & patiatur in eo iure tabescere, donec satis acris aceti sapor fiat: postea in iuceis fiscellis, uel sparteis saccis percolant, liquatumq; acetū in seruefaciant, dum spumam, & omnē spurcitiā eximant: tū torridi salis aliquid adijciāt, quæ res prohibet uermiculos, aliā uel inasci animalia.

Quæ præparanda sint uindemiæ. CAP. XVIII.

Quamuis priore libro, qui inscribitur uillicus, iam diximus quæ ad uindemiam præparanda sunt, non tamen alienum est etiam uillicæ de iisdem rebus præcipere, ut intelligat suæ curæ esse debere quæcumq; sub tecto administrantur circa uindemiā. Si ager amplus, aut uineta, aut arbusta grandia sunt, perenne fabricandæ decimodie, & trimodiæ, & fiscellæ texendæ, & picandæ: nec minus falcule, & ungues ferrei quamplurimi parandi, & exacuendi sunt, ne uindemiator manu distringat uuas, et non minima fructus portio dispersis acinis in terram dilabatur. Funiculi quoq; fiscellis aptandi sunt, & lora trimodij: tum lacus uinarij, & torcularij, & fora, omniaq; uascula (si uicinum est mare) aqua marina, si minus, dulci eluenda sunt, & commundanda, & diligenter asiccanda, ne humorem habeant. Cella quoq; uinaria omni stercore liberanda, & bonis odoribus suffiēda, ne quem redoleat

factorem, acorem ue. Tum sacrificia Libero, Liberaeq; & uasis pressorijis quam sanctissime, castissimeq; facienda, nec per uindemiam ab torculari, aut uinaria cetera recedendum est, ut omnia, quae mustum conficiunt, pure, mundeq; faciant, ne furi locus detur presentem fructum interceptandi. Delia quoq; & serice, ceteraq; uasa ante quadragesimum uindemiae die picanda sunt, atq; aliter ea, quae demersa sunt humi, aliter quae stant supra terram. Nam ea, quae demersa sunt, ferreis lampadibus ardentibus calefiunt, & cum picae in fundum distillauit, sublata lampade rutabulo ligno, & ferrea curuata radula ducitur, quod distillauit, aut quod in lateribus haesit: deinde penicillo detergitur, & feruentissima picae infusa nouo alio rutabulo, et scopula picatur. At quae supra terram consistunt, complures dies ante quam curentur in solem producuntur: deinde cum satis insolata sunt, in labra conuertuntur, & subiectis paruis tribus lapidibus suspenduntur, atq; ita ignis subijcitur, & tandem incenditur, donec ad fundum calor tam uehemens perueniat, ut apposita manus patiens eius non sit: tum delio in terram demissa, & in latus deposito pix feruentissima infunditur, uolunturq; ut omnes delij partes linantur. Sed haec die quieto a uentis fieri debent, ne admoto igne cum afflauerit uentus, uasa rumpantur. Sunt autem satis sesequi cullearibus dolijs picis durae pondo uicenaquina, nec dubium, quin si quinta pars picis brutiae in uniuersam cocturam adijciatur, utilissimum sit omni uindemiae.

De pluribus generibus conditurarum, quibus uinum confirmatur. CAP. XIX.

Cura quoq; adhibenda est, ut expressum mustum perenne sit, aut certe usque ad uenditionem durable. Quod quemadmodum fieri debeat, & quibus condituri adiuuari

adiuuari, deinceps subijciemus. Quidam partem quartam eius musti, quod in uasa plumbae coeecerunt, nonnulli tertiam decoquunt. Nec dubium, quin ad dimidiam si quis excoxerit, meliorem sapam facturus sit, eoque usibus utiliorem, adeo quidem, ut etiam uice defruti, sapa, mustum, quod est ex ueteribus uineis, condire possit. Quaecumque uini uota sine condimento ualet perennari, optimam esse eam censemus, nec omnino quicquam permiscendum, quo naturalis sapor eius infusetur. Id enim praestantissimum est, quod suapte natura placere poterit. Ceterum cum aut regionis uitio, aut nouellarum uinearum mustum laborabit, eligenda erit pars uinae (si est facultas) amara, si minus, quam bellissimi uini, quaeque erit & uetustissima, & minime uliginosa. Tum obseruabimus decrescere lunam, cum est sub terra, & sereno, siccoque die uias quam maturissimas legemus, quibus proculcatis mustum, quod defluxerit, ante quam praelo pereximatur, satis de lacu in uasa defrutaria defremus, leuibusque primis igne, & tenuibus admodum lignis, quae gremia rustici appellant, fornacem incendemus, ut ex comodo mustum ferueat. Isque, qui praecrit huic decoquendo, cola iuueca, uel sparteae ex crudo, id est, non malleato sparto preparata habeat. Itaque fasciculos fanniculi fistibus uiligatos, quos possit utique ad fundum uaserum demittere, ut quicquid fecis subsederit, exagitet, & in summum reducat: tum colis omnem spurcitiam, quae redundarit, expurget. Nec absistat id facere, donec uidebitur, eliquatum omni fece mustum carere. siue mala cydonia, quae percocta sublaturus sit, seu quoscumque uoluerit conuenientes odores adijciat, & nihilo minus subinde fanniculo peragitet, nequid subsederit, quod possit plumbeum perforare. Cum deinde iam acrioris potuerit igne uas sustinere, id est, cum aliqua iam parte mustum

excoctū in se feruebit, tum codices, & uastiora ligna subijciantur, sed ita ne fundū contingant. Quod nisi uitatum fuerit, uel uas ipsum, quod aliquādo cōtingit, pertūdetur, uel si id factum non erit, utiq; adurctur mustū, & amaritudine concepta condituris fiet inutile. Oportebit autem antē, quam mustum in uasa de i' utaria cōijciatur, oleo bono plumbea ipsa intrinsecus imbui, & bene fricari, atq; ita mustum adijci. Ea res non patitur defrutum aduri.

De sapa, & defruto coquendis. CAP. XX.

Quinetiam diligenter factū defrutū, sicut uinū solet acescere: quod cum ita sit, meminimus amiculo defruto, cuius iam bonitas explorata est, uinū condire: nā uitioso medicamine fructus, qui perceptus est, uitiat. Ipsa autē uasa, quibus sapa, aut defrutū coquitur, plūbea potius quam aenea esse debēt. Nam in coctura aeruginem renuntunt aenea, & medicaminis sapore uitiat: odores autem uino frē apti sunt, qui cū defruto coquantur, iris, feniculum Graecū, schœnum: harū rerū singulae libræ in defrutarium, quod coeperit musti amphoras nonaginta, cum iam deferbuerit, & expurgatum erit, tum adijci debēt: deinde si natura tenue mustū erit, cum ad tertiā partē fuerit decoctum, ignis subtrahendus est, & fornax protinus aqua re i' rigerēda: quod si fecerimus, nihilo minus defrutū infra tertiā partē uasis confedit. Sed id quamuis aliquid detrimēti habeat, prodest tamen: nam quanto plus decoquitur (si modō nō est adustū) melius, & spissius fit. Ex hoc autē defruto, quod sic erit coctū, satis est singulos sextarios singulis amphoris innuscere. Nā cum amphoras musti nonaginta in defrutario decoxeris, ita ut iam exiguum supersit de coctura, quod significat decoctū ad tertiā: tū denum medicamina adijcito, quae sint aut liquida, aut res

siosa,

siosa, id est picis liquidæ nemeturicae, cum eam diligēter ante aqua marina decocta perlueris, decē sextarios. Item resinæ terebinthinae sesquibrā. Hæc cum adijcies, plumbum peragitabis, ne aduratur. cū deinde ad tertiā subfederit coctura, subtrahc ignē, & plumbeū subinde agitabis, ut defrutū, & medicamēta coeant: deinde cū uidebitur mediocriter calere defrutū, reliqua aromata confusa, & cribrata paulatim insperges, & iuebis rutabulo ligneo agitari, quod decoxeris eousq; dū defrigeſcit. Quod si non ita, ut præcipimus, pernuscueris, subsident aromata, & adurentur. Ad prædictū autē modum musti adijci debent ij odores, nardi folium, iris illyrica, nardum gallicū, crocum, palma, cyperum, schœnum, quorum singulorum selibræ satisficient. Item myrrha quincunx, calami pondolo libram, castæ selibrā, amomi pondo quadrans, croci quincunx, cripæ papinacæ librā. Hæc, ut dixi, arida confusa, & cribrata debēt adijci, & his cōmisceri rasis, quod est genus crudæ picis, eaq; quanto est uctustior, tanto melior habetur. Nā longo tempore durior facta, cum est confusa in puluere redigitur, & his medicaminibus admisceatur. Satis est autem prædictis ponderibus sex libras eius misceri. Ex hac compositione, quantum in sextarios musti quadragenos octonos adijciendum sit incertum est, quoniā pro natura uini aestimari oportet, quod satis sit. Cauendumq; est, ne conditus sapor intelligatur, nā ea res peritorem fugat. Ego tamen, si humida fuerit uindemia, trientem, si sicca, quadrantem medicaminis in binas amphoras nuscere solitus sum, ita, ut quatuor urnarum esset musti modus. Vrna autem quatuor & uiginti sextariorū. Nonnullos agricolas singulis amphoris quadrantē medicaminis indidisse scio, sed hoc coactos fecisse propter

nimiam infirmitatē vini eiusmodi, quod uix triginta diebus integrū permanebat. Hoc tamen mustū, si sit lignorū copia, satius est infiruc facere, & omnē spumam cum sicibus expurgare, quo factō decima pars decidet, sed reliqua perennis erit. At si lignorum penuria est, marmoris, uel gypsi, quod flos appellatur, uncias singulas, itē ad tertias decoctū deſuti sextarios binos singulis amphoris miscere oportebit. ea res etiam si nō in totū perennat, certē usq; in alterā uindemiam, plerunq; uini saporem seruat.

De defruto, quod adijcitur in uinum ad uetustatem.

CAP. XXI.

Mustum quamdulcissimi saporis decoquatur ad tertias, & decoctum, sicut supra dixi, defrutum uocatur. quod cum defrixit, transfertur in uasa, & reponitur, ut post annū sit in usu. Potest tamen etiā post dies nouē, quam refrixerit, adijci in uinū, sed melius est, si anno requeuerit. Eius defruti sextarius in duas urnas musti adijcitur, si mustū ex uincis collinis est, sed si ex campestribus, tres heminae adijciuntur. Patimur autē, cum de lacu mustum sublatum est, biduo defruescere, & purgari. Tertio die defrutum adijcimus. deinde interposito biduo, cum id mustum pariter cū defruto deferbuerit, purgatur, & ita coadijcitur in binas urnas ligula cumulata, uel mensura senunciae bene plenae salis cocti, & triti. Sal autem quācandidissimus conijcitur in urceo fictili sine pice, qui urceus, cū recipit salē, diligēter totus oblinitur luto paleato, & ita igni admouetur, ac tandiu iam torretur, quādiu strepitum edit. cum silere coepit, finem habet cocturae. Praeterea, foenum Graecum maceratur in uino uetere per tridū, deinde eximitur, & in furno siccatur, uel in sole: idq; cum est aridum factum, molitur, & ex eo molito post salituran

salituran musti cochlear cumulatum, uel simile genus poculi eius, qui est quarta pars cyathi, adijcitur in binas urnas: deinde cum iā perfectē mustū deferbuit, & constitit, ut tunc de gypsi floris muscenus, quantum salis adieceramus: atq; ita postero die purgamus dolū, & nutritū uinū operimus, atq; oblinimus. Hac conditura Columella patruus meus illustris agricola uti solitus est in ijs fundis, in quibus palustres uineas habebat. Sed idem, cū collina uina condiebat, aquā falsā decoctā ad tertias pro sale adijciebat: ea porro facit sine dubio maiore mensurā, et odoris melioris, sed periculum habet, ne uitietur uinū, si male coctū sit aqua. Sumitur autem haec, ut iam dixerā, quālongissimē a littore. Nā liquidior, & purior est, quantum altiori mari hausta est. Eam si quis (ut Columella faciebat) reponet, post triennū in alia uasa eliquatam transfundat. Deinde post alterū triennū decoquat usq; ad partem tertiā longē meliore habebit cōditurā uini. Nec ullū periculū erit, ne uina uitietur. Satis est autē sextarios singulos adijcere falsae, eosq; in binas musti urnas, quamuis multi etiam binos immisceant, nonnulli etiam ternos sextarios: idq; ego ficere non recusē, si genus uini tantum ualeat, ut aquae falsae non intelligatur sapor. Itaq; diligens paterfamilias, cū parauerit fundū, statim prima uindemia tres aut quatuor notas conditurae totidem amphoris musti experietur, ut exploratū habeat quantum plurimum falsae uinū, quod fecerit, sine offensa gustus pati possit.

Picis liquidæ alterum medicamen, quo

mustum condias.

CAP. XXII.

Picis liquidæ nemeturicae metretam adde. in labrum, aut in alucum, & in eodem infundito cineris lixiuiae congios duos, deinde permisceto spatula lignea. cum requeuerit,

quieuerit, eliquato lixiuiam. deinde iterum tantundē lixiuiæ addito, eodem pacto permisceto, & eliquato. Tertio quoq; idem facito. Cinis autem odorē picis aufert, & eluit spurcitiā. Post eodē addito picis brutiæ, si minus alterius quam purissimæ quinq; libras. Hæc minutē concidito, & admisceto pici nemeturicæ. Tum aquæ marinæ quam tenuissimæ, si erit, si minus, ad tertiam partem recētis aquæ marini decoctæ congios duos iniicito. Apertum labrum finito in sole per caucule ortū, & spatha lignea permisceto quam sepiissime, usq; eò, dū ea, quæ addideris, in pice colliquecant, & unitas fiat. Nō octibus autem labrum operire cōueniet, ne irroretur. Deinde cum aqua marina, quam addideris, sole consumpta uidebitur, sub tectum uas totū ferre curabis. Huius autem medicaminis quidam pondus quadrantem in sextarios XLVIII. miscere soliti sunt, & hac conditura cōtenti esse. Alij cyathos tres eius medicamēti adiiciunt in totidē sextarios, quot supra diximus.

De pice, qua utuntur Allobroges ad condituram uini picati. CAP. XXIII.

Pix corticata appellatur, qua utuntur ad condituram Allobroges. Ea sic conficitur, ut dura sit, & quanto facta est uetustior, eo melior in usu est. Nam omni lentore misso facilius in puluerē resoluitur, atq; cribratur. Hæc ergo cōteri & cribrari oportet, deinde cum bis mustū defuerit, quod plerunq; est intra quartū diem, quam de lacu sublatum, diligenter manibus expurgatur. Et tunc demū prædictæ picis sextans, & semuncia in sextarios quinque, et quinquaginta adijcitur, & rutabulo ligneo permiscetur, nec postea tangitur, dum conseruescat: quod tamen non amplius diebus quatuordecim a conditura patiendum est. Nam oportebit post hunc numerum dierū confestim uinū emundare

emundare, & si quid fecis aut labris uasorum, aut lateribus inhæsit, eradi, ac suffricari, & protinus operculis impositis oblini. At si ex eadem pice totam uindemiam condire uolueris, ita ne gustus picati uini possit intelligi, sat erit eidem picis sex scrupula in sextarios quinq; & quadraginta: tum denum miscere, cū mustū defuerit, & feces expurgatæ fuerint, oportebit, atq; salis decocti, contritiq; semunciam in eundem modū musti adijcere. Nec solū huic notæ uini sal adhibendus est, uerū, si fieri possit, in omnibus regionibus omne genus uindemiæ hoc ipso pōdere salendiū est: nam ea res mucorē uino inesse nō patitur. De pice nemeturica ad condituras. CAP. XXIII.

Pix nemeturica in Liguria conficitur. Ea deinde ut fiat cōdituris idonea, aqua marina quam longissimē a littore de pelago sumēda est, atq; in dimidiā partē decoquenda, quæ cum in tantum refraxerit, quantum ne contacta corpus urat, partem aliquā eius, quæ satis uidebitur, prædictæ pici immiscemus, & diligenter lignea spatha, uel etiā manu peragitabimus, ut si quid inest uitij eluatur: deinde patiemur picem considerare, & cum siderit, aquam eliquabimus: postea bis, aut ter ex reliqua parte aquæ decoctæ tandiu lauabimus, & subigemus eā, donec rutila fiat: tum eliquatam in sole quatuordecim diebus patiemur esse, ut quisquis ex aqua humor remansit, assiccet, noctibus autem uas tegendum erit, ut irroretur. Cū hoc modo picem præparauerimus, & uina, cū iam bis defuerint, condire uoluerimus, in musti sextarios octo & quadraginta, cyathos duos picis prædictæ sic adiiciemus. Ex ea mensura, quam condituri sumus, sextarios duos musti sumere oportebit: deinde ex his sextarijs in picis sextantem paulatim mustum infundere, & manu tanquam mulsū subigere

subigere, quò facilius coëat. Sed ubi toti duo sextarij cum pice coierint, & quasi unitatem fecerint, tum eosdem in id uas, unde sumpseramus, perfundere, & ut permisceatur medicamen, rutabulo ligneo peragitare conueniet.

De aqua falsa, uel muria ad uina
condienda.

CAP. XXV.

Quoniam quidam, immò etiã ferè omnes Græci, aqua falsa, uel muria mustum condiunt, eã quoq; partem cure non omittendã putant. In mediterraneo, quò non est facilis aquæ marinæ inuocatio, sic erit ad condituras faciendã muria. Huius rei uel maxime est idonea coelestis aqua, si minus, ex fonte liquidissimo profluens. Harũ ergo alterutrã curabis quamplurimã, & quamoptimis uasis conditã ante quinquenniũ in sole ponere: deinde cum computruerit, tandiu pati donec ad pristinum modum perueniat. Quod cum factũ fuerit, alia uasa habeto, & in ea sensim aquam eliquato, donec ad fecẽ peruenias: semper enim in requieta aqua crassamen aliquod in imo reperitur. Sic curata cum fuerit, in modũ defruti ad tertias decoquẽda est: adijciuntur autem in aquæ dulcis sextarios quinquaginta, salis sextarius, & mellis optimi unus sextarius: hæc pariter decoqui, & omnem spurcitiã expurgari oportet: deinde cum refrixerit, tum quantumcunq; humoris est, tantum in amphoram musti portionem adijci. Quòd si ager maritimus est, silentibus uentis de alto quàm quietissimo mari sumẽda est aqua, & in tertiam partem decoquẽda, adiectis, si uidebitur, aliquibus aromatis ex ijs, quæ supra retuli, ut sit odoratior uini curatio. Mustũ autẽ antè, quàm de lacu tollas, uasa rore marino, uel lauro, uel myrto suffumigato, & largè repleto, ut in effruescendo uinũ se bene purget. Postea uasa nucibus pineis suffricato: quod uinum uolueris

uolueris dulcius esse, postero die, quod austerius quinto die, quàm sustuleris, condire oportebit, & ita supplere, & oblinire uasa. Nonnulli etiã suffumigatis scrijs prius condituram addunt, & ita mustum infundunt.

Remedia acefcentis uini.

CAP. XXVI.

In quo agro uinum acefcere solet, curandũ est, ut cum Iuum legeris, & calcaueris prius, quàm uinacca torculis exprimantur, mustũ in corbẽ defundas, & aquæ dulcis puteanæ ex eodẽ agro partẽ decimam adijcias, & coquas, donec ea aqua, quam adieceris, decocta sit. Postea cum refrixerit, in uasa defundas, & operias, & oblinas: ita diutius durabit, & detrimenti nihil fiet. Melius est, si ueterẽ seruata cõpluribus annis aquã addideris, longeq; melius, si aquæ nihil addideris, & decimam musti decoxeris, frigidumq; in uas trãstuleris, & si in sextarios VII. musti heminam gypsi miscueris, posteaquàm decoctũ refrixerit. Reliquum mustũ, quod in uinaceis fuerit expressum, primo quoq; tempore absumito, aut ere cõmutato.

De uino dulci faciendo.

CAP. XXVII.

Vinum dulce sic facere oportet. Uas legito, in sole per tridũ expandito, quarto die meridiano tẽpore calidas uuas proculcato, mustũ lixiũ (hoc est, antequàm prelo pressũ sit, quod in lacũ musti fluxerit) tollito, cum defruberit in sextarios quinquaginta irim bene pinfitam nec plus uncie pondere addito, uinum à fecibus eliquatũ diffundito: hoc uinũ erit suauẽ, firmum, corpori salubre.

De alijs salubribus conditurarum

generibus.

CAP. XXVIII.

Alia medicaminum genera uini condituris, & firmi-
tati aptissima sic facito. Irim quàm candidissimã pin-
fito, foenum Græcũ uetere uino macerato, deinde in sole
exponito,

exponito, aut in furno, ut siccescat: tum cōmolito minutif
simè. Item odoramenta trita, id est, irim cribratam, quæ sit
instar pondo quincuncem, & trientè, foeni Græci pondo
quincuncè & trientè, schoeni pondo quincuncè in unum
permisceto: tum in serias singulas, quæ sint amphorarum
septenim addito medicamētis pondo unciā, & scrupula
oēto gypsi. Cūm ex locis palustribus mustū erit, in singu
las ternas heminas, cūm de nouellis uineis erit, sextarium,
cūm de ueteribus et locis ficcis, heminas singulas adijcto,
Tertio die quā calcaueris conditurā infundito, sed ante
quā cōdias musti aliquantū in seriam de seria trāsfero,
ne in cōdiendo cum medicamēto efferuescat, & fluat. Sic
autē curatum gypsum, & medicamentū, in labello per
misceto, quantū serijs singulis fuerit necessariū, idq; me
dicamētū musto diluito, & ipsa ad serias addito, & pm
sceto: cum deseruerit, statim repleto, & oblinito. Omne
uinū cum condicris, nolito statim diffundere, sed finito in
dolijs quiescere: postea cum de dolijs, aut de serijs diffun
dere uoles, uere florente rosa defecatum quamlimpidissi
mū in uasa bene picata, & pura transfero: si in uetustate
seruare uoles, in cado duarum urnarum quamoptimi uini
sextariū, aut fecis generese recentis sextarios tres addito:
aut si uasa recētia, ex quibus uinum exemptum sit, habe
bis, in ea confundito. Si horum quid feceris, multo melius,
& firmitus erit uinū, etiam si bonos odores addideris, e
mnem malum odorē, & saporē prohibueris: nā nulla res,
alienum odorem celerius ad se ducit, quā uinum.

Quemadmodum mustum semper dulce tan
quam recens permaneat. CAP. XXX.

Mustum ut semper dulce tanquam recēs permaneat,
sic facito. Antequam prælo uinacca subijciantur, de
lacu

lacu quamrecentissimum addito mustum in amphorā no
uam, eamq; oblinito, & impicato diligenter, ne quicquam
aque introire possit: tunc in piscinam frigida & dulcis
aque totā amphorā mergito, ita nequa pars extet, deinde
post dies x l. eximito, sic usq; in annū dulce permanebit.

Optima uini curatio, & remedia lan

guentis uini.

CAP. XXX.

AB eo tempore, quo primum dolia operculaueris: usq;
ad æquinoctium uernum semel in diebus xxxvi.
uinū curare satis est, post æquinoctium uernum bis: aut si
uinum florere incipiet, sepius curare oportebit: ne flos e
ius pessum eat, & saporē uitiet. Quanto maior æstus erit,
eo sepius conuenit uinum nutriri refrigerariq; & uenti
lari: nam quandiu bene frigidū erit, tandiu recte manebit.
Labra uel fauces doliorum semper suffricari nucibus pi
neis oportebit, quoties uinum curabitur: siqua uina erunt
duriora, aut minus bona, quod agri uitio, aut tēpestiate sit
factum, sumito fecē uini boni, & panes facito, & in sole
arefacito & coquito in igne: postea terito, et pondo qua
drantē amphoris singulis infricato, & oblinito, bonū fiet.

Siquod animal in mustum ceciderit, &

interierit, remedia.

CAP. XXXI.

SI quod animal in mustum ceciderit, & interierit, uti
serpēs, aut mus, sorex ue, ne mali odoris uinum faciat,
ita ut reperitū corpus fuerit, id igne aduratur: cinisq; eius
in uas, quō deciderat, frigidus infundatur, atq; rutabulo
ligneo permisceatur: ea res erit remedio.

Vinum ex Marrhubio.

CAP. XXXII.

Vinum Marrubij multi utile putant ad omnia intesti
na uitia, & maximè ad tussim. Cum uindemiā facies,
Marrubij caules teneros, maximè de locis incultis, & ma

E cris

cris legito, eosq; in sole siccato: deinde fasciculos facito,
& tonice palmea, aut uncea ligato, & in seriā mittito,
ita ut uinculum extet: in musti dulcis sext. c c. Marrubij
libras v l l. adijcito, ut simul cū musto defervescat: post
ea exinito marrubiū, et purgatū uinū diligēter oblinito.

Vinum scylliten.

CAP. XXXIII.

Vinum scylliten ad concoquendum, & ad corpus re-
ficiendum, itemq; ad ueterē tussim, & ad stomachū
hoc modo condire oportet. Primum ante dies quadragin-
ta quā uinum uoles uindemiare scyllam legito, eam que
secato quā tenuissimē, sicut raphani radicem, taleolasq;
sectas suspende in umbra, ut adsiccantur: deinde cum ari-
dæ erunt, in musti aminei sextarios x l v i i i. scyllæ ari-
dæ adde pondo libram, eamq; inesse patere diebus x x.
postea exinito, & defecatum uinum in amphoras binas
adijcito. Alij scribunt in musti sextarios x l v i i i. scyl-
le aridæ pondo libram, & quadrantem adijci oportere,
quod & ipsum non improbo: alij hoc ipsum scyllæ pōdum,
quod supra dixi, in aceti duas urnas adijciūt, & per x l.
dies inesse patiuntur.

De aceto scyllitico.

CAP. XXXIII.

Qui scylliticum acetum facere uolunt, decem bam-
batæ in tres amphoras musti mitis, aceti acris con-
gium, aut duplum, si non est acre, & in ollam, que sit
amphoras tres, decoquis ad palmū, id est, ad quartas, aut
si non dulce mustum, ad tertias dispumctur: sed mustum
desubmassa, & limpidum sit.

Vinum absynthiten, & hyssopiten, & abro-
toniten, & reliquarum notarum

quomodo facias.

CAP. XXXV.

Vinum absynthiten, & hyssopiten, & abrotoniten,
& thy

& thymiten, & maratriten, & glyciriziten sic cōdire o-
portet. Pōtici absynthij pōdo librā cū musti sextar. iiii.
decoque usq; ad quartas: reliquū quod erit, id frigidū ad-
de in musti aminei urnā: idē ex reliquis rebus, que supra-
scripta sunt, facito: possunt etiā pilei aridi tres libræ cum
congio musti ad tertias decoqui, & cū refrixerit liquor,
exēpto pileio in urnā musti adijci: idq; mox tussientibus
per hyemem rectē datur: uocaturq; uini nota gleconites.

De musto tortiuo.

CAP. XXXVI.

Mustum tortiuū est, quod post primā pressurā uina-
ceorum circunciso pede exprimitur: id mustū con-
ijcies in amphoram nouam, & implebis ad summum: tum
adijcies ramulos rorismarini aridi lino colligatos, & pa-
tieris unā defervescere per dies septem: deinde eximes ra-
molorū fasciculum, & purgatū diligēter uinū gypsabis:
sat erit autē rorismarini sesquibrā in duas urnas musti
adijcere: hoc uino post duos mēses possis pro remedio uti.

Vinum simile græco facere.

CAP. XXXVII.

Vas præcoquas quāmmaturissimas legito, easq; per
triduum in sole siccato, quarto die calcato, & mustū
quod nihil habeat ex tortiuo, conijcito in seriam, diligen-
terq; curato, ut cum deferbuerit, feces expurgentur: dein-
de quinto die cum purgaueris mustum, salis cocti & cri-
brati duos sextarios, uel quod est minimum, adijcito unum
sextarium in sextarios musti x l i x. Quidam etiam de-
fruti sextarium miscent: nonnulli etiam duos adijciunt, si
existimant uini notam parum esse firmam.

Vinum myrtiten quomodo

facias.

CAP. XXXVIII.

Vinum myrtiten ad tormina, & ad alui proluuiem,
& ad imbecillum stomachum sic facito. Duo sunt
E 2 genera

genera myrti, quorum alterum est nigrum, alterum album, Nigri generis bacca, cum sunt matura leguntur, et semina earum eximuntur, atque ipsae sine seminibus in sole siccantur, et in fictili fidelia sicco loco reponuntur: deinde per undecimam ex uetere arbusto, uel si id non est, ex uetustissimis uincis amineae bene matura uuae sole calido leguntur, et ex his mustum adijcitur in seriam, et statim primo die ante, quam id ferueat, baccae myrti, quae fuerant repositae, diligenter conteruntur, et totidem earum librae contusarum appeduntur, quot amphorae condiri debent: tum exiguum musti sumitur ex ea seria, quam medicaturi sumus, et tanquam farina conspergitur, quicquid contusum, et appensum est: post haec complures ex ea massulae fiunt: et ita per latera seriae in mustum denittuntur, ne altera offa super alteram perueniat: cum deinde bis mustum deserbuerit, et bis curatum est, rursus eodem modo, et tantundem ponderis baccae, sicut supra dixi, contunditur: nec iam ut prius massulae fiunt, sed in labello mustum de eadem seria sumitur, praedicto ponderi permiscetur, sic ut sit instar uiris crassi, quod cum est permixtum, in eandem seriam confunditur, et rutabulo ligneo peragitatur: deinde post nonum diem quam id factum est, uinum purgatur, et scopolis aridae myrti seria suffriatur, operculumque superimponitur, nequid eo decidat. Hoc facto, post septimum diem rursus uinum purgatur, et in amphoras bene picatas, et bene olidas diffunditur: sed curandum est, ut cum diffundis liquidum, et sine fece diffundas. Vinum aliud myrtiten, sic temperato: mel atticum ter inferuere facto, et toties diffumato: uel si atticum non habueris, quam optimum mel eligito, et quater uel quinquies diffumato: nam quanto est deterius, tanto plus habet spurcitiae: cum deinde mel

de mel refrixerit, baccas albi generis myrti quam maturissimas legito, et perficato, ita ne interiora semina conteras: mox fiscoello ligneo inclusas exprimito, succumque earum, qui sit sextariorum sex cum mellis decocti sextario immiscero, et in lagunculam diffusum oblinito: sed hoc mense Decembri fieri debet, quo fere tempore matura sunt myrti semina: custodiendumque erit, ut ante, quam baccae legantur, si fieri potest, septem diebus, sin autem ne minus triduum serenum fuerit, aut certe non pluerit, et ne rorent legantur cauendum: multi nigram, uel albam myrti baccam, cum iam maturuit, distringunt, et duabus horis eam cum paululum in umbra expositam siccauerunt, perterunt ita, ut quantum fieri potest, interiora semina integra permaneant: tum per lineum fiscum, quod pertrierant, expriment, et per colum unceum liquatum succum lagunculis bene picatis condunt, neque melle, neque alia re ulla immixta: hic liquor non tam est durabilis, sed quandiu sine noxa manet, utilior est ad ualetudinem quam alterius myrtei notae copositio. Sunt qui huc ipsum expressum succum, si sit eius copiosior facultas, in tertia parte decoquant, et refrigeratum picatis lagunculis condant: sic confectum diutius permanet: sed quod non decoxeris, poterit innoxium durare biennio, si modo mundum, et diligenter id feceris.

Passum quemadmodum fiat. CAP. XXXIX.

Passum optimum sic fieri Mago praecipit, ut et ipse feci. Vuam praecoquem bene matura legere, acina arida, aut uitiosa reijcere, furcas, uel palos, qui cannas suslineant, inter quaternos pedes figere, et perticis iugare. Tum insuper cannas ponere, et in sole pandere uuas, et noctibus tegere, ne irrorentur. Cum deinde exaruerint, acina decerpere, et in dolium, aut in seriam comiscere, eodem mu-

stum quamoptimum, sic ut grana submersa sint, adijcere: ubi combiberint uua, seq; impleuerint, sexto die in fscelam conferre, & praelo premere, passumq; tollere. Postea uinaceos calcare adiecto recentissimo musto, quod ex alijs uuis factum fuerit, quas per triduum insolaueris: tum permiscere, & subactam brisam praelo subijcere, passumq; secundarium statim uasis oblititis includere, ne fiat austerior: deinde post uiginti, uel triginta dies, cum deserbuerit, in alia uasa deliquare, & confestim opercula gypsare, & pelliculare. Passum si ex uua apiana facere uolueris, uuam apianam integram legito, acina corrupta purgato, & scernito. Postea in perticis suspendito, perticæ uti semper in sole sint facito: ubi satis corrugata erunt acina demito, & sine scipionibus in dolium conijcito, pedibusq; bene calcato: ubi unum tabulatū feceris, uinum uetus cōspergito, postea alterū supercalcato, & item uinum cōspergito: eodem modo tertium calcato, & infuso uino ita superponito, ut supernatet, & finito dies quinque: postea pedibus proculcato, & in fiscina noua uuas premito. Quidam a quam coelestem ueterem ad hunc usum præparant, & ad tertias decoquunt: deinde cum sic uuas, ut supra scriptum est, passas fecerunt, decoctam aquam pro uino adijciunt, & cætera similiter administrant: hoc ubi lignorum copia est, uilissimè constat, & est in usu uel dulcius, quam superiores notæ passî.

Lora optima quomodo fiat. CAP. XL.

Quantum uini uno die feceris, eius partem decimam quot metretas efficiat considerato, & totidem metretas aquæ dulcis in uinacea, sed quibus unius diei uinum expressum erit, addito: eodem & spumas defruti, siue sapæ, & fecem ex lacu confundito, et permisceto, eamq; intritam

tritiam macerari una nocte finito, postero die pedibus proculcato, & sic permistam praelo subijcito: quod deinde fluxerit, aut dolijs, aut amphoris coudito, & cum deserbuerit, obturato. Commodius autem seruatur in amphoris. Hanc ipsam loram M. Columella ex aqua uetere faciebat, & nonnunquam plus biennio innoxiam seruabat.

Mustum lixiuum quomodo fiat. CAP. XLI.

Mustum lixiuum de lacu statim tollito: hoc autem erit, quod distillauerit antè, quam nimium calcetur uua. Sed de arbusliuo genere, quod sicco die legeris id facito, conijcies in urnam musti mellis optimi pondo x. & diligenter permistū recondes in lagæna, eamq; protinus gypsabis, iubebisq; in tabulato reponi, si plus uolueris facere, pro portione qua supra mel adijcies: post trigesimum & alterum diem lagænam aperire oportebit, & in aliud uas mustum eliquatum oblitire, atq; in furnum reponere. Cōdura ex cydoneis fit hoc modo. In cacabo figuli nouo, uel in stagnæo coquitur musti arbusliui amanei urna, & mala cydonea grandia expurgata uiginti, & integra mala dulcia granata, quæ punica uocantur, & sorba non permitia diuisa exemptis seminibus, quæ sint instar sextariorum trium. Hæc ita coquuntur, ut omnia poma deliquescant cum musto, & sit puer, qui spatia lignea, uel arundine permisceat poma, ne possint aduri: deinde cum fuerint decocta, ut non multum iuris supersit, refrigerantur, & percolantur, eaq; quæ in colo subsiderunt, diligenter contrita leuigantur, & iterum in suo sibi iure lento igni, ne adurantur, carbonibus decoquuntur, donec crassamentum tollatur, prius tamen quam de igne medicamentum tollatur, tres heminae roris syriaci contriti, & cribrati super omnia adijciuntur, & spatia permiscetur, ut

E 4 coeant

coëant cum ceteris. Tum refrigeratum medicamentum adijcitur in uas fictile nouum picatum, idq; gypsatiū alte suspenditur ne pallorem trahat.

De caseo condendo.

CAP. XLII.

Casei aridi ouilli proximi anni frustra ampla facito, & in picato uase composito: tum optimi generis musto adimpleto, ita ut superueniat, & sit ius aliquanto copiosius, quam caseus. Nam caseus combibit, & sit uitiosus, nisi mustum semper supernatet. uas autem, cum impleueris, statim gypsabis: deinde post dies x. licebit aperiri, & uti qua uoles adhibita conditura, est autem etiam per se non iniucundus.

Vuæ ollares quemadmodum compo-

nantur, & seruentur. CAP. XLIII.

Vuas bumastos, uel duracinas, uel purpureas cū descucris à uite, continuo pediculos earū impicato dura pice. deinde labellum fictile nouū impleto paleis quā siccissimis cribratis, ut sine puluere sint, & ita uuas superponito: tum labello adoperito, & circumlinito luto paleato, atq; ita in tabulato siccissimo composita labra paleis siccis obruito. Omnis autem uua sine noxa seruari potest, si luna decrescente, & sereno cœlo post horam quartam, cum iam insolata est, nec roris quicquam habet, uiti detrahatur. Sed ignis in proximo decumano fiat, ut pix ferueat, in qua pediculi uuarū statim demittantur. In dolium bene picatum defruti amphoram conijcito, deinde transuersos fustes spijse arctato, ita ut defrutum non contingant: tum superponito fictiles nouas patinas, & in his sic uuam disponito, ut altera alteram non contingat: tum opercula patinis imposito, & linito. deinde alterum tabulatum, & tertium, & quandiu magnitudo patitur dolij similiter instruito

struito, & eadem ratione uuas composito. deinde picatum operculum dolij defruto largè linito, & impositum cinerobturato. nonnulli adiecto defruto contenti sunt transuersas perticas arctare, & ex his uuas ita suspendere, ne defrutū contingant. deinde operculum impositum oblinire. quidā uuas cum ita, ut supra dixi, legerunt, doliola noua sine pice in Sole siccant. deinde cum ea in umbra refrigerauerunt, furfures ordeaceos adijciunt, & uuas ita superponunt, ut altera alteram non comprimat: tum generis eiusdem furfures infundunt, & alterum tabulatum uuarum eodem modo collocant. idq; faciunt usq; dum dolium alteris furfuribus, & uuis compleant. mox opercula imposita linunt, & uuas siccissimo, frigidissimoq; tabulato reponunt. quidam eadem ratione arida populnea, uel abiegna scobe uirides uuas custodiunt. nonnulli sicco flore gypsiforce uirides uuas custodiunt. nonnulli sicco flore gypsiforce uirides uuas, quas non nimium maturas uitibus detraxerunt. Alij cum legerūt uua, si qua sunt in ea uitiosa grana forficibus amputant, atq; ita in horreo suspendunt, in quo triticum suppositum est. Sed hæc ratio rugosa facit acina, & penè tam dulcia quā est uua passa. Marcus Columella patruus meus ex ea creta, qua sunt amphoræ, lata uasa in modum patinarum fieri iubebat: eaq; intrinsecus, & exterius crasse picari: quæ cum preparauerat, tum demum purpureas, & bumastos, & numisianas, & duracinas uuas legi præcipiebat, pediculosq; earum sine mora in feruentem picem demitti, & in prædictis patinis separatim sui cuiusq; generis ita componi, ne uua inter se contingerent. post hoc opercula superponi, & oblini crasso gypso: tum demum pice dura, que igni liquata esset, sic picari, nequis humor transire possit. tota deinde uasa in aqua fontana, uel cisternina ponderibus impositis mergi.

Nec ullam partem earum pati extare. sic optimè seruatiua. Sed cum est exempta, nisi eo die consumitur, acescit. Nihil est tamen certius, quam uasa fictilia facere, quae singulas uuas laxè recipiant. Ea debent quatuor ansas habere, quibus illigata uiti dependeant. itemq; opercula eorum sic formari, ut media diuisa sint, ut cum suspensa uasa singulas uuas receperint, ex utroque latere appositi operculi duae partes coeant, & contegant uuas. & haec uasa, & opercula extrinsecus, & intra diligenter picata esse debent. deinde cum cõtexerunt uuas, luto paleato multo ado periri, sed uuae depēdentes à matre sic in pultarios condi debent, ne quae partes uasa contingant. Tēpus autē quo includi debēt, id ferè est, quo adhuc siccitatibus, & sereno caelo crassa, uariaq; sint acina. Illud in totū maximè præcipimus, ne in eodē loco mala, & uuae cõponantur, ne in uicino, unde odor malorū possit ad eas peruenire. Nam huiusmodi halitu celeriter acina corrumpuntur. & tamen custodiendorum pomorum rationes, quas retulimus, non omnes omnibus regionibus apta sunt, sed pro conditione locorum, et natura uuarum alie alijs conueniunt. antiqui plerumque sircitulas & ueniculas, & maiores amineas, et gallicas, quaeq; maiores, & duri, & rari acini erant, uasis condebant. nunc autem circa urbē maximè ad hunc usum numisianae probantur. haec sereno caelo cum iam Sol in uorem sustulit, quarta, uel quinta hora (si modò luna decrescat, & sub terra est) modicè matura & lectissima leguntur. deinde in cratibus ita ponuntur, ne altera alteram collidat: tum demum sub tellum referuntur, & arida, uel uitiosa grana forficibus amputantur, & cum paululum sub umbra refrixerint, terna, aut etiam quaternae pro capacitae uasorum in ollas demittuntur, & opercula diligenter

pic

pic obturantur, ne humorem transmittant: tum uinaceorum pes bene prælo expressus proruitur, & modicè separatis scipionibus, resolutaq; intrita folliculorum in dolio subternitur. & deorsum uersus spectantes olla cõponuntur, ita distantes, ut interculcari possint uinacea, quae cum diligenter conspissata primum tabulatū fecerunt, aliae ollae eodem modo componuntur, expleturq; secundum tabulatū. deinde similiter dolium completur tabulatis ollarum, spissèq; uinaceis inculcantur. mox usq; ad summum labrū uinaceae condensantur, & statim operculo superposito cinere in modum gypsi temperato dolium linitur. Non enim tamen erit, qui uasa empturus est, ne bibulas, aut male coctas ollas emat. Nam utraq; res transmissio humore uitiat uua. quinetiam oportebit, cum ad usum promuntur ollae, tota singula tabulata detrahi. Nam conspissata uinacea, si semel mota sunt, celeriter acescunt, & uuas corrumpunt.

Mala granata quemadmodum

seruentur.

CAP. XLIIII.

Sequuntur uindemiam rerum autumnalium compositiones, quae & ipsae curā uillicae distendant. Nec ignoro plurima in hunc librum non esse collata, quae C. Matius diligentissimè persecutus est. Illi enim propositum fuit urbanas menses, & lauta conuiuia instruere. Libros tres edidit, quos inscripsit nominibus coci, & ceterarum, & salgamarum; nobis tamen abunde sunt ea, quae ex facili rustica simplicitati non magna impensa possunt contingere. Vti sunt in primis omnium generum mala. Quidam, ut à granatis incipiam, pediculos punicorum, sicuti sunt, in arborem torquent, ne pluuijs mala rumpantur, & hiantia disseceant, eaq; ad maiores ramos religant, ut immota permanant: deinde sparteis restibus arborem cludunt, ne aut

coruis

cornis, aut cornicibus, alijs ue auibus pomū laceretur: nonnulli uascula fictilia dependentibus malis aptant, & illis luto paleato arboribus herere patiuntur: alij sceno, uel culmo singula inuoluunt, & insuper luto paleato crasse linunt, atq; ita maioribus ramis illigant, ne ut dixi, uento cō moueātur. Sed hęc omnia, ut dixi, sereno cœlo administrari sine rore debent: quę tamen aut faciēda non sunt, quia ledantur arbuscula: aut certē non continuis annis usurpāda, præsertim cum liceat etiam detracta arboribus eadem innoxia custodire. Nam & sub tecto scibula tripodane sicciſſimo loco fiunt: eoq; cum aliquantum terrę minuta repositum est, infiguntur sambuci ramuli: deinde sereno cœlo granata leguntur cum suis pediculis, & sambuco inseruntur, quoniam sambucus tam apertam, & laxā medullam habet, ut facile malorum pediculos recipiat. Sed cauere oportebit, ne munus quatuor digitis à terra absint, & ne inter se poma contingant. Tum facta scrobi operculū imponitur, & paleato luto circumlinitur, eaq; humo, quę fuerat egesta, superaggeretur. Hoc idem in dolio fieri potest, siue quis floret resolutam terram usq; ad dimidium uas elicere, seu, quod quidam malunt, fluuiatē arenam ceteraq; eadem ratione peragere. Pœnus quidem Mago præcipit aquam marinā uehementer calefieri, & in ea mala granata lino, sparto ue illigata paulim denutti, dum decolorentur, & exempta per triduum in sole siccari, postea loco frigido suspendi, & cum res exegerit, una nocte, & postero die usq; in eam horam, quę fuerit utendū, aqua frigida dulci macerari. Sed & idem autor est, creta figulari bene subacta recentia mala crasse illinire, & cum argilla exaruit, frigido loco suspendere. Mox cum exegerit usus, in aquam demittere, & cretam resoluerē. Hęc ratio tanquam recentissimum

tissimum pomum custodit. Idem iubet Mago in urceo nouo fictili substernere scobem populneam, uel iligneam, & ita disponere, ut scobs inter se calcari possit. Deinde facto primo tabulato rursus scobem substernere, & similiter mala disponere, donec urceus impleatur, qui cum fuerit repletus, operculum imponere, & crasso luto diligenter oblinire. Omne autem pomum, quod in uetustatem reponitur, cum pediculis suis legendum est, sed si sine arboris noxa fieri possit, etiam cum ramulis. Nam ea res plurimum ad pernitatem confert. Multi cum ramulis suis arbori detrahunt, & creta figulari cum diligenter mala obruerunt, in sole siccant, deinde si qua rimam creta facit, luto linunt, & assiccata frigido loco suspendunt.

Mala orbiculata, festiana, melimela, & alia genera quomodo seruantur. CAP. XLV.

Multi eadem ratione, quę granata in scrobibus, uel dolijs seruant cydonea. Nonnulli folijs ficulneis illigant, deinde cretam figularē cū amurca subigunt, & ea linunt mala, quę cum siccata sunt, in tabulato frigido loco, & sicco reponunt. Nonnulli hęc eadem in patinas nouas sicco gypso ita obruunt, ut altera altera non contingant: nihil tamen certius, aut melius experti sumus, quàm ut cydonea maturissima integra sine macula, & sereno cœlo decrescente Luna legatur, & in lagoena noua, quę sit patentiſſimi oris deterſa lanugine, quę malis inest, componatur leuiter, & laxē, ne collidi possint: deinde cum ad fauces usque fuerint composita, uimineis surculis sic trasuersis arctentur, ut modicē mala comprimant, nec patiantur ea cum acceperint liquorē, subleuari: tum quamoptimo, & liquidissimo melle uas usq; ad summū ita repleatur, ut pomum submersum sit: hęc ratio non solum ipsa mala custodit,

dit, sed etiam liquorē mulsei saporis præbet, qui sine noxi possit interdum dari febricitantibus, is que uocatur meli meli: sed cauendum est, ne quæ in melle custodire uolueris, immatura mala condantur, quoniã cruda si lecta sunt, ita indurescant, ut usui nõ sint: illud uerò, quod multi faciunt, ut ea diuidant osseo cultro, & semina. eximant, quòd putent ex eis pomum uitari, superuacuum est, sed ratio, quam nunc docui, adeò quidẽ certa est, ut etiam si uermiculus inest, nõ amplius tamen corrumpantur mala, cum prædictum liquorẽ acceperint: nam ea mellis est natura, ut coërceat uitia, nec serpere ea patiatur, qua ex causa etiam exanimum corpus hominis per annos plurimos innoxium conseruat: itaq; possunt alia genera malorum sicuti orbiculata, sessiliana, melimela, matiana hoc liquore custodiri, sed quia uidentur in melle dulciora fieri sic condita, nec proprium saporem conseruare, arcule sagineæ, uel etiam tiliacæ, quales sunt, in quibus uestimenta forensia conduntur, huicri paulò ampliores preparari debent, eaq; in tabulato frigidißimo, & siccißimo loco, quò neq; fumus, neq; teter perueniat odor, collocantur: deinde substrata prædicta poma sic componi, ut stosculi sursum, pediculi deorsum spectent, quemadmodum etiã in arbore nata sunt, & ne inter se alterum ab altero contingatur. Ita obseruandũ est, ut unum quodq; genus separatim proprijs arculis reponatur: nam cum unã clausa sunt diuersa genera, inter se discordant, & celerius uitiantur. Propter quod etiam consenualium uinearum, non tam est firmum uinum, quàm si per se syncerum amineum, uel apianum, aut etiam fecinum cõdideris: uerum sic, ut prædixi, cum diligenter mala fuerint cõposita operculis arcularũ cõtegantur, & ut luto paleato linantur opercula, ne introire spiritus possit: atque ea ipsa nonnulli

sicut

sicut in alijs generibus, ut supra iam diximus, populnea quidam, etiam abiega scobe interposita, mala custodiunt. Hæc tamen poma non matura, sed acerbissima legi debent.

De conditura inulæ,

CAP. XLVI.

Inula cõditura sic fiet, cum eius radicem mense Octob. (quo maxime matura est) è terra erueris, aspero linæolo, uel etiam cilicio detergito quicquid arenæ inhaerit: deinde acutißimo cultello summatim eradito, & quæ plenior radícula fuerit, pro modo crassitudinis in duas, uel plures partes digiti longitudine diffindito: deinde ex aceto modice in cacabo aëneo coquito, ita ne taleolæ inuiri possint. Post hæc in umbra triduo siccantur, & ita in fideliam picatam recondantur, adiecto passo uel defruto, quod supernatet, spissamentoq; cumilæ imposito contactu nas pelliculetur. Alia inulæ cõditura. Cũ radices eius rasæris, taleolas, ut supra facito, & in umbra triduo, uel etiam quadriduo siccato: deinde siccatas in uasis sine pice, interiecta cumilæ conijcito, cumilæ imposita, sex partibus acetii una pars sapæ misceatur cū hemina salis cocti, ut hoc iure macerentur taleolæ, donec quàm minimũ amaritudinis restant. Postea exemptæ iterum siccantur per dies quinq; in umbra: tum crassamentum uini feculenti, nec minus, si sit, mulsi, & utriusq; eorum quartam partẽ boni defruti confundito in ollam, quæ cum inferbuerit taleolas inulæ adijcito, & statim ab igne remoueto, ac radícula lignea peraginato, donec perfectè refrigescant. Postea transfundito in fideliam picatam, operculo tegito, tumq; pelliculato. Tertia eiusdem inulæ conditura, Cum radículas diligenter rasæris, minutè concisas in muria dura macerato, donec amaritudinem dimittant: deinde effusa muria sorba quàm optima, & maturissima semine detracto conterere, & cum

inula

inula misce, tum siue passum, seu quàm optimum defrutum adijcito, & uas obturato. Quidam cum condierunt inulam, muriaq; macerauerunt, exsiccant, & malis cydonæ tritis, quæ in defruto, uel melle decoxerant, miscent, atque ita superfundunt passum, uel defrutum, & uas operculatum pelliculant.

Sampsa quemadmodum fiat. CAP. XLVII.

Acerbam pauseam mense Septembri, uel Octobri, dum adhuc uindemia est, contunde, & aqua calida paululum maceratam exprime, foeniculiq; seminibus, & lentis cum cocto sale modicè permistam reconde in fideliã, & mustũ quàm recentissimũ infunde. Tum fasciculum uiridis foeniculi superpositum merge, ut oliuæ premantur, & ius superemineat. Sic curata oliua tertio die possis uti. Albam pauseam, uel orchitem, uel radiolum, uel regiam dum contundes, primũ quanq; ne decoloretur, in frigidam muria demerge, cuius cum tantum paratæ habueris, quantũ satis fuerit implende amphoræ, foeniculi aridi fasciculum substerne in imo: deinde uiridis foeniculi senana, & lentis districta & purgata in urceolo habeto: tum exemptam de muria oliuã exprimito, & permistam prædictis seminibus in uas adijcito: deinde, cum ad fauces peruenerit eius, foeniculi aridi fasciculos superponito, & ita recentis musti duas partes, & unam duræ muria permistas adijcito. Hæc conditura compositis oliuis toto anno commodè uteris. Quidam oliuam non contundunt, sed acuta arundine inscant, idq; operosius quidem, sed melius est, quia hæc candidior est oliua, quàm ea, quæ ex contusione liuorem contrahit. Alij siue contuderint, siue inscuerint oliuas, modico sale cocto, & prædictis seminibus immiscent: deinde sapam, uel passum, uel si est facultas, mellã infundunt. Mel-

la autem

la autè quomodo fiat, paulò antè hoc ipso libro præcepimus. Cetera omnia similiter administrant. Possas oliuas, uel regias sine macula quàm cãdidissimas manu districtas eligit: deinde substrato foeniculo arido in amphorã conijcito, intermistis seminibus lentis, nec minus foeniculi, & cum ad fauces uas repleueris, adijcito muriam durã: tum spissamento facto de arundinum folijs, oliuam premito, ut infra ius mersa sit: & iterũ infundito muria duram, dum ad summũ amphoræ labrum perueniat. At hæc oliua perse parum iucunda est, sed ad eas condituras, quæ lautioribus mensis adhibetũr, idonea maximè est: nam cũ res exigit, de amphora promitur, & cõtusa recipit quacũq; uolueris conditurã. Pleriq; tamen sectiuum porrũ, & rutam cum apio tenero, & mentam minutè cõcidunt, & cõtusis oliuis miscent, deinde exigũ acetum piperati, & plusculũ mellis, aut mulsi adijciunt, oleoq; uiridi irrorant, atq; ita fasciculo apij uiridis contegitur. Quidã sic lectæ oliuæ in modios singulos ternas heminas salis permiscent, & adiectis seminibus lentis, foeniculoq; substrato amphorã usq; ad fauces replent oliuis: deinde aceto non acerrimo infundunt, & cum iam penè amphoram impleuerunt, foeniculi spissamento deprimunt baccam, & rursum acetum usq; ad summũ labrum adijciunt. Postea quadragesimo die omne ius defundunt, & sapam, uel defruti tres partes cum aceti una permiscent, & amphorã replent. Est & illa probata cõpositio, ut cum muria dura pausea alba maturuerit, omne ius defundatur, & immistis duabus partibus defruti, cum aceti una, repleatur amphora. Eadẽ conditura possit etiam regia componi, uel orchita. Quidam unam partem muria, et duas aceti miscent, eoq; iure oliuas poseas colymbadas faciunt: quibus si per se quis uti uelit, satis iucundas

F exper

experietur, quāuis et hæc cum exeunt de muria, conditura
 ram qualemciūq; recipere possunt. Oliuæ poscæ, cum iam
 decoloratur, antequam mitescant, cum petiolo leguntur,
 et oleo quā optimo seruatur. Hæc maximè nota etiā post
 annum repræsentat uiridem saporem oliuarum. Nonnulli
 etiam cum de oleo exemerūt, trito sale aspersas pro nouis
 apponūt. Est et illud conditurae genus, quod in ciuitati-
 bus Græcis plerūq; usurpatur, idq; uocant epityrū. Oliua
 pausa, uel orchita cum primum ex albo decoloratur, sicq;
 luteola, sereno cælo manu distringitur, et in uannis uno
 die sub umbra expanditur: et si qui adherent pediculi, si-
 liaq; aut surculi leguntur: postero die cribratur, et nouo
 fisco inclusa prælo supponitur, uehementèq; premitur, ut
 exudet quantulūciūq; habet amurcæ. Patimur autē non-
 nunquam tota nocte, et postero die pondere pressam bac-
 cam uelut exaniari, tum resolutis corticulis eximimus eā,
 et in singulos modios oliuæ triti salis cocti singulos sexta-
 rios infundimus: itemq; lētisci semen, rutæq; et foeniculi
 folia sub umbra siccata, quæ uti satis uidetur concisa mi-
 nutè, admiscemus, patimurq; horis tribus, dū aliquatenus
 bacca salem combibat: tum superfundimus boni saporis
 oleū, ita ut obruat oliuam, et foeniculi aridi fasciculū de-
 primimus, ita ut ius supernatet. Huic autē conditurae uasa
 noua fictilia sine pice præparatur: quæ ne possint oleum
 sorbere, tanquam oliuariæ metretæ imbuuntur liquamine,
 tum demū et assiccantur. Sequitur autem frigus hyemis,
 per quod oliuitas, sicut uindemia, curam uillicæ repetit.

Nigræ oliuæ conditura. CAP. XLVIII.

PRius itaq; (quoniā inchoauimus) de condituris oliuarū
 præcipiemus, ac statim conficiendi olei rationē sub-
 ijcimus. Pausæe bacca, uel orchitæ nonnullis regionibus
 etiam

etiam nauicæ cōuiuiorum epulis præparantur. Has igitur,
 cum iam nigruerint, nec adhuc tamen permaturæ fuerint,
 sereno cælo distringere manu conuenit, lectasq; cribrare,
 et secernere, quæcunq; maculosa, seu uitiosa, minoris ue
 incrementi uidebuntur: deinde in singulos modios oliuæ
 salis integri ternas heminas adijcere, et in uimincos qua-
 los confundere superposito copioso sale, ita uti oliuas cō-
 tegat, sicq; triginta dies pati consudascere, atq; omnem
 amurcam extillare, postea in alueum diffundere, mundaq;
 spongia salem, ne permancat, detergere: tum in uas adij-
 cere, et sapa, uel defruto amphoram replere superposito
 spissamento aridi foeniculi, quod oliuam deprimat. Pleriq;
 tamē tres partes defruti, aut mellis, et unā miscent aceti,
 aliqui duas partes, et unam aceti, et eo, quo cōdiunt, iu-
 re. Quidam, cum oliuam nigram legerūt, eadem portione,
 qua supra, saliant, et sic collocāt in qualis, ut immistis se-
 minibus lentisci alterna tabulata oliuarum, et salis usq; in
 summum cōponūt: deinde post quadraginta dies cum oli-
 ua quicquid habuit amurcæ exsudauit, in alueū defundūt,
 et cribratam separant ab seminibus lentisci, spōgiaq; de-
 tergēt, nequid adhareat salis: tum in amphorā cōfundunt
 adiecto defruto, uel sapa, uel etiam melle, si est copia, ca-
 teraq; similiter faciūt. In singulos modios oliuæ singulos
 sextarios maturi seminis anisi, lentisciq; et ternos cya-
 thos seminis foeniculi: si id nō est, ipsum foeniculum cōci-
 sum quātum satis uidebitur, adijci oportet: deinde in sin-
 gulis modijs oliuarum salis cocti, et nō moliti ternas he-
 minas admisceri, et ita in amphoris condi, easq; fasciculis
 foeniculi obturari, et quotidie per terram uolutari: dein-
 de tertio quoq; aut quarto die quicquid amurcæ inest mit-
 ti. Post x l. dies in alueum diffundi, et à sale tatummodo

F 2 separari,

separari, sic ne spongia detergeantur oliuae sed ita ut erunt exemptae, massulis salis mistis in amphoram condantur, & spissamentis impositis ad usus in cellam reponantur. Maturam oliuā in siatura factam colymbadē, de muria tollito, spongia tergitō: deinde canna uiridi scindito duobus, uel tribus locis, & triduo in aceto habeto, quarto die spōgia extergito, in urccum, aut cacabum nouū munito substrato apio et modica ruta. Cōcis deinde pleno uase oliuis immitte defrutū usq; ad os. Lauri turiones in hoc usu mittito, ut oliuas deprimant: post dies uiginti utere.

Sirapa quomodo fiat. CAP. XLIX.

Oliua nigra maturissima sereno caelo legitur, eaq; sub umbra uno die in cannis porrigitur, & quaecūq; est uitiosa bacca, separatur. Item si qui adhaerāt pediculi, adimuntur, foliaq; & surculi, quicunq; sunt inter misti, eximuntur. Postero die diligēter cribratur, ut si quid inest stercoreis separetur: deinde intrita oliua nouo fisco includitur, et prelo subijcitur, ut tota nocte exprimatur. Postero die iniicitur quammundissimis molis suspēsis, ne nucleus frāgatur. Et cum est in sampsam redacta, tunc sal coctus, tritusq; manu permiscetur cū ceteris aridis condimentis. Haec autem sunt, carenū, cyminum, semē foeniculi, anisum aegyptium. Sat erit autem totidē heminas salis adijcere, quot sunt modij oliuarū, & oleū superfundere, ne exarescat. Idq; fieri debet, quotiescūq; uidebitur assiccari. Nec dubiū est, quin optimi saporis sit, quae ex oliua posita facta est. Ceterum supra duos menses sapor eius non permanet integer. Videntur autem alia genera huicrei magis esse idonea, sicut licinia, & culminea. Veruntamen habetur praecipua in hos usus olea calabrica, quam quidam propter similitudinem oleastellum uocant.

Oleum

Oleum quemadmodum fiat. CAP. L.

Media est oliuitas plerunq; initium mensis Decembris. Nam & ante hoc tempus acerbum oleum conficitur, quod uocatur aestiuū, & circa hunc mensem uiride premitur, deinde postea maturū. Sed acerbum oleum facere patris similitas rationibus nō conducit, quoniā exigūū fuit, nisi bacca tēpestatibus in terrā decidit, et necesse est eam sublegere, ne à domesticis pecudibus, feris uel cōsumatur. Viridis autem nota cōficere uel maxime expedit, cum & satis fuit, et pretio penē duplicat domini redditū. Sed si uasta sunt oliueta, necesse est, ut aliqua pars eorum maturo fructui reseruetur. Locus autem in quo cōfici oleum debeat, etiam descriptus est priore uolumine. Pauca tamen ad rem pertinentia commemoranda sunt, quae prius omiseram. Tabulatum, quod feratur olea, necessarium est, quamuis praecipitū habeamus, ut uniuscuiusq; diei fructus molis, & prelo statim subijciatur. Verūtamen quia interdum immodica multitudo baccae torculariorū uincit laborē (si labor est) esse oportet pensile horreū, quod imponatur fructus, idq; tabulatum simile esse debet granario, & habere lacusculos tā multos, quam postulabit modus oliuae, ut separetur, & seorsum reponatur uniuscuiusq; dici coactura. Horum lacusculorum solum lapide, uel tegulis oportet cōsterni, et ita decliue fieri, ut celeriter omnis humor per canales, aut fistulas defluat. Nam est inimicissima oleo amurca, quae si remāsit in bacca saporē olei corrūpit. Itaq; cum lacus, quemadmodum diximus, extruxeris, asserculos inter se distantes senipedalibus spatij supra solū ponito, & cannas diligenter spisse textas iniicito, ita ut ne bacca transmittere queāt, & oliuae pondus possint sustinere. Iuxta omnes autē lacusculos, ea parte, qua defluet amurca,

F 3

sub

sub ipsis fistulis in modum fossularū concavum pavimentum, uel cauum lapidem esse oportebit, in quo consistat, & unde exhauriri possit quicquid defluerit. Præterea lacus, uel dolia præparata sub tecto habere oportebit, quæ seorsum recipiant sui cuiusq; generis amurcam, siue quæ sincera defluerit, siue etiã quæ salē receperit: nam utraq; usibus plurimis idonea est. Oleo autē conficiendo molæ utiliores sunt, quàm trapetum: trapetum, quàm canalis, & solea. Molæ quàm facilimam patiuntur administratione: quoniam pro magnitudine baccarū uel submiti, uel etiã eleuari possunt, ne nucleus, qui sapore olei uitiat, cōfringatur. Rursus trapetum plus operis, faciliusq; quàm solea, & canalis efficit. Est & organum erectæ tribulæ simile, quod tudicula uocatur: idq; non incommode opus efficit, nisi quòd frequenter uitiat, & si bacca plusculum ingesseris, impeditur. Pro conditione tamē, & regionum consuetudine prædictæ machinæ exercentur. Sed est optima molarū, tum etiam trapeti. Hæc autē, quàm de oleo cōficiendo differerem, præfari necesse habui. Nunc ad ipsam rem ueniendum est, quã quàm multa omissa sint, quæ sicut ante uindemiam, sic ante oliuitatem præparanda sunt, tanquàm lignorū copia, quæ multo antè apportanda est, ne cum res desiderauerit, operæ auocentur. Tum scalæ, corbulæ, decēmodiæ, trimodiæ satoriæ, quibus districta bacca suscipitur, fisci, funes canabini, & spartei, uoschæ ferreæ, quibus depletur oleum, opercula, quibus uasa olearia conteguntur, spongia maiores, & minores, urcci, quibus oleū progeritur, canneæ tegetes, quibus oliua excipitur, & si qua sunt alia, quæ nunc memoriã meã refugiunt. Hæc omnia, & multo plura esse debent, quoniam in usu depercut, & pauciora fiunt, quorum siquid suo

suo tēpore defuerit, opus intermittitur. Sed iam quod pollicitus sum exequar. Cum primū bacca uariare cœperint, & iam quadã nigra fuerint, plures tamē alba sereno celo manibus distringi oliuã oportebit, & substratis tegetibus, aut cannis cribrari, & purgari. Tum diligēter mundatã protinus in torcular deferri, & integrã in fiscinis nouis includi, prælisq; subijci, ut quantum possit paulisper exprimatur. Postea resolutis corticulis emolliri debebunt, adiectis binis sextarijs integri salis in singulos modios. Et aut regulis, si cōsuetudo erit regionis, aut certè nouis fiscinis sampsiæ exprimi. Quod deinde primū defluerit in rotundū labrum (nam id melius est, quàm plumbeū quadratū, uel structile gemellar) protinus capulator depleat, et in fictilia labra huic usui præparata defundat. Sint autem in cella olearia tres labrorum ordines, ut unus primæ notæ, id est primæ pressuræ oleū recipiat, alter secundæ, tertius tertie. Nam plurimū refert non miscere iterationē, multoq; minus tertiationē cum prima pressura, quoniam longè melioris saporis est, quod minore uel præli, quasi lixiuū defluerit. cum deinde paululū in labris primis cōstitit oleū, eliquare id capulator in secunda labra debeat, & deinde in sequētia usq; ad ultima. Nam quāto sæpius trāslatione ipsa uentilatur, & quasi exercetur, tanto fit liquidius, & amurca liberatur. Sat erit autē in singulis ordinibus tricena componi labra, nisi uasta fuerint oliueta, & maiorē numerum desiderauerint. Quòd si frigoribus oleum cum amurca cōgelabitur, plusculo sale cocto utiq; utendū erit. Ea res resoluit oleum, & separat ab omni uitio. Neq; uerendum est, ne falsum fiat. Nam quantūcumq; adieceris salis, nihilominus saporem nō recipit oleum. Solet autem ne sic quidē resolui, cum maiora frigora inces-

serunt, itaq; nitrum torretur, & contritū inaspergitur, & cōmiscetur. Ea res eliquat amurcā. Quidam, quamuis diligentes olearij baccam integrā praelo non subiiciūt, quod existimant aliquid olei deperire. Nam cum praeli pondus accepit, non sola exprimitur amurca, sed & aliquid secū pinguitudinis attrahit. Illud autē in totum præcipiendū habeo, ut neq; fumus, neque fuligo quandiu uiride oleum conficitur, in torcular admittatur, aut in cellam oleariam. Nam est utraq; res inimica huic rei, peritissimiq; olearij uix patiuntur ad unam lucernam opus fieri. Quapropter ad eum statū cœli & torcular, & cella olearia cōstituentia est, qui maximē à frigidis uentis auersus est, quoniam minime uapor ignis desideratur. Dolia autem, & seria, in quibus oleum reponitur, non tantū eo tempore curāda sunt, cum fructus necessitas cogit, sed ubi fuerint à mercatore uacuata, confestim uillica debet adhibere curam, ut si quæ feces, aut amurcæ in fundis uasorum subsederint, statim emundentur, & non calidissima lixiuia, ne uasa ceram remittant, sed semel, atq; iterum eluētur, deinde aqua tepida leuiter manibus defricentur, & sepius eluātur, atq; ita spōgia omnis humor assiccetur. Sunt qui cretam figuratē in modū liquidæ fecis aqua resoluāt, & cū uasa lauerint, hoc quasi iure intrinsecus oblinant, & patiātur arefcere. Postea cum res exigit, pura eluunt aqua, nonnulli prius amurca, deinde aqua uasa perluunt, & assiccāt, tum cōsiderant nunquid ceram nouam dolia desiderent. Nam ferē sexta quaq; oliuitate cerari oportere antiqui dixerūt, quod fieri posse nō intelligo. Nam quemadmodum noua uasa si calefiant, liquidam cerā facillē recipiant, sic uetera non crediderim propter olei succū, ceraturā pati. Quam tamen & ipsam ceraturā nostrorum temporum agricolæ repud

repudiauerunt, existimaueruntq; satius esse noua dolia liquida gummi perluere, siccataq; suffumigare alba cera, ne pallorē capiant. Eamq; suffitionē semper faciendam iudicant quotiescunq; uel noua, uel uetera uasa curantur, & oleo nouo præparantur. Multi cum semel noua dolia, uel serias crassa gummi liuerunt, una in perpetuū gummitione contenti sunt. Et sanē quæ semel oleum testa combibit, alteram gummitionē non recipit. Respuit enim olei pinguitudo talē materiā, qualis est gummi. Post mensem Decembrem circa Calēdas Ianuarias eadem ratione, qua superius, disstringenda erit olea, & statim exprimēda. Nam si reposita in tabulatū fuerit, celeriter concalescet, quoniā hyemalibus pluuijs amurcæ plus concipit, quæ est cōtraria huic rei. Cauendum est itaq; ne ex ea fiat oleum cibarium quod uno modo uitari poterit, si protinus illata de agro bacca cōmolita, et expressa erit, quæ sic administrata fuerit, ut supra diximus. Pleriq; agricolarū crediderunt, si sub tecto bacca deponatur, oleum in tabulato crescere, quod tam falsum est, quā in area frumenta crescere: idq; mendaciū uetus ille Porcius Cato sic refellit. Ait enim in tabulato corrugari oliuā, minoremq; fieri. Propter quod cum facti unius mensurā rusticus sub tecto reposerit, & post multos dies eam molere uoluerit, oblitus prioris mensuræ quā intulerat, ex alio aceruo similiter seposito quantum cuiq; mēsuræ defuit supplet. Eoq; factio uidetur plus olei quieta, quā recens bacca reddere, cum longē plures modios acceperit. Attamē si id maximē uerū esset, nihilominus ex pretio uiridis olei plus quā multitudinē mali contrahitur, quod & Cato dixit. Et sic quidem quicquid ponderis, aut mensuræ oleo accedit, si portionem uel in factum adiectæ bacca computare, non prouentum, sed

detrimentum senties. Quapropter dubitare non debemus lectam oliuam, primo quoque tempore commolere, præloq; subijcere. Nec ignoro etiam cibarium oleum esse faciendum. Nam ubi exesa uermiculis oliua decidit, uel tempestatibus, & pluuijs in lutum defluxit, ad præsidium aquæ calidæ decurritur, abenumq; cale fieri debet, ut immundæ baccæ eluatur. Sed id non feruentissima fieri oportet, uerū modicè calida, quò cōmodior gustus olei fiat: nā si excoctus est etiam uermiculorū, ceterarumq; immunditiarum saporē trahit. Sed cum fuerit oliua elota, reliqua, sicut supra præcepimus, fieri debebunt. Fijcis autem non iisdem improbiū & cibariū oleum premi oportebit. Nam ueteres ad caducam oliuam, noui autem ordinario aptari oleo, semperq; cum expresserint facta statim feruentissima debent aqua bis, aut ter elui: deinde si sit profluens, impositis lapidibus, ut pondere pressi detineantur immergi: uel si nec flumē est, in lacu, aut piscina quam purissimæ aquæ macerari, & postea uirgis uerberari, ut sordes, fecesq; decidant, & iterum elui, siccariq;.

De oleo gleucino. CAP. LI.

Quamuis non erat huius temporis olei gleucini cōpositio, tamen huic parti uoluminis reseruata est, ne parum opportunè uini cōditionibus interponeretur: hac autem ratione cōfici debet. Vas oleariū quàmmaximū, & aut nouū, aut certè bene solidū præparari oportet: deinde per uindeniam musti quam optimi generis, & quàm recentissimi sextarios sexaginta cum olei pōdo octoginta in id confundi: tum aromata nō cribrata, sed ne minutè quiddam contusa, uerim leuiter cōfracta in reticulum iunctū, aut lineum adijci, & ita cum saxi pōdusculo in olei, atq; musti partem demitti. Sin autem ijs portionibus pensata,

quas

quas infra subijcimus, calami, schoeni, cardomomi, xilobalsami, corticis de palma foeni Græci uetere uino macerati, & postea siccati, atq; etiā torrefacti, iūci radicis, tum etiā iridis græcæ, nec minus anisi ægyptij pari pondere, id est, uniuscuiusq; libram, & quadratē, ut supra diximus, reticulo inclusa demittito, & metretam linito: post septimū diem, aut nonum per se metretæ siquid fecis, aut spurcitie faucibus inherebit, manu excinuto, & detergito: deinde oleū eliquato, nouisq; uasis recōdito, mox reticulū excimito, & aromata in pila quàm mundissimè cōtundito, tritiq; in eandē metretā reponito, & tantundem olei quantum prius infundito, & obturato, in sole ponito. Post septimū diem oleum depleto, & quod reliquum est musti picato cado recondito. Nam id si nō exhauseris medicamentum, dabitur potatum imbecillis bubus, & cetero pecorū.

Oleum ad unguenta quemadmodum

facias. CAP. LII.

Oleum autem secundarium non insuauis odoris quotidianam unctiōne præbere poterit dolore neruorū laborantibus: antè, quàm oliua nigrescat, cum primum decolorari cœperit, nec tamen adhuc uaria fuerit, maximè liciniam, si erit, si minus, regiā, si nec hæc fuerit, tunc culminiam baccam manu stringito, & statim purgatam prælo integram subijcito, & amurcam exprimito, deinde suspensa mola oliuam frangito, eamq; uel in regulas, uel in nouo fisco adijcito, subiectamq; prælo sic premuto, ne uasa intorquas, sed tantū ipsius præli pondere quātulumcumq; exprimi patiaris: deinde cum sic fluxerit, protinus capulator amurca separare, & diligenter seorsum in noua labra transferat, eiusq; eliquet reliquum olei: quod postea fuerit expressum, poterit ad escam uel cum alia nota mistum

ta mistum, uel per se approbari.

De falsura suillæ carnis. CAP. LIII.

HAstenus de oleo abunde diximus, nunc ad minora redeamus: omne pecus, & præcipuè suem pridie quam occidatur, potione prohiberi oportet, quò sit carosior. Nam si biberit, plus humoris falsura habebit: ergo sitientè cum occideris, bene exossato. Nā ea res minus uitiosam, & magis durabilem falsuram facit: deinde cum exossaueris, cocto sale, nec nimium minuto, sed suspensa mola infracto diligenter salito, & maxime in eas partes, quibus ossa relicta sunt, largū salē infarcito, cōpositisq; supra tabulatū tergoribus, aut frustis uasta pondera imposito, ut exanietur. Tertio die pondera remoueto, & manibus diligenter falsuram fricato, eamq; cum uoles reponere, minuto, & trito sale aspergito, atq; ita reponito: nec desieris eius quotidie falsuram fricare, donec matura sit: quòd si serenitas fuerit ijs diebus, quibus perfricatur caro, patieris eam sale cōspersam esse nouem diebus: at si nubiliū, aut pluuia, undecima, uel duodecima die ad lacum falsuram deferri oportebit, & salē prius excuti, deinde aqua dulci diligenter perlui: necubi sal inhereat, & paululū assiccata in carnario suspendi, quò modicus fumus perueniat, qui siquid humoris adhuc cōtinetur, siccare eum possit. Hæc falsura luna decrescēte maxime per brumam, sed etiam mense Februario ante Idus commodè fiet. Est & alia falsura, quæ etiā locis calidis omni tempore anni potest usurpari, quæ talis est. Cum ab aqua pridie sues prohibiti sunt, postero die mactantur, & uel aqua candente, uel ex tenuibus lignis flammula facta glabratur (nam utroq; modo pili detrahuntur) caro in libraria frusta cōciditur: deinde in seriam substernitur sal coctum, sed modicè (ut supra diximus

mus

mus) infractum: deinde offula carnis spissè cōponuntur, & alternis sal ingeritur: sed cum ad fauces seriæ perueniunt, sale reliqua pars repletur, & impositis ponderibus in uas comprimitur: eaq; caro semper conseruatur, & tanquam salsamentum in muria sua permanet.

Rapa, & napos quemadmodum condias. CAP. LIIII.

RAporum quam rotundissima sumito, eaq; si sunt lutosæ, detergito, & summam cutem nouacula decerpito: deinde (sicut cōsueuerūt Salgamarij) decussatim ferameto lunato incidito. Sed cauetò, ne usq; ad imū præcidas rapū. Tum salē inter incisuras raporū non nimium minutū aspergito, & rapa in alueo, aut seriæ cōponito, & sale plusculo aspersa triduo finito, dum exudēt: post tertiam diē mediā fibrā rapi gustato, si receperit salē. Deinde cum uidebitur satis recepisse, exemptis omnibus, singula suo sibi iure eluito: uel si nō multū liquoris fuerit, muriam duram adijcito, & ita eluito: & postea in quadratam cistam uimineam, quæ neq; spissè, solidè tamē, & crassis uiminibus cōtexta sit, rapa cōponito: deinde sic aptatam tabulam superponito, ut usq; ad fundū, si res exigat, intra cistam deprimi possint. Cum autē eam tabulam sic aptaueris: grauius pondera superponito, & finito nocte tota, et uno die sic cari. Tum in dolio picato fictili, uel in uitreo cōponito, & sic infundito sinapi, & aceto, ut à iure contegantur. Napi quoq; sed integri, si minuti sunt, maiores autē infecti, eodē iure, quo rapa cōdiri possunt: sed curandū est, ut hæc utraq; antequam caulē, aut cymā faciāt, dum sunt tenera, cōponantur. Napos minutos integros, aut rursus amplos in tres, aut quatuor partes diuisos in uas cōijcito, & aceto infundito, salis quoq; cocti unum sextariū in

congium

congium aceti adjicito: post trigesimū diem uti poteris.
 Sinapim quemadmodum facias. CAP. LV.
Semen sinapis diligenter purgato, & cribrato: deinde aqua frigida eluito, & cum fuerit bene lotum, duabus horis in aqua finito: Postea tollito, & manibus expressum in mortarium nouum, aut bene emundatum conijcito, & pistillis conterito, cum contritū fuerit, totam intritam ad medium mortariū contrahito, et comprimito manu plana: deinde cum compresseris, sacrificato, & impositis paucis carbonibus uiuis aquam nitratam suffundito, ut omnem amaritudinem eius, & pallorem exaniet: deinde statim mortarium erigito, ut omnis humor eliquetur. Post hoc album acre acetū adjicito, & pistillo permisceto, colatoq;. Hoc ius ad rapa condienda optime facit. Ceterū si uelis ad usum cōiuiorū pręparare, cū exaniueris sinapi, nucleos pineos quamrecentissimos, et amygdalū adjicito, diligēterq; cōterito infuso aceto. Cetera, ut supra dixi, facito. Hoc sinapi ad embammata nō solum idoneo, sed etiā specioso uteris: nā est cādoris eximij, si sit curiose factū.

Oleris atrī & siferis radicem quemadmodum condias. CAP. LVI.

Priusquā olus atrum colicicum agat, radicem eius exerito mense Ianuario, uel etiam Febuario, & diligenter defricato, nequid terreni habeat, & in aceto, & sale componito: deinde post diem trigesimum eximito, & corticem eius delibratum abijcito. Ceterum medullā eius concisam in fideliam uitream, uel nouam fictilem conijcito, & adjicito ius, quod sicut infra scriptum est fieri debet. Sumito mentam, & uuam passam, & exiguam cepā aridam, eamq; cum torrido farre, & exiguo melle subterito: quæ cū fuerit bene trita, sapæ, uel defruti duas partes, & aceti

& aceti unam permisceto: atq; ita in eandē fideliam confundito, eamq; operculo contectam pelliculato: cum deinde uti uoles, cum suo iure concisas radículas promito, & oleum adjicito: hoc ipso tempore siferis radicem poteris eadē ratione, qua supra cōdire: sed cum exegerit usus, eximes de fidelia, & oxymelli, cum exiguo oleo superfunde.

Moretum oxyporum, uel ut alij, oxyporum quemadmodū componas. CAP. LVII.

Adito in mortarium satureiam, mentam, rutam, coriandrum, apium, porrum sectiuum, aut si non erit uiridem cepam: folia lactuæ, folia cruce, thymum uiride, uel nepetam, tum etiam uiride puleium, & caseum recentem, & salsum: ea omnia pariter conterito, acetiq; piperati exiguum permisceto. Hanc mīsturam cum in catillo composueris, oleum superfundito. Cum uiridia, quæ supra dicta sunt, contriueris, nuces iuglandes purgatas quantum satis uidebitur, inferito, acetiq; piperati exiguum permisceto, & oleum infundito. Sesamum leuiter torrefactum cum ijs uiridibus, quæ supra dicta sunt, conterito. Item aceti piperati exiguum permisceto, cui supra oleum superfundito. Caseum gallicum, uel cuiuscunq; notæ uolueris minutatim concidito, & conterito, nucleosq; pineos, si eorum copia fuerit, si minus, nuces auellanas torrefactas adempta cute, uel amygdalas æquē supra condimenta pariter misceto, acetiq; piperati exiguum adjicito, & permisceto, compositumq; oleo superfundito. Si condimenta uiridia non erunt, puleium aridum, uel thymum, uel organum, aut aridam satureiam cum caseo conterito, acetumq; piperatum, & oleum adjicito. Possunt tamen hæc arida, si reliquorum non sit potestas, etiam singula caseo misceri. Piperis albi si sit, si minus, nigri uncia tres, apij seminis

seminis uncia duæ, laseris radicis, quod $\sigma\lambda\phi\iota\sigma\upsilon$ Græci uocant, sesunciam, casei sextantem. Hæc cōtusa & cribrata melli permisceto, & in olla noua seruato: deinde cum exegerit usus, quantulumcunque ex eo uidebitur aceto, & gæro diluito. Ligustici unciam, passæ unæ detractis uinacis sextantem, piperis albi, uel nigri quadrantem. Hæc, si maiorem impensam uitabis, possunt melli admisceri, & ita seruari: at si pretiosius oxyporum facere uoles, hæc eadem cum superiore compositione miscebis, & ita in usum repones: quod si etiam cum laser non habueris, pro silphio, mellis adijcies pondo semunciam.

Clausulam peracti operis mei P. Siluine non alienum puto indicem lectoris, si modò fuerint, qui dignentur ista cognoscere: nihil dubitasse me penè infinita esse, quæ potuerint huic inseri materia: uerum ea, quæ maxime uidebantur necessaria, memoriæ tradenda censuisse: nec tamen canis natura dedit cunctarum rerum prudentiam: nam etiam quicunque sunt habiti mortalium sapientissimi, multa scisse dicuntur, non omnia.

L. I. V. N.

L. I. V. N. MODERA TI COLVMELLÆ LI- BER DE ARBORIBVS.

Qui cum tertius eius de rustica librorū haberetur, tum ex ipsius Columellæ uerbis, tum alijs argumentis, temerè in alienum locum intruisse deprehensus est, neq; inter illos annumerandus.

De uituario faciendo.

CAP. I.

QVONIAM de cultu agrorū abunde primo uolumine præcepisse uidemur, nō intempestiua erit arborū, uirgultorumq; cura, quæ uel maxima pars habetur rei rusticæ. Placet igitur, sicuti Vergilio, nobis quoq; duo esse genera surculorū, quorum alterū sua sponte gignitur, alterum cura mortalium procedit. Illud, quod non ope humana prouenit, materiæ est magis aptū: hoc cui labor adhibetur, idoneum fructibus: unū hoc itaq; præcipuum est, atq; id ipsum genus tripartitò diuiditur: nam ex surculo uel arbor procedit, ut olea, ficus, uel frutex, ut rosæ arundines: uel tertium quiddam, quod neq; arborè, neq; fruticem propriè dixerimus, sicuti est uitis. Arborum, & fruticum docebimus cultum, si prius de uitibus præceperimus. Qui uincæ uel arbustum constituere uolet, seminaria prius facere debebit, sic enim sciet cuius generis uitem positurus est: nam quæ pretio parata disponitur, certam generositatis fidem non habet, quoniam dubium est, an is, qui uendidit, legendis seminibus adhibuerit diligentiam: tum etiam quod ex longinquo petitur, parum familiariter nostro solo uenit, propter quod difficilius conualescit alienū extræ regionis. Optimum est itaq; eodem agro, quo uitem dispositurus es, uel certè uicino
G facere

facere seminarium: idq; multum refert loci natura. Nam si colles uincis, uel arbutis occupaturus es, providendum est, ut sicciſſimo loco fiat ſeminarium, & iam quaſi ab incubulis uitis exiguo aſſueſcat humori: aliter cum traſtuleris de humido in aridum locum, uiduata priſtino alimento deficiet: at ſi campeſtres, & uliginoſos agros poſidebis, proderit quoq; ſeminarium ſimili loco facere, & uitem largo conſueſcere humori: naq; exilis, cum in aquoſum agrum tranſfertur, ut cunq; putreſcit: ipſum autẽ agrum, quẽ ſeminarium deſtinaueris planũ, & ſuccoſum, ſat erit bipalio uertere: quod uocãt ruſtici ſeſtertium, ea repaſtinatio altitudinis habet plus ſeſquipede, minus tamẽ quã duos pedes. Eiuſmodi bipalio iugerum agri uertitur operis quinquaginta. Collem autẽ, & cliuum modum iugeri cõtinentẽ, ſi ne minus duobus pedibus altẽ repaſtinabis operis ſexaginta: uel ſi eodẽ loco, quo uinea ordinaturus es, facere uoles ſeminarium, tribus pedibus altẽ repaſtinabis iugerũ opis octoginta: ita tamẽ ſi neq; lapis, neq; tophus, aut alia materia difficilior interuenerit: quã res quot operas abſumat, parum certum eſt. Nos autem de terreno loquimur.

Qualia ſemina, & quando legas. CAP. II.

Peracta repaſtinatione, menſe Februario, uel prima parte Martij ſemina legito: ſunt autem optima, quã de uitibus notatis leguntur. Nã cui cordi eſt bona ſeminaria facere, circa uindemiã uites, quã & magnũ, & incorruptum fructum ad maturitatẽ perduxerint, rubrica cum aceto (ne pluuijs abluatur) permixta denotat, nec hoc uo tantummodo a: uno facit, ſed continuis tribus, uel pluribus uindemijs eaſdem uites inſpicit: an perſeuerent eſſe ſecũdã. Sic enim manifeſtum eſt generoſitate uitium, non anni ubertate fructũ prouenire. Si compluribus uindemijs eundem

dem tenorem ſeruarint, ex eiufmodi uitibus lecta ſemina multum bonumq; uinum præbebunt: naq; qualiſcunq; generis uua, quã incorruptã ad maturitatẽ proueniunt, longẽ melioris ſaporis uinum faciunt, quã quã præripiuntur æſtu, aut alia de cauſa.

Quemadmodum ſemina eligas, & de habitu terrã.

CAP. III.

Semina autem eligito grandi acino, tenui folliculo, pauſcis, minutisq; uinacis, dulci ſapore. Optima habetur à lĩbis: ſecũda ab humeris: tertia ſumma in uite lecta, quã celerrimẽ comprehendunt, & ſunt ſeraciora, ſed & quã celerrimẽ ſenſcunt. Pampinaria ſarmenta deponi nõ placet: quia ſterilia ſunt. Locis pinguibus, & planis, & humidis præcoques uites ſerito raris acinis, breuibus nodis imbecillas: nã tali generi uitium eiufmodi ager aptus eſt. Locis aridis, & macris, & ſiccis uitem ſere natura ſeracem, & ualidam, crebrisq; acinis. quẽd ſi pingui agro ualidas uites depoſueris, pãpinis magis cluxuriabuntur, & qualencunq; fructũ tulerint, ad maturitatẽ nõ perducent. Rurſus imbecillã exili agro celeriter deficiẽt, exiguumq; fructum dabunt. Vnumquodque genus uitium ſeparatim ſerito: ita ſuo quodque tempore putabis, & uindemiabis. Semina nouella cum uetere ſarmento depoſita citò comprehendunt, & ualenter creſcunt, ſed celeriter ſenſcunt: at quã uetere ſarmento panguntur, tardius conualeſcunt, ſed tardius deficiunt: ſemina quã reccõtiſſima terrã mandare conuenit. Si tamen mora interuenerit, quò minus ſtatim ſerantur, quãndiligentiſſimẽ obrui tota oportet eo loco, unde neq; pluuias, neq; uentos ſentire poſſint: plãtaria facito ab exoriente, & à decima luna, & à uigeſima. Hęc melior eſt uitibus ſatio. Sed cum ſeris, frigidus uetos

uitato. Malleolū sic deponito: uirgam malleolarem nō amplius, quam sex gemmarū esse conuenit, ita tamen sunt, si breuia internodia habent: eius imam partē, quam in terrā demissurus es, acutissima falce iuxta nodum, sic ne gemmā lēdas, rotunda plaga amputato, & statim fimo bubulo linito: tum in terram bene pastinatam, & stercoratum rectū sarmentum defigito, ita ne minus quatuor gemmæ abscondantur. Pedale quoquoersus spatium sat erit inter semina relinquī: cum comprehenderit, identidem pampinentur, ne plura sarmenta quam debent, enutrient. Item quam sepius fodiantur: ferro ne tangantur. Vigesimo & quarto mense refecentur: post trigesimū, & sextū mensem transferantur. In agro requieto uineā ponito. Nam ubi uinea fuerit, quod citius decimo anno seueris: ægrius comprehendet, nec unquā roborabitur. Agrū autē, quam uineis obseras, explorato qualis saporis sit, talem enim etiam gustus uini præbebit. Sapor autem (sicuti primo docuimus uolumine) comprehendetur, si terrā aqua diluas, & cū colaueris, tum demum aquā degustes: aptissima uitibus terra est arenosa, sub qua consistit dulcis humor: probus consimilis ager cui subest tophus, Aequē utilis congesta, & meta terra. Sabulum quoq; cui subest dulcis argilla, uitibus conuenit: omnis autē qui per æstatē firmatur ager, uitibus, arboribusq; inutilis: terra inferior alit uitē, & arborē superior custodit. Saxa summa parte terræ, et uites, et arbores lædunt, ima parte refrigerant: & medio cri raritudine optima est uitibus terra: sed ea, qua transmittit imbres, aut rursum in summo diu retinet, uitanda est. Utilissima est autem superior modicè rara, circa radices densa. Montibus, cliuisq; difficulter uineæ conualescunt, sed firmū, probūq; saporem uini præbent. Humidis, & planis locis robustissima,

me, sed infirmi saporis uinū, nec perenne faciunt. Et quoniam de seminibus, atq; habitu soli præcepimus, nunc de genere uinearum disputabimus.

De generibus uinearum. CAP. IIII.

Vites maxime gaudent arboribus, quia naturaliter in sublime procedunt, tum & materias ampliores creant, & fructum equaliter percipiunt. Hoc genus uitū arbutiū uocamus, de quo pluribus suo loco dicemus. Uinearum autem ferè genera in usu tria sunt, iugata, humi proiecta, & deinde tertia, quæ est à terra subiecta, more arborum in se consistens. Id genus comparatū iugatæ quadam parte deficitur, quadam superat. Iugata plus aëris recipit, & altius fructum fert, & æqualius concoquit, sed difficilior est eius cultus. At hæc ita constituta est, ut etiam arari possit, eoq; ubertatem maiorem consequitur, quod sepius, & minore impensa excolitur. At quæ protinus in terram proiecta est, multum sed non bonæ notæ uinum facit. Uinea optime repastinato agro reponitur. Nonnunquam tamen uel melius quibusdā locis, sulcis committitur. Interdum etiam scrobibus deponitur, sed ut dixi, repastinabitur iugerum in altitudinem pedum triū operis octoginta. Sulcum autem terrenum pedum duorum altum, & longū septuaginta, una opera effodit. Scrobes ternarios, id est quoquoersus pedū trium, una opera facit xviii. Vel sicui cordi est laxius uites ponere, scrobes quaternarios, id est quoquoersus pedum quaternum, una opera xii, facit. Vel bipedaneos quoquoersus una opera xx, effodit. Curandum autem est, ut locis aridis & cliuosis alius uites deponantur, quam si humidis, & planis. Item si scrobibus, aut sulcis uineam posituri erimus, optimū erit, ante annum scrobes, uel sulcos facere. Uinea, quæ angu-

stissimè conferitur, quoquoersus quinq; pedū spatio interposito ponitur, laxius uerò inter pedes VII. uel VIII. Sed quæ rarissimè (ut etiā facile arari possit) inter denos pedes constituitur. Hæc positio uinearum modum sine dubio agri maiorem occupat, sed ualētissima, & fructuosissima est. Cum semina depones, in unum scrobem, uel sulcum bidentibus fodito, mollemq; reddito. Vitem, quam ponis, fac ut ad orientem spectet admiculo religata. In Imo scrobe lapides circa pondo quinq; ita ponito, ne uitē premāt, sed tamen iuxta radices sint. Præterea post hæc uinacea hemina uua alba in nigra, uua nigra in alba ponito, atq; ita scrobem, uel sulcū cum stercoreata terra ad medium cōpleto. Triennio deinde proximo paulatim scrobē, uel sulcum usq; in summum completo. sic uites consuescent radices deorsum agere. Spatium autem radicibus, quæ repant, lapides præbent, et hyeme aquam repellunt, æstate humorem præbent uinacæ, quæ & radices agere cogunt.

Quoniam præcepimus quemadmodum uites ponendæ sint, nunc culturam earum docebimus.

Quemadmodum uites coli debeant. CAP. V.

Vineam nouellam omnem gemmas agere finito, simul atq; pampinatus in quatuor digitorum erit, tum denuo pampinato, & duas materias relinquito, alteram, quam uitis constituendæ causa submittas, alteram subsidio habeas, si fortè illa ordinaria interierit: hæc rustici custodenti uocant: proximo deinde anno, cum putabis uitē, meliorem unā uirgam relinquito, tertio anno uitem, in quā formam uoles, dum tenera est, componito. Si iugatam erimus facturi, unam materiā submitto, ita ut duas gemmas, quæ sunt proxima à terra, falce acuta radas, ne possint germinare, deinde tres sequentes relinquis, reliquā partem

tem uirgæ amputes. Sin autem uitem in se consistere uoles, sicuti arbori brachia submitti patieris, & dabis operam, ut in orbem quàm rectissimè formetur. Nam præterquam quòd speciem habet sic composita, tum etiā minus laborat, cum undiq; uelut æquilibrio stabilita in se requiescit. Sat erit autē, cum primò brachia submittentur, singulas gemmas singulis sarmentis relinqui, ne protinus onere grauetur. Post hanc putationem lectis sarmentis, bidentibus autē, & equaliter uineam fodito: uel, si ita late disposita erit, arato. Ab Idibus Octobris ablaqueare incipito, ante brumam ablaqueatam habeto. Per brumam uitem ne colito, nisi si uoles eas radices, quæ in ablaqueatione apparebunt, persequi: tum demū optimè amputabis, sed ita ne codicē lædas, sed potius instar digiti unius à matre relinquis, & ita radicem refeces. Nam quæ propius abraditur, præterquam quòd uulnus uiti præbet, eaq; nocet, tum etiam de ipsa cicatrice plures radices prorepunt. Itaq; optimū est exiguam partē relinqui, atq; ita summam partem, quas astutas rustici appellant, refecare, quæ sic refectæ inolescunt: nec ultrā uitibus obsunt. Possunt etiam sobeles per brumam cædi, eò magis q; frigoribus extirpatæ minus recreantur. Peracta ablaqueatione ante brumam tertio quoq; anno macerati stercoreis, ne minus sextarijs binis ad radices uitū posuisse conueniet, præterquam columbinū, quo siquid amplius, quàm heminam posueris, uiti nocet. Post brumam deinde ablaqueationē circumfodito. Ante æquinoctium uernum, quod est Octauo Cal. April. ablaqueationē adæquato. Post Idus Aprilis terrā ad uitē aggerato, æstate deinde quàm potes sepius occato. Iugerum uinacæ quinq; operis ablaqueatur, quinque foditur, tribus occatur. Iugerū ualētis, & iam cōstitutæ uinacæ quatuor ope-

ris putatur, sex alligatur. Arbusto nihil eiusmodi potest aptè finiri, quoniã inæqualitas arborũ nõ patitur operis iusta comprehendendi. Quibusdã placet uitẽ proximo anno translata non putare, sequenti deinde anno purgare, & unam uirgã, quam submitimus, ad tertiam gẽmam refecare: tertio deinde, si uitis rectè cõualuerit, una plus gẽma submittere: quarto duas gẽmas proxima putationi adijcere, atq; in quinto demum anno uitem iugare. Hũc eundem ordinem cultura nos quoq; experti cõprobauimus.

De refecanda uinea uetere, &

propaganda.

CAP. VI.

Veterem uineam si in summo radices habebit, refecare nolito: alioquin etiam nouella uinea, quæ ex refecatione enata fuerit, uim inutilem habebit, summa parte terræ natantibus radicibus, quamobrem neque fructum uberem percipies, & nihilo minus celeriter cõsenescet. Eiusmodi itaq; uinea, si non aridos in corpore habet truncos, & flecti potest, factis sulcis optimè sternitur, atq; ita renouellatur. Sin autem eo usq; exaruit, ut curuari non possit, primo anno summatim, ita ne radices eruas, aut ledas, ablaqueato, & stercus ad radices addito, atq; ita putato, ut paucas, & certas materias relinquant, & fõdias diligẽter, & sæpius pampines, ne omnino superuacua sarmenta nutriat. Sic exculta, firmas & longas materias creabit, quas sequenti anno scrobibus inter ordines factis propagabis: ac deinde per triennium post dum conualescet sæpius fõdies, matremq; ipsam enecabis, nihil in posterum prospiciens ei, quam sublaturus es. In postremum annum matrem radicibus tolles, atq; ita nouellam uineam ordinabis. Sin autem uetus uinea dumtaxat generis boni radices in alto sitas habebit, ita ut ablaqueatæ non cõspiciantur, eã

uineam

uineam circa Cal. Martias antè quàm refecet ablaqueato, & protinus cū altè ablaqueaueris, refecato. Quatuor digitos ab radicibus truncum relinquito, & si fieri poterit, iuxta aliquem nodum ferrula defecato, & plagã acutissimo ferro deleuato, deinde minutam terram mediocriter stercoreatã ita superponito, ut ad obruto trunco ne minus tres digiti terræ super plaga sint. Hoc iccirco ne sole inarescat, & ut melius materias det ex percepto humore, quæ terra præbet: at quæ mali generis, & infructuosa uinea est, summasq; partes & mucidas, & exesas habet, si radices eius satis altè positæ sunt, optimè inserctur ita ut ablaqueata, & nudata pars ima secundum terrã sic amputetur, ne cum aggerata fuerit, supra terram extet.

De propagatione.

CAP. VII.

Propagationũ genera tria sunt in usu maximè: unũ, quo uirga edita à matre sulco committitur: alterum, quo ipsa mater prosternitur, atque in plureis palos per suas uirgas diuiditur. Tertium, quo uitis scinditur in duas, uel tres partes, si diuersis ordinibus diducenda est. Hoc genus tardissimè conualescit, quia uitis diuisa medullam amittit. Et quoniã genera proposuimus, unũquodq; qualiter faciendum sit, demonstramus. Virgam cū à matre in terrã deprimere uoles, scrobẽ quoquouersus quatuor pedum facito ita, ut propago nõ lædatur alterius radicibus. Deinde quatuor gẽmas, quæ in inum scrobẽ perueniant, relinquito, ut ex ijs radices citentur, reliquam partẽ, quæ cõtinentis matri est, abradito, ne superuacua sarmenta procreet. Diuersæ autem, quæ supra terram extare debent, ne passus fueris plus, quàm duas, aut ut maximè tres gemmas habere. Reliquas, quæ in terram absconduntur, exceptis quatuor imis, fac abradas, ne in summo radices uitis citet:

G 5 hoc

hoc modo propagata celeriter conualescet, & tertio anno à matre separabitur. Sin autē ipsam uitem sternere uoles, iuxta radicē ita, ne ipsam laedas, curiosè fodito, & uitē ita supplātato, ne radicē abrumpas: cum cam straueris, & uideris quousq; possit pertinere, sulcum facies unum, in quem uitem integram dimittas: deinde ex eo sulco, quasi ramos fossarum facies, per quos uti quæq; uirga postulauerit, propagetur, atq; ita terra adoperies. Sin autē uitis exiguam materiam habebit, & in diuersos ordines diducenda erit, neq; aliter potuerit palos, ad quos perducitur pertinere, quam ut diffluat, curabis, ut quā acutissima falce ab ea parte, qua bifurca est, findas, & eodem ferro acuto plagā emendes, sicubi inæqualiter findi uidebitur, sic diducta poterit in plures ordines diuidi. Non inutilis est etiam illa propagatio, quam nos reperimus, si quando in ordinē uitis deest, neq; est tam procerā uirga, quæ cum in inum scrobē demissa fuerit, retorqueri, & erigi supra terram possit. Breuitatem ne reformidaueris, sed qualemcūq; uirgā, cuius cacumen in inū scrobē peruenit, deprimito, & obruito: deinde gemas, quæ secundum ipsam matrem sunt, submittito, ut materias à superiore parte citēt. Tum demum post trienniu à matre amputato, & ad suum palū eam partē, quā à matre præcideris, reducito, & caput uitis facito. Propaginis scrobem ne minus trienio patulatum completo: summās radices præcidito: crebrò fodito.

De insitionibus fructuosis, quæ uites
fecundas faciunt.

CAP. VIII.

Cum uitem inserere uoles, optimi generis sarmentis fructuariatum, cum gemas agere incipit, uento aistro à matre præcidito. Sarmentum, quod inseris, de summa uite sit rotundum, bonis, crebrisq; nodis. Tres deinde

nodos

nodos integerrimos relinquito infra tertiam gemmam ex utraq; parte duorum digitorum spatium in modum cunei tenuissimè scapello acuto, ita ne medullā laedas, adradito. Vitem deinde, quam insiturus es resecato, & plagam leuato, atq; ita findito, & paratos surculos in fissuram demitto, eatenus qua adrasit sunt, ita ut cortex surculi corticem uitis æqualiter contingat: quicquid inserueris uitis, diligenter libro ligato, atq; luto subacto paleato oblinito, operitoq; plagam, & ita alligato, ne aqua, uentusue penetrare possit: deinde supra lutum muscum imposito, & ita religato: ea res præbet humore, nec inarescere sinir: infra insitionem, & alligaturam falce acuta leuiter uitem uulnerato ex utraq; parte, ut ex his potius plagis humor defluat, quā ex insitione ipsa abundet: nocet enim nimius humor, nec patitur surculos insertos cōprehendere. Quibusdam antiquorum terebrari uitē placet, atq; ita leuiter adrasos surculos demitti. Sed nos meliore ratione hoc idem fecimus: nā antiqua terebra scrobē facit, propter hoc urit eam partem, quam perforat: perusta autem perra ro unquā cōprehendit insertos surculos. Nos rursus terebram, quam gallicam dicimus, huic insitioni aptauimus: ea excavat, nec urit, quod nō scrobem, sed ramenta facit. Itaq; cauatū foramē cum purgauimus, undiq; adrasos surculos inserimus, atq; ita circūlinimus. Talis insitio facillimè conualescit. Igitur secundum æquinoctiu perfectam uitū insitionem habeto, humida loca, de uua alba: si cca, de nigra inserito. In fructuosas uites fecundas sic facito. Vites, quæ exigua dant fructum, aceto acri cū cinere rigato, ipsūq; codicem eodem cinere linito. At si quæ fructum, quem ostendit, ad maturitatē nō perducunt, sed priusquam mitem scant uua, inarescunt, hoc modo emendabuntur, cum sci-

piones

piones amplitudinem acini habuerint, radice tenuis uitem præcidito, plagam acri aceto pariter, ac lotio ueteri permixta terra linito, eodēq; radices rigato, sæpe fodito. Hæc materiam citant, uuaq; succum perferunt.

Ut uua cōplura genera acinorū habeat. CAP. IX.

Est etiā genus in sitionis, quod uuas tales creat, in quibus uarij generis colorisq; reperiuntur acini. Hoc autem ratione tali efficitur: quatuor, uel quinque, siue etiam plures uoles, uirgas diuersi generis sumito, easq; diligenter, & equaliter compositas colligato, deinde in tubulū fictilem, uel cornu arte inscrito, ita ut aliquantum extet ab utraq; parte, easq; partes, quæ extabunt resolutio, in scrobem deinde imposito, & terra stercoreata, obruito, & rigato, donec gemmas agant. Cum inter se uirgæ coheserint, post biennium, aut triennium facta iam unitate, dissolues tubulum, & circa medium ferè crus, ubi maximè uidebuntur coisse, uitem serra præcidito, & plagam leuato, terramq; minutam aggerato, ita ut tribus digitis altè plagam operiat, ex eo codice cum egerit coles, duos optimos submittito, reliquos deijcito, sic uua nascuntur, quales proposuimus. Ut autem uua sine uinaceis nascantur, mallorum scindito ita, ne gemmæ ledantur, medullamq; omnem eradito, tum demum in se compositum colligato, sic ne gemmas allidas, atq; ita terra stercoreata deponito, et rigato: cum coles agere cœperit, sæpe, & altè refodito. Adulta uitis tales uuas sine uinaceis creabit.

Vindemiam quomodo putes. CAP. X.

Vindemia facta statim putare incipito ferramentisq; optimis, & acutissimis, ita plagæ leues fient, neque in uite aqua consistere poterit, quæ simulatq; immorata est corruptit uitæ, uermesq; & alia creat animalia, quæ

mate

materiam excedunt: plagas autem rotundas facito: nam ceterius cicatricem ducunt. Sarmenta lata, uetera, male nata, contorta, omnia hæc præcidito: nouella, & fructuaria & interdum sobolem idoneā, si iam superficies parum ualuit, submittito, brachiaq; conseruato: quam celerime poteris putationem perficito: arida, & uetera, falce qua amputari nō possunt, acuta dolabra abradito: in agro macro, & sicco uineam imbecillam à bruma amputato: quam partem non deputaueris, circa Calend. Februa. repetito: ab Idibus Decemb. ad Idus Ianuarias ferro tangi uitem, & arborem non conuenit. Cum uitè putabis, inter duas gemmas secato: nam si iuxta ipsam gemmā secueris, laborabit, nec materiam citabit. Cicatrix autē semper deorsum spectet, ita neq; aqua, neq; sole laborabit, humorēq; recte capiet: in agro crasso, ualidaq; uinea plures gemmas, & palmas relinquito, in exili pauciores. Sicubi in uite brachium desiderabis, falce acuta semel, aut bis eo loco altè infra digiti mucrone ferito. Brachium quamuis longum caue totum tollas, nisi totum aruerit: uineam nouellam ante brumam ablaqueatam habeto, ut omnes imbres, limumq; concipiat. Vites, arboresq;, quò citius ablaqueaueris, erunt ualentiores. Sed quæcunq; in cliuis erunt positæ, ita ablaqueandæ sunt, ut à superiore parte secundum codicem lacusculi fiant, ab inferiore autē puluini altiōres excitentur, quo plus aquæ, limiq; contineant. Vinea uetus neque ablaqueanda est, ne radices, quas in summo habet, inarescant, neq; aranda, ne radices abrumpantur. Bidentibus sæpe, & altè fodito equaliter, & stercore, uel palea conspergito solum ante brumam, uel cum circum ipsam uitè summam ablaqueaueris, stercoreato.

De pampinatione,

CAP. XI:

Vinea

Vineam quam bene putare, tam diligenter pampinare utile est, nam & materiae, quae fructū habent melius conualescunt, & putatio sequentis anni expeditius, tū etiā uitis minus cicatricosa fit, quoniā quod uiride, & tenerū decerpitur, protinus conualescit. Super haec quoq; melius uuae maturescunt ante dies decem, quam uinea florere incipit, pampinatam habeto: quicquid superuacui enatū fuerit, tollito: quod in cacumine, aut in brachijs natū erit decerpito, dumtaxat, quae uua non habebūt. Cacumina uirgarum, ne luxurientur, demutilato. Uuas, quae meridiem, aut occidentē spectabūt, ne peruratur suo sibi pampino tegito,

De fossura.

CAP. XII.

Simulatq; uua uariari coeperit, fodito tertiam fossurā, & cum iam maturescet, ante meridiē priusquam calore incipiet, & cū desierit, post meridiē fodito, pulueremq; excitato: ea res & a sole, & a nebula maxime uuam defendit. Utulētā terrā, neq; arare, neq; fodere oportet, quia ualde durescit, & funditur. Bidentibus terram uertere utilius est, quam aratro. Bidens aequaliter totam terram uertit: aratrum praeterquam quod scamna facit, tū etiam boues, qui arant, aliquantulum uirgarum, et interdum totas uites frangunt. Finis autem fodiendi uineā nullus est, nam quanto sapius foderis, tanto uberiorem fructum reperies.

Ne rubigo uineam uexet.

CAP. XIII.

Palearum aceros inter ordines uerno tempore positos habeto in uinea: cum frigus contra teporis consuetudinem intellexeris, omneis aceros incendito, ita fumus nebulam, & rubiginem remouebit.

Ne formica uitē ascendat.

CAP. XIV.

Lupinum terito, & cum fracibus misceto, eoq; imam lineam uitē circumlinito: uel bitumē cum oleo coquito,

CO

eo quoq; imas uites tangito, formicae non excedent.

Ne forices, aut uolucra uitem

laedat.

CAP. XV.

Vites, quae secundū aedificia sunt, a foricibus, aut muribus infestantur: id ne fiat plenam lunā obseruabimus, cum erit in signo leonis, uel scorpionis, uel sagittarij, uel tauri, & noctu ad lunā putabimus. Genus est animalis, uolucra appellatur, id fere praerodit teneros adhuc pampinos, & uuas: quod ne fiat, falces, quibus uinea putaueris, peracta putatione sanguine urfino linito: uel si pellem fibri habueris, in ipsa putatione quoties falcē acueris, ea pelle acie detergito, atq; ita putare incipito. Quoniam de uineis abunde diximus, de arbutis praecipianus.

De arbutis.

CAP. XVI.

Vitem maxime opulus alit, deinde ulmus, deinde fraxinus. Opulus quoniam frondem non idoneā habet, a plerisque improbat. Ulmus autem, quam atiniam uocant rustici, generosissima est, & laetissima, multamq; frondem habet, eaq; maxime serenda est locis pinguibus, uel etiā medio cribus: sed si aspera, & siticulosa loca arbutibus obserenda erunt, neq; opulus, neq; ulmus tam idoneae sunt quam ornatae syluestres fraxini sunt paulò latioribus tamē folijs q̄ ceterae fraxini, nec deteriore frondem, quam ulmū praestant. Caprae quidē, & oues libentius etiā hanc frondē appetūt. Igitur qui arbutū cōstituere uolēt, ante annū quā deponāt arbores, scrobes faciant quatuor pedū quoquo uersus, deinde circa Cal. Mart. in eandē scrobē ulmū, et opulū, uel fraxinū deponāt, ut si ulmus defecerit, opulus, uel fraxinus locū obtineāt: si autē utraq; uixerint, altera eximatur, & alio loco deponatur. Arbutum inter quadragenos pedes dispositū esse conuenit: sic enim & ipse

et ipsae arbores, et appositae uites melius conualescent, fructumque meliorem dabunt. Segetes etiam, quae in eo erunt, minus umbra laborabunt: arborē, quam deposueris, sepius circumfodito, quod celerius adolescat, et citra triennium ferro ne tetigeris. Completis sex et triginta mensibus ad recipiendam uitam formabis, et superuacuos ramos amputabis, altera brachia in modum scalarum relinquens, alternisque annis, sexto anno, si iam firma uidebitur, maritabis hoc modo: ab ipso arboris crure pedale spatium intermitto, deinde de sulcum in quatuor pedes longum, in tres altum, in duos pedium, et semissem latum cum feceris, patiere minime duobus mensibus cum tempestatibus uerberari: tum demum circa Cal. Martias uitam, de seminario, ne minorem quidem decem pedum sternito, et adminiculato, arborisque iungito: eam proximo anno ne putaueris: tertio uero ad unam uirgam redigito, paucasque gemas relinquito, ne antequam inualuerit, in altitudine repat: deinde ubi amplius incrementum habuerit, per omnia arboris tabulata disponito eius materias, ita tamen ne uitam oneres, sed certa, et robustissima flagella submittas, arbutiuam uitam quam putare, tam alligare diligenter oportet: nam in ea fructus maxime uis consistit, diutiusque peruenat, quae firmis toris et idoneis locis religata est: itaque omnibus annis conuenit subsequi putationem, ita ut tori renouentur, et uitis per idoneos ramos disponatur.

De oliuetis.

CAP. XVII.

Olea maxime collibus siccis, et argillosis gaudet, at humidis capis, et pinguibus letas frondes sine fructu affert. Melius autem truncis quam plantis oliuetum consistitur. Magoni autem placet siccis locis oliuam, aut mox post equinoctium feri, aut ante brumam. Nostrae aetatis agricolae frivolum uernum tempus circa Calen. Martias seruant. Oportet autem

tet autem scrobem oleae quoquoersus pedes quaternos patere, in unum scrobem lapidem, glareamque abijcere, deinde super terram quatuor digitorum injicere, tum arbusculam deponere ita rectam, ut quod a scrobe extiterit, in medium sit: arbusculum autem a tempestatibus tueri diligenter oportet adminiculando, et terrae, quae in scrobe reponitur, stercora immiscendo. Oleam decet inter sexagenos pedes disponi, ut spatium in latitudine crescendi habeat: nam quae in proceritatem extenduntur, euanidae fiunt, parumque fructus ferunt. Optima est olea liciniana, pausia secunda oleo, esca orchis. Sunt et regiae, et radij, quae neque specie, neque oleo sunt, tam gratae, quam quas supra diximus. Si oleam posueris eo loco, unde quercus effossa est, morietur, ideo quod uermes quidam sunt, qui in radice quercus nascuntur, et educantur, ipsaeque maxime semina oleae consumunt: si in olea unus ramus aliquanto ceteris letior est, nisi eum recideris, arbor tota fiet retorrida. Omnes arbusculas prius quam tras ferantur, rubrica notare conuenit, ut cum serentur, easdem caeli partes aspiciant, quas etiam in seminario conspexerant, alioquin frigore, uel calore laborabunt ab ipsis partibus, quas praeter consuetudinem sub alio tractu expositas habuerint.

De pomario constituendo.

CAP. XVIII.

Priusquam pomarium constituas, quam magnum habere uoles circumnunito maccra, aut fissa, ita ut non solum pecori, sed ne homini quidem transitus sit, nisi per ostium, dum adolescant semina: nam si prius cacumina manu perfracta, aut a pecore prerosa fuerint, quam adolescant, in perpetuum corrumpuntur. Generatim autem arbores disponere utilius, maxime ne imbecillae et ualidioribus prematur, quae nec uiribus, nec magnitudine sunt pa-

H res

res, neq; pariter crescunt: terra quæ uitibus apta est, eadem quoq; utilis est arboribus.

De scrobibus faciendis. CAP. XIX.

ANte annum, quam pomaria disponere uoles, scrobes fodito, ita sole, pluuiaq; macerabuntur, & quod posueris citò comprehendet. Sed si quo anno scrobes feceris etiam semina ponere uoles, minimum ante duos menses fodito scrobes, postea stramentis eos completo, & incendio. Quo latiores, patetioresq; scrobes feceris, eò latiores erunt, uberioresq; fructus. Scrobs clibano similis esse debet, inus quam summus patetior, ut laxius radices euagetur, ac minus frigoris hyeme, minusq; aestate uaporis per angustū os terræ admittant. Tum etiā cliuosis locis terra, quæ in eum congesta est, pluuijs non abluitur. Arbores paribus interuallis serito, ut cum creuerint, spatium habeat, quò ramos extendant: nam si spisse posueris, neque infra quicquam serere poteris: nec sic ipsæ fructuosæ erūt, nisi eas interraferis. Itaq; placet inter ordines quadragenos pedes, minimumq; tricenos relinqui uersuris.

Quomodo semina legas. CAP. XX.

Semina lege, ne minus crassa, quam manubrū est bidens, recta, leuia, procera, sine ulceribus, integro libro: ea bene, & celeriter comprehendunt. Semina si ex arboribus sumes, de ijs potissimum sumito, quæ omnibus annis bonos, & uberes ferunt fructus. Obseruabis autem ab humeris, qui sunt contra solem orientem, ut eosdem decerpas. Si cum radice plantam posueris, incrementum eius futurum, quod & cæteris, quas seueris, arboribus. Arbos insita fructuosior est, quam quæ insita non est, id est, quam quæ cum ramis, aut plantis ponitur. Priusquam arbusculas trāsferas, rubrica, uel alia qualibet re signato, ut ipsæ

uentis,

uentis, quibus ante steterunt, constituas eas, curamq; adhibeto, ut ab superiore, & sicciore, & exiliore in planiorē, humidiorē, pinguiorē agrum trāsferas. Semina trāsferca maxime ponito: ea extent supra terram tribus pedibus. In eodem scrobe, si duas aut tres arbusculas ponere uoles, curato ne inter se contingant. Nam ita uermibus interimuntur. Cum semina depones, dextra, ac sinistra singulis usq; in inum scrobem fasciculos sarmentorum brachij humani crassitudine deponito, ita ut supra terrā paululum extent, per quos aestate paruo labore aquam radicibus subministres. Arbores, aut radicata semina autumno serito circa Idus Octob. Taleas, & ramos uerè antè, quā germinare arbores incipiant, deponito. Sed ne tineamolestia sit seminibus ficulneis, in inum scrobem taleam lenitisci, ita ut cacumen eius deorsum spectet, obruito.

Quando ficus serenda sit. CAP. XXI.

Ficum frigoribus ne serito: loca aprica, calculesa, glauca, interdu & saxosa amat. Eiusmodi agro citò conualescit, si scrobes amplos, & idoneos feceris. Ficonū genera etiam si sapore, & habitu differunt, tamen uno modo, sed dispari differentia agri seruntur. Locis frigidis, et autumnū temporibus aquosis, præcoques serito, ut ante pluuiam fructū deligas. Locis calidis hybernas seretinas serito. At si uoles ficum quamuis non natura scra facere, cum grossuli minuti erūt, fructū decutito. Iterū alterū edct fructum, & in hyemem serā differet maturitatē. Nonnunquam etiā, cum frondere cæperint arbores, cacumina fici acutissimo ferramēto summa amputare prodest. Sic firmiora arbores, & seraciora fiunt: semper proderit simulac folia agere cæperit ficus, rubrica amurca diluere, et cum stercore humano ad radicem infundere: ea res efficit ubere

H 2 riorē

riorem fructum, & factum fici speciosius & plenius.

De nuce ferenda.

CAP. XXII.

Nucem graecam serito arcturi signo, uel circa Cal. Feb. quae pruina nescit. Agrum calidum, durum, et siccum desiderat. Nam in locis diuersis natura eiusmodi si posueris nucem, protinus putrescet. Antè quam nucem deponas, in aqua mulsâ, nec nimis dulci macerato, ita iucundioris saporis fructum, cum adoleuerit, praebit, & interim melius, atq; celerius nascetur. Ternas nucas in trigonum statuito, parsq; acutior inferior sit, quia inde radices mittit, nuxq; à nuce minime palmo absit, & anceps ad fauonium spectet. Omnis nux unam radicem mittit, & simplici stylo prorepat. Cum ad scrobis solum radix peruenit, duritia humi coërcita recuruatur, & extensa in modum ramorum alias radices emittit. Nucem graecam, & auellanam Tarentinam hoc modo facere poteris. In quo scrobe destinaueris nucem ferere, terram minutam in modum semipedis ponito, ibiq; semè ferulae repangito. Cum ferula fuerit enata, eam findito, & in medullam eius sine putamine nucem graecam, uel auellanam abscondito, et ita adobruito: hoc ante Cal. Mart. facito, uel etiam inter Nonas, & Idus Martias. Hoc eodem tempore iuglandem, et pineam, & castaneam ferere oportet.

De malo punico ferendo.

CAP. XXIII.

Malo punicum uere usq; in Cal. Apriles rectè feritur. Quod si acidum, aut minus dulcem fructum feret hoc modo emendabitur. Stercore suillo, & humano, & lotio humano ueteri radices rigato: ea res & fertilem arborem reddet, & primitiuos annos fructum uinosum, postea uerò etiam dulcem, et apyrenū facit. Nos exiguum admodum laser cyrenaicū uino diluimus, & ita cacumina arbo

arboris summa obleuimus, ea res emendauit acorè malorum. Mala punica ne rumpantur in arbore, remedio sunt lapides tres, si cum seres arborem, ad radicem ipsam collocaueris. At si iam arborem satam habueris, scyllam secundum radices arboris serito: alio modo cum iam matura mala fuerint, antè quam rumpantur, peciolos, quibus pendent, intorqueto. Eo modo seruabuntur etiam anno toto.

De pyro.

CAP. XXIII.

Piros autumno ante brumam serito, ita ut minime dies quinq; & uiginti ad brumam supersint, quae ut sint feraces, cum iam adoleuerint, altè ablaqueato, & iuxta ipsam radicem truncum findito, et in fissuram cuneum pinum tede adijcito, & ibi relinquito: deinde obruta ablaqueatione cinerem supra terram spargito.

De malis ferendis.

CAP. XXV.

Mala aestiua cydonea, sorba, pruna, post mediam huius mensis usq; in Idus Fe. serito. Moru ab Idib. Fe. usq; in equinoctium uernum rectè seres. Siliquam graecam, quam quidam κερκίον uocant, deinde persicum ante brumam per autumnum serito. Amygdala, si parum feracia erunt, perforatam arborem lapidem adigito. Ita librum arboris inolescere sinito. Omnium autem generum ramos circa Cal. Mar. in hortis, ubi & subacta & stercoreata terra est, per puluinos arearum disponere conuenit: deinde cum creuerint, danda est opera, ut dum teneros ramulos habet, ueluti pampinentur, & ad unum stylum primo anno semina redigantur: et cum autumnus in cesserit, antequam frigus cacumina adurat, omnia folia decerpere expediet: et ita crassis arundinibus, quae ab una parte nodos integros habet, quasi pileolos induere, atq; ita à frigore, & gelicidijs teneras adhuc uirgas tueri. Post quartum & uigesimū de-

H 3 inde

inde menssem, siue transferre, & disponere in ordinem uolens, seu inferere, satis tuto utrunq; facies.

De insitione arborum. CAP. XXVI.

OMnis surculus omni arbori inferi potest, si non est ei, cui inferitur, dissimilis cortice: si uero fructū etiam eodem tempore fert, sine ullo scrupulo optimè inferitur. Tria autem genera insitionū antiqui tradiderunt. Vnum, quod resecta, & fissa arbore recipit insertos surculos: Alterum, quod resecta inter librū, et materiam admittit semina, quæ utraq; genera uerni temporis sunt: Tertium, quod ipsas gemmas, cum exiguo cortice in partem sui delibratam recipit, quam uocant agricolæ emplastrationem. Hoc genus æstatis est. Quarū insitionum rationem cum tradiderimus, à nobis quoq; repertam aliā docebimus. Omnes arbores simulatq; gemmas agere cœperint, Luna crescente inferito, oliuam autem circa æquinoctium uernum usq; in Idus Aprilis. Ex qua arbore inferere uoles, & surculos ad insitionem sumpturus es, uideto ut sit tenera, et flexilis, nodisq; crebris. Et cum primū germina tumebūt de ramulis anniculis, qui solis ortum spectabunt, & integri erunt, eos legito. Craffitudo minimi digiti surculi sint bifiduli. Arborem, quam inferere uoles, serra diligenter excisecato eā parte, quæ maximè nitida, & sine cicatrice est, dabisq; operam, ne librū lædas. Cum deinde truncū recideris, acuto ferramento plagam leuato: deinde cuneum ferreum, uel osseum inter corticem, & materiem, ne minus digitos tres: sed leniter demittito, ne lædas, aut rūpas corticem. Postea surculos, quos inferere uoles, falce acuta ab una parte eradito tam altè quam cuneum demissisti, sed ita ne medullam, ne ue alterius partis corticem lædas: ubi surculos paratos habueris, cuneum uellito: statimq; surculos demittito

demittito in ea foramina, quæ cuncto adactō inter corticem, & materiem facta sunt. Ea autem sine, qua adraferis, surculos demittito ita, ut sex digitis de arbore extent. In una autem arbore duos, aut tres ramulos figito, dum ne minus quaternū digitorū inter eos sit spatium. Pro arboris magnitudine, & corticis bonitate hæc facito. Cum omnes surculos, quos arbor patietur, demiseris, libro ulmi, uel uimine arbore astringito: postea palcato luto bene subactō oblinito totam plagā, & spatium, quod est inter surculos usq; eò, ut duobus digitis insita extent: supra lutum muscum imponito, & ita alligato, ne pluuia dilabatur. Si pusillam arbore inferere uoles, iuxta terram abscondito, ita ut sex quipedē à terra extet. Cū deinde absceideris, plagā diligenter leuato, & mediū truncum acuto scalpro modicè fundito, ita ut fissura trium digitorū sit. In eā deinde cuneum quoad patietur, inferito, & surculos ex utraq; parte adrafos demittito, ita ut librū seminis libro arboris æqualem facias: cū surculos diligenter aptaueris, cuneum uellito: deinde arbore, ut supra dixi, alligato, & oblinito: dein terrā circa arbore aggerato usq; ad ipsum insitum: ea res à uento, & calore maximè tuebitur. Tertium genus insitionis, cum sit subtilissimum, non omni generi idoneum est: & ferè eæ recipiunt talem insitionem, quæ humidum, succosumq; & ualidum librū habet, sicuti ficus: Nam & lactis plurimum remittit, & corticem robustum habet: optimè itaq; ea inferitur tali ratione. Ex qua arbore inferere uoles, in ea quæsito nouellos, & nitidos ramos: in his deinde obseruato gemmam, quæ bene apparet, certamq; spem germinis habebit: eam duobus digitis quadratis circumsignato, ut medio gemma sit, & ita acuto scalpello circūcidito, delibratoq; diligenter, ne gem-

nam lædas: deinde ex qua arbore inferere uoles, in ea nitidissimum ramum eligito, & eiusdem spatij corticem circuncidito, & materiem delibrato, & in eam partē, quam nudaueras, gemmam hanc, quam ex altera arbore sumpseras, aptato ita, ut emplastrum circuncisæ parti conueniat: ubi hæc feceris, circa gemmam bene uin cito, ita ne lædas: deinde commissuras, & uincula luto oblinito spatio relicto, qua gemma liberè geminet. Materia, quā in seueris, si sobolē, uel superiores ramos habebit, omnia præcidito, nequid sit, quo possit succus euocari, aut cui magis, quam in sito seruiat. Post unum & uigesimum diem soluito emplastrū. Hoc genere etiam optimè olea inferitur. Quartum illud genus infitionis iam docuimus, cum de uitibus disputauimus: itaq; superuacuum est hoc loco repetere iam traditam rationem terebrationis.

Quod omnium generum furculi, omnibus arboribus inferi possint. CAP. XXVII.

SED cum antiqui negauerint posse omne genus furculorum in omnem arbore inferi, & illam quasi finitionem, qua nos paulò antè usi sumus, ueluti quandam legē sanxerint, eos tantū furculos posse coalescere, qui sint cortice, ac libro, & fructu cōsimiles ijs arboribus, quibus inferuntur, existimauimus errorē huius opinionis discutendum, tradendamq; posteris rationem, qua possit omne genus furculi, omni generi arboris inferi: quod ne longiori exordio legentes fatigemus, unum quasi exemplū subiicimus, qua similitudine quisq; quod genus uolet omni arbori poterit inferere. Scrobem quoquouersus pedū quatuor ab arbore oliuæ tam longè fodito, ut extremi rami oleæ possint eam contingere: in scrobem deinde fici arbusculā deponito, diligentiamq; adhibeto, ut robusta, & nitida fiat. Post

fiat. Post triennium, aut quinquēnium, cum iam satis amplum incrementum ceperit, ramum oliuæ, qui uidebitur nitidissimus deflecte, & ad crus arboris ficulneæ religa: atq; ita amputatis cæteris ramulis, ea tantū cacumina, quæ inferere uoles, relinquito: tum arbore fici detrucato: plagamq; leuato, & mediā cuneo findito. Cacumina deinde oliuæ sicuti matri inhaerent, utraq; parte adradito, & ita fissuræ fici aptato, cuneūq; eximito, & diligētē colligato, ne qua ui reuellantur. Sic interposito trienio coalescet ficus oliuæ: & tum demum quarto anno, cum bene coeuerint, uelut propagines, ramulos oliuæ à matre refecabis. Hoc modo omne genus in omnem arborem inferitur.

De cythiso.

CAP. XXVIII.

CYthisum, quem Græci aut ^{*ζίας}, aut ^{*αγρίκην}, aut ^{*τροπόδιον} uocant, quamplurimum habere expedit, quod gallinis, apibus, ouibus, capris quoq; & omni generi pecudum utilissimus est, quod ex eo citò pinguescit, & lactis plurimum præbet ouibus: tum etiam quod octo mensibus uiridi eo pabulo uti, & postea arido possis. Præterea in quolibet agro, quamuis macerrimo celeriter comprehendit, omnemq; iniuriā sine noxa patitur. Mulieres quidem, si lactis inopia premuntur, cythisum aridum in aquam macerari oportet, cum tota nocte permaduerit: postero die expressi succi ternas heminas permisceri modico uino, atq; ita potandum dari, sic & ipsæ ualebunt, & pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cythisi uel autumnno circa Idus Octob. uel uere fieri potest. Cum terram bene subegeris, in modum horti areas facito, ibiq; uelut ocymum semen cythisi autumnno serito: plantas deinde uere disposito, ut inter se quoquouersus quatuor pedum spatio distent. Si semen non habueris, cacumina cy-

H 5 thisorum

thiſorum uere diſponito. Stercoratam terram circa aggerato: ſi pluuia nō inceſſerit, rigato x v. proximis diebus; ſimul ac nouam frondem agere cōperit, ſarrito. Poſt triennium deinde cedito, & pecori praebeo. E quo abunde eſt uiridis pondo x v. boui pondo xx. ceteriſq; pecudibus pro portione uirium. Poſteſt etiam circa Septembrem ramis ſeri. Aridum ſi dabis, exiguum dato, quoniam maiores uires habet, priuſq; aqua macerato, & exemptum paleis permisceto. Cythiſum, quod aridum facere uoles, circa menſem Septembris, cum ſemen eius grā deſcere incipiet, cedito. Paucis deinde horis, dum ſtacceſcat, in ſole habeto: deinde in umbra adſiccato, & ita condito.

De ſalice, & geniſta, & arundine.

CAP. XXIX.

Salicem, & geniſtam crescente luna uere circa Calendas Martias ſerito. Salix humida loca deſyderat, geniſta etiam ſicca, utraq; tamen circa uinea opportune ſeruntur, quoniam palmitibus idonea praebeo uincula. Arundo, optime ſeritur, quos alij bulbos, alij oculos uocāt. Simul atq; terrā bipalio repaſtinaueris, radicem arundinis acuta ſalce praefectam impendenti pluuia diſponito. Sunt qui arundines integras ſternant, quoniā ex omnibus nodis ſatae arundines emittunt, ſed ſerē hoc genus euaniā, exilēmq; & humilem arundinem affert. Melior itaq; ſatio eſt ea, quam prius demonſtrauimus. Placet autē cōmibus annis ſimulac arundinem cecideris, locum altē, & aequaliter fodere, atq; ita rigare.

De uiola, & roſa.

CAP. XXX.

Violam qui ſacturus eſt, terram ſtercoratam, & repaſtinatam minimum altē pedem in puluinos redigat. Atque ita plantas hornotinas ſcrobiculis pedibus ſactis

ſactis ante Cal. Mart. diſpoſitas habeat. Semen autem uiolae ſicut olerū in areis duobus temporibus ſeritur uere, uel autumno. Colitur autem eo modo, quo & cetera olera, ut ſeritur, ut ſarriatur, ut interdum etiā rigetur. Roſam fructibus, ac ſurculis diſponi per ſurculos pedales conuenit per idē tempus, quo & uiola. Sed omnibus annis ſodiri ante Calen. Mart. & interputari oportet. Hoc modo culta multis annis perennat.

FINIS.

INDEX OMNIUM

FERE' QVAE IN HISCE

Columellae libris ſcitu digna re-

peruntur.

A

A Blaqueada uinea qua	Anates	303
do	131.157 Anguifer ſydus	375
Actor 30 Actus	16 Anetum	396
Adoreum	49 Andromeda	377
Africanae gallinae	277 Anſer	300
Agrna quid	166 Apes	314.315
Agricultores	4 Apes Iouis nutrices	315
Albuclis	87 Apes ut reuiuifcant	328
Ambulationes	24 Apes quomodo a pugna cō	
Amerina ſalix	160 peſcantur	326
Amethyſtos	87 Apiana uua	438.85
Amineae uites	63.100 Apium	394
Amygdala	200.485 Apium peſtilentia	330
Amurca	96.70 Apium pulli	317
Amurca oleo inimica	453 Apium fugam exploratam	
		praeficere

I N D E X.

præscire	325	Arundo	162
Apiarium	318	As	167
Ἀποθήκη	95	Asinus, Afellus	245
Apothecæ	25. 27	Ἀσφάλτης	225
Apyrenum	484	Asparagi sativi	397
Aquila exoritur	56. 374	Asis angularis	173
occidit	375	Ἀσπίς	396
Aquæ bonitas	17	Atrienses	409
Arator bonus	35	Auara uitis	87
Arbor insita melior	483	Aues quo tempore parere	
Arborum translatio	482	definant	288
Arborator	360	Auellana	199
Arbuscula omnes quomo=		Auena satio	63
do transferendæ	481	Aurigæ occasus	380
Arborum insitio tempesti=		Autumnalis putatio	133
ua	486. 482		
transla		B	
tio	483	Balneæ	27
Arbustum	469	Balnearia	24
Arbustum	477	Bambata	434
Arbutus	192	Battis sativus	417
Arcturus quæ occidat	377	Beta	396
Area	28	Bidens	478
Aræ	389	Bigemmis	179
Argilla	107	Blattæ lucifugæ	321
Arietis exortus	372	Boum cura	211
Arietes	484	Boum medicina	214
Argitis	86	Boues quales parandi	207
Argo nauis occidit	378	Boues inter arandū quomo	
Arietum habitus	248	do disponendi	44. 45
Armoracia	415	Boues ab opere quomoda	
Arundinetum	163. 368	curandi	44. 45

BR

I N D E X.

Brachia uitis	148	Candelas sebare	79
Brachiatæ uinæ	179	Canicula apparet	292
Branchiæ	310	Canum genera	272
Brassicæ satio	392	Canis uillaticus	272
Brisa	438	Canum admissura, & par=	
Brutia pix	334	tus 274 cibaria ibid. quo	
Brumæ tempus	335	modo appellandi, ibidem	
Brumæ tempore utis non		Canna	273
colenda	471	Cannabis	60
Bubilia	25	Canterioli	400
Bubulci statura	34	Canterius	134. 402
Buculus	209	Capi semimares	277
Bulbi satio	490	Capillamenta feminū	134
Bumasti uites	83	Capillorū cōcinatores	277
B		Capparis	399
Cacabus	439	Capisterium	53
Cadus	432	Caper optimus	261
C. Matius rei rusticæ scri=		Caprarum partus	262
ptor	443	Capra sydus exoritur	372
Cæsonianū præceptū	19	Caprarum morbi earundē	
Calabrica olea	453	remedia	263
Calameta	152	Capreolus ferramentū	444
Calcare	288	Caprarij officium	263
Calisto sydus occidit	367	Capitatum porrum	393
Cammarus	311	Capulator	455
Campestris, & collina uua		Capitata uinæ	179
83		Caput uitis	100
Campus	38	Carex	377
Canalis	453	Carpinus	190
Candida lactuca	392	Casale	71
Candofocci	180	Casæi faciendi ratio	264
		Casæus	

I N D E X.

Caseus Gallicus	463	Ciconia quid	112
Caseus quō seructur	417	Cydonia	445. 485
Casiope occidit	381	Cydoniorū conditura	439
Castratio ouium	261	Cynaræ satio	393
Castanea caluescere	163	Cythisi satio	204
Catulorum cura	274	Classes	36
Catulo facere	79	Clavi	223
Caudarum canum castra-		Clavi in ouibus	74
tio	275	Cochlear	427
Celle	25	Cœlestis aqua optima	22
Centaurus apparet	373.	Cœnationes	24
& 378		Colere quid	40
Centuria quid	167	Colliquæ	50
Centones	33	Colliria	248
Cera ex quibus floribus fi-		Collis	38
at 337. & quomodo cõ-		Color aruorum	42
ficiatur	339	Cocolubes quid	86
Κεράκια	485	Columbarum color qui me-	
Ceparum genera, & quō		lior	293
reponantur	415	Columbarum sagina	293
Cepa Ascalonia, & Pcm-		Columbæ ne sedes mutant	
peia	415	291	
Cenæ uaccæ	230	Columbinum stercus	70
Chalcis	310	Coloni indigenæ	29
Charcari	333	Colus	437
Charcata	176	Colymbades	449
Cherephyllum	396	Concha ferræ	454
Cibarium oleum	457	Conseminales uince	446
Cicera	64	Consigillo	215
Cicercula	60. 64	Coniugij maritalis institu-	
Cicer arietinum	60	tio	402
		Contu	

I N D E X.

Contubernalis mulier	31	Culex	400
Cornelius Celsus	13	Cuneati agri forma	169
Corbis	213	Curgulio	120
Corbulæ	454	Cura rusticationis apud an-	
Coruda	396	tiquos Romanos gloria	
Coriago	221	fuit	6
Cordum olus	417	Curius Dentatus	18
Coriandri satio	390	Custos quid	470
Corna	415	Custos palmæ quomodo	
Coronæ	223	submittendus	149
Corona sydus cœleste exo-		D	
ritur 381. Eadem occi-		Dactyli	83
dit	375	Decacuminare	131
Corporis membra, eorumq;		Decemodie	421. 454
officia	102	Decuriæ	36
Corticatæ picis usus		Decussare	148
Cortinale	27	Defrutum quō fiat	426
Crater sydus cœleste appa-		Delibrare	197. 185
ret	278	Delphini occasus	376
Κρετασπίδες	131	Densæ glabræq; sues	9
Cretosa humus	107	Diabetes	100
Creta cimolia	225	Diradiari	190
Crustumia pira	200	Disfrarari	162
Cubitor bos quomodo emē		Distichum ordeum	56
dandus	210	Doctrante tertiarum	50
Cuculli sagati	32. 362	Declabra	46
Cucumis	397	Dolus Mendefius	398
Cucurbita	397	Dracontion	88
Cumila bubula	221	Δρακόν	273
Cumila quæ et Satureia	317	Duramina	143
Culina	24	Dulce uinum quō fiat	431
		Effortum	

I N D E X.

E	Fabalia	57
Effectum solum 3	Falculæ	152
Effœminatorum gestus 6	Falcis figura	152
Elices qui 50	Far	50
Embammata 462	Farrago	63
Emarcus uitis genus 87	Fauonius	78
Emplastratio 201.486	Ferijs qd agricolæ, quidq;	
Emuscare oleas 373	non facere liceat	79
Epitomis circumscribere 13	Febris signa	218
Epicharmus 258	Fermentare terram	39
Epiphora 226	Ficus qñ sereda 198.483	
Equa ut marem patiat	Ficus serotina	483
quid agendum 233	Fici aridæ	418
Equi quomodo ad admissu-	Ficus ut aspernentur de-	
ram saginandi 223	ues	288
Equorum indoles & forma	Ficorum genera	198
235	Ficedula	382
Equorum cura, & medici-	Fidis sydus cœleste occi-	
na 236	dit	470
Ergastularij 33	Filix	371
Eruncare 389	Filicis extirpatio	ibidem
Eruum 64.212	Fiscelle	41
Ethesia uenti 377	Fisci	455
Exossare 351	Flagellum quid	100
Examina apum syluestria	Focaneus palmes 148.159	
quum inueniantur 323	Fœneratio	5
Euhemerus 315	Fœni siccandi modus	76
F	Fœnum græcum	63
Fabæ 57	Fœminæ uillicæ	29
Faba an occanda ibidem	Formicæ ne uitibus nocer-	
Faba an sarienda 65	ant	479
	Frigus	479

I N D E X.

Frigus terrâ excoquit 389	Grumi	78
Fronde qua, & quando u-	Gummitio	457
tendum 213	H	
Fructuariæ partes 25	Halcyonei dies	369
Fructuarius quis 187	Halicastrum	49
Frutetosi tractus 40	Hare quõ cõstruendæ	268
Frutex 465	Helueolæ uites	86
Fuligo 400	Heluenaciæ uites	87
Fumarium 27	Hedera	317
G	Hexagonij agri forma	172
Galaticum ordeum 56	Higinus	13
Gallarum genera 277	Hinnus	242
Gallinaceus mas qualis esse	Hippomanes	225
debeat 278	Hornotina uirgæ	188
Gallinæ albæ uitandæ 278	Hœdi sydus cœleste exori-	
Gallinaria insula 277	tur	378
Gemella uitis 84	Horreum	25.406
Gemellar 455	Horreum pensile	26
Glarea & calculus 107	Ἰπποκυάμα	245
Glechonites uinum 435	Ἰπποσίλιος	394
Glocire 277	Hyssopitis uinum	434
Græcum, & Tarentinum	I	
pecus 254	Ianitores	5
Graminis extirpatio 129	Illiteratus uillicus	32
Grandescere frumenta in	Inclilia	195
horreo 78	Inerticula uitis	87
Granata poma 439	Inoculatio, & Emplastrat-	
Granata mala quomodo ser-	tio	472
uentur, & quomodo de-	Interordinia	177
ijs fiat uinum 443	Indicia frumentariæ terre	
Grenia ligna 385	43	
Grossuli 488	I	Inod

I N D E X.

Inodorare	410	naria	26
Infitionū uaria genera	201	Lacus uinarij & torcularij	
Inulae satio	394.	Eius con=	421
ditura	447	Laserpitium	225
Infitio arborum	201.486	Lanata aminea	84
Infitio uitis	102	Leguminum genera	49
Intybi satio	390.	Eius con=	Leguminum satio 50
ditura	414	Legumina agros stercorā=	
Inula	394	tia 69. Et quæ obsint	
Italia unde dicta	207	agris	ibidem
Iter commodum	16	Lentis satio	59
Iterati, tertiatiq; agri	45	Lepidij satio	395
Iugata uinea	469	Liber & Libera dij	422
Iugarius	24	Libella	113
Iugerum quot operis cola=		Libra sydus coeleste occi=	
tur 64. Quot modios se=		dit	372
minū postulet 51. Eius		Liciniana iugera	18
forma & partes	169	Lignatio	21
Iulius Atticus	13	Linum	59
Iulius Græcinus	13	Lira	391.52
Iumenta unde dicta	206	Lirari	374
Iusta	50	Loci uitia	145
		Lora confectio	439
L		Lumbrici: cōtra lumbricos	
Labellum	432	uitulorum remedia	230
Laboriosior est negligētia			
quàm diligētia	406	Lupinum	49.65.73
Lactuca	392	Luna infra terram	391
Lactuce genera	392	Luxuriosa uitis	143
Lacusculi	483	M	
Laconica	7	Macies & languor mula=	
Lacubus distinguere gra=		rū quomodo curctur	245
		Machina	

I N D E X.

Machina	243	Mentastrum	395
Magistri pecoris	32	Menstruosa mulier foetui	
Mali punici satio	200.	fruticibusq; nocua	398
484		Menta	395
Mala punica ne rumpan=		Mentigo	262
tur in arbore	485	Merula	309
Malorū genera uaria	200	Mergi	78.180
Malleolus quid	94	Mergis purgare, & pro=	
Malleoli dispositio	468	pagare	126
Malleorum numerus & e=		Mesis tempus	76
lectio	94	Meuania boues	100.
Marina lactuca	223	Militaris uia	22
Marsica cepæ, quæ & V=		Miluinus pes	412
nio	415	Myrti genera	436
Maritale coniugium	402	Mnasæas scriptor Græcus	
Massule	436	410	
Materia, palmitis genus		Modus in rebus	17
190		Molæ	454
Maritare statumina uidua		Mons	38
144		Mons transfuersus sulcan=	
Melapedis doctrina in pe=		dis	47
coris cultu	10	Mororum satio	200
Meleagrides gallinæ	277	Mula	244
Mel secundarium	416	Mulas parere i Africa ib.	
Mella qd, & quō fiat ibid.		Mularum morbi & reme=	
Mel nemorcnse	317	dia	ibid.
Mellatio	375	Mulsa aqua quō fiat	416
Melissa	314	Mus araneus	224
Melineli quid	445	Murinus color	243
Mel coërcet uitia	446	Muriæ confectio	430.
Mêdesius Aegyptius	260.	Muria dura quō fiat	411
398		I 2 Mulic	

I N D E X.

Mulieris officia	403	sanentur	239
Muscus in uite	147	Odores uino apti	424
Mustella	130	Offula carnis	461
Mustum liciuum	432	Olearum genera	192
Mustum quō fiat	433	Oliuarum seminaria	quomo=
Quō condiatur	428	modo facienda	193
Et quō semper dulce ma-		Olearius	456
neat	433	Oleum	27
Mutilus aries	249	Oliuitas	453
N		Oleum quomodo fiat	453
Nauus Pollio Romanus		Oleum amurca corrumpit	
uir longissimus	97	tur	453
Napus	60.400.461	Oliueti stercoratio	196
Natrix	22	Oleastellum	453
Negligentia quā diligē-		Olus atrum 394. Eius coh-	
tia laboriosior	406	ditura	462
Nemeturica pix	427.429	Olus cordum	417
Nepæ syderis cælestis occa-		Olerum sationes	388
sus	371	Olympionice equæ	99
Nepotes	130	Onychina pruna	415
Nomentane	85	Operculati faui	375
Nomina optima non appel-		Operculare	418
lando fieri mala	29	Opimare	375
Nubilarium	28	Opimare	290
Nundinarum conuentus	7	Opulus	479
Numidicæ gallinæ	302	Ordē hexastichon & Cæ-	
Nux græca	484	therinum	55
Nux auellana	ibid.	Orchis	192
O		Ornithia uenti	363
Occatio	376	Orni	450
Oculorum uitia quomodo		Ornus	192
		Oritho	

I N D E X.

Orthocissos	370	Palmipedalis	119
Ostigo	261	Palmitum longitudo	151
Orthogonij agri forma		Pali	116
170		Panis ex milio	55
Oues ne scabrae fiant	256	Pampinaria sarmenta	467
Ouis pulmonaria quomo-		Pampinarium	101
do curanda	259	Pampini	118
Onium pascua	246	Pampinatio	129.479
Oues quales emendæ	246	Pampinator	155
Onium natura, pabulum, et		Pampinandi modus	180
curatura	259.251.252	Pampinariis palmes	147.
Oues si pascua fastidiant		188	
252		Panax	393
Oulilia ne à serpentibus in-		Pangēdi ratio optima	118
festentur	255	Papaueris satio	396
Oua quæ, quando, & quot		Papiliones quō necentur,	
supponenda	285	ne apibus noceant	334
Oua ut diu integra seruen-		Paridius Veterensis	128
tur	289	Passus quid	166
Oua sale minuuntur	289	Passum quomodo fiat	437
Oua pauonina & anseri-		Passa uua quō fiat	419
na	285	Pastinaca	394
Oxygala quō fiat	413	Pastinum quid	117
Oxyporum, siue Oxygarū		Pastinandi soli modus	109.
quō componatur	463	114. 115. 368	
Oximum	394	Patrisfamilias uillicij; offi-	
P		cium	360
Pabulorum genera	49	Pauomas	296
Paleæ	212	Pauonum educatio	295
Palustris aqua pestilens	21	Paxanus autor Græ.	410
Palmare quid	385	Pecunia, & Peculium	205
Palumborum sagina	290	I 3	Pech

I N D E X.

Pecudum stercus	70	leis	331
Pecuarium canis	273	Plagae uitis	147
Pecus aquatile	309	Planities	74
Pedanda quō uinea	134	Plumarum anserū uulſura	
Pedamen quid	160	bis in anno fit	300
Pedicularis herba	238	Pluuiialis aqua saluberrima	
Pelagij pisces	307	21	
Pellis fibri	479	Porculator quis	9. Eius
Pelles manicatæ	31. 362	officium	268
Pendula loca	74	Pollex in uinea	144
Penſile horreum	26	Poma cum pediculis legentia	
Personata herba	224	da, ſi in uetustate reponere uelis	444
Perticæ	160	Pomariū quō iſtituendū	197
Perticalis ſalix	161	Porca quid	166
Pes	166	Porrum ſectiuum	393
Phaſeli ſatio	56	Portulaca	417
Phryxonides	315	Posia oliua, & Regia	448
Pyrorū uaria genera	200	Pratum quaſi paratum	73
Pyri ſatio	ibid.	Prati quō ſiant ex aruo ibi	
Pyra generoſiſſima	ibid.	Quomodo colantur	74
Picada quō ſint dolia	422	Prati ſitu obducti remedia	
Picatum uinum quomodo fiat	429	75	
Piſcis aquilonius ſignū coeleſte	369	Prodromi uenti flare incipiunt	376
Piſcis auſtrinus, ſyduſ coeleſte	377	Procyum ſyduſ exoritur	375
Piſces pelagij, & piſces plani	306	Promercales res	32
Piſces ſaxatiles	307	Promi & cellarij	409
Piſi ſatio	57	Propagationū genera	473
Piſcina, lacuſq; memorabi		Proſtrata uinea	181
		Pruni ſatio	200

I N D E X.

Psythia uites	87	Recaſtinari	77
Piſana	49	Regelari	23
Pullicies	294	Rei ruſtica ſcriptores graeci 12. Latini	14
Pulla terra	8	Repaſtinata uinea	117
pulmonaria	270	Ridica	134
Pultarij	442	Reſtibilis uinea	106. 177
Pulueratio	377	Robuſta frumenta	54
puluinuli	477	Rofa	491
Pupinia	19	Rofaria	368
Puſula quid	260	Rofarium ſerotinum	370
Putandi tempus	133	Rotare quid	297
Putatio	133	Rotundi agri forma	171
Putatoris officium	139	Rubrica	8. 57
Putcus quando effodien-	388	Rubigo ne uineam uexet	478
Q			
Quadrans	167	Rumpotinum, & Rumpotinetum	190
Quadrati agri forma	167	Runcandum quando	64
Quercus	192	Ruſtica auis	277
R		Ruſtica uille partes	24
Racemarij	118	Ruta	395
Radicata ſemina	482	Rutabulum	428
Radula	422		
Rami arborum quomodo diſponendi	486	S	
Rana, lingue uitium	218	Sabina ſalix	160
Rapa	61	Sabulo, onis	107
Raporum conditura	463	Sabuloſa loca quomodo ſtercoranda	73
Raphanus	397	Sacer ignis	260
Rariſpilum	9	Sacra ceramina	98
Raſis, picis genus	425	Sagitta quid	105. 116
		I	4
			545d

I N D E X.

Salganum quomodo con=	Scannum quid rusticis	43
diendum	410 Scyllæ satio	485
Salix	160.190 Σκυτάλη	224
Salictum	161.275 Scylliticum uinum	434
Salitura	427 Scylliticum acetum ibidem	
Salietes riui in uillam per=	Scrobs ne similis sit alueo	
ducendi	25 128	
Salinandum pecus	215 Scrobs oleæ	481
Saluator mercenarius	5 Scrobes ternarij & quater	
Salsa amarâq; terra pessi=	narij	370
ma	82 Scrobs arborū serēdari	198
Salubritas cœli in agro po=	Scrobibus uineta quomodo	
tissimum	15 ponenda	109
Sampsâ quomodo fiat	448. Scrofa	266
452	Scrupulum	167
Sanguinalis herba	220 Sedum quid	53.400
Sanguinaria herba	260 Sementis prima	50
Santonica herba	230 Semicircularis, & maioris	
Sapa quō coquatur	424 semicirculo agri forma	171
Sapore bonitatem soli di=	Semina quomodo deponen=	
gnosci	42 da	198
Sapor terræ quomodo de=	Semina trifurca	483
prehendatur	467 Seminum genera, & differe=	
Sationis tempora	390 rentiæ	48
Satio autumnalis potissima	Semina inter quinos, senos,	
52	septenos, & ternos per	
Satoria trimodia	53 des &c.	173.174
Satureia	399 Seminandi tempus	50
Satureiæ conditura	415 Semina quō legenda	482
Scabies	258 Seminarium arborum	125.
Scale	454 198	

Semina

I N D E X.

Seminarijs uitium provin=	Sifer	394. Conditura eius
ciæ non uti	113. Eorum	dem
cura	127 Σαύπιον	394
sentis canis	387 Solstitium quādo fiat	333
Senis	167 Sophoriciæ uites	87
Semuncia	167 Solum uitibus aptum	450
Sepes uiua	387 Solstitialis spina	74
Serendi tempora	390 Sorba	200. 485
Serere ne dubita	364 Sorices ne uitē ledant	479
Seris, & c.	301 Spadones, furculi	103
Serotini pulli	288 Spatha lignea	427
Serpentum afflatus quibus	Spica Virginis, sydus cœle	
noxius	287 ste, exoritur	378
Serpillum	395 Spionicus	123
Serui quales ad uillam eli=	Spionia dapsilis	87
gendi	32 Spongiæ	396. 454
Sesamorum satio	59 Spongiolæ	396
Sesquiopera	67 Squamosi greges	308
Sestertium	466 Stabula	24
Sextans	167 Stercus uetustū non proba=	
Siccaneus locus	39. 161 ri 70. Et ibidem de gene	
Sicilicus	167 ribus stercoreis	
Siligo, et eius satio	49. 54. Sterquilinia	28
Siliqua græca	63. 200 Stercus auitū optimum	70
Silex uitibus amicus	107 Stella	153
Σηπιον	413. 464 Stercoranda quomodo sit	
Symonianum trifoliū	225 terra exilis	48
Sinapis satio	393 Sterile senium	29
Sinapi quō facias	462 Stiua	179
Syri	26 Stratiæ uites	176
Sirapa quō fiant	452 Subluuies, & Intertri=	
		1 5 20

I N D E X.

go	157	Terreni genera tria	38
Suppuratio	220	Thasie uites	87
Suburbanū prædium com-		Thalli ceparum	400
modissimum	13	Thymum	395
Succularum occasus	371	Thymites uinum	435
Earundem ortus	373	Thymum	223
Suffragines	223	Tinea aruorum	334
Surcularis terra	106	Tinuculus, accipitris genus	
Surculorū positio	115	Tofus	157
Surculi inserēdi modus, &		Tonsuræ ouium tempus	
an omne surculorum ge-			256, 292
nus inseratur	201	Torculariæ cellæ positio	26
De Suis & eorum medi-		Torminum remedia	217
cinis	266	Traduces	188, 158
Sues impatiētissime famis,		Trapetum	379
atque ob id scrofe aliquū		Triangularis agri forma	170
foetus suos mandūt	271	Tribus unde dictæ	167
Suile	269	Tribula & traha	78
		Trifurca semina	483
T		Trimestre semē	53, 58, 369
Tabulata	184	Trigemmis surculus	119
Tabulatum	453	Tripedaneæ uuæ	63
Talcæ	160	Triquetri agri forma	170
Talcæ, & rami quādo de-		Trimodiæ	421, 454
ponendi	483	Triticī satio	51
Taleolæ	160	Triticū omne in loco uligi-	
Tarentinum pecus	9	noso post tertiam satio-	
Tarentina nux	199	nem conuertitur in silia-	
Tauri forma	227	ginem	54, 55
Tellus cōmunis parens	3	Tritura granorum quomo-	
Terebra, et terebratio	475	do faciendā	77
Terebra Gallica	475	Tudicula	454
Terrarum species uariæ	8		

I N D E X.

Turdi	309	Vinearum uberrimus redi-	
Tussis remedia	433, ca. 32	tus	87
V		Vinea res infirma, iniurie	
vaccæ forma, admissura,		impatiens	127
partus, foetura, passus		Vinea uctus nec ablaque-	
228		anda nec aranda	478
Vaccæ quid	312	Vineæ quando palādæ	367
Vaditudo bona corp.	108	Vinea per autumnum abla-	
Varia terra uaricosa	46	queāda	131. Ablaqueata
Vbertas soli potissima	16	quomodo putanda	131
cap. 3		Vineæ quomodo in hortu-	
Venuculum far	49	los diuidēda	140. Ac de
Ventilare uinum	434	reliqua uinearū cura per	
Venucula uitis	83	totum librum tertium et	
Vepres ut efficias	388	quartum.	
Veruactum crudum	46	Vinitoris officium	146, c. 24
Vergiliarū occasus	50. Ea	Vini acētis, durioris, lan-	
rum exortus	372	guentis, remedia	433.
Viatores qui	7	cap. 30	
Vicia satio	62	Vini sles	ibid.
Vicinitas bona in uilla ne-		Vinū quibus condituris cō-	
cessaria	17	firmetur	422
Vie commoditas ad uillam		Virginis humeri exorun-	
multum refert	16	tur	376
Ville positio	24	Viri negotia	403
Villicus qualis eligendus	30	Visula	86
Villaticus canis	272	Vitis inserendæ ratio	156
Viminalis salix	161	512	
Viminū cura	60, cap. 30	Vitū alligandarū cura	141
Vinaria cellæ positio	25	Vites præcoques	81
Vindemiæ preparāda	421	Vitis ad oriētē spectet	470
Vindemia quō putāda	476	Vitiæ	

I N D E X.

Vitiariū quomodo fiat	93	Vmbratilis mora	13
Vites non stercorandæ	73	Vncia	166
Vitis fecunditas quomodo exploranda	95. cap. 7	Vnciarie uuæ	83
Et quomodo infœcunda fructuosa reddatur	475	Vngues annotini	148
Vitibus quod solum eligen dum	95. 105. 467	Volucra ne uitē lædat	479
Vitium semina qualia eli genda	374. 467	Vrbana uilla & eius adifi catio	24
Vites ad escam	82	Vrina hominis surculis a pta	70
Vites si luxuriāt sine fru ge	142	Vrticā anserculos necare	302
Vites per brumam non co lende	471	Vsus et experientia domi nantur in artibus	14
Vites ne à foricibus, formi cis, rubigine infestentur	479	Vuæ duracinæ, purpureæ, bumasti, dactyli, rhodie, libycæ, ceraunie	82
Vitium genera	83. 84 & 469. cap. 4. reliqua de ui tibus quæ in uinea, & uuæ	Vuæ stephanitæ, tripeda neæ, unciaria, cydonitæ, uenucula, numesiana, a mineæ	83
Viniradix quo tēpore trās ferenda	137	Vua qñ legēda	440. 441
Vligini quomodo medēdū	46. 53	Vuæ ollares quomodo ser uentur	440
Vlmus Attinea	182. 479	Vuas ut aspernentur aues	288
Vlmi satio	182	Vuæ complura genera aci norum habentes	476
Vlmorum genera	182	Vuæ sine uinaceis	ibidem
Vlmarū quomodo fiat	182	Vulcanalia	390
Vlpicum	390	Vulturū	180

FINIS.

